

శ్రీః

అచ్చ తెలుగుకోశము

తృతీయ సంపుటము

‘వ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ’ ‘ఉభయధాషాప్రవీణ’

‘సాహిత్యాలంకార’ ‘సహస్రావధాని’

పోతుకుచ్చి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

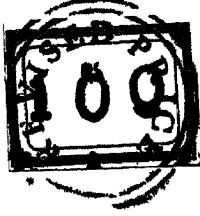
తెనాలి

సర్వస్వామ్యసంకలితము

ప్రథమముద్రణము :

సిద్ధాంతి 1979

వెల :

Paper used for the printing of this volume was
made available by the Government of India
at concessional rate.

ప్రొత్తిస్థానము :

పోతుకుచ్చి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

శ్రీ శ్రీనివాసభవనశ్రీ-*No.* 22-7-7

మోటుపల్లివారిపేడి

కొత్తపేట-తెనాలి-(A.P.)

వర్గసూచిక (తృతీయసంపుటమునకు)

తృ తీ య కా ం డ ము

	పుటసంఖ్య
22. విశేష్యనిఘ్నవర్గము	775 - 811
23. సంకీర్ణ వర్గము	812 - 823
24. నానార్థవర్గము	824 - 872
25. అవ్యయవర్గము	873 - 896
26. క్రియావర్గము	897 - 968

అచ్చ తెలుగు కోశము

తృతీయ కాండము

విశేష్యనిఘ్నవర్గము

క. శ్రీ తరుణీశతజనకీ

భూతాక్ష : తురంగితోక్ష : మురఖిత్ప్రముఖో

ద్వీతరణా : ఖ్యాతగుణా :

భూతగణాధీశ : మాతృభూతమహేశా :

1

మూడవకాండ మారంభించుచుఁ దదారంభమును గృతిస్వామికి వినుచు
చున్నాఁడు గ్రంథకర్త.

అర్థ:—శ్రీతరుణీశతజనకీభూతాక్ష-లక్ష్మీకాంక్షలను జాలమందినిఁ గలిగించెడి (అణి
మాదిమ హైశ్వర్యములఁ జేకూర్చెడి యనుట) కన్నులు గలవాఁడా : (చూచిన
మాత్రినే ఐశ్వర్యవంతులఁ గాఁ జేయుపరమేశ్వరుఁడా-యనుట). తురంగిత +
ఉక్షి-గుఱ్ఱము గా (వాహనము గా) ఒనర్పఁబడినవృషభము (ఎద్దు) గలవాఁడా :
(సందివాహనా : యనుట). మురఖిత్ + ప్రముఖ + ఉద్వీతరణా-విష్టువు-మొద
లగువారిచే (దేవతాప్రముఖులచే అనుట) బిగ్గర గాఁ బాడఁబడినయుద్ధములు
(త్రిపురసంహారాదులు) గలవాఁడా : (ఇందువలన వందిమాగధులట్లు విష్టాదులూ
తైవారము చేయుట వచింపఁబడి యీస్వామి సర్వాధికుఁ డగుపరమేశ్వరుఁ
డగుట వచింపఁబడిన దనవచ్చును). ఖ్యాతగుణా :-ప్రసిద్ధి గాంచినసుగుణములు
(గరళభక్షణాదులవలనియార్తరక్షణపరాయణతాదులు) గలవాఁడా :. భూతగణ +
అధీశ-పితాచసంఘమునకు నాయకుఁడా : (లేదా) భూతములకు-ప్రమథగణములకు

నాయకుడా ! అని యర్థము. మాతృభూతమహేశా (మాతృభూతేశ్వరా! వినుము అనుట).

శ్రీతరుణీ .. క్ష:—‘సంపల్లక్ష్యే రై క్యమ్’ అని దేవేకుడు. బ్రహ్మ యొందుహాలక్తిని స్పష్టింప, నట్టి తరుణులను వేనవేలగా సృజించి, బ్రహ్మను మించు చున్నది యీస్వామిపీఠము లనుట తెలుపబడు చున్నది. కేతన శివుని వర్ణించుచు—‘నీహారకరాపరంసుఁ డచిహుదిగుణ ప్రదవీక్షణుండు’ (దశ. పీ. 2వ.) అనినాడు.

తురగ్గీతోక్ష:—తురగ్గీతము ‘త త్కరోతి త దాచష్టే’ణిజన్త మగు‘రంగ’శబ్దముననుసరించి గర్మార్థక‘క్త’ప్రత్యయము. ఇట వాహనవిశేషవాచక మగు తురంగశబ్దము లక్షణచే వాహన మాత్రవాచకము.

మురఖిత్ . రణా:—‘ముజ్జకేశీ మురరిపుః’ అని విష్ణునామములయందు వస్తుచును. ‘మురు’ దనుచుఁ దొకరాక్షసుఁడు. నరకునియనుయాయీ, నరకాసురసంహారసమయమున విష్ణుడై నారఁడు సంహరింపఁ బడినాడు (చూ. భాగ.). కాళిదాసు పార్వతిని వివాహమాడఁ బోవుచు మేల్వచ్చుని విట్లు వర్ణించినాడు— ‘విశ్వావసుప్రాగ్రహరైః ప్రవీణైః సంగీయమానప్రియరావదానః । అధ్వాన మధ్వాన్త వికారలబ్ధ్య స్తతార తారాధివఖణ్ణధారీ’ (కు.సం. 7వ. 48శ్లో.).

భూత. ధీశా:—‘భూతా శ్శివస్య పార్షద్యాః పార్షదాః’ అని (సంసారాపర్తము) (చూ. సు. 1.). ‘బూచులదొర’ అని శివనామప్రస్తావమున (అం. భా. సాంబ. మొ.). ‘భూతం యైదౌ పితౄదౌ.... దేవయోన్యన్తరే తు నా’ అని (మేదిని). గణశబ్దము ప్రమథగణదాచరము, సమూహార్థమును గూడ. ‘సంఘాతే ప్రమథే గణః’ అని (అమ.).

ఆ. చను విశేష్యనిఘ్నసంకీర్ణనానార్థ

కావ్యయక్రియాఖ్య లమరువర్గ

ములు తృతీయకాండమునను క్రమంబు గా;

మహితగుణసమేత : మాతృభూత :

2

అర్థ:—విశేష్యనిఘ్నవర్గము, సంకీర్ణ వర్గము, నానార్థవర్గము, అవ్యయవర్గము, క్రియా వర్గము-అనునవి క్రమము గా ఈతృతీయకాండమునందు చెప్పబడును.

విశేష్యనిఘ్నవర్గము:—విశేష్యమునుబట్టి వచనాదులు విశేషణముల కేర్పడును. అట్టి విశేషణములగుఁ జించి వచించునది.

సంకీర్ణవర్గము:—పర్యాయములనుగూర్చియేకాక, వేఱువే అర్థములు గల నానాజాతీయము లగు వేఱువేఱుపదములనుగూర్చి తెలుపునది

నానార్థవర్గము:—అనేకార్థములు గలపదములను ఆయాఅర్థములతో వివరించునది.

అవ్యయవర్గము:—విభక్తి వచనాదులు లేనిపదములయొక్క అర్థములను, అట్టిపదముల పర్యాయములను ఎఱిగించునది.

క్రియావర్గము:—క్రియలయొక్క అర్థములను వానిప్రయోగమును (సంగ్రహముగ) తెలుపునది.

వర్గములు:—‘విశేష్యనిఘ్నము’మొదలు గా నాలుగువర్గములు, అమరమున తృతీయకాండమునందు, ఇట్లే వరుస గా కలవు. ఇంక ఐదవది గా ‘లిఙ్గాదినంగ్రహవర్గము’ అమరమున ఉన్నది. ఇందు ‘క్రియావర్గము’ ఐదవది గా ఐనది. ఇది విశేషము.

సీ. మను మేలువాఁ, డనఁగను శుభకరసంజ్ఞ;

మంచివాఁ, డనఁగ శోభించు సుకృతి;

వటర,యం చనఁగ నేర్పరి,యన రవ,రన

దంట,నా జాణ,నాఁ దగు సమర్థుఁ;

డలరు జూ,టనఁగ జిత్తులవాఁ, డనంగ వం

చకుఁ;డిఎకాఁడు,నాఁ జనును దాత;

తెలివికాఁ, డనఁగను వెలయు చుండు నభిజ్ఞుఁ;

డాఢ్యుఁడు విలసిల్లు నాస్తికాఁడు,

గీ. నాఁగఁ గలవాఁడు, నాఁగను నచ్చుకుప్ప,

యనఁగ విడిముడి గలవాఁ, డటన్నఁ; దిండి

పో,తనఁగ భక్షకాఖ్య యై పొలుపుఁ గాంచుఁ;

బుంగవతురంగ : శ్రీమాత్పభూతలింగ :

మేలువాడు—ఇది శుభకరునకు (శుభము కలిగించువానికి; క్షేమము చేకూర్చువానికి; శివంకరునకు) పేరు.

మంచివాడు—ఇది సుకృతికి (పుణ్యవంతునకు; అదృష్టశాలికి; ధన్యునకు) పేరు.

వటర, నేర్పరి, రవర, దంట, జాణ—ఇవి సమర్థునకు (చతురునకు; కార్యము నెఱవేర్చుటయందు నేర్పు గలవానికి; ప్రోడకు) పేర్లు.

జూటు, జిత్తులవాడు—ఇవి వంచకునకు (ధూర్తునకు; మోసగానికి. ఇతిరులను వంచించు (మోసగించు) స్వభావము గలవానికి) పేరు.

ఈవికాడు—ఇది దాతకు (త్యాగికి; ఈగికానికి; దానము చేయువానికి) పేరు.

తెలివికాడు—ఇది అభిజ్ఞునకు (వివేకికి; తెలిసినవానికి) పేరు.

అస్తికాడు, కలవాడు, అచ్చుకుప్ప, విడిముడి గలవాడు—ఇవి ఆధునకు (ధనవంతునకు, ధనికి, బహుధనము గలవానికి; సంపన్నునకు) పేర్లు.

అండిపోతు—ఇది భక్షకునకు (హిరక తినునట్టిస్వభావము గలవానికి; అండికానికి; అమితభక్షకునకు) పేరు.

వటర:—‘వఠర’ అని (శ. ర.). ‘రవర’ కు (రూపాం.) అనుచు ప్రయోగ మిట్లొచ్చినది. ‘వఠర వై కొంచెపువారిపైఁ జూపు. ‘నటన మాముందఱ నడవ దెల్లపుడు’ (భాగ. 5 స్కం.). ‘వటగ’ గ్రహించి ‘సమర్థుడు’ అని అర్థ మిచ్చినది. (అం. భా. ప్రా. త. పా.) గూడ ‘వటగ’ (చూ. సూ. వి. వటర.) బ్రౌ. పా. గూడ ‘వటగ’ అనియే : (చూ. అను.).

నేర్పరి:—‘.. జతురుపే శ్లగు దిట్ట జాణ దంట వలంతి, వెరవరి ప్రోడ నేర్పరి యనంగ... (సాంబ. మాన. 5.).

వంచకుడు:—‘ధూర్త స్తు వజ్ఞు కః’ అని (అమ.). ఇట ‘పరప్రతారకస్వభావస్య’ అని (సుధ.).

ఆధు:—‘ఇథ్య అథో ధనీ’ అని (అమ.).

తెలివికాడు:—వివేకము గలవాడు, ప్రాజ్ఞుడు అని (శ. ర.) మొ. చెలువము విద్వేయం గొనము జేవయు, బ్రోడతనంబు దెల్వియు (నీలా. 1. 92.) (చూ. సూ. వి.).

అభిజ్ఞాఁడు:—‘ప్రవీణే నిపు తాభిజ్ఞ విజ్ఞ నిష్ణాత శిక్షితాః । నైజ్ఞానికః కృతముఖః కృతీ కుశల ఇత్యపి’ అని (అమ.). ‘అభిజ్ఞనిపుతాదిశబ్దములను ఏకార్థకములఁగానే వచించినది.

విడిముడి:—‘విడిముడి యన రొక్క మనఁగ విత్తంబునకుం । బుడమిని నామము లగు’ (ఆం. సం. స్థా. 30.).

గీ. పరఁగుఁ దాళీకుఁడనఁగఁ దీర్పరి, యనంగఁ

గార్యకర్తకుఁ బేరు గాఁఖ్యతవంజ్ఞ

యగును బే రై నవాఁడు, వా నై నవాఁడు,

మంతు కెక్కినవాఁడు, నాఁమాత్మభూత !

4

తాళీకుఁడు, తీర్పరి—ఇవి కార్యకర్తకు (కార్యములు చక్కఁబెట్టువానికి; పనులు నెఱవేర్చువానికి) పేర్లు.

పే రై నవాఁడు, వా నై నవాఁడు, మంతు కెక్కినవాఁడు—ఇవి వ్యాతునకు (విభ్యాతునకు; ప్రసిద్ధి కెక్కినవానికి; ప్రఖ్యాతునకు) పేర్లు.

ఖ్యాతుఁడు:—‘ప్రతీతే ప్రధిత ఖ్యాత విత్త విజ్ఞాత విశ్రుతాః’ (అమ.).

తీర్పరి.—‘రా జుగ్రసేనుఁ డై రాజిల్లఁ దాను దీ, ర్పరితనం బెంతయుఁ బ్రభుతతోడ । నడపువాఁడయ్యె ’ (హరి. ఉ. 2.178.) (చూ. సూ. వి.). [‘పరఁగుఁ దాళీకుఁ డనఁగ దీర్పరి’ (వావి. అపముద్రి.)].

గీ. తనరు నడ్డము లేనివాఁడనఁగ నిచ్చ

నుండువాఁడన నిరవగ్రహుఁడు; చాలు

మాసి, పనుపరి, యనంగను భాసిలుఁ బర

తంత్రనామంబు; మాత్మభూతాభిధాన !

5

అడ్డము లేనివాఁడు, ఇచ్చ నుండువాఁడు—ఇవి నిరవగ్రహునకు (స్వచ్ఛందవర్తనునకు; స్వతంత్రునకు) పేర్లు.

చాలుమాసి, పనుపరి—ఇవి పరతంత్రునకు (పరాధీనునకు; ఒకరికి లోఁబడి వర్తించువానికి; పరతంత్రునకు) పేర్లు.

నిరవగ్రహుడు:—‘స్వతన్త్రో ఒపావృత స్వైర్విరో స్వచ్ఛన్దో నిరవగ్రహః’ అని (అమ.).

చాలుమాసి:—ఇతరుల కనుకూలుడు గ వర్తించు మనుష్యుడు. (మాసి) మానిసియొక్క (రూపాం.) (చూ.శ.ర.). (చాలు-అనుకూలపడు.) (వానికి శని చాలదు. మొ.వ్యవ.). ‘చాలు మానిసి’ దీనికి పర్యాయ మని (బ్రౌ.) దశావతారచరిత్రప్రయోగము నొకచానిని ఇట్లుదాహరించినది. ‘తనయులును దాము రావలె ననుచుఁ జాలు । మాన (ను?) నులు దశరథరాజమౌళి తోడఁ । దెలుపవలె ననువక్కణ గలిగినట్టి’ (అని).

పరతంత్రుడు:—పరతన్త్రః పరాధీనః పరవా న్నాధవా నపి’ (అమ.).

సీ. మదట, తొందొరు, తొండు, మదల, మాలుగుఁబోతు,

చండి, సోమరి, నలితిండికాడు,

దుండుబలి, యనంగఁ దోచుఁజ్రాల్మాలిన

వానిపే రై; పనివాఁ, డనంగఁ

గర్మకారుం డొప్పు; గర్మదక్షిణు విత

మరి, హర్వుకాఁ, డనఁ బరఁగు చుండు;

వఱలు జాల్ముడు చెఱపనచేట, యనఁగసు;

బలలాశి కౌచుమేపరి, యనఁ దగు;

గీ. ననద, యనఁగ ననాధుండు దేనరుఁ; బొట్ట

పోసికొనువాఁ, డనంగను బొట్ట సాఁకు

వాఁ, డనఁగ వెలయు నుదరంభరిసమాఖ్య;

భూషితభుజంగ ! శ్రీమాతృభూతలింగ !

౪

మదట, తొందొరు, తొండు, మదల, మాలుగుఁబోతు, చండి, సోమరి, నలితిండికాడు, దుండుబలి—ఇవి ప్రాల్మాలినవానికి (అలసునకు, పాలుమాలినవానికి; బద్ధకించువానికి) పేర్లు.

పనివాడు—ఇది కర్మకారునకు (వేతనము(కూలి) తీసికొనక పని చేయువానికి; దాసువకు) పేరు.

వికమరి,హర్వుకాఁడు—ఇవి కర్మదత్తనకు (కార్యశూరునకు;కర్మతునకు;అరంభించిన పని వదలక నెఱవేర్చువానికి) పేర్లు.

చెఱపనచేట—ఇది జాల్మనకు (అనమీక్ష్యకారికి;అలోచింపక పని చేయువానికి;అ విమృశ్యకారికి) పేరు.

కౌచుమేపరి—ఇది పలలాశికి (కవుచుమేపరికి;అమిషభోజికి; మాంసము తినువానికి) పేరు.

అనద—ఇది అనాధునకు (దిక్కులేనివానికి;దిక్కుమాలినవానికి;గతి లేనివానికి) పేరు. పొట్టపోసికొనువాఁడు,పొట్టసాఁకువాఁడు- ఇవి ఉదరంభరికి (కుక్షింభరికి; ఆత్మంభరికి; స్వోదరమాత్రపూరకునకు;దేవతలు అతిధులు మొదలగువారికి పెట్టక తానుమాత్రము భుజించువానికి) పేర్లు.

మదట:—‘మదట గాలివయాశి మాంతమా యని కుమా, రికలు పుష్పొడు లావరించుకొనిరి....’

(వేం.పం.4.129.) - ఈ ఆం.భా.కు ఉదాహరణము గా ఈప్రయోగ మిచ్చినది (బ్రౌ.) (చూ.అను.). (సూ.ని.) దీనికి మదించినది, మత్తుఁడు-అర్థ మిచ్చి, పైప్రయోగమును నుదాహరించినది. (బ్రౌ.) చెప్పినయర్థమే పరిశీలించఁగా ఇటాసముచిత మనిపించుచు చున్నది. మదట-ప్రాలూలిక గలవాఁడు; సోమరి. మాంద్యము కలవాఁడు; మెల్లమెల్లగా పీచువాఁడు (గాలి) మందమారుతము-అని (అర్థాం.) స్ఫూర్తి. (ఆం.భా.)కు లక్ష్య మనఁ దగినదే యిది.

మూలుగుఁబోతు:—[‘మూలుగుఁబోతు’ (వావి.పా.అపపా.)] ‘కూలికి వచ్చి యీడ వరిఁ గోయుచుఁ గూరుకు చెంద వచ్చెనే. మూలుగుఁబోతు వీని కనుమానము లే దిఁక జేనిపెద్దచే. దోలుఁడి యీదినంబు మనతో సరి గాఁ బడి ముట్టఁబోదు.’ (చెన్న.3.417.).

పనివాఁడు:—భృత్యుఁడు,కింకరుఁడు-అని (శ.ర.). భృత్యుఁడు,సేవకుఁడు-అని (సూ.ని.). మంచి పనివాఁడు-అని (బ్రౌ.).

కర్మకారుఁడు:—‘కర్మకర,కర్మకార’ శబ్దములకు (అమ.) భేదమును ఇట్లు వచించినది ‘భరణ్యభు క్కర్మకరః కర్మకార స్తు తత్త్రియః’ (అని). (సుధ) ఈ భేదమును ఇట్లు వివరించి నది. ‘(కర్మకరః)-మూల్యేన కర్మ కుర్వతః (కర్మకారః) -యో వేతనేనవినా కర్మ కరోతి

తృణజలవణే ఖల ధుత్తారయో రపి' (విశ్వ.).ఆం.భా.) లోనియిచ్చటి 'ధూర్త' శబ్దము'ఖల' పర్యాయ మనిపించు చున్నది. 'శర-వంచక' శబ్దములకు వేఱు గా అర్థము వచించు చున్నది (అమ.) 'నికృత స్త్యన్మజా శ్శరః' 'ధూర్త స్తు వజ్జుకః' (అని.). (ఆం.భా.) వంచకునిగూర్చి శరునిగూర్చి, ఖలుని గూర్చి వేఱుగా వచించినది (చూ.గి.గి.1గి.). ఖలవిశేష మిచ్చటి 'ధూర్త' శబ్దమునకు అర్థ మని తోచినది.

అడిగొట్టు:—ఇట 'అడిగంటు' అని (బ్రౌ.ఆం.భా.పా.) (చూ.అను.).

కుచ్చితుడు:—(నం కుత్సితుడు) '.. కుపూయ కుత్సి తావద్య ఖేట గ ర్హ్యాణకా స్సమాః' అని (అమ.). ఇట(గురు.) - 'జాత్యాచారాదులచే నిందితుఁ డైనవానిపేళ్లు' అని వ్యాఖ్యానించినది.

గీ. మొరసు,మోటు,పిసాళి,నా మూడుఁ దొప్పుఁ;

దనరు శాలీనసంజ్ఞ మేదకుఁ,డనంగ;

నెనఁగు చుండును ప్రియవాది యిచ్చకాల

మారి,యనఁవై శ్యకన్యకామాతృభూత :

8

మొరసు,మోటు,పిసాళి—ఇవి మూడునకు (అజ్ఞానకు;మోఱకునకు;తాను పట్టిన కుం దేటికి మూఁడే కాళ్లు-అనెడి 'అవివేకి'కి) పేర్లు.

మేదకుడు—ఇది శాలీనునకు (దిట్టతనము లేనివానికి;పనులయందు చొరవ లేని వానికి) పేరు.

ఇచ్చకాలమారి—ఇది ప్రియవాదికి (ప్రియంవదునకు; ఇచ్చకపుమాట లాడువానికి; ముఖప్రీతికై 'ఇష్టము' అని అసత్యవచనము లైనను పలుకువానికి; ఇచ్చగొండికి) పేరు.

మూడుడు:—'అజ్ఞే మూఢ యధాజాత మూర్ఖ నై ధేయ జాలిశాః' (అమ.). మూడుని (మూర్ఖుని) స్వరూపమును భర్తృహరి ఇట్లు వచించినాడు-'అజ్ఞ స్సుఖ మారాధ్యః, స్సుఖతర మారాధ్యతే విశేషజ్ఞః, జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధం, బ్రహ్మి లపి నరం న రజ్జాయతి' (సుఖా.నీతి.2.).

శాలీనుడు:—‘స్యా దధృష్టే తు శాలీనః’ (అమ.) ‘దేవ్యే సలజ్జన్య’ అని (సుధ.). ‘దిట్టతనము లేనివానికి’-అని (గురు.).

ప్రియవాదీ:—‘శ్లక్షణః ప్రియంవదే’ అని (అమ.). ఈప్రియంవదుడే ప్రియవాది అనిపించును.

ప్రియోక్తి సనాతనధర్మ మని మను విట్లు వచించినాడు. ‘సత్యం బ్రూయాత్ ప్రియం బ్రూయా న్న బ్రూయా తృత్య మప్రియమ్ । ప్రియం తు నా ఽనృతం బ్రూయా దేష ధర్మ స్సనాతనః’ (అని.). ఈప్రియవాది మనువు వచించు ‘ప్రియవాది’ కాఁ డనిపించును! (అం.భా.) ఇచ్చకము-ఇష్టోక్తి -అనినది (1 117). ‘ఇచ్చకము’ నకు ‘ముఖప్రీతివచనము’ అనుఅర్థము సుప్రసిద్ధము తెలుగువారివ్యవహారమున. ఒకప్రయోగ మిట్లున్నది. ‘నిర్భయత నావ్తల కిచ్చక మాడ వచ్చునే’ (కలా.7.250.). మొ. ‘ప్రియ మపి తథ్య మాహ’ అని (అభి.శా. 4అం.). ఇందులకే మనువు వచించినప్రియము, ఈప్రియము వే అనిపించినది. అం.భా. అందులకే ‘ప్రియవాది’ ని ‘ఇచ్చకాలమారి’ అని స్పష్టము గా వచించినది. పై (అమ.)ను అం.భా. విశదపఱచిన దనవచ్చును. ‘శక్లః ప్రియంవదే’ అని (సుధా.అమ.పా.). ‘శ్లక్షణా క్తు ప్రియంవదః । శక్లో మధురవా (కృచ్చః)’ (అని) (వైజ.సామా.అర్థ.).

సీ. అలరుఁ దంటలమారి, యన నవిసీతుండు;

భయశీలుఁ డౌ వెఱపరి, యశుకరి.

కోశె, నాఁగను వెఱఁగుపడువాఁడనఁగను

విస్మయాన్వితసంజ్ఞ వెలయు చుండుఁ;

గాందిశీకుఁ డగు దిక్కామొకం, బనఁగను;

బ్రౌఢుండు ప్రోడ, నాఁ బరఁగు చుండుఁ;

దీయువాఁడనఁగను దెలియ నౌ గ్రహయాశుః

పతయాశు వగుఁ బడువాఁడనంగ;

గీ. మ్రొక్కువాఁడన వందారు పొలుచు చుండు;

ఘాతకుఁడు నొంచువాఁడనఁగాఁ జెలంగు;

నుబుకువాఁడన వర్ధిష్టుఁ డొప్పు చుండు;

భూరిభవభంగః శ్రీమాతృభూతలింగ !

'దాటువాడు—ఇది లంఘికి (దుముకుచు పోవువానికి) పేరు.

విసువాసి—ఇది విశ్వాసికి (నమ్మువానికి; నమ్మకము గలవానికి) పేరు

సిగ్గరి—ఇది హీమంతునకు (సిగ్గుపడువానికి; లజ్జాశీలునకు) పేరు.

హాసుకాడు—ఇది భోగికి (సుఖవంతునకు; అనుభవము గలవానికి) పేరు.

గుమ్మడు, చికిలికాడు, సొగసుకాడు, వన్నెకాడు, నీటుకాడు—ఇవి అలంకారిక (అలంకరింపునకు; అలంకరించుకొనెడివానికి) పేర్లు.

ఉండువాడు—ఇది వర్తిష్టువునకు (వర్తనశీలునకు; నిలుకడ గా ఉండువానికి) పేరు.

తోపరి—ఇది త్రోయువానికి (త్రోపరికి, గంటెడివానికి; నెట్టెడివానికి) పేరు.

మినమిననివాడు, గరగరనివాడు—ఇవి మేదురునకు (చిక్క నై (చృఘమై) నున్న నై నమేను గలవానికి) పేర్లు.

హీమంతుడు:—ఈనందర్భమున 'లజ్జాశీలో ఒపత్రపిష్టుః' అని (అమ.). (అతిశయితార్థమున ఇట మతుప్పు.)

నీటుకాడు:—దీనికి (సూ.ని.) 'అందగాడు' అను అర్థ మిచ్చి ఈ (అం.భా.) ప్రమాణ మనుచున్నది. 'అలంకరింపు స్తు మణ్ణనః' అని (అమ.). 'శృంగారింపునవ్వభాపము గలవాని' పేర్లు అని (గురు.). (సూ.ని.) ఇట ఇ ట్లనియు, 'గుమ్మడు' అనుదానికి ఈ (అం.భా.) ప్రమాణ మిచ్చి 'అలంకరించుకొనువాడు, అలంకారి' అను చున్నది 'చికిలికాడు' దీనికి 'పర్యాయ' మనుచున్నది (అం.భా.). ఒకప్రయోగ మి ట్లున్నది—'చిలుతప్రాయంబు గలవాడు చికిలికాడు ; సొగసుచిన్నెలవాడు కోరఁ గలవాడు ; నందముల తెల్ల నొకయంద మైనవాడు ; చారుతరమూర్తి గోపాలవక్రవర్తి' (సుదంతా.1.88.) (చూ.సూ.ని.). (సాంబ.) శృంగారికి పేర్లని పీనియందు కొన్నిటిని ఇ ట్లుదాహరించు చున్నది. '...నందగాడు ; వగకాఁ డమరువాడు వన్నెకాఁ డెమ్మికాఁ, డోసుకాఁ డన సొగ పై నవాడు ; నీటుకాఁ డనఁగ రాణించు శృంగారికి' (మాన.గీ.). 'శృంగారి' అనుట 'అలంకారి' అనుటయే ; 'శృంగారి తు సువేషే స్యాత్' అని (విశ్వ.). (హాసుకాడు-రూపాం. డోసుకాడు).

మేదురుడు:—'సాన్ధ్యః స్నిగ్ధ స్తు మేదురః' (అమ.).

మినమిననివాడు:—(మినమిన) 'తశతశ' అనుకాంతివిశేషము. 'మినమిన- లీనెడు నునుమే ।
నున '(హంస.4.) (చూ.శ.ర.)

.గరగరనివాడు:—'చక్క నై నున్న నై నవాడు, మేదురుడు'అని (సూ.వి.) 'గరగరనివాడు
నవ్వుమొగంబువాడు । చూడఁ గలవాడు మే లై నపొబగువాడు । వావి మేన త్తకొడుకు
గావలయు నాకు । నర్జునుండు పరాక్రమోపార్జునుండు' (విజ.వి.2.164)' అను చున్నది.
(సూ.వి.) ఉదాహరించిన-ఈప్రయోగమునుబట్టి చూచిన 'చిక్క నై న'అనుట కై నప్రమాదము
'చక్క నై న' అనిపించును. ఇట్లే 'పరాక్రమోపార్జునుండు' అనుటయు '... పార్జునుండు'
అనుట కై నప్రమాద మనవచ్చును.

పీ. జట్టికాఁ,డనఁగను జనుఁ గ్రేతఃతఱుగరి,

యనఁగను దత్సహాయాఖ్య చెలఁగు;

నగుఁ బ్రధానాభిధ యంకెకాఁ,డనఁగను;

గోపకాఁ,డనఁగను గోపి దనరు;

బలువిడి,యనఁగను బల్లిదుం,డనఁగను

దండివాఁ,డన బలాధ్యుండు చెలఁగుఁ;

బరఁగును క్షంత యోర్పరి,యనఁ, దాలిమి

కాఁ,డన; జాగరూకాభిధాన

శీ. మలరు మెలఁకువకాఁ,డన;నగును గూర్కు

వాఁ,డనంగను నిద్రానువర్తి పేరు;

వెలయు మాటలమారి,నాఁ బ్రేలువాడు,

నాఁగ వాచాటుఁ డై యొప్పు; నాగభూష :

11

జట్టికాఁడు-ఇది క్రేతకు (వెల యిచ్చి సరకులు కొనెడివానికి;క్రయికునకు) పేరు.

తఱుగరి—ఇది తత్సహాయునకు (క్రేతకు సహాయుఁడు గా ఉండెడివానికి;తఱుగు
భేరగానికి; అమ్మెడివానికి కొనెడివానికి వెల కుదిర్చి,అందులకై ప్రతిఫలము గా
(నూటి కింత యని) ద్రవ్యము పుచ్చుకొనెడివానికి) పేరు.

అంతెకాడు—ఇది ప్రధానునకు (ముఖ్యుఁడైనవానికి) పేరు.

కోపకాడు—ఇదికోపికి (క్రోధనునకు; కోపపడుస్వభావముకలవానికి) పేరు.

బలువిడి, బల్లిదుడు, దండివాడు—ఇవి బాధ్యుని (మిక్కిలి బలముగలవానికి; అధికసత్త్వనకు, బలవంతునకు) పేర్లు.

టర్పరి, తాలిమికాడు—ఇవి క్షంతకు (సహిష్ణువునకు; ఓరుసరికి; ఓర్పు గలవానికి; సహనశీలునకు) పేర్లు.

మెలఁకువకాడు - ఇది జాగరూకునకు (జాగరూకత కలవానికి; మేలుకొని యుండు స్వభావము గలవానికి) పేరు.

కూర్కువాడు—ఇది నిద్రానువర్తికి (నిద్రాఁపునకు; నిదురపోతునకు; ఎప్పుడు విద్దురపోవు చుండెడివానికి) పేరు.

మాటలమారి, ప్రేలువాడు—ఇవి వాచాటునకు (ప్రేలరికి; వదరుఁబోతునకు; జల్పాకు నకు; చెడ్డమాటలు పెక్కులు పలుకువానికి) పేర్లు.

జట్టికాడు:—'జట్టి, విలువ రో వెల యనఁ గ్రయాఖ్యలు తనర్చు' (సాంబ.పూ.35.).

ప్రధానుడు:—'కేతలలో ముఖ్యుఁడు' అని ఒకనిఘంటుకర్త. (సూ.ని.శ.ర.లు) దీనిని గ్రహింపఁ లేదు.

కోపకాడు:—ఇదియే (బ్రౌ.ఆం.భా.పా. . (శ.ర.) 'కోపకాడు' అనియే అనుచున్నది. కోపగాడు— అని (సూ.ని.). నిర్ధారకము లేదు. ('కోపి' అవశ్యకార్థమున జీని ప్రత్యయము.) 'క్రోధనో ఒమర్షణః కోపి' అని (అమ.).

బలువిడి:—(బలువు—'ఇడి స్వార్థమున'—అని (సూ.ని.) ఈయర్థమున ఈపదమును (శ.ర.బ్రౌ.లు) గ్రహింప లేదు.

జాగరూకుడు:—'జాగరూకో జాగరితా', అమ.).

మెలఁకువకాడు:—పదిలుఁడు—అని ఒకనిఘంటుకారుఁడు ఇది తరువాత ఏర్పడినలాక్షణికార్థ మనఁ దగినది.

వాచాటుడు:—'స్యా జ్ఞానాక స్తు వాచాలో వాచాటో బహుగర్వ్యవాక్' అని (అమ.). 'అలజాటచౌ బహుభాషిణి' (5.2.125సూ.). 'కుత్సాయా మితి వాచ్యమ్' అని (వార్తి).

సీ. పొలుచు నసత్యుండు బొంకరి,యన రజ్జు
 లాఁడనంగను జల్లికాఁడనంగ;
 మ్రోసెడిది,యనంగ ముఖరాఖ్య తగు;నత్తి
 వాఁడన లోహలవాచక మగు;
 వ్యర్థభాషుఁడు వళావళికాఁడనం దగు;
 గెలివివాఁడనంగను జెలంగు రవణుఁ;
 డజ్జుండు తగు దమ్ముఁ,డంబ, స్తనంగను;
 గరినాత్ముఁ డొప్పును గడుసరి,యన;

గీ. వెలయు నగ్నుండు దినమొల, బిత్తలి,యనఁ;
 దనరు వెలిఁబడ్డవాఁడనంగను బహిష్కృ
 తుండు;బరికాయ,కొంటె,నాఁ దోచు భ్రష్టుఁ;
 డాతతదయారసోపేత : మాతృభూత :

. 12

బొంకరి,రజ్జులాఁడు,జల్లికాఁడు—ఇవి అసత్యునకు (అసత్యవాదికి; అన్యతములు (అబద్ధములు) పలుకువానికి) పేర్లు.

మ్రోసెడిది—ఇది ముఖరమునకు (మ్రోగెడిదానికి; ధ్వనించెడి అందె-మొదలగు దానికి) పేరు.

నత్తివాఁడు—ఇది లోహాలునకు (అస్ఫుటవాక్కునకు; వ్యక్తము గాకుండ మాట లాడువానికి; నంగినంగిమాట లాడువానికి) పేరు.

వళావళికాఁడు—ఇది వ్యర్థభాషునకు (ఊరక వ్యర్థము లైనమాట లాడువానికి) పేరు.

గెలివివాఁడు—ఇది రవణునకు (గోల చేయువానికి) పేరు.

దమ్ముఁడు,అంబస్తు—ఇవి అజ్ఞునకు (జడునకు; జడమతికి; తెలివి లేనివానికి; సుఖ దుఃఖము లెఱుంగనివానికి) పేర్లు.

గడుసరి—ఇది కఠినాత్మునకు (కఠిమనకు; గట్టిమనస్సు కలవానికి) పేరు.

దినమొల, బిత్తలి—ఇవి నగ్గునకు (దినమొల గలవానికి; దెనమొలవానికి; దిగం బరునకు; వత్తము లేనివానికి) పేర్లు.

వెలిబడ్డవాడు—ఇది బహిష్కృతునకు (సంఘాదులనుండి వెడలఁగొట్టఁబడిన వానికి) పేరు.

బరికాయ, కొంచె—ఇవి భ్రష్టునకు (చెడ్డవానికి; గుణహీనునకు; అకార్యము లొనర్చువానికి) పేర్లు.

ముఖరుడు :- ఈనందర్భమున —(అమ.) 'దుర్ముఖే ముఖ రాబద్ధముఖౌ' అని అప్రియవాదినిఁ బేర్కొను చున్నది.

నత్తివాడు:— 'నత్తి' మాట లాడునపుడు మొదటియక్షరములు పలుమారులు లుచ్చరించుటయు, అఁగి అఁగి కష్టముమీఁద మాట లాడుటయు మొదలగు లక్షణములు గలఁజిహ్వోద్వేషమున నత్తి కలవాడు, లోహలుడు' అని (సూ.ని.). 'లోహల స్స్యా దస్ఫుటవాక్' అని (అమ.). (శ.ర.) 'నత్తివాడు' నత్తి గలవాడు, అక్షేపకుడు' అని, లోహలుడు' స్ఫుటము గాని మాటలు కలవాడు' అని ఈరెండు శబ్దములు వేఱు వే ఁర్థములు గల వనునట్లు వచించు చున్నది. అప్పుడు నత్తి వాడు అనువానికి లోహలుడు, అక్షేపకుడు' అనురెం డర్థములును గల వనవలసివచ్చు చున్నది.

అజ్ఞాడు:— 'జ' దో ఒజ్ఞే' అని (అమ.). ఇచ్చటి 'జ' శబ్దము వ్యాఖ్యాతలచే ఇట్లు నిర్వచింపఁ బడినది. 'ఇష్టం వా ఒనిష్టం వా' నుఖ మితర ద్వా న పేత్తి యో మోహాత్, తూష్టికః పరపశుః, స్స భవతి జడనంజ్ఞకః పురుషః' అని 'ఇష్టానిష్టనుఖదుఃఖములను ఎఱుఁగక పరపశుఁ డై ఊర కుండువాడు' అని ఇచ్చటి దీనివివరణము. (చూ. గురు.). బ్రౌ. దమ్ముడు' అనువానికి 'ఎడ్డె' అనెడి 'అర్థ' మిచ్చినది (చూ. అమ.). కాని ఇదివఱకే 'మూర్ఖ' పర్యాయములు వేఱు గా (ఆం.భా.) అమ.తోపాటు వచించినది (చూ. 3.7.). కావున, వే ఁర్థము అమరముతోపాటు దీనికి వచించుటయే సముచితము.

['దమ్ముఁ డంభస్తనంగ' అని (వావి. అపముద్రి.) 'అంబస్తు' ఇది గ్రహింపఁబడలేదు (శ.ర. సూ.ని. మొ. వానిచేత.)]

దినమొల:— (దినమొల-అ.) 'ఉత్త్య మిత్త్యం తత్తై వాత్త్యం సమాసే మతుబర్థకమ్' అని (అథర్వ ణుడు.).

బహిష్కృతుఁడు:—‘నిష్కాపితోఽవకృష్ట స్వాస్యత్’ అని ఈనందర్పమున (అమ.).

రవణుఁడు:—‘రవణ శృబ్దనః’ అని (అమ.). “మ్రోయస్వభావము గలవానిపేళ్లు” అని (గురు.).
‘శబ్దకరణశీలస్య’ అని (సుధ.).

సీ. కొండెకాఁడనఁగను గొండెగీఁడనఁగను

గొండియుఁడనఁ బిశునుండు వెలయుఁ;

జిట్లుకట్టె, యనంగఁ జెలఁగును శరుఁడు; సం

కరుఁడు రాజిలును బల్గాకి, యనఁగ;

కొద్దికాఁడనఁగను ఊద్రుండు తగు; ఖలుం

డొప్పు వాల్లీఁడన నులిపికట్టె,

యనఁగను బాట్లని, యనఁ జెట్లకొఱవి, నాఁ;

దగు ననర్హాభిధ తగనివాఁడ

గీ. నంగ; స్త్రీభాషి దోఁచు నాడంగి, యనఁగ;

నాగడీఁడనఁ బరిహాసకాఖ్య చెట్లు;

నలరు నొప్పనివాఁడు, నా నప్రకాశ్యుఁ;

డొప్పు మిడిమేల, యన దుస్సహుఁడు; మహేశ !

18

కొండెకాఁడు, కొండెగీఁడు, కొండియుఁడు—ఇవి పిశునునకు (కర్ణేజపునకు; సూచకునకు; ఇతరులపై లేనిపోనిదోషములు (వాడీలు) చెప్పెడివానికి) పేర్లు.

చిట్లుకట్టె—ఇది శరునకు (అన్మజుపునకు; రహస్యము గా (తెలియకుండ ద్రోహము చేయువానికి) పేరు.

పల్గాకి—ఇది సంకరునకు (సంకరజాతివానికి; పలుగాకికి) పేరు.

కొద్దికాఁడు—ఇది ఊద్రునకు (అల్పునికి; తక్కువవానికి) పేరు.

వాల్లీఁడు, ఉలిపికట్టె, పాట్లని, చెట్లకొఱవి—ఇవి ఖలునకు (చెడ్డవానికి; ఇతరులకు బాధ కలిగించువానికి) పేర్లు.

తగనివాఁడు—ఇది అనర్హునకు (అయోగ్యునకు) పేరు.

అడంగి—ఇది త్రీభాషికి (ఆడుదానివలె మాట లాడుపురుషునకు) పేరు.

అగడీడు—ఇది పరిహాసకునకు (గేలి నేయువానికి; పరియాచకము చేయువానికి; వెక్కిరించువానికి) పేరు.

ఒప్పనివాడు—ఇది అప్రకాశ్యునకు (మఱుగుపడి ఉండువానికి; చెడ్డనడవడికచే నలుగురిలో సంచరింప వీలు కానివానికి) పేరు.

మిడిమేలము—ఇది దుస్సహునకు (ఓర్పుకొన వీలు గానివానికి; మిక్కిలి సంతాపము గలిగించు తీక్షణప్రవర్తనము కలవానికి) పేరు.

కొండెకాడు .— ఇట - 'కర్ణజప స్ఫూచక స్పాన్యత్ పిశునః' అని (గురు సా.). 'పిశునో ద్విజనః ఖలః' అని (సుధాపా.) ఈసుధాపారమునందును పిశునశబ్దమునకు అర్థాంతరము గా 'సూచకుడు' అనెడియర్థము నిఘంటుప్రసిద్ధము 'పిశునం కుఞ్కమేపి చ । కపివక్త్రే చ కాశే నా సూచకక్రూరయో త్రిషు' అని (విశ్వమేదినులు) (చూ. సుధ. 'పిశున' శబ్దము).

శరుడు :— 'గూఢవిప్రియకృ చ్ఛరః' అని ఆలంకారికులు, 'నికృత స్తవ్యనృజా శ్చరః' అని (అను.).

చిట్లుకట్టె :— చిటచిట రవలు లేచుకట్టెవంటివాడు; అనుకొన కుండ(అకస్మికము గా) బాధ కలిగించువాడు - అని అర్థము.

ఘొట్టిడు :— దెబ్బలాడువాడు, కొట్లాడువాడు-అని (సూ. ని. శ. ర. లు).

ఉలిపికట్టె :— 'ఊరందఱది యొకదారి ఉలిపికట్టె దొకదారి' అని లోకోక్తి.

చెట్లకొఱవి :— చెట్లకొరివి (ఖలుడు) అని (బ్రౌ.). చెట్లకొఱవి-చిటపట లాడెడుకొఱవి, తాపకారి. బాధకుడు - అని (సూ. ని.). (శ. ర.) దీనిని గ్రహింప లేదు. (చూ. వివరణమునకై 'తొలిపలుకు').

అడంగి :— ఆడుదానివ్యభావము గలపురుషుడు - అని (శ. ర.). అడంగి - అంతా ఆడుదానిరీతి గా ఉండేమొగమువాడు - అని (బ్రౌ.) (చూ. అను.).

అగడీడు :— 'అకార్యము చేయువాడు' అని (శ. ర. మొ.) 'అగడీ లెగఁద్రోయ నగ్రజాలను హాన్యభావంబు నెఱపి దుర్బాష తాడు' (భట్టాచార్యులు) (చూ. శ. ర.)

సీ. వశ్యక్రియావేది వఱలు మందులమారి,

యన; వేడువాఁడన యాచకుఁ డగు;

సగచాట్లమారి,నాఁ దగును గష్టాత్ముండు;

వెలయు దరిద్రుండు పేద,యన బి

కారి,యం చనఁ బరికట్టె,నా; నతిదరి

ద్రుఁడు నిఱుపేద,నా నడరు చుండు;

రవణము,చొక్కము,రకము,చొక్కాటము,

రాణ,చొక్కాటము,నాణెము,చొక,

శీ. గొనబు,తియ్యంబు,జాను,తిన్ననిది,బాగు,

చొక్కటం,బన వెలయు మంజులనమాఖ్య;

యలరు వలచినది,యనఁగఁ బ్రియంబుపేరు;

భూషితభుజంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

14

మందులమారి—ఇది వశ్యక్రియావేదికి (వశ్యక్రియావేత్తకు; మణిమంత్రౌషధాదులచే వశము చేసికొనుట బాగుగా తెలిసికొనినవానికి) పేరు.

వేడువాఁడు—ఇది యాచకునకు (అర్థికి 'దేహి' అని ధనాదులను అడుగువానికి; యాచకునకు) పేరు.

సగచాట్లమారి—ఇది కష్టాత్మునకు (కష్టశీలనకు; ఆపదలు అనుభవించుటయే స్వభావము గా కలవానికి) పేరు.

పేద, బికారి, పరికట్టె—ఇవి దరిద్రునకు (దుర్గతునకు; నిస్సవనకు; దీనునకు; బీదవానికి) పేర్లు

నిఱుపేద—ఇది అతిదరిద్రునకు (అకించనునకు; మిక్కిలి బీదవానికి) పేరు.

రవణము, చొక్కము, రకము, చొక్కాటము, రాణ, చొక్కాటము, నాణెము, చొక, గొనబు, తియ్యము, జాను, తిన్ననిది, బాగు, చొక్కటము—ఇవి మంజులమునకు (మనోహరమునకు; సుందరమునకు; చక్కనిదానికి; అంద మైనదానికి) పేర్లు.

వలచినది—ఇది ప్రియమునకు (పొంద ఇష్టపడినదానికి; మనస్సునకు ఇష్ట మైనదానికి) పేరు.

వశ్యక్రియాపేది :— 'వశక్రియా సంపదమ్' అని (అమ.). దీనినే— (అం.భా.) 'వశ్యక్రియ' అని నది. వశ్యునిఁ గా (అధీనునిఁ గా; తనకు లోబడినవానిఁ గా) ఒనర్చుకొనుపని, 'వశీకరణ' మనుట. ఇదియే వశక్రియ. వ్యుత్పత్తిభేదమేకాని - రెండు ఒకేయర్థము కలదియే :

మందులమారి :— మర్లుమందు పెట్టువాఁడు అని (శ.ర.).

అగచాల్లమారి :— 'అపన్న ఆవత్సాస్త్ర స్పృశ్' అని. ఈసందర్భమున (అమ.).

'కష్టాత్ముఁడు :— ఇచటి 'ఆత్మన్' శబ్దము స్వభావార్థకము. 'ఆత్మా కరేవరే యర్నే స్వభావే. పరమాత్మని. చిత్తే ధృతౌ చ బుద్ధౌ చ పరవ్యావర్తనే ౭వి చ' అని (ధరణి) (చూ. ఆత్మన్ శబ్దము. సుధ). దుఃఖశీలుఁడు - అని అర్థము.

పరికట్టె :— దీనిని సూ.ని.శ.ర.లు) గ్రహింప లేదు. (బ్రౌ.) గ్రహించినది (చూ. అను.).

రవణము :— 'రమణ' కు (రూపాం.) అని (శ.ర.)- 'అమరపతిభాండవమునకు. రమణను వైశ్రవణునిచైత్రరథమునకు సమా. నము గా దీనిని భూభా. గమునకు రచియించెనొక్కొకమలజుఁడు దయఁ' (భార. ఆది. 4 అ.) (చూ. శ.ర.).

సీ. మక్కు, మాసినది, నా మలినంబు విలసిల్లు;
సుద్ద, మం చనఁగను శుద్ధమొప్పు;
నిచ్చలం, బనఁగను విర్రలం బై తోచు;
రుత్త, లొటారంబు, రిత్త బీడు,
సొల్లు, నా రిక్తాఖ్య శోభిల్లు; గన్నాకు,
మేల్పొంతి, నికరము, మేటి, మేలు,
తర, మాణి, యం చనఁ దనరు శ్రేష్ఠము; సింగ,
మనఁ జందమామ, యం చనఁగ విన

గీ. యనఁగ బెబ్బలి, యన మదహత్తి, యనఁగఁ
బైతడను నిల్చి శ్రేష్ఠ మై పరఁగు చుండు;
హసదు, నాఁగను దొడ్డవాఁ, డనుట కొప్పు;
భూషితభుజంగ! శ్రీమాతృభూతలింగ!

మక్కు, మాసినది—ఇది మలినమునకు (మలదూషితమునకు; మలీమసమునకు; మాసినదానికి; ముఱికితో కూడినదానికి) పేరు.

సుద్ధము—ఇది శుద్ధమునకు (నిర్దోషమునకు; జలాదులచే కడుగబడి స్వచ్ఛ మైనదానికి; శోధితమునకు) పేరు.

నిచ్చలము—ఇది నిర్మలమునకు (స్వభావముచే శుద్ధ మైనదానికి; స్ఫటికము మొదలగుదానికి) పేరు.

రుత్త, లొటారము, రిత్త, బీడు, చొళ్లు—ఇవి శూన్యమునకు (శున్యదానికి; వట్టిదానికి; ఏమియు లేనిగృహము మొదలగుదానికి) పేర్లు.

కన్నాకు, మేల్బంతి, నికరము, మేటి, మేలు, తరము, ఆణి—ఇవి శ్రేష్ఠమునకు (మిక్కిలి ప్రశస్త మైనదానికి) పేర్లు.

సింగము, చందమామ, మిన్న, బెబ్బులి, మదహత్తి— ఇవి (శుత్తరపదము లై) పూర్వపదార్థముయొక్క శ్రేష్ఠతకు రాచసింగము-ఇత్యాదులలో రాజాదులయొక్క ప్రాశస్త్యమునకు (గొప్పతనమునకు) వాచకములు.

హసదు— ఇది దొడ్డవానికి (సమధికునకు; అత్యధికునకు; చాలగొప్పవానికి) పేరు.

మలినము :— ‘మలీమనం తు మలినం కచ్చరం మలదూషితమ్’ (అమ.).

సొళ్లు :— ‘రుత్త ... సొళ్లు’ అని (సూ.ని.) (చూ.బీడు.). ఇట్లు పార మిచ్చియు పదము గ్రహింప లేదు. (సూ.ని.). శ.ర.బొ. గూడ ఈపదమును ఈయర్థమున గ్రహింప లేదు. ఒకనిఘంటుకర్త - ‘సోశు’ అనియే ఇచ్చటిపార మని ఈపదమును ఈయర్థమున గ్రహించినాడు. ఇది ‘చొల్లు’ అయి (రూపాం.) ‘చొళ్లు’ అయి ఉండు ననిపించినది. ‘చొల్లుమాటలు’ మొదలగువానికి ‘రిత్తమాటలు’ - ‘ప్రయోజనము లేనిమాటలు’ అని నిఘంటువులు అర్థమును ఒనగూ చున్నవి.

నికరము :— నిగరము - (రూపాం.). ‘పగడపుఁ గ్రొత్తడంబుజిగి పాకవిరోధిశరాసనంబు గా నిగరపుఁగెంపుఁగొమ్మనునునిగ్గుమెఱుంగు మెఱుంగుచాలు గాఁ దగు. ..’ (చంద్రా. 1. 9.).

మదహత్తి :— (సం. మదహస్తి. ప్రా. మదహత్తి.). (‘ప్రాణగొడ్డము’ వంటి) వై.విణ. అని (శ.ర.).

పైకడను నిచ్చి శ్రేష్ఠ మై పరఁగుచుండు :— 'స్వ రు త్తరఽదే వ్యాఘ్ర పుష్క వర్షభ కుజ్జరాః #
 సింహ శార్దూల నా గాధ్యాః పుంపి శ్రేష్ఠార్థగోచరాః' అనినది (అమ.). అట్లే (అం. భా.)—
 దొడ్డవాఁడు:—'అతిరిక్త సమధికః' అని (అమ.).

సీ. బహుత నన్యులఁ దెల్పుపట్ల హేమాహేము,
 లనుపల్కు పూజ్యార్థ మగుచు సుండు,
 నుపసర్జనాఖ్య యై యొప్పును నందిడి
 కాండ్రు, నాఁ జిల్లరవాండ్రు, నాగఁ;
 పెద్ద, యచటము, పెను, పేరు, బలు, దొడ్డు,
 దొడ్డ, వలుఁద, నాఁగఁ దోఁచుఁ బృథువు;
 నైకంబు, కొంచెము, సన్నంబు, తోడెము,
 చిలు, కిము, డసదు, లే, చిలుత, లేత,

గీ. కొద్ది, అన్నువ, అనఁగను గొఱలు నల్ప;
 మలరు సాంద్రంబు నెగ్గడ, మనఁగ దట్ట,
 మనఁగఁ దంపర, అన; వర్తులాఖ్య చెల్లు
 బటు, వనఁగ వట్టు, వనఁగను; బార్వతీశ :

16

హేమాహేములు—ఇది బహుత్వముతో (బహుత్వవివక్షతో బహువచనాంత మై
 అనుట) ఇతరులను దెలియఁజేసెడియప్పుడు పూజ్యులకు (పూజనీయులకు; ఎక్కువ
 గా గౌరవింపఁ దగినవారికి; మిక్కిలిఅధిక లగువారికి) పేరు.

నందిడికాండ్రు, చిల్లరవాండ్రు—ఇవి ఉపసర్జనులకు (ముఖ్యులు కానివారికి; అప్రధా
 నులకు) పేర్లు.

పెద్ద, అచటము, పెను, పేరు, బలు, దొడ్డు, దొడ్డ, వలుఁద—ఇవి పృథువునకు
 (విస్తీర్ణమునకు; విరివి యైనదానికి) పేర్లు.

నైకము, కొంచెము, సన్నము, తోడెము, చిలు, కిముడు, అసదు, లే, చిలుత,
 లేత, కొద్ది, అన్నువ—ఇవి అల్పమునకు (సూక్ష్మమునకు; స్వల్పమునకు) పేర్లు.

నెగడము, దట్టము, తంపర—ఇవి సాంద్రమునకు (నిబిడమునకు; తఱు చైనదానికి) పేర్లు.

బటువు, వట్రువ—ఇది వర్తులమునకు (వృత్తమునకు; గుండ్రనిదానికి) పేర్లు.

హేమాహేములు :—‘హేమాహేమీలు’ దే. విణ, (బ.) అధికులు అని (శ.ర.). (రూపాం.) అని (సూ.ని.)

ఉపసర్జనఁడు :— ‘అప్రాగ్యం ద్వయహీనే ద్వే అప్రధానోపసర్జనే’ (అమ.).

పెద్దయచాటము :— ‘పెద్ద యేచా టుబ్బు’- (వావి. అపపా.) కుద్ధాండ్రపదపారిజాతము ఈ యర్థమున. ‘అచాటము’ అనుపదమును ఉదాహరించు చున్నది. దానినిబట్టి పరిశీలించి చూచిన ‘పెద్ద యచాటము’ అని ఇచ్చటిపాఠ మగు ననిపించును. కాని, బ్రౌ. ‘అచ్చాళి’ ‘అచ్చాళు’ పదములు గ్రహించి, ఒంటరిగా, ఏకాంతముగా అనురీతిని అర్థ మను చున్నది ప్రయోగముతోఁ గూడ. (సూ.ని.) వీనికి (క. అచ్చాళు-దృఢుఁడు) అనునది మూల మగుటను ప్రదర్శించినది. ఈ కన్నడపదమునుండి యేర్పడిన ‘అచాళి’ వంటిదే. ‘అచాటు’ గూడ కావచ్చును. అప్పుడు ‘పెద్ద యచా టుబ్బు’ పెను పేరు బలు దొడ్డు .’ అనునది ఇచ్చటి సాధుపాఠ మనవచ్చును. ‘అచ్చాళి’కి (బ్రౌ, సూ. ని.) ప్రదర్శించినప్రయోగ మిట్లున్నది. ‘చారుశీలాముఖ్యజలజలోచ నలఁ, జేరి కొబంధులఁ జెలుల నీక్షణమె । పగఱకుఁ జొర రాక బహుదుర్గమార్గ । మగు కోహళమహర్షియాశ్రమస్థలినిఁ । జేరిచి మనము నిశ్చింత నేతెంచి । యారూఢబలయుక్తి నచ్చాళి గాఁగ । ననికి సన్నద్ధుల మై యుండ మవల’ (పతివ్రతామాహాత్యము). ఇవట అచ్చాళి - జంజాటము లేనివాఁడు. సంసారపు పీఠులాట లేనివాఁడు - అని అర్థ మనుచున్నవి (బ్రౌ. సూ. ని.). ‘నిశ్చింతన్’ అనుదానిచే ఇది గతార్థముకావున, బలయుక్తిన్ ‘అచ్చాళు’గాఁగ పెద్దగాఁగ (శత్రువుల నడంచుటకు) చాలినంత గాఁగా; అధికము గాఁగా. అనికి సన్నద్ధుల మై యుండము. అని సమన్వయ మనవచ్చును. అప్పుడు ‘అచ్చాళి’ కైన (రూపాం.) ‘అచ్చాళు’ ‘అచ్చాటు’ అగుట స్పష్టము.

లే:— ‘లీలఁ బయ్యెదకొంగు లే జాఱ వైచి’ (ద్వి. పరమ. 4.274.) (చూ. సూ. ని.).

పృథు:— ‘విశజ్జటం పృథు బృహ ద్వికాలం పృథులం మహత్ । రున్ద్రోరు విపులమ్’ అని (అమ.). ‘విస్తీర్ణస్య’ అని (సుధ.).

కొద్ది:— దీనికి 'న్యూనత' అను అర్థ మిచ్చుచున్నది (సాంబ.) 'లొచ్చు కొద కడమ । కుటువ యొచ్చెము తగ్గు కొంచెము తక్కువ కుందు కొదవ లోను కొద్ది యనఁగ । మెఱయు న్యూనత పేళ్లు' (మాన. 40.). 'కొద్దిగా ముత్తెంపుగొనబు వజ్రాల । మద్దికాయలడాలు మలయఁ జెక్కిళ్ల' (రంగ. రా. బాల. కాం. 20 పొ. 30 పం.). 'ముద్దియమోహ మెంతటిదో... నిద్ర యెల్ల దీ । కొద్దికిఁ బచ్చవిల్లునిలకోరుల నే మగుచున్నదోకదా !, (శకాం. 4, 106.)' మొ. (కొలదికి (రూపాం.) కొద్ది.) '.. గంగాస్నానంబునఁ దొలఁగం గలపాతకము చతుర్దశ భవనం । బులుఁ గూడి చేయఁ జాలవు । కొలదియె గంగాతిశయము గుణరత్నవిధీ !' (జాహ్నువీ. 3.72.). 'కొద్ది' కి 'న్యూనత' అనునది (అర్థాం.) అనఁ దగినది.

ఈసందర్భమున (సాంబ.) ఇట్లు వచించుచున్నది—'నై కము తోడెము నన్న మన్నున జిల్లు, వలిపెము చిటు లేత కొలది యలఁతి । యసదు లే జీ బన నమరు స్వల్పమునకుఁ, బెను గొప్పు బలు పేరు పెద్ద దొడ్డ । గన మన నధికాఖ్య లొనరు దోరము హొమ్ము । గ్రమక మొ మ్మనఁగ స్థూలము చెలంగు...' (మాన. 71.).

క. పలపల, యన వెలితి, యనం

బలుచన, యన విరలసంజ్ఞ భాసిల్లును; ని

స్తులతరగుణోత్తరంగా :

విలసత్కరుణాంతరంగ ! వృషభతురంగా !

17

పలపల, వెలితి, పలుచన—ఇవి విరలమునకు (పేలవమునకు; దట్టము కానిదానికి; పలుచగా ఉండుదానికి) పేర్లు.

వెలితి:—'వెలితి గానఁగ రానివిమలపూరములఁ । బొలుచువీచుల రాలుపుప్పొళ్ల జడియు' (రం. రా. 116 పొ. 21 పం.).

విరలము:—'పేలవం విరలం తను' అని (అమ.). ఇట (గురు.) 'పలుచనిదానిపేళ్లు' అని వ్యాఖ్యానించినది. 'విరలం తను విశిష్ట మమనం తలినం (తదా)' అని (వైజ. సామా. అర్థ.).

క. వెడఁద, యన వికాల మగున్;

విడుద, యనన్ వాసి, యనఁగ నెగడును దీర్ఘం;

బడరును సమున్నతాభిధ

పొడ, వం చని పల్క; మాతృభూతమహేశా :

18

వెడద— ఇది విశాలమునకు (విరివి యైనదానికి) పేరు.

పిడుద, హసి— ఇవి దీర్ఘమునకు (నిడు పైనదానికి; ఆయతమునకు (అడ్డపు, బొడవు) కలదానికి) పేర్లు.

పొడవు— ఇది సమున్నామునకు (ఉన్నతమునకు; ప్రాంశువునకు; ఎత్తైనదానికి) పేరు.

దీర్ఘము— 'దీర్ఘ మాయతమ్' (అమ.).

సమున్నతము:— 'ఉచ్చ ప్రాం శూన్న తోద గ్రోచ్చితా స్తుజ్జే' (అమ.).

పొడవు— ఇదివఱకు వనోషధివర్గమునందు 'పొడవు పొడ గవ నుచ్చాయ మా' అని ఉదాహరింపఁ బడినది. అచ్చటి 'పొడవు' నకు 'వృక్షదులదైర్ఘ్య' మర్థము. 'నగాద్యారోహ ఉచ్చాయః' అని (అమ.వనో.). అన్యధ్యము గానే ఆం.భా. గ్రహించు చున్నది వీనిని. వివరణము నకై (చూ. 2.36.).

గీ. ఒప్పును సదాటు, నాఁగ వక్రోన్నతంబు;

వంకరన సొట్ట, యనఁగను వక్ర మెసఁగుఁ;

జనును ఋజునామధేయంబు చక్కని, దన;

భూతిలసితాంగ! శ్రీమాతృభూతలింగ!

19

సదాటు— ఇది వక్రోన్నతమునకు (వంకర కలిగి ఋజువు గా ఉండక ఎత్తైనదానికి) పేరు.

వంకర, సొట్ట— ఇవి వక్రమునకు (నతమునకు; తిన్నఁగా- అంతయు ఒకేతీరు గా (ఋజువు గా) ఉండనిదానికి) పేర్లు.

చక్కనిది— ఇది ఋజువునకు (సరి గా- సమానము గా- అంతయు ఒకేతీరుది గా- తిన్ననిది గా ఉండదానికి) పేరు.

సదాటు:— 'కృశోన్నతము' అర్థ మను చున్నవి (బ్రౌ. శుద్ధాంధ్రపదపారిజాతములు.). దీనినిఁ బట్టి '....సదాటు నాఁగఁ గృశోన్నతంబు' అని యిట (బ్రౌ.పా.) అనిపించును. ఇది ప్రయోగ మొకటి ఇట్లున్నది. 'గాటంపువీర సదా తైనమేనుల నెఱుఁగె'.

మీఱ' (2.17.). (చూ. శ.ర.) ఇట శ.ర., 'సదాటు-విణ. దృఢము - అనుచున్నది. (బ్రౌ.) దీనికి వచించిన-అర్థము ఇట సుసంగతమే అనిపించు చున్నది. '... మేదశ్చేదకృతోదరం లఘు భవ త్యుత్థాన యోగ్యం వపుః' (అభి.శా. 2.5.) అని (కాళిదాసు.). వ్యాయామమువలన కృతోదర త్వము గలుగుట దీనివలన తెలియఁబడు చున్నది.

వంకర:—'అరాలం వృజినం జిహ్వా మూర్తిమ త్కుజ్జీతం నతమ్ । అవిద్ధం కుటిలం భుగ్నం వేల్లితం వక్ర మి త్యపి' (అమ.).

సౌట్ట :—ఇది పరుషాది (చొట్ట) అని, (శ.ర.) 'వ్యాధి మొదలగువానిచేత వంక రైనది' అని అర్థ మిచ్చినది. 'సౌట్ట, వక్రత, నొక్కు' అని (బ్రౌ.). 'సౌట్ట' అనియే (వ్యవ.).

ఋణావు:—'ఋణా వజిహ్వా ప్రగుణౌ' (అమ.).

గీ. ఒమ్ము, గాత్రమ్ము, గమకము, హొమ్ము, నాఁగ

స్థూల మగుఁ; బెక్కు, నాఁగను దోఁచు బహుల;

మగును గణనీయ మౌ చెంచఁ దగినది, యన;

భూతిలసితాంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

20

ఒమ్ము, గాత్రము, గమకము, హొమ్ము—ఇవి స్థూలమునకు (బలిసినదానికి; పెద్ద దానికి; లా వైనదానికి) పేర్లు.

పెక్కు—ఇది బహుళమునకు (సంఖ్యాధిక్యము కలదానికి; అనేకమునకు) పేరు.

ఎంచఁదగినది—ఇది గణనీయమునకు (లెక్కింప నగుదానికి; ఎన్నిక చేయఁబడు దానికి; లెక్కపెట్టుటకు వీ లైనదానికి) పేరు.

గమకము:—దీనికి (బ్రౌ.) ఒక ప్రయోగమును ఇ ట్లిచ్చినది—'....ఉపకాంతుని వల్లవకాంత లేపునన్ । గమకముఁజేసి గుబ్బకవఁ గొఁగిటఁ దార్చి' (హంస. 2.128.) అని.

స్థూలము:— 'పినపిప్పీ తు స్థూలపివరే' (అమ.).

బహుళము:—'అడ్రఘం బహుళం బహు' అని, (అమ.) ఈ సందర్భమున- ప్రచురార్థకములఁ గా బహుళాదులను ఉదాహరించినది.

గణనీయము:—'గణనీయే తు గాణీయమ్' అని (అమ!).

గీ. దండ, చేరువ, చెంగట, యండ, సరస,

ప్రాపు, చక్కి, కుఱంగట, పజ్జ, చెంత,

కెలను, దా, పంజ, దగ్గఱ, క్రేవ, పొంత,

యంచ, యొద్ద, నా నికటాఖ్య యగు; మహేశ :

21

దండ, చేరువ, చెంగట, అండ, సరస, ప్రాపు, చక్కి, కుఱంగట, పజ్జ, చెంత, కెలను, దాపు, అంజ, దగ్గఱ, క్రేవ, పొంత, అంచ, ఒద్ద—ఇవి నికటమునకు (సమీపమునకు; అభ్యాశమునకు; సమీపప్రదేశమునకు) పేర్లు.

కుఱంగట:—కుఱంగలి కైన (బౌప.) ఇది. (సూ.ని.శ.ర.లు). 'కుఱంగలి' (బౌ.) గ్రహించినవి. (బౌ.). 'కురంగట-కురగట' అనువానినే ప్రదర్శించినది. (కు.ప.పా.) 'కుఱంగట, కుఱంగలి' అనురెంటినిగ్రహించినది. కుఱంగలిశబ్దము సమీపార్థక మున్న దని (సాంబ.) ఇట్లు ను చున్నది. '... దండయొద్ద । చెంత కుఱంగలి డగ్గఱ చేర్వ పొంత దాపు ..' (మాన. 39.). (....అ । కుఱంగట శోకజాశ్రువులుఁ గో యనునేడ్పులు నుప్పతిల్లఁగన్' (జై. భా. 1. 5. 7.) (మొ.) (చూ.సూ.ని.).

ఒద్ద:—'వద్ద'అనియు (సాంబ.) కల దను చున్నది. సరస కెలను పజ్జ ప్రాపు వద్ద । యండ చక్కి గరికి యన । నమరెనేని సమీపనామములు'. (సాంబ. మాన. 39.). దీనికి (శ.ర.) ద్విపదరామాయణప్రయోగము నిచ్చి 'ఇది యితరపురాతనగ్రంథములందు మృగ్యము' అని నది. (సూ.ని.) (నిర్ధారక) ప్రయోగముఁ గొన్నిటిని ఇట్లు చూపు చున్నది. 'అంత దూషణుడు మత్తారిభీషణుండు । వంత నొందుచుఁ దనవద్దియోధులను' (రం. రా. ఆర. 164పొ. 10 పం.). 'గద్దయ వడి డిగ్గుచుఁ దన । వద్ద సభాసదులు లేచి వారనిభక్తిన్....' (ఉ. హరి శ్చ, 2.8.). వేంకనార్యుడుగూడ తన (మల్లుపు)లో 'ఆగతి వజ్రదంతుఁ దెగటార్చినదైవత మల్లు 'వద్దకున్' (3.50.), ఇచ్చట 'మల్లునొద్దకున్' అనినను సరిపడును. 'వానివద్ద' 'వీని వద్ద' అని (వ్య.).

గీ. ఏడుగడ,నా నియంతసం: జైల్ల,యనఁగఁ

దనరు చుండును సర్వాఖ్య; దవ్వు,నాఁగ

దూరనామంబు గాఁగనుఁ దోఁచు చుండు;

భూతిలసితాంగ! శ్రీమాతృభూతలింగ!

22

ఏడుగడ—ఇది నియంతకు (రక్షితకు; శరణమునకు; రక్షకునకు; కాపాడువానికి) పేరు.

ఎల్ల—ఇది సర్వమునకు (అంతకు; నిఖిలమునకు; సమస్తమునకు) పేరు.

దవ్వ—ఇది దూరమునకు (విప్రకృష్టమునకు; దూర మైనదానికి) పేరు.

ఏడుగడ:—ఏడువిధములు గల రక్షకము. 'గురుడును దల్లియుఁ దండ్రీయుఁ బురుషుడు విద్యయును దైవమును దాతయు నాఁ బొరి నేడుగడయుఁ దా నై । హరి నను రక్షించుఁగాత మన వరతంబున్' (వాసి, 1ఆ.) (చూ.శ.ర.). బ్రౌ. 'ఏడుపు+కడ' అనువ్యుత్పత్తి చూపుచున్నది. ఏడ్గడ- (రూపాం.). 'దహనుఁ దేడ్గడయు నుత్తమవర్ణభవులకుఁ, బావకుం డీకుండు బ్రాహ్మణులకు' (కాశీ. 3.205).

సంజ్ఞెల్ల.—'శ్రీరంగభ ర్తంచు' 'గం గనుకాసె'లో నగువానివంటి దిది. 'కుత్రచిత్ సంస్కృతీయో ఒపి ప్రాణో ఒప్యత్ర చ్యుతో భవేత్' అని (అథర్వణుడు).

ఎల్ల:—ఎల్లకబ్బప్రయోగవ్యవస్థనుగూర్చి (బాల.వ్యా.) ఇట్లను చున్నది. 'సర్వసర్వాయం బయిన యెల్ల కబ్బంబు ద్రుతాంతం బయినయవ్యయంబు. దీని కసమాసంబున విశేష్యంబునకు ముందు ప్రయోగంబు లేదు' (చూ. సంధి. 24 సూ.).

గీ. గట్టి, కటికి, యనంగఁ గన్నట్టు దృఢము:

క్రొత్త, మిహి, హొస, యనంగ మీటును నవంబు;

ప్రాత, యనంగఁ బురాణాఖ్య పరంగు చుండు;

భూతిలసితాంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

21

గట్టి, కటికి—ఇవి దృఢమునకు (కర్మ శమునకు; కఠిన మైనదానికి) పేర్లు.

క్రొత్త, మిహి, హొస—ఇవి నవమునకు (నవీనమునకు; నూత్నమునకు; సూతనమునకు; అభినవమునకు; అప్పటి కప్పుడు ఏర్పడినదానికి) పేర్లు.

ప్రాత—ఇది పురాణమునకు (పురాతనమునకు; చిరంతనమునకు; చాఁకాలమునాటిదానికి) పేర్లు.

హొస:—'హొస' ఇచ్చటిపాఠ మని ఒకనిఘంటుకారుడు వ్రాయుచున్నాడు. 'హొస-మనో జము' అని (సూ.ని.) 'హొసతమ్మినుల్యంటి యనదు లేఁగొనుపై, నోర గాఁగఁ బరుండి

యొరంగఁ గొంకి' అని (ప్రబం, 750.) (చూ.సూ.ని.). ఇచట-'హాసతమ్మి'-'క్రొందమ్మి' అనుటయే సమచితము. (బ్రౌ.శ.ర.లు) దీనిని గ్రహింప లేదు.

పీ. మను మెత్తనిది, గోము, మవ్వ, మనంగను

మృదుసంజ్ఞ; ప్రథమ మౌ మొదటిది, యనఁ;

గడపటిది, యనంగ నడరు జఘన్యంబు;

తెల్ల, మనంగ రాజిల్లు స్ఫుటము;

పరంగు పీసరము, లేబర, మన వ్యర్థంబు;

నెచ్చు, పె, అదనము, హెచ్చు, మిగత,

మిక్కిలి, యెక్కువ మెం, డగ్గతిము, పె, చెచ్చె

దుగు, నాఁగ నధికంబు దోచు చుండుఁ;

దక్కువ, కొఱంత, పొచ్చెము, తగ్గు, కుండు,

కొదవ, లొచ్చు, కొదుక, యనఁ బొదలు న్యూన;

మడరుఁ దక్కుటి, యెడ, కడ, కడమ, తక్కు,

వేలు, పెఱ, యన నితరాఖ్య; మారవైరి :

24

మెత్తనిది, గోము, మవ్వము—ఇవి మృదువునకు (కోమలమునకు; మృదులమునకు; మార్దవము (మెత్తదనము—కలిగినదానికి) పేర్లు.

మొదటిది—ఇది ప్రథమమునకు (అదికి; అద్యమునకు; మొదట ఉండెడిదానికి) పేరు.

కడపటిది—ఇది జఘన్యమునకు (అంతమునకు; చరమమునకు; అంత్యమునకు; చివర ఉండెడుదానికి) పేరు.

తెల్లము—ఇది స్ఫుటమునకు (తెల్లమికి; తేటతెల్లకు; స్పష్ట మైనదానికి) పేరు.

పీసరము, లేబరము—ఇవి వ్యర్థమునకు (నిర్వర్థకమునకు; ప్రయోజనము లేనిదానికి) పేర్లు.

ఎచ్చు, పెల్లు, అదనము, హెచ్చు, మిగత, మిక్కిలి, ఎక్కువ, మెండు, అగ్గలము, పెచ్చు, ఎదుగు—ఇవి అధికమునకు (అతిశయితమునకు, మిక్కుటమునకు; అధిక్యము కలదానికి) పేర్లు.

తక్కువ, కొఱత, పొచ్చెము, తగ్గు, కుండు, కొదవ, లొచ్చు, కొదుక — ఇవి న్యూనమునకు (ఊనమునకు; హీనమునకు; కొఱతవడినదానికి; అసంపూర్ణమునకు) పేర్లు.

తక్కుటి, ఎడ, కడ, కడమ, తక్కు, వేఱు, పెఱు — ఇవి ఇతరమునకు (లాటికి; అన్యమునకు; వేఱొకదానికి) పేర్లు.

[మిగత:—ఇది లాభార్థకము గా పూర్వ ముదాహృతము (చూ.2.267.). 'మిగితి' (వావి.అప. ముద్రి.) ఇది (ప్రాతప్ర.పా.) అని (సూ.ని.). 'మిగిలి'—తాళప్ర.పా. (చూ.సూ.ని.).]

[కొదవ:—కొదువ-(వావి.అప.పా.). 'ఇదె నాదుముఖభంగ మీక్షింపు నాదు, కొదవ నీకొదవ గాఁ గోర్కి బావింపు' (రం.రా.ఆర. 169పొ.4వం.) (చూ.సూ.ని.).]

న్యూనము:—'హీన న్యూనా వూన గర్హ్యా' (అమ.).

ఇతరాఖ్య:—(సాం.ని.) కొన్ని ఇతరాఖ్యల మహద్వివక్షతో ఇట్లుదాహరించినది - 'పెఱవారు కడవారు వింతవా రెడవారు, లాఱివా రన నన్యులకుఁ జెలంగు' (మాన.10.).

సీ. ఒంటి, యనంగను నొప్పు నేకాకి యై;

సగటు, నాఁగను సరాసరి, యనంగ

సామాన్య మెసఁగు; నుచ్చావచంబులు దోఁచుఁ

బలుచితంబు, లనఁగఁ; బలువగ, లన

బరిదెగినది, విడివడినది, యనఁగను

వెలయు చుండును విశృంఖలసమాఖ్య;

ప్రతికూలనామ మై పరఁగు నడ్డ, మనంగ;

వామంబు వెలయు డాపల, యనంగ;

వలపల, యనంగ దక్షిణం బలరు చుండు;

నిరుగడలు, సూరె, లిరుపక్క, లిరుమెయు, లన

నుభయపార్శ్వభిధానంబు లొనరు చుండు;

భూషితభుజంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

25

ఒంటి—ఇది ఏకాకికి (ఒంటరికి; ఎక్కటికి; ఏకకమునకు; అసహాయమునకు; సజాతీయసాహాయ్యము గలుగనిదానికి) పేరు.

సగటు, సరాసరి—ఇవి సామాన్యమునకు (సాధారణమునకు; మొత్తమునకు; సమానము గా పంచి చూడఁగా ఐన సమత్వమునకు) పేర్లు.

పలువితములు, పలువగలు—ఇవి ఉచ్చావచమునకు (అనేకవిధములు-బహుప్రకారములు-చాలభేదములు-కలదానికి) పేర్లు.

బరిదెగినది, విడివడినది—ఇవి విశ్రంఖలమునకు (హద్దు మీతినదానికి) పేర్లు.

అడ్డము—ఇది ప్రతికూలమునకు (అనుకూల్యము వదలినదానికి; వాటము తప్పినదానికి; పిరుద్ధవర్తనము కలిగినదానికి) పేరు.

డాపరి—ఇది ఎడమభాగమునకు (వామమునకు; సవ్యమునకు; ఎడమప్రక్కకు, ఎడమచేయి-మొదలగువానికి) పేరు.

వలపరి—ఇది దక్షిణభాగమునకు (అపసవ్యమునకు; కుడిప్రక్కకు, కుడిచేయి మొదలగువానికి) పేరు.

ఇరుగడలు, సూరెలు, ఇరుసక్కలు, ఇరుమెయులు—ఇవి ఉభయపార్శ్వములకు (రెండుప్రక్కలకు; కుడియెడమప్రక్కలకు రెండిటి) పేర్లు.

సగటు:—(గ్రా.) అని (శ.ర.). 'వాండ్రను సగటున తిట్టినాడు' అని (వ్య.) అని (బ్రౌ.).

సామాన్యము:—'సాధారణం తు సామాన్యమ్' (అమ.). 'అనేకసంబంధిన ఏకస్య' అని (సుధ.).

ఉచ్చావచము:—'ఉచ్చావచం నై కభేదమ్' (అమ.).

బరిదెగినది.—పరిదెగినది - అని (బ్రౌ.). 'వాడు బరిదెగి సంపరించుచున్నాడు'-అని (వ్యవ.) (చూ.సూ.ని.).

ఇరుగడలు:—'ద్విగో రమిశ్రతాయాం తు ప్రాయ ఏకత్వ మిష్యతే' అని అధర్వణుడు.

'ప్రాయోగ్రహణాత్ 'నలైసలు' ఇత్యాదౌ బహుత్వ మపి' - అని అహోబలపతి. (కావున)

'అచ్చికద్విగువునకును' బహువచనాంతత్వము క్వాచిత్కము గా దుష్టము కాదు; సాధువే !

సీ. ఇటుకట, మనఁగను బరఁగు సంకటసంజ్ఞ;

గహనంబు జీబు, నాఁగను జెలంగుఁ;

జిన్నరిపొన్నరి, చిన్నరిపొన్నారి,

యనఁగను ముద్దుగుల్కునది తోఁచు;

నకృతలక్ష్యభిధ యలరును జీరికిఁ

గాననిది, నడ్డ నేయనిది, యనఁగఁ;

జలపాది, యనఁగను సంకల్పసాధి యాఁ;

బొలుచును మల, తన మురిగొనునది;

యగును బిరుదాధ్యుఁ డన బిరుదాయ, త్తనఁగఁ;

క్రక్కసం బగు బిరుదులు గలుగు నాతఁ

డల్లఱపుబిరు, దై విరాజిల్లు చుండు;

భూతిలసితాంగః శ్రీమాతృభూతలింగ :

26

ఇటుకటము—ఇది సంకటమునకు (సంబాధమునకు; ఇటుకై నచోటికి) పేరు.

జీబు—ఇది గహనమునకు (దుష్ప్రవేశమునకు; చొర రానిదానికి; దురవగాహమునకు) పేరు.

చిన్నరిపొన్నరి, చిన్నారిపొన్నారి—ఇవి ముద్దులు గుల్కుదానికి (ముద్దు లొలుకుదానికి; అంద మైనదానికి) పేర్లు.

చీరికిఁ గాననిది, నడ్డ నేయనిది—ఇ విఅకృతలక్ష్యమునకు (లక్ష్యము చేయనిదానికి; కొంచె మైనను తెక్క చేయనిదానికి; సరకుగొననిదానికి) పేర్లు.

చలపాది—ఇది సంకల్పసాధికి (పట్టిసపట్టు నెఱవేర్చువానికి; అనుకొనినపని అనుకొనినట్లు చేసి తీరెడివానికి) పేరు.

మలత—ఇది మురిగొనినదానికి (గర్వించినదానికి; గరువము చూపుదానికి) పేరు.

బిరుదాయత్తు—ఇది బిరుదాధ్యునకు (బిరుదము గలవానికి) పేరు.

డిల్లఱపుబిరుదు—ఇది క్రక్కసము లగుబిరుదులు గలుగునాతనికి (భయంకరము లగు బిరుదులు గలవానికి; ఘనబిరుదాధ్యునకు) పేరు.

ఇటుకటము:—ఇటుకటము (రూపాం.) అని (శ.ర.). ఇటుకటము-అనియు (బ్రౌ.). 'అలి మర్కటము ఇల్లు ఇటుకటము' అని లోకోక్తి.

సంకటము:—'సంకటం నా తు సంబాధః' (అమ.).

గహనము:—‘కలిలం గహనం సమే’ (అమ.).

మలత:—‘మలంత’ అనియు (బ్రౌ.). (శ.ర.) దీనిని గ్రహింప లేదు.

బిరుదాయత్తు:—‘బిరుదాడి’ అని (వావి.అపపా.). బిరుదాధ్యున్న కై న వైకృ. ఇది పైనాపాతము ప్రాత్రవాతపా. (చూ.సూ.వి.).

[బిరు దై:—బిరు దైనరాజిల్లు. (వావి.అపపా.).]

సీ. అప్రయోజకసంజ్ఞ యలరు చుండును గొఱ

గానివాఁ, డనఁగఁ గిగ్గాడి, యనఁగ;

బారెఁడు, మూరెఁడు, పట్టెఁడు, జేనెఁడు,

దుత్తెఁడు, పుడినెఁడు, బెత్తెఁ, డనెడి

యివి మొద ల్గఁ గల వెల్లను వ్యామాది

పరిమితార్థములు గాఁ బరఁగు చుండు;

రూకంత, కానంత, పోకంత, యీఁగంత,

యిసుమంత, దోమంత, యేనుఁగంత,

యనెడి శబ్దంబు లీరీతి నలరుపదము

లన్నియుఁ బదాదిమాత్రంబు లగుచు నుండు;

నవ్యయాభావ మని కొంద ఁండు పీనిఁ;

బుంగవతురంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

27

కొఱగానివాఁడు, కిగ్గాడి—ఇవి అప్రయోజకునకు (పనికిమాలినవానికి; కార్యనిర్వాహకుఁడు కానివానికి; ఏకార్యము చక్కఁబెట్ట లేనివానికి) పేర్లు.

బారెఁడు, మూరెఁడు, పట్టెఁడు, జేనెఁడు, పుడినెఁడు, బెత్తెఁడు—ఇవి వ్యామాది పరిమితములకు (వ్యామము-మొద లగువానిపరిమాణము (కొలత) కలదానికి) పేర్లు.

[బారెఁడు:- (బార + ఎఁడు)—అడ్డము గా చాపఁబడిన రెండుచేతులతోడి తొమ్ము కొలత-వ్యామము. అదియే బార.దానియంతకొలత కలది.

మూరెడు:- (మూర + ఎడు) --- రెండుజేనలకొలత కలది హస్తము. అదియే మూర. దానియంతకొలత కలది.

పట్టెడు:- (పట్టిలి + ఎడు) — ఎడము గా వంపబడినవేళ్లు గలచేర-పట్టిలి. దానిపరిమాణము కలది.

జేనెడు:- (జేన + ఎడు) (విత్తి-జేన) — పండ్రెం డంగుళములకొలత కలది. అంతకొలత కలది.

దుత్తెడు:- (దుత్తిలి + ఎడు) — చావబడినబొటనవేలి చూపుడువేలి - నడిమి ప్రదేశము-ప్రాదేశము-(దుత్త.) అంతటి పరిమాణము కలిగినది.

పుడినెడు:- (పుడిసిలి + ఎడు) — కుదియబట్టిన చేరలో సగము (ప్రస్పృతి) (పుడి సిలి.) అంతకొలత కలది.

బెత్తెడు:- (బెత్త + ఎడు) — చూపుడువేలు మొదలు గా నాలుగువేళ్లు బెత్త. (చతురశ్శి.) అంతపరిమితి కలది.

రూకంత, కాసంత, పోకంత, ఈగంత, ఇసుమంత, దోమంత, ఏనుగంత — ఇవి, ఈరీతిశబ్దములు (ఇట్టివి; గోరంత, చీమంత, రవంత-మొదలగునట్టివి) - పదాది మాత్రమునకు (కాను-మొదలు గా (పూర్వపదమునందు) నిర్దిష్ట మైనపరిమాణము నకు) పేర్లు

[పీనిని-ఈ 'కాసంత' మొ. వానిని 'అవ్యయిభావము'-అవ్యయిభావసమాసము(లు) అని, కొందఱు-కొంతమంది వైయాకరణులు, అండ్రు- చెప్పుదురు.]

బారెడు:— 'ఎడు స్వారిమాణకే' (అధర్వణుడు).

పట్టెడు:— 'ప్రస్పృత్యాదే ర్లివర్ణస్య లోప శ్చ పరిదృశ్యతే' (అధర్వణుడు).

వ్యామము:— 'వ్యామో బాహ్వో స్సకరయో స్తతయో ప్తిర్యగస్తరమ్' (అమ.).

కొంద అండ్రు:— కాసంత-మొదలగువానియందు 'అంత' అనునది 'అపద'మని (శ.ర.). ఇ.క-

'అండ్రుకోముది' పీనిని అవ్యయిభావముల గా నిర్వచించినది. '....నింక, వాపి గా దెలివిడి శేనెడ వవ్యయిభావసమాసము ల్పాశ్చి గనుడు. కడు నిమ్మకాయంత కాసంత గోరంత యిసుమంత దోమంత యేనుగంత. చీమంత యన వివి నామపూర్వపదసమాస మగుచు నిట్లు

మంతు కెక్కు' (చూ. ఆం. కౌ. సమా.). ఆం. భా. కారుడు ఈ గణపతి వేంకటకవి మతమునే 'కొంద' అని ఇట్లు వచించినాడు. ఇక ఈ ఆం.భా. కారుడు (శ.ర.) అట్లే. ఇచటి 'అంత' అనుదానినిఁ బరిమాణార్థక మగు (ఎడు ప్రభృతులవంటి) 'అపద' మనియే అను ననితోచు చున్నది. 'శాకస్య లేశః-శాకప్రతి' ఇత్యాదులు సంస్కృతమున 'నామపూర్వపదావ్యయిభావములు'. అట్టివే యివియును-అని వేంకటపతియభిప్రాయము.

[ఈవిశేష్యనిఘ్నప్రకరణమునందు, మహదమహదాదినిర్దేశ మవివక్షితము. నాంతరీయక మై యట్టినిర్దేశము జరగిన దని యెఱుఁగవలయును].

గీ. శ్రీలు వెలయంగ నీపేరఁ జేయుకతనఁ

బరఁగును 'విశేష్యనిఘ్నాఖ్యవర్గ' మిట్లు;

గైకొనుము దీని భక్తసంఘాభిమాని !

మాతృభూత ! జగత్ప్రయిమాతృభూత !

28

[వ్యాఖ్యకై చూ. స్వర్గ. 68.]

ఇది

విశేష్యనిఘ్నవర్గము

సంకీర్ణవర్ణము

సీ. కోవురం, బనఁ జెట్లకొన కెక్కి వైరులఁ
 జూచుట కర్థ మై తోచి యుండు;
 నల్లారుముద్దు, నా నగు జననమ్మతి;
 యదువకాఁ, పనఁగను నద్దెకాఁపు;
 నల్లిబిల్లి, యనంగ నలరుఁ బెనంకువ;
 నిలుకడ, దనరును నిట్టల మనఁ
 గన్నిలు, పనఁగను గన్గీటు విలసిల్లు;
 పెనక, మం చనఁగ నుల్లసిలుఁ జలము;

గీ. అలరు దొంతరవకులపే రంటె, లనఁగ;
 నీఱతాఱ, లనంగను దాఱుమాఱు,
 లలరు చుండును; గాజురా, యన హలాకు;
 భూతిలసితాంగః శ్రీమాతృభూతలింగ !

29

కోవురము—ఇది చెట్లకొన కెక్కి శత్రువులఁ జూచుటకు (చెట్లపై కెక్కి శత్రువులకు కాన రా కుండ వారిజాడ, కనిపట్టుటకు) పేరు.

అల్లారుముద్దు—ఇది జననమ్మతికి (సర్వజనప్రియమునకు (అందఱజనులకు ఇష్టమైనదానికి) మిక్కిలి ప్రియమునకు; చాలయిం పైనదానికి) పేరు.

అదువకాఁపు—ఇది అద్దెకాఁపునకు (సిస్తునకు భూమి సేద్యము చేయురైతునకు) పేరు.

అల్లిబిల్లి—ఇది పెనఁకువకు (ఒక తొకటి పెనవేసికొనుటకు; విడఁదీయ రాని యట్లు మెలిక వేసికొని కలసి యుండుటకు) పేరు.

నిట్టలము—ఇది నిలుకడకు (స్థిరత్వమునకు; నిశ్చలతకు; కదలిక లే కుండ ఉండుటకు) పేరు.

కన్నిలుపు—ఇది కన్నీటుటకు (కన్నిలుపునకు; కనుగొలుపునకు; కనుత్రిప్పనకు; కనుగొట్టుటకు; కనునైగ చేయుటకు) పేరు.

సెనకము—ఇది చలమునకు (చలనమునకు; నిలుకడ లేనిదానికి; అస్థిరమునకు; చంచలమునకు) పేరు.

అంటెలు—ఇది దొంతరవశులకు (ఒకటిమీద ఒకటి గా ఏర్పడు ముడుతలకు) పేరు.

ఈఱతాఱలు—ఇది తాఱుమాఱులకు (వక్రములకు; సరి యైనవి (ఋజు వైనవి) కానివానికి) పేరు.

గాజురాయి—ఇది హలాకునకు (స్వచ్ఛ మైననలుపురంగు కలిగి నిగనిగ తాడు గాజుశిలకు) పేరు.

కోవురము:—కోవర ముండుట శత్రువులను కొట్టుటకు దారిపక్కన దాగి ఉండుట-అని(బ్రౌ.).

సెనకము:—దీనిని ఏనిఘంటువులు గ్రహింప లేదు.

చలము:—‘చలనం కమ్పనం కమ్పం చలం లోలం చలాచలమ్’ అని (అమ.).

గాజురాయి:—(బ్రౌ) తప్ప- మఱి యేనిఘంటుకర్తలు ‘గాజురాయి’ గ్రహింప లేదు.

హలాకు:—(బ్రౌ) మిశ్రమనిఘంటువు ‘హలాకు-అల్లాకు’ అనువానిని విశేషణములఁ గా గ్రహించి, నాశనము చేయఁబడ్డ-హతముచేయఁబడ్డ-చంపఁబడ్డ-అని అర్థ మిచ్చుచున్నది.

ఈఱతాఱలు:—‘బహువిధంబులఁ బలుకునాపలుకు లెల్లఁజెవిటికైవడిఁ దనపెడచెవులఁ బెట్టిఁ యీఱతాఱలు మఱుమాట లిచ్చి యపహాసించె దుర్యోధనుఁడు వేయుఁ జెప్ప నేల’? (భార. ఉద్యో.4.76.) (చి.ని.పా.) (చూ.సూ.ని.) (బహు.) అవివక్షితము. ‘ఈఱతాఱతలంపులు’ (మొ.) (చూ.సూ.ని.).

పీ. అదను, నాఁ దఱి, నాఁగ నలరును సమయంబు;
 గద్దెంపు, వెలయును గద్దన, యన;
 నొనవెట్టు, నాఁగను దనరును పొంచడం;
 బడరును జూఱు, యం చనఁగఁ గొల్ల;
 చెచ్చెర, ననఁగను జెలఁగును సులభంబు;
 పన, యన స్ఫురణంబు పరఁగు చుండు;
 నైఁద, యనంగను జనును గోదుమపిండి;
 క్రమ మొప్పు చుండు సరవి, యనంగఁ;

గీ. జిటికరింత, యనంగను జిటిక, యనఁగ
 వ్రేల్చిడి, యనంగఁ ద్రుటిపేరు వెలయుచుండు;
 నవనవ, యనంగఁ గొద్దిగాను వినుట తగు;
 భూరిభవభంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

30

అదను, తఱి—ఇవి సమయమునకు (హదనునకు, వేశకు; ఉచితకాలమునకు) పేర్లు.
 గద్దన—ఇది గద్దెంపునకు (అదలింపునకు; తర్జింపునకు; బెదరింపునకు) పేరు.
 ఒనవెట్టు—ఇది పొంచడమునకు (పొంచి ఉండుటకు; మఱుఁగువడి ఏదేని ఉద్దేశించి కనుపెట్టి ఉండుటకు) పేరు.
 చూఱు—ఇది కొల్లకు (దోపుడునకు; దోచుకొను వస్తువునకు) పేరు.
 చెచ్చెరన్—ఇది సులభమునకు (చులకన గా-అనాయాసము గా-సులువు గా-అగు దానికి) పేరు.
 పన—ఇది స్ఫురణమునకు (నిగ్గునకు; కాంత్యతిశయమునకు; గొప్పకాంతికి) పేరు.
 నైఁదము - ఇది గోదుమపిండికి (గోధుమపిష్టకమునకు; గోధుమచూర్ణమునకు) పేరు.
 సరవి—ఇది క్రమమునకు (పరిపాటికి; ఆనుపూర్వికి; వరుసకు) పేరు.
 జిటికరింత, చిటిక, వ్రేల్చిడి—ఇవి క్రుటికి (అల్పకాలమునకు; చిటిక వేయునంతటి కాలమునకు) పేర్లు.

సవసవ—ఇది కొద్ది గా వినుటకు (చూచాయ గా-జాడజాడ గా- కొద్దికొద్ది గా-వినుటకు, విని తెలియుటకు) పేరు.

ఒనవెట్టు:—‘కొను’ అనుదానితో చేరియే దీనికి ప్రయోగము-(చూ.సూ.ని.).

పన:—‘ఇట్టిపనమిన జిగిబిగి యీవిధంబు’ (హంస.1.90.)మొ. (చూ.బ్రౌ.అను.).

చిటికరింత:—‘....జిటికరింత’ (వావి.అపముద్రి.).

త్రుటి:—‘తృటి’- (వావి.అపముద్రి.) ‘దేస్ త్రుటి లఘుక్షరకః’ అని (వైజ.). అర్థమాత్రో చ్చారణకాలము. ద్వినిమేషాత్మకకాలము-రెండునిముసములకాలము-అని (స.పి ప.ల.సం.).

గీ. భుజయుగంబున జుదెముల్పోల్కి మెలినిఁ

బెట్టి యున్నట్టిదుప్పటి గట్ట గాఁగఁ

గట్టుకట్టా పెనఁగు నరిక, ట్టనంగ

భూతిలసితాంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

31

అరికట్టు—ఇది దుప్పటి మెలిపెట్టి గట్టి గా రెండుభుజములయందు జుదెపువాటు గా వైచి కట్టినకట్టునకు (వేటకట్టునకు) పేరు.

[గట్ట:—‘గట్టి... నరిక ట్టనంగ’అని (వావి.పా).సూ.ని. ఈ పాఠమునుబట్టియే ఏకవచనాంతము గా ‘అరికట్టు’ అనినది. (బ్రౌ.శ.ర.లు) బహువచనాంతము గా దీనిని గ్రహించినవి. (బ్రౌ.) దీనికి అర్థ మిట్లొచ్చినది-‘అరికట్టు’ అనగా భుజయుగమందు జంధ్యమువలె మెలిపెట్టి యున్న దుప్పటి కట్ట గా కట్టినటువంటి కట్టు. (ఆం.భా.) ఈవ లావల జననిది-(ఆంధ్రదీపిక)’ (చూ. బ్రౌ.అను.). ఈవ్రాతనుబట్టి ‘దుప్పటి గట్ట గాఁగ’ అనియే (బ్రౌ.పా.) అని తోచినది.]

సీ. బద్దపరికి,యనఁ బలుచనిబిళ్ల యౌ;

నెడరు,నా నందుక ట్టెనఁగు చుండుఁ;

బంపు,నా నభిచారవాచకం బొను; దూ

ర్పాఱ,యం చనఁగను బవన మొప్పు;

నఱజాతి,యనఁగను నలరును జెడుజాతి;

పన్నిక, యనఁగను బన్నుట తగుఁ;

జెల్లుబడికిఁ బేరు చెలఁగును రేప,మనఁ;

గందువ, యనఁ జమత్కార మెనఁగు;

గీ. నెద్దులను గాళ్లు గట్టి క్రిం దేయు బొప్పు
 గోలగగ్గెర,యన; దినకో,రనంగ
 వెలయు దినరోజు; మునుము,నా నలరుఁ గోయు
 పయిరుకును ముందుపైరు గాఁ; బార్వతీశ :

32

బద్దపరికి—ఇది పలువనిబిళ్లకు (దళసరిది గానిగుండ్రని వస్తువునకు (బిల్లకు) పేరు.
 ఎడరు—ఇది సందుకట్టునకు (సందునకు; మధ్యకాలమునకు; నడుమఁ గలిగిన
 (కాలముయొక్క) అవకాశమునకు) పేరు.

పంపు—ఇది అభిచారమునకు (హింసాకర్మమునకు; పరులమారణాదుల కగుమ స్త్రీ
 త స్త్రీక్రియలకు; ప్రయోగమునకు) పేరు.

తూర్పాట—ఇది పవనమునకు (తూఱుపాట ఎత్తుటకు; గల్లపొట్టు - మొదలగునవి
 ఎగిరిపోవునట్లు చేఁట లో నగువానితో ధాన్యము లో నగువానిని గాలి కెదురు గా
 పై కెత్తి క్రిందు గా పోసి శోధించుటకు) పేరు.

అటజాతి—ఇది చెడుజాతికి (హీనకులునకు; నీచజాతివానికి) పేరు.

పన్నిక—ఇది పన్నుటకు (పన్నుగడకు; వ్యాహాదుల (నేనాసంనివేశాదుల) నిర్మా
 ణమునకు) పేరు.

రపము—ఇది చెల్లుబడికి (సాగుబడికి; సాగుటకు; పలుకు, పంతము, ఆజ్ఞ - మొద
 లగునవి నెగ్గుటకు) పేరు.

కందువ—ఇది చమత్కారమునకు (ఆనందహేతు వగు చిత్తవికాసమునకు) పేరు.

కోలగగ్గెర—ఇది ఎద్దులను, కాళ్లు గట్టి క్రిందవేయుటకు (ఎద్దులకాళ్లకు (లాఢాలు)
 కొట్టుట లో నగువానికై త్రాడు తగిలించి ఎద్దులను మూటకట్టు గా కట్టెడికట్టునకు)
 పేరు.

దినకోరు—ఇది దినరోజునకు (దినభృతికి; దినబ త్తైమునకు; దినమున కింత యని
 దినదినము ఇచ్చెడికూలికి) పేరు.

మునుము—ఇది కోయుపైరునకు ముం దున్నపైరునకు పేరు.

సందుకట్టు:—నేను పోయి వీడువచ్చేసందుకట్టులో-అనురీతిని (వ్యవ.) (చూ.బ్రౌ.).

అభిచారము:—‘మార జోచ్చుట నాదిఫలకతాన్త్రికప్రయోగవిశేషః’ అని (న.త.సి.ప.ల.సం.).

పవనము:—‘నిష్పావః పవనే పవః’ (అమ.).

రసము:—(శ.ర.) చెల్లుబడి’ అనెడి-అర్థము దీని కిచ్చి ‘ఒకటి నొక్కటి సడ్డపేయక మెలంగు । నాపొలంబునఁ దమ రసం బై మెకములు’ అని (సారం. 1.68) పద్యము నుదాహరించి నది. ఇకట- ‘నాపొలంబునఁ దరతరం బై మెకములు’ అని, తరతరంబై-గుంపులు గుంపు లై- అని వ్యాఖ్యానించి, ఇట్టియర్థము చెప్పుటకు (బ్రౌ.) ప్రమాణీకరించుచు-ఒకవ్యాఖ్యాత పడిన క్లేశము గమనింపఁ దగినది (చూ.జితకాశి-సార.) ప్రయోగాంతరము గూడ దీని కి ట్లిచ్చినది (శ.ర.) ‘...భువనబంధుఁడు లేనియరాజకంబుచేఁ । దనరప మై చరించె వసుధాస్థలిఁ జీఁకటి పాశెగాఁ దొగిన్’ (అని. 3.8.).

చమత్కారము:—లోకాతీత మగువస్తువును చూడఁగా చిత్తమునకు కలుగునానందహేతు వైన వికాసము, విస్మయము, అబ్బురపాటు-అని (సూ.ని.).

వీయుట:—వేయునకు (రూపాం.). ‘హనుమంతునియెదుర వెసం గుప్పిగంతు లేయుట సుమ్మి (ద్వా.2.49) (చూ.సూ.ని.).

దినకోరు:—‘దిగ్గో లనంగ’ అని (వావి పా.). (శ.ర.) దిగ్గోలు గ్రహించి - ‘కోయుపైరునకు ముందుపై’ రనునర్థమును ఇచ్చినది విచార్యము. బ్రౌ. ‘దినకోలు’ అని గ్రహించి, అనఁగా- దినరోజు (ఆంధ్రదీపిక) - అనినది.

దినరోజు:—(బ్రౌ.) ‘దినరోజుమునుము’ గ్రహించి-‘కోయుపయిరునకు ముందుపయిరు’ అని నది. దినరోజు-అని గ్రహించుట ‘మునుము’ తో కలపి ఏకపద మనుట ప్రమాద మన- వచ్చును. (దినగోల-దినబత్తెము, దినదిన మిచ్చెడుబత్తెము-అని ఒకవిఘంటుకర్త.) ‘దిన బత్తెము’ వంటివి ‘దినకోరు’ ‘దినరోజు’ అనునవి. పై నాగ్రహించినది (సూ.ని.పా.) (చూ. ‘దినకోరు’).

గీ. పరఁగు నాకస్మికంబు డబ్బాటనంగఁ;
దనరుఁ బెడకంత,యనఁగను దప్పుత్రోవ;
ప్రబలు ముఱుత్రోవ,నాఁగ దుర్గంధపదవి;
వ్యగ్రతయుఁ దోఁచు చుండు జూవర,మనఁ భవ !

దబ్బాటు—ఇది ఆకస్మికమునకు (యాదృచ్ఛికమునకు; హఠాత్సంభవమునకు; అనుకో కుండ జరగినదానికి) పేరు.

ముఱుత్రోవ—ఇది దుర్గంధపదవికి (దుర్వాసనతో నిండినత్రోవకు) పేరు.

జూవరము—ఇది వ్యగ్రతకు (ఆకులపాటునకు; కలఁతకు; కలవరపాటునకు) పేరు.

వ్యగ్రత:—‘వ్యగ్రో వ్యాసక్త ఆకులే’ అని (అమ.).

జూవరము:—‘వ్యాకులము’ అని (బ్రౌ.) (చూ.అను.). ‘సంతాపము’ అని (శ.ర.).

గీ. నెమలియీఁకలఁ బేనుదారములపాగ

నెట్ట, మని పల్కఁగాఁ దగుఁ; దెట్టుకొఱకు

ముండ్ల నల్ల నతడక యై పొలిచి యుండుఁ

దడుకుఁబెండె, మనంగఁ; జంద్రార్థచూడ :

34

నెట్టము—ఇది నెమలియీఁకలచే పేనినదారములపాగకు (నెమలియీఁకల తల పాగకు) పేరు.

తడుకుఁబెండెము—ఇది తెట్టుకొఱకు ముళ్లతో అల్లినతడకకు (ఆవరణమునకై ముండ్లకంపతో అల్లినతడకకు) పేరు.

నెట్టము:—క్రొత్తప్ర. తాటియాకు బ్రౌ.చి.ని.పా.ఇది.నెట్టెము (ప్రపాఁతప్ర.పా.) (చూ.సూ.ని.). (శ.ర.) ‘నెట్టెము’ అనియే గ్రహించినది.

తెట్టు:—ఆవరణము, కంచె, కంపకోట. అని (సూ.ని.).

తడుకుఁబెండెము:—‘తడుకు’. ‘పెండెము’ అనువావిని వేఱు వేఱు గా గ్రహించి, ‘వాకిలిముండ్ల తలుపు’ అనెడి ‘అర్థ’ మిచ్చినది (బ్రౌ.) ‘వలస బెదర నృపతి కలఁగక ప్రజవగ. లార్పఁ బనిచి కనుమలందు నిలువ. వేఱువేఱు యేర్పి విలుమందిఁ బనిచి తాఁదడుకుఁబెండె మలుక వొడమ వెడలి’ అని (అము.3.27.) (చూ.సూ.ని.).

గీ. గాదెపోలిక నుండెడికాఁగుపేరు

రంజణి, యనంగ వెలయు; నార్జననమాఖ్య

యడరు రజన, యనంగను గడన, యనఁగ;

లంపు, నా దొంగమేపు చెలంగు; నభవ :

35

రంజణి—ఇది గాదెపోలిక ఉండెడికాఁగునకు (బొట్టవంటిపెద్దబాన మొదలగు దానికి) పేరు.

రజన, గడన—ఇవి అర్జనకు (సంపాదనమునకు) పేర్లు.

లంపు—ఇది దొంగమేపునకు (తన్ను ఇతరు లెఱుంగ కుండ మేయుమేతకు) పేరు.

రంజణి:—‘రంజణ, రంజణి’-అని (శ.ర.). ‘రంజణి’-అని (బ్రౌ.).

దొంగమేపు:—‘గడన యనఁగ, లంప మన దొంగమేపు చెలంగు నభవ’ (అంభా.3.35.) అని (సూ.ని.) (చూ.గడన-3.అర్థము.). ఇచట - ‘లంప’ మని పార మిచ్చినది. ‘లంపు’ గ్రహించి- ‘లంపు నా దొంగమేపు చెలంగు నభవ’ అని (అం.భా.3.35.) అను చున్నది పూర్వాపరవిరుద్ధము గా.

లంపు:—‘లంప యన’ అని(వావి.అపపా.). ‘లంపు’ అనియే (బ్రౌ.సూ.ని.శ.ర.య.). ‘లంపుల మారి’ ఇత్యాదులు దృష్టములు. ‘గణికజౌంపంబులగుంపుల కుఱికి. లంపులు మేయుచు’ (భాగ.10స్కం.) (మొ.).

గీ. ఘటవిశేషంబు లై రేనికడవ,లనఁగఁ
బూజెకాఁగులు, బుడ్లనఁ బొలుచు చుండు;
గాజులను గూర్చుచేరులు గాఁ జెలంగు
చుండు మల్లార,మనఁగను; సోమభూష :

36

ఐరేనికడవలు, పూజెకాఁగులు, బుడ్లు—ఇవి ఘటవిశేషములకు (ఒకవిధ మగు పెండ్లికుండలకు; రంగులతో చేసిన ‘అలంకారము’ గల పెండ్లికుండలకు; నాగవల్లి కుండలకు; అయిరేనికుండలకు) పేర్లు.

మల్లారము—ఇది గాజులను కూర్చుచేరులకు; గాజులగుదులకు; గాజులు గ్రుచ్చిన దండలకు (మలారమునకు) పేరు.

ఐరేనికడవలు:—అరివేణి-లేక-అరిమెన-కుండలు-అని (బ్రౌ.).

బూజెకాఁగులు:— ‘బూజుగల లనంగ’-అని (వావి.పా.). ‘పూజెగులు’ అని (శ.ర.పా.)

‘బూజుగాగులు, బూజుగులు, బూంజుకాగులు’ - అని (బ్రౌ.). పైనాగ్రహించినది. (ప్రాత్ర వాతప్ర.పా.) (చూ.సూ.ని.).

బుడ్లు:—దీనిని ఈ యర్థమున (శ.ర.సూ.ని.బ్రౌ.) లు ఏవియు గ్రహించుట లేదు. ఇట ‘బుడ్లు’ అనియే పార మనుచున్నది (సూ.ని.) (చూ.పూజెకాగులు.). ‘బుడ్డి’ వేఱు గా గ్రహించి నది - (అం.భా.) (చూ.2.246.). (దీనికి ‘పెండ్లి కగుఱుటవిశేషము (నాగవల్లిచిన్నపిడుత వంటి దేదేని) ఆర్థ మనవలయును.

గీ. చెంపలను మూసి కట్టుట చెలఁగు గౌద
క, ట్టనంగను; కడుపులోఁ గలుగుజాలి
యలరు చుండును జుమ్మచుట్లనఁగ; భక్త
పోషకాపాంగ: శ్రీమాతృభూతలింగ :

37

గౌదకట్టు—ఇది చెంపలను మూసి కట్టుటకు (చెంపలను మఱుఁగువఱచి కట్టెడి(ఒక దినుసు) కట్టునకు) పేరు.

చుమ్మచుట్లు—ఇది కడుపులో కలుగుజాలికి (కడుపునందు సంభవించువేదనకు) పేరు.

గౌదకట్టు—‘గద్దవ గౌద యనఁగఁ జిలుకనామంబు రాజిల్లు....’ అని (సాం.ని.మా.17.). (గవుద-రూపాం.) ‘....ముక్కు. నువుబువ్వు చెవులు శ్రీల్ నునుబండ్లు మొల్ల ల, ధర మిగు ర్చెక్కు లద్దములు గవుద. తాటిగింజ మెడ చిందము వ్రేళ్లు పగడము ల్క. రము లబ్జ ములు. (ప్రబంధ.398.). ‘బూది బ్రుంగిన మొకంబున గౌదకట్టు మైనపుమైలప్రాజౌత నా వెలుంగ’ (7.18) (బ్రౌ.) (చూ.అను.). (‘మొగంబున’ ‘ప్రాజౌత’ (వేద.పా.).

గీ. పల్లముల యిరువంకలఁ బరఁగుపట్టు
త్రాళ్లు వెలయుచు నుండు లాలసరు, లనఁగ;
వెనుక మోఁచేతులను గట్టిపెట్టు బొప్పు
లాఁకకట్టు, లనంగఁ; గై లాసవాసి :

38

లాలసరులు—ఇది పల్లములయిరువంకలను పరఁగుపట్టుత్రాళ్లకు (గుఱ్ఱముమీఁది పల్లములకు ఇరుప్రక్కల వ్రేలాడు చుండెడిపట్టుత్రాళ్లకు) పేరు.

లాకకట్టు—ఇది మోచేతులను కట్టిపెట్టుటకు (విఠిచి కట్టినపెడచేతులకట్టునకు) పేరు.

లాలనరులు:—(ఏ.) లాలసరి. ‘.. పార్శ్వంబులం గట్టుకెంబట్టులాలసరి సమకట్టు తెక్కలు గా యాతుధానుం డనుకొండచిలువ నొడియ నేలపఱపు గా నాడుగరుడుం డనం. ’ (మనుచ. 4.115.) (చూ.బ్రౌ.అను.). (ఇచ్చటిలాలసరి గోబలీవర్దన్యాయమున ‘త్రాడు’ అను. అర్థము కలది.). (శర.) (లాలము+సరి) అని, ‘గుఱ్ఱపుపల్లముమీదియుల్లారుక్రింద వ్రేలెడుజల్లుల దండ’ అర్థ మనినది దీనికి.).

లాకకట్టు:—‘లాకలకు గట్టి’ అనగా పెడచేతులు విరిచి కట్టి (O g.) అని (బ్రౌ.)

గీ. కీలుకీలుకు విఱుచుట గేరును విట
తాట, మనఁగాను; మెకమెకపాటనంగ
నాకలికి నోర్వఁ జాలనియార్తి చెల్లు;
భూషితభుజంగ ! శ్రీమాతృభూతలింగ !

39

విటతాటము—ఇది కీలుకీలు విఱుచుటకు (సంధులు సంధులు విఱుగఁ దీయుటకు) పేరు.

మెకమెకపాటు—ఇది ఆకలికి ఓర్వఁ జాలని ‘ఆర్తికి’ (సహింప రాని ‘ఆకలి’ బాధకు) పేరు.

విటతాటము:—(శ.ర.సూ.ని.) ఈ యర్థమున దీనిని గ్రహింపక ‘తాటుమాటు’ లో నగు ‘అర్థము’ లను ఇచ్చు చున్నవి. అవి అర్థాంతరము లన వలసినవి. దీనికి బ్రౌ. ‘వెన జైన ప్రతిమల విటతాట మాడి । వసతు లన్నియు వ్రచ్చి వైపించెఁ గాదె’ అని ప్రయోగముగూడ నిచ్చినది.

గీ. బెస్తలు భుజంబులందును బెట్టుకొనెడి
యార్ద్రపటములు మాలుగు,లనఁగ వెలయు;
వ్రేఁగు,లన బరువులపేరు వెలయు చుండ;
భూతిలసితాంగ ! శ్రీమాతృభూతలింగ !

40

మాలుగులు—ఇది బెస్తలు బుజములందు పెట్టుకొనెడి 'అర్ధప్రటము' లకు (పల్లక్కి మోయు బెస్తలబుజములమీది తడిమడతపొత్తికి) పేరు.

వ్రేగులు—ఇది బరువులకు (భారములకు) పేరు.

వ్రేగులు:—(ఏ.వ్రేగు). 'ఎందును నెవ్వరుం బడనియెంతయుఁ గష్టముపాటు వచ్చినం । గొం దల మంది పాండువిభుకోడలు దవ్వల నున్ననన్ను గో । విందుఁడ కావు మంచుఁ బలవిం చుట యీఁగఁగ రానియప్పుఁబో । లెం దలపోయ వ్రేఁ గయి చలింపక యున్నది యెప్పుడున్ మదిన్' (భార. ఉద్యో. 2.129.). ఇది (విణ.) గాఁగూడ ప్రయోగములందుఁ గానవచ్చు చున్నది - 'వేడుక వేల్పుఁదొయ్యలుల వ్రేఁగుఁజనుంగవమీఁద మన్మథక్రీడల వ్రాలి నిద్రల సుఖించి ప్రభాతములందు' (హరి.ఉ.10.291.) (చూ.సూ.ని.).

ఆ. వె. సోయగము, సొబగు, జోక, ముర్దు, కొమరు,

చెలుపు, తీరు, సౌరు, పొలుపు, చెన్ను,

చక్కఁదన, మనంగ సౌందర్య మొప్పును;

మహితగుణసమేత ! మాతృభూత !

41

సోయగము, సొబగు, జోక, ముర్దు, కొమరు, చెలుపు, తీరు, సౌరు, పొలుపు, చెన్ను, చక్కఁదనము—ఇవి సౌందర్యమునకు (అందమునకు; మురువునకు; బాగు నకు; హరువునకు; బిప్పిదమునకు) పేర్లు.

జోక:—వీనినిఁ గొన్నిటిని 'మంజులము' నకు పేర్లని (సాంబ.) ఇట్లు వచించుచున్నది—'కొమరు చొక్కాటమ్ము గొనబు చొకారము, చొక్కము మేలిమి ; జోక పొలుపు । నాడెంబు సౌరు విన్నాణంబు తిన్నన. పరఁగు చొక్కా చెల్వ మురువు తనరు । నగు తియ్య పొనరు చె న్నులరు నలుపు తీరు, వఱలు జాను చెలంగు కొఱలు నొనరు । చను తగు నొప్పు నెసంగు ననెడిపేళ్లు, తగుమంజులమునకు' (మాన.39.).

గీ. వన్నె హెచ్చినయట్టిక్రొంబసిఁడికడ్డి

కత్తిరించినతావునఁ గానిపించు

నిగ్గునకుఁ బేరు నక్కు, నా నెగడు చుండు;

దను, కనఁగ వజ్రకాంతి యై తనరు; నభవ !

42

నక్క—ఇది వన్నె హెచ్చినట్టి క్రొంబసిడికడ్డి కత్తిరించినతావున కానిపించు నిగ్గునకు (బంగారుకడ్డి నఱకఁగా దానినడుమ కనిపించుగొప్పకాంతికి) పేరు.

తనుకు—ఇది వజ్రకాంతికి (వజ్రముల ప్రకాశమునకు) పేరు.

[తనుకు:—దనువు- అని (బౌ.వ్రాతప్ర.పా.) (చూ.సూ.ని.). (తనుపు-అనిఒకనిఘంటువు.).]

గీ. శ్రీలు వెలయంగ నీపేరఁ జేయుకతనఁ

బరఁగు నిచ్చలు 'సంకీర్ణవర్గ' మిట్లు;

గైకొనుము దీని భక్తసంఘాభిమాని :

మాతృభూత : జగత్ప్రియమాతృభూత :

48

[వ్యాఖ్యకై చూ. స్వర్గ. 48.]

ఇది

సంకీర్ణవర్గము

నానార్థవర్గము

సీ. గౌరవ నేనుగను కాహళి విలసిల్లు;

డంబు, నాగను గాంతి డంబము నగు;

జెలి, యనఁ జెలికాడు చెలికత్తెయును దోచు;

జెట్ట, నాఁ జెనఁటియుఁ జేయి వెలయు;

స్తనకవాటాంగము ల్దనరు గుబ్బు, లనంగ;

నావు నెద్దును దొడు, కనఁగ వెలయు;

జిన్ననేజయు నమ్ము చెలఁగును గొరక, నాఁ;

జెలఁగుఁ జోఱ, యనంగ శిశురుషములు;

గీ. బాలకేశీనతుల్ చెంగనా, లనఁ దగు;

గచ్చపెల్లును మగఁటమి గఁ, డనఁబడు;

నల్పకుసుమంబు వినతియు నడరు చిన్ని

పూ, వనుకొనంగ; శ్రీమాతృభూతలింగ :

44

గౌరు—ఇది ఏనుఁగునకు, కాహళికి (కాహళమునకు; బాఁకాకు; ఊదెడ్డివాద్యవిశేషమునకు) పేరు.

డంబు—ఇది కాంతికి, డంబమునకు (దంభమునకు- ఆడంబరమునకు; స్థితికి మించిన వేషమునకు, అట్టిభాషణమునకు) పేరు.

చెలి—ఇది చెలికానికి, చెలికత్తెకు (న్నేహితునకు, న్నేహితురాలికి) పేరు.

చెట్ట—ఇది చెనఁటికి (ద్రోహికి; దుష్టునకు), చేతికి (హస్తమునకు) పేరు.

గుబ్బులు—ఇది స్తనములకు, కవాటాంగములకు (తలుపుమీఁద అమర్చెడి 'అడ్డు కొయ్య'లమీఁది గుబ్బులకు; బొగడలకు) పేరు.

తొడుకు—ఇది అవునకు, ఎద్దునకు పేరు.

గొరక—ఇది చిన్న నేజకు (చిన్న యీరెకు) అమ్మనకు (ఇనుపబాణమునకు) పేరు.

చోట—ఇది శిశువునకు (బాలునకు), యుషమునకు (రాజీవమునకు; క్రూర మైన ఒక దినుసుచేపకు; చోటకు) పేరు.

చెంగనాలు—ఇది బాలక్రీడకు (ఒకవిధ మగు పిల్లల యాటము), నతికి (ఒక పక్షి పై న మస్కారమునకు) పేరు.

గండు—ఇది కచ్చుపెల్లునకు (కోపాతిశయమునకు), మగటిమికి (పౌరుషమునకు; మగతనమునకు) పేరు.

చిన్నిపూవు—ఇది అల్పకుసుమమునకు, వినతికి (నమస్కార విశేషమునకు; ఒకవిధ మగు నమస్కారమునకు) పేరు.

నానార్థవర్గము:—ఈవర్గాదియందు అమర మిట్లను చున్నది. ‘నానార్థాః కేఽపి కాంతాది వర్గే ష్వేవా ఒత కీర్తితాః భూరిప్రయోగా యే యేషు పర్యాయే ష్వపి తేషు తే’ (అని.). (అం.భా.) ఇట్లు వచింపక పోయినను ఈవర్గమునందు పాటించినది, పైశ్లోకమునకు వివరణ మిట్లున్నది.

పూర్వము, పర్యాయపదవర్గములలో చెప్పబడినవి, చెప్పబడనివిగూడ ఇందు చెప్పబడినవి. చెప్పబడినవానిని మరలఁ జెప్పుటయందు పునరుక్తి లేదు. ప్రసిద్ధార్థబోధమున కటను, అప్రసిద్ధార్థబోధమున కిటను చెప్పబడినవి (ఉదా. ‘నాక’ శబ్దము-మొ.). ‘అకాశే త్రిదిపే నాకః’ (స్వర్గ.). స్వర్గపర్యాయము గా ఇది ప్రసిద్ధార్థకము. అంతటిప్రసిద్ధి అకాశార్థమునందు దీనికి లేదు. చెప్పబడనివి గొన్ని యిట చెప్పబడినవి. అవి యేయర్థమునందును జెప్పబడినంతప్రసిద్ధి కలవి కావు. అందులకే అట-(పర్యాయపదవర్గమందు) చెప్పబడక యిట నుడువబడిన వివి (ఉదా.: ‘కం శిరో ఒమ్చునోః’ (మొ.). ఈశ్లోకమునకు (గురు.) అవతారిక ఇట్లాసఁ గినది. ‘ఏకార్థానేకపర్యాయాః ప్రథమం ప్రతిపాదితాః । పద మేక మనేకార్థం సంప్రతి ప్రతిపాద్యతే’ దీనికి అర్థవివరణ మిట్లానర్చినది. గ్రంథకర్త పూర్వవర్గములలో నేకార్థము గల యనేక పర్యాయములఁ జెప్పి యిప్పు డీనానార్థవర్గమునందు అనేకార్థములు గల శబ్దములఁ జెప్పఁ బోవుచు,

మున్నుండు గా నివి పూర్వవర్గములలోఁ జెప్పినవో, చెప్పనివో యనుశంకను దీర్చు చున్నాఁడు. (అని.). (ఆం.భా.) నానార్థవర్గమునకుఁ గూడ ఇదే అవతారిక. ఇదే వివరణము. పై యమరము వచించిన దంతయు (ఆం.భా.) కుఁ గూడ చాలవఱకు సమానమే : అందులకే యిది యంతయు వచింపఁబడుచున్నది. (అమ.) కొన్నిపట్టుల పర్యాయవర్గములం దిచ్చినవిశేషశబ్దములను సామాన్య వివక్షతో ఇందు వచించినది. కొన్నిపట్టుల విశేషవాచకములఁగానే (అం దిచ్చిన విచ్చినట్లు గానే) ఈ వర్గమునందు (నానార్థవర్గమునందు) గ్రహించినది (చూ. 'శబ్దో నిధా' (లలాటాస్థికమ్) న త్రి) (నానా.) పూర్వము 'భేదాః పద్యశబ్దాదయో నిధేః' (స్వర్గ.). ఇట్లే 'గుల్మ రు క్త నిమ్బ సేనా శ్చ' (నానా). 'సేనాముఖం గుల్మగణా' (క్షత్తి.) (మొ.). ఇచ్చట వ్యాఖ్యాతలు (నిధి విశేషమునకు, సేనావిశేషమునకు-అనురీతినే వ్యాఖ్యానించు చున్నారు (చూ. గురు. మొ.). ఇట్లే పూర్వ మిచ్చినవి యిచ్చినట్లే పేర్కొనుటయు జరగినది కొన్నిపట్టులందు 'వహ్ని ర్ద్యయో ర్ద్యాల కీలా వర్చి ర్హేతి శ్చిఖా త్రియామ్' (స్వర్గ.). 'రవే రర్చి శ్చ శత్రుం చ వహ్నిజ్వాలా చ హేత యః' (నానా. మొ.). (ఆం.భా. కూడ) ఇట్లే వచించిన దిందు (చిన్నిపూవు, గోరు. మొ.) (చూ. నాతోలిపలుకు, అచ్చటచ్చటినా వ్యాఖ్యానము). కొన్నిచోట్ల పూర్వము చెప్పనిప్రసిద్ధార్థముల సంగ్రహించుటగూడ నానా. వర్గమందు జరగిన దనవచ్చును. '...బాగా యనఁగ నశ్వసంక్తి విరాజిల్లు' (ఆం. భా. 2. 196.). 'మందువోష్టిషము ల్మనుచు బాగా యన' (నానా. 3. 47.) మొ.

గుబ్బలు: -- 'కుచమునకుఁ దల్పించీలకు గుబ్బ యనఁగ . ' అని (సాంబ. నానా. 91.). ఇట్లే 'గుబ్బ , నాఁగ బోరుతలుపునఁ గలసీలకు లేమగుబ్బకు భాసిల్లు' (వేంక. నానా. 113.).

చోట: -- 'చోట' - (రూపాం.) (చూ. ఆం.భా. 1. 159.).

చెంగనాలు: -- (సాంబ.) చిన్నిపూవు, చెంగనాలు (సాధారణము గా) సమస్కారవాచకము లను చున్నది. 'జోత.. చిన్నిపూ చేమోడ్చు.....చెంగనాలు . నలా మన నమరు దండము పేళ్లు (మాన. 25.). (ఆం.భా.) విశేషవాచక మనినది (చూ. 2. 175.).

[గచ్చపెల్లు: -- (చెంగనా) అనఁ దగుఁ 'గచ్చతెల్లును' - అని (వాని. పా.) ఇచ్చట '...గచ్చపెల్లు' అని ఉండు నని తోచినది. కోపము-అనెడి 'అర్థము' 'క్రచ్చు' నకు కలదు. దానికి (రూపాం.) 'కచ్చు' కా వచ్చును. 'కచ్చపెల్లు' కోపాధిక్యము. 'గండు' అనుదానికి 'కోపము' అనునర్థమును నిఘంటువులు ఇచ్చు చున్నవి. 'కచ్చతెల్లు' నిఘంటువులు గ్రహింప లేదు.]

చిన్నిపువ్వు:—చిన్నిపూవు (రూపాం.). ఈ శబ్దమునకు (శ.ర.) 'భూషావిశేషము' అనెడి 'అర్థము'ను ఇచ్చుచున్నది. (సూ.ని.) అది కా దని. 'తురగఖురోద్ధాతధూళి యస్పరసల, చిన్నిపువ్వులతోడఁ జెలిమి చేయ' (భార.భీష్మ.1.104.). 'సీమంతపథమునఁ జేర్చుక్క నవరించి, కురులపైఁ జిన్నిపూ గు స్తరించి' (కాశీ.7.147.). 'కుటిలాలకములమీఁదఁ జిన్నిపువ్వుఁ గు స్తరించు నచ్చు గ మణికర్ణిక' (కాశీ.7.147.). మొ. ప్రయోగము లిచ్చి 'కుంకుమకర్పూరాదిచూర్ణము' దీని కర్థ మను చున్నది. ఒక ప్రయోగ మిట్లున్నది. 'అలికలభములు పైఁ దులతెంచుతనిరేకు, లలకలఁ జిన్నిపు వైవ వెలుంగఁనలిఁ గోయిలలు రాల్చునెలమావితలిరులు, పీనుల కవతంసవిభవ మొనఁగఁ మలయానిలాహతి వెలలినపుప్పొడి, వొదిలి మేనుల వింత పూత గాఁగ బుష్పహరణఁ కేలిఁ దొంటిశృంగారము ల్దూలి యుండఁ మగువలకు వనదేవత మగుడ నొప్పుఁ చేసెనో యన వేతొండు చెన్ను మిగిలె' (కు.సం 9.126.). ఇట (సూ.ని.) మొదటి పాదములో 'తులకించు' అని, 'తొలఁకించు' అని పారములఁ బ్రదర్శించినది (చూ. 'తొలఁకించు' (తని.). 'తులకించు'-(చిన్నిపువ్వు.). 'తొలఁకించు' అనుట ఇట సముచిత మనిపించును. 'చిన్నితుమ్మెదలు' (తుమ్మెదళికువులు) రాల్చుచిన్నిపూరేకులు వనకేళి నలుపుత్రీలయలకలపై రాలి వానియందు ధరించెడి 'చిన్నిపూవు'గా అమరిన దని ఇట వర్ణన. ఇచ్చటఁ బై పాదములయందు (అనఁగా 1.2 పాదములయందు) విస్పష్టము గా (మాల్య శృంగారమే) వర్ణింపఁబడు చున్నది. జరగు చున్న దిట వనవిహారము. వనదేవత యొనర్చు చున్నయొప్పు (శృంగారము) ఇది. కనుక, ఈపాదము లన్నియు మాల్యనేపథ్యమునే వర్ణించు చున్న వనవలయును. రాలు చున్నవి చిన్నితేకులు. రాల్చు చున్నవి చిన్నితుమ్మెదలు. (రాలినవి ఇవి పూరేకులు). ఇఁక, పీనివలన రూ పొందినదిగూడ చిన్నిపూవే (లల్చుకును మమే) కావలయును ; అని తోచు చున్నది. అందమునకై పూర్వము ముంగురులయందు (అలంకారము గా) చిన్నిపూవు ధరించుట వర్ణనలయందుఁ గానవచ్చును - 'సింహాసనము చారుపితపుండరీకంబు, చెలికత్తె జిలువారుపలుకుఁ జిలుకఁ శృంగారకుసుమంబు చిన్నిచుక్కలరాజు, పసిడికిన్నెరపీఱ పలుకుఁదోడు . ' (శృం. 1.5). ఈ శృంగారకుసుమము 'చిన్నిపూవు' అనఁ దగినదే ! 'చిన్నిచుక్కలరాజు' అనుటగూడ దీనినే తెలియఁ జెప్పినదన వచ్చును. ఇఁక (భార.ప్ర.), తురగఖురోద్ధాతధూళి మహావేగముతో, అస్పరత్రీల చిన్నిపువ్వులను కప్పివైచునంతది గా రేఁగినది (భూనభోంతరముల నిరవకాశములఁ గా చేయునంతఁ గా ఐనది) అనుటలో తాత్పర్యము గలది. తక్కినప్రయోగము లన్నియు (ఆం భా.)

దీని కిచ్చిన-అర్థమునకు విరుద్ధములు గా వనుట స్పష్టము : ('చిన్నీరు' వంటిది ఈ 'చిన్ని పువ్వు'). 'చిన్నిపూరేకు' అనునదిమాత్రము 'ఆభరణము' (నగ) అనఁ దగినది. అది వేఱు. ఇది 'చిన్నిపూవు'యొక్క రేకును (దళమును) పోలి యుండుటనుజేసి ఈపేరు గల దైన దవిపించును. ఇది ఆభరణనేపద్యమునకు చెందినది, అది 'మాల్యనేపద్యమునకు ఐనది. నేపద్యములు (శృంగారములు; అలంకారములు - నాల్గవిధములు గా పేర్కొనఁబడినవి- 'ఎందును నేపద్యమునకుఁ ; జందనభూషాంబరప్రసవముల వేల్వే ; టొందుఁ జరుర్విధ మొక్కటి ; యందంబు గఁ బంచవిధము లై యిటు పరఁగున్' (సామెతలు) (చూ. పసు. 1.72 వ్యా.). దీనికి ('చిన్నిపువ్వు'నకు) (ఆం. భా.) కు విరుద్ధము గా 'భూషావిశేషము' అనికాని, 'కుంకుమకర్పూరాదిమార్జము' అనికాని, అర్థము అనవలసినంతచియావశ్య కత కాన్పించుట లేదు. (బ్రౌ.) ఇందులకేకావలయు; (సూ.ని.శ.ర.) దీనికి ఇచ్చిన-అర్థము స్పృశింపక (ఆం. భా.) అర్థమునే ఒనఁగినది.

సీ. పక్షశౌర్యంబులు పరఁగు డాక, యనంగఁ;

దెమ్మ, నాఁ బెల్లయుఁ దేమ వెలయు;

వత్సకృత్రిమమణు ల్వజులును దలుపు, నా;

నలితిండి యొప్పును నలి, యనఁ దగు;

నవలక్షణభగాఖ్యు లెరు దూబ, యనంగ;

నాఁచు, నా దొంగయుఁ బ్రాఁచి దనరు;

ఘర్షణనికటమల్ గనుపట్టుఁ డోస, నా;

నోలి, నా వరుసయు నుంకుప తగు;

గీ. నిచ్చకిము చిలుకుట దోఁచుఁ ద్రచ్చన, యన;

నెల్లి, నా ఛత్త్రమును రేపు నుల్లసిల్లు;

నట్టు, నా గేహతద్దేశనామ మెనఁగుఁ;

బ్రభుగుహాఖ్యలు సామి, నాఁ బరఁగు; నభవ !

45

డాక—ఇది పక్షమునకు (తెక్కకు, పక్షియాకకు), శౌర్యమునకు పేరు.

తెమ్మ—ఇది పెల్లకు (ఎండి పెల్లగిలిసపలుచనిమట్టిగడ్డకు), తేముకు (తడికి; ఆర్ద్ర తకు; చెమ్మకు) పేరు.

తఱుపు—ఇది వత్సకు (ఏడాదివయసు చెల్లిన ఆవుదూడకు), కృత్రిమమణికి (మణివిశేషమునకు; వజ్రమునకు నూలు గా ఉపయోగించు ఒకదినుసుమణికి) పేరు.

నలి—ఇది నలితిండికి (చిలుతిండికి), ఒప్పునకు (అందమునకు) పేరు.

దూబ—ఇది అవలక్షణమునకు (దుర్లక్షణమునకు), భగమునకు (ఆడుగుటికి; స్త్రీలరహస్యాంగమునకు) పేరు.

నాఁచు—ఇది దొంగకు, ప్రాచికి (పాచికి; నీటియందు ఉండెడిపచ్చనితీగకు) పేరు.

టోకు—ఇది ఘర్షణమునకు (ఆస్పాదనమునకు; ముల్లరు బుజముతో బుజము తాకించుటకు), నికటమునకు (సమీపదేశమునకు) పేరు.

ఓలి—ఇది వరునకు, ఉంకువకు (కన్యాశుల్కమునకు; కన్యార్థము మామకుఁగాని కన్యకకుఁగాని ఇచ్చెడి స్రవ్యమునకు) పేరు.

త్రచ్చన—ఇది ఇచ్చకమునకు (ముఖప్రీతికై ఆడుప్రియవచనమునకు), చిలుకుటకు (పెరుగు మొదలగువానిని తరుచుటకు; మధించుటకు) పేరు.

ఎల్లి—ఇది ఛత్త్రమునకు (గొడుగునకు), రేపునకు (నేటికి మునుసటిదినమునకు) పేరు.

నట్టు—ఇది గేహమునకు (గృహమునకు), అద్వైతమునకు (గృహప్రదేశమునకు; ఇంటిపట్టునకు; నివాసస్థానమునకు) పేరు.

సామి—ఇది ప్రసూవునకు, గుహనకు (కుమారస్వామికి) పేరు.

దూబ:—దూర్తుడు-అని (సాంబ.) (చూ.మాన.3.).

నాఁచు:—తీగపాచి, కుంభిక-అని (శ.ర.) (చూ.నాఁచు.).

ప్రాచి:—పాచి-(రూపాం.) 'నాఁచు నాఁగను దొంగకుఁ బాచి కొప్పు' (వేంక.నానా.119.).

టోకు:—ఇది ఘర్షణార్థమున 'పడు' 'ఇచ్చు' అనువానికి అనుప్రయుక్త మై ప్రయోగములందు కనబడు చున్నది (చూ.సూ.వి.). చిల్లరకానిది, మొత్త మైనది—అని (భౌ.).

ఇచ్చకము:—‘....నిచ్చము చిలుకుటయు’ దోచు ద్రచ్చన యన’ (అని) (వావి.పా.)(అపపా.).

రేపు:—‘రేపు’ (రూపాం.) అని, ‘అనిన హేమావతికి నిట్టు అనియె హంస! తేపటికి నేటిప్రాయంపురేపు గలదె! మోహ మెక్కినఁ జక్కనిముద్దుజాణ! యొకని బిగికోఁగిటను జేర్చి యంచవలయు’ (హంస.1.100.) ఉదాహరించు చున్నది (సూ.వి.). ‘రేపు’ అనినను ఇట బాధ లేదు. దీనికి ‘అచిరకాలాద్యృష్టములు’ లాక్షణికములు గా నేర్పడినయర్థము లనవచ్చును. ‘ఇదిగో’ రేపె తపఃప్రభావమున వాణీశాను మెప్పించి మీ! పదముల్ గైకొన నున్నవాఁడు విబుధప్రత్యర్థి సామాన్యఁడే? (దశా.4.53.) (మొ.).

సీ. రోషజుగుస్సాఖ్య లొప్పు నేవ,యనంగఁ;

గొఱత,నాఁ దక్కువ కొఱ్ఱ వెలయు;

స్థైర్యయత్నఁబులు చనుఁ గడంక,యనంగఁ;

గొఱ,యన నొప్పు తక్కువ చెలంగు;

బీడనేలయు తైక వెలయుఁ గంచెల, యనఁ;

గ్రోలు,నాఁ బానంబు క్రోవి దోచు;

నికటఖకూరిక త్నెగడును గరిడి,నా;

నావు పొట్టియు గిడ్డి,యనఁ జెలంగుఁ;

గీ. గుట్టుతే,ళ్లనఁ గంటకక్షద్రు లగును;

రలరుఁ జుట్టము కూర్మి గాదిలి,యనంగ;

నేతుల,యనంగఁ దగుపాటియింతి చేట

లల్లువనితయుఁ దోచుఁ;బశ్యల్లలాట :

46

ఏవ—ఇది రోషమునకు (అమర్షమునకు; కోపమునకు), జుగుప్సకు (రోతకు) పేరు.

కొఱత—ఇది తక్కువకు (నూనతకు; లాఘవమునకు), కొఱ్ఱునకు (శూలమునకు; ఒకదినుసువధసాధనమునకు) పేరు.

కడంక—ఇది స్థైర్యమునకు (ధైర్యమునకు; కష్టసుఖములకు కలఁగ కుండుటకు),

యత్నమునకు (ప్రయత్నమునకు; ఉత్సాహమునకు) పేరు.

కంచెల—ఇది బీడునేలకు (దున్ననిభూమికి), తైలకకు (అవికకు-అయికకు; అడు వారిచొక్కాయకు) పేరు.

క్రోలు—ఇది పానమునకు (త్రాగుటకు), క్రోవికి (నాశమునకు; గొట్టమునకు) పేరు.

గరిడి—ఇది నికటమునకు (సమీపమునకు), ఖళూరికకు (సాముకూటమునకు; సాము నేర్చుకొనుస్థలమునకు) పేరు.

గిడ్డి—ఇది అవునకు, పొట్టికి (గిడ్డకు; పొట్టిదానికి) పేరు.

కుట్టుతేళ్లు—ఇది కంటకములకు (ముండకు), ఊద్రులకు (అల్పులకు; నీచులకు) పేరు.

గాదిలి—ఇది చుట్టమునకు (బంధువునకు), కూర్మికి (ప్రేమమునకు) పేరు.

ఏతుల—ఇది తగుపాటియింతికి (సాధారణస్థితికి). చేట లల్లువనితకు (చేట లల్లుట వృత్తి గా కలదికజాతిమనుష్యస్థితికి) పేరు.

రోషము;—‘మాత్సర్యము’-అని (సూ.ని.) (చూ ‘ఏవ’4 అర్థము) ‘క్రోధః కోపోః మర్షరోషౌ రుషా రుభౌ క్రుత్ క్రుధా త్రియః’ అని (వైజ.భూమి.బ్రా.).

కొఱత:—‘....గొఱత । యనఁ దక్కువకును గొట్టున కగు...’ (వేంక. నానా. 110.).

‘...కొఱకుఁ గడమ కొఁ గొఱత యనఁగ’ (సాంబ. నానా.86.). (ఆం.భా.) లోని

‘తక్కువ’శబ్దము అల్పత్వము అర్థము గా కలది (తక్కువ-అల్పత్వము)-‘ధర్మతనయాధు

లై ననీతమ్ములకును । ధార్తరాష్ట్రులకును నీవ తగువిభుండ । వేలు మీలోక మెల్ల నీ కేల

రాధ । కొడు కితం డనుతక్కువ కొడుకుఁగుఱ్ఱ’ (భార ఉద్యో. 4.59). ‘ఉక్కును నత్తు

బలము మీఁ । కెక్కడియది సాల రై తి రిందఱు నని న । యొక్కరుఁ గావఁగ మీ రీ । తక్కువ

కోర్పితిరి మిమ్ముఁ ద క్కున నేలా’ (భార.ద్రోణ.2,266 మొ.). ఇత (సాంబ.) ‘కడమ’

అర్థ మను చున్నది దీనికి. అది(గొఱత-‘వెలితి-లోటు’)-అనఁబడెడిది. దీనికి (అర్థాం.) అన

వలసినది. (ఆం.భా.) 'కొఱత'కు క్రిందిపద్యముకొఱత (ఉదా.) కాఁ దగి యున్నది. 'ఫర మై తోఁచుకుటుంబరక్షణకుఁ గాఁ బ్రాల్మాలి చింత నిర్మరం । తరతాశీదళసంపుటప్రకరకాంతారం బునం దర్థపుం దెరువాటుల్ దెగి కొట్టి తజ్జీజ్జపరిషద్విజ్ఞాతచౌర్యక్రియా । విరసుం డై కొఱతం బడుం గుకవి పృథ్వీభృతసమీపక్షితిన్' (మనుచ. 1.9.) (మొ.). 'ఇట్టివి నిర్ధారకములు గా నున్నను (దీని) 'రూప మింకను విచార్య'మను చున్నసి' (సూ.ని.). ఒకటికి రెండు మూఁడు నిఘంటువులు 'కొఱ్ఱు'నకు పర్యాయము గా, 'వధసాధనవిశేషమును'జెప్పు 'కొఱత' యొకటి కల దను చున్నవి. అనేకప్రయోగములు ఇది యిట్టి దని నిఘంటువులతోపాటు తామును వచించు చున్నవి. (మనుచ. మొ.) శ్లేషభంగితో నిర్ధారకము గా 'కొఱత' ఇది యని ఉద్వోషించు చున్నవి. 'కొఱతవేయు'అనురీతిని లోక(వ్యవ.)ప్రత్యక్షదృష్ట చుగు చున్నది. ఇంకను విచార్య మే మున్నది; ఈ 'కొఱత'కు 'కొఱ్ఱు'నకు ముడి వేసికో నక్కఱ లేదు. ఇది వే ఱగు నొకదేశ్యశబ్ద మన వచ్చును. పై (మనుచ.) ప్రయోగమున 'కొఱత' ఉండవలయు నని ఒకఁ డనినమాట, కేవల సాహసమూలకము.(బ్రా.) 'కొఱత'కైన (వ్యవ.) 'కొఱ్ఱు' అను చున్నది. 'కొఱ్ఱు'కు 'కొఱు' (రూపాం.) ' ..యదువృష్టిభోజాంధకవీరవరులు । గొఱ్ఱుల నిడుఁడు. ..' (వి. పు. 7.473.) మొ. 'నెఱి మాలి బందెవెట్టిన । నఱిముఱిఁ జంపినను గజము నశ్వము మ్రుచ్చెన్ । పఱిగొనిన నట్టివారలఁ । గొఱులఁ దిగిచి చంపు తొప్పుఁ గువలయపతికిన్' (విజ్ఞా, ప్రా. 104 మొ.) (దృష్టములు.)

కొఱ:—దీనికి 'అందము'అను_అర్థము (సూ.ని.శ.ర.లు) ఇచ్చినవి కావు.

క్రోలు:—ఈకృదంతరూపమును 'పానము' అనునర్థమున (సూ.ని.శ.ర.లు) గ్రహింప లేదు.

కుట్టుతేళ్లు:—(బ్రా.) 'కుట్టుపేళ్లు'అని గ్రహించి, క్షుద్రశత్రువులు, ముండ్లున్న-అని (ప్రాత ప్ర.పా.) (చూ.నూ.ని.). (వివరణమునకై చూ.నా తొలిపలుకు.).

గిడ్డి:—'పొట్టి'అనునర్థమున 'గిడ్డి'అని (సాంబ.) అను చున్నది. '...కుఱుచ తింగణ గిడ్డి గిఱక గుఱ్ఱ । పొట్టి యన వామనాఖ్యలు' (మాన.5.).

సీ. సాన్నయుఁ బెద్దడో ల్చును గంగడో, అనఁ;

బడగ, నా పెక్కెము; ఫణము దనరు;

నస్తిమయారాఖ్య లలరు నెమ్ము, అనంగఁ;

బసి, యన ధేనువు పవన మెనఁగు;

మందురోష్టిషము ల్మనును బాగా, యన;
 గుఱుతు పక్కియుఁ దగుఁ బులుఁగు, నాఁగ;
 సస్యభేదాంబుధు ల్చనుఁ బాలవెల్లి, నా;
 బాట, నా దిక్కు త్రోవయుఁ జెలంగుఁ;

గీ. గుసుమితామ్రంబులును మచ్చగుఱ్ఱములును
 మనుచు నుండును బూచినమావు, లనఁగఁ;
 గ్రొత్తము, ట్టిన నూలుఁబోఁగును సమర్త
 పొలుచును వినంగ; శ్రీమాత్పభూతలింగ :

47

గంగడోలు—ఇది సాస్నకు (గళకంబళమునకు; ఆవులకును, ఎద్దులకును మెడక్రింద
 వ్రేలాడెడి పెద్దతోలునకు), పెద్దడోలునకు పేరు.

పడగ—ఇది తెక్కిమునకు (పతాకమునకు; ధ్వజమునకు), ఫణమునకు (సర్పము
 యొక్క పడగకు) పేరు.

నెమ్ములు—ఇది ఎముకలకు, నెమళ్లకు పేరు.

పసి—ఇది ఆవునకు, పవనమునకు (గాలికి) పేరు.

పాగా—ఇది మందురకు (గుఱ్ఱపుసాలకు), ఉష్టిషమునకు (తలపాగాకు) పేరు.

పులుఁగు—ఇది గుఱుతునకు, పక్కికి (పక్షికి) పేరు.

పాలవెల్లి—ఇది సస్యభేదమునకు (ఒకదినసుశాలిధాన్యమునకు), సముద్రమునకు
 పేరు.

బాట—ఇది దిక్కునకు, త్రోవకు పేరు.

పూచినమావులు—ఇది కుసుమితామ్రములకు (పుష్పించిన మామిళ్లకు), మచ్చ
 గుఱ్ఱములకు (తెల్లపొడలు గల గుఱ్ఱములకు) పేరు.

క్రొత్తముట్టు—ఇది నూలుఁబోఁగునకు (నూలుదారమునకు), సమర్తకు (తొలి
 రజస్సునకు; స్త్రీలతొలిఋతువునకు) పేరు.

నెమ్మి:—‘ఎమ్మి’కి ‘నెమ్మి’అను‘అర్థము’(సూ ని.శ.ర లు)ఈయలేదు. (బ్రౌ.) ‘ఎమ్మి’ లేక
 ‘నెమ్మి’—అనగా మయూరము’ అను చున్నది దానికి—ఈ(‘అం.భా.’) ఆధార మనవచ్చును.

[ఎమ్మి-బి.ఎమ్మలు. ఎమ్మ (ఎమ్మి) బి. ఎమ్మలు] ప్రయోగ మి ట్లున్నది-‘పెల్లుగ మఱి యును డెందము । చిల్లులు వో నేసె నతఁడు చిదురుపనెమ్మల్ । మెల్లనె ధై ర్యరమాసతి । జల్లింపఁగఁ బట్టుపెద్దజల్లెడ యనఁగన్’ (చంద్రా. 6.85.).

సన్యభేదము.—ధాన్యభేదములను క్షొనిటిని (సాంబ.) ఇ ట్లుదాహరించినది—‘నాగకేసరులు చెన్నంగులు కురువులు, భోజనప్రియములు రాజనములు । గన్నేరు లిబ్బిపూ ల్లంగాజలంబులు, మట్టకారులు పూలమంజరీలు । పెద్దవంకలు పాలవెల్లులు ముత్తైపు । సరులు సంజావులు చంద్ర వంక । లేనుఁగుకొమ్ములు మాచికములు వన్నె, పూలు సీతాబోగము లన శాలి । ధాన్య మెనఁ గును’ (మాన.52.).

అంబుధి:—‘పాలవెల్లి-క్షీరాబ్ధి’-అని (శ.ర.).

క్రొత్తముట్టు:—‘వడుక నారంభించినప్పుడు ఏకుననుండి పురి లేక చాఁగఁ దీసి కదురున కంటిం చెడినూలు’ అని (శ.ర.).

సీ. మొసలియు డేగయుఁ బొల్చు బైరి, యనంగ;
రాజరాత్రులు రేలు, నాఁ జను నిలఁ;
బ్రణతియుఁ గౌముది పరఁగు వెన్నెల, యనఁ;
బూవు, నా సొగసును బుష్ప మొప్పు;
వేగంబు పాశము వెలయు వేళ, మనంగ;
వైరవేగము లగు వేర, మనఁగ;
లూటి, నా దవుడపుండును దండువయుఁ దోఁచు;
నాట, నాఁ గ్రీడ నాట్యమ్ము చెలఁగు;

గీ. వ్యాసటిక డేగయుఁ జెలంగు వేసడ, మనఁ;
జెల్లుఁ బై మేడ యొప్పు మేలి, ల్లనంగ;
మెఱుఁగు రిక్క, లనంగను బరఁగు మిన్న
నై నచుక్కలు పగడంబు; నచలవాసి :

బైరి—ఇది మొసలికి, డేగకు (బయిరికి; ఒకజాతిడేగకు) పేరు.

రేలు—ఇది రాజులకు, రాత్రులకు పేరు.

వెన్నెల—ఇది ప్రణతికి (ఒకవిధ మగు నమస్కారమునకు), కౌముదికి (చంద్రికకు; చంద్రకాంతికి) పేరు.

పూవు—ఇది సౌగంధమునకు (అందమునకు), పుష్పమునకు పేరు.

వేళము—ఇది వేగమునకు, పాశమునకు (శిబిరమునకు; దండు విడిసినచోటికి; నేనానివేళమునకు) పేరు.

వేరము—ఇది వైరమునకు (పగకు), వేగమునకు పేరు.

లూటి—ఇది దవుడపుండుకు, దండువకు (దండుగకు; ధనాదులవలని నష్టమునకు) పేరు.

అట ఇది క్రీడకు, నాట్యమునకు పేరు.

వేసడము—ఇది వ్యాసటికకు (కంచరగాడిదకు), డేగకు (ఒకజాతిడేగకు) పేరు.

మేలిల్లు—ఇది ఒప్పునకు (అందమునకు), పైమేడకు (చంద్రశాలకు; మేడచివరి గదికి) పేరు.

మెఱుగురిక్కలు—ఇది మిన్న నైనచుక్కలకు (శ్రేష్ఠములైనచుక్కలకు; 'తళ తళ' యనుకాంతి గలనక్షత్రములకు), పగడములకు (పవడములకు) పేరు.

రేలు:—రేలు (ఏ.) (రేలు.బ.) (చూ.బాలవ్యా.ఆచ్చి.21.సూ.). ఇత 'రాజులు' అనేడి-అర్థమున 'తేడు' అనుదానికి 'తేలు' అను (బ.) రూపము గలదని (ఆం.భా.) అనుచున్నది. (బాలవ్యా.) 'తే' శబ్దమునకు (బ.రూపములు) గా 'తేడులు' 'తేండ్లు' అనునవియే సాధువులను చున్నది (చూ.ఆచ్చి.8.సూ.). అథర్వణుడు 'వర్ణ స్యాన్త్యన్య లోప స్యాన్త్య ల్లయోః ప్రాయశః క్వచిత్' అని దీనిని సాధు వనినాఁడనవచ్చును. (సూ.ని.) దీనిని 'తే' శబ్దమునకు (బ.రూ.) గా ప్రదర్శించుట లేదు. (బ్రౌ.) 'రేలు' రాజులు, రాత్రులు (O g.) అనినది. ప్రయోగముమాత్రము దీనికి ('తేలు' (రాజులు) అనుదానికి) చూప లేదు. (సాంబ.) (ఆం. భా.) తోపాటు తానును 'తేలు' ఉదాహరించినది 'తేలు దొరలు నేల యేలుదంటలు వెన్నుని, వలబుజమునఁ గలవారు రాచవారు తేడులు...' (మూస.2.) (అని.). లఘులఘురేఫలకు అభేద మొనర్చి (ఆం.భా.) 'రేలు' అని నిర్దేశించినది 'రలయో ర్దలయో స్తద్వత్' అనురీతిని. సంస్కృతశబ్దములకుఁ గూడ (ఆం.భా.) ను ప్రమాణముఁ గాఁ గొను (సూ.ని.) దీనిని

గ్రహింపక పోవుట యుక్త మనిపింప లేదు. 'దుజ్జ' వికల్ప మని (కాలవ్యా.) దీనిని సాధించుకొన వలయును : ప్రయోగ ముండక (ఆం.భా.) దీనిని గ్రహింపదు. ప్రయోగపరా మర్తము అపశ్యకము.

['రాజరాత్రిలు రేలు నాఁగఁ దనరు' (అపపా.). అందులకే పైరీతిని నవరింపఁబడిన దిది.]

వ్యాసటిక:—ఇట (బ్రౌ.) 'వ్యాసడము' లేక 'వ్యాసరము' అనఁగా 'వ్యాసరిక' (ఆం.భా.) అను చున్నది (చూ.అను.). 'వేసటము' గ్రహించి 'వ్యాసటిక' డేగయుఁ జెలంగు వేసట మన' అని (ఆం.భా.పా.) ను ప్రదర్శించిన దిది. ఇచ్చట ఆం.భా. అనుచు ఇది ప్రదర్శించు చున్న 'వ్యాసడము' 'వ్యాసరము' 'వ్యాసటిక' లనుబట్టి 'వేసరము డేగయుఁ జెలంగు వేసడ మన' అనెడిరీతిని (ఆం.భా.పా.) ఉండ నగునా? అనిపించు చున్నది. 'వ్యాసడము, వ్యాసరము' 'వేసడము, వేసరము' అనువాని కై నప్రమాదము లేమో : (వై.జ.). 'అశ్వతరః పునః : స్యా ద్వేసరో వేగసరః' (అని), 'కంచరగాడిద' అనునర్థమున 'వేగసరము' అనుదానికి (రూపాం.) గా 'వేసరము' కల దను చున్నది. (వేసరము సం. వేసడము (వై.) అని నిఘంటువు లను చున్నవి. 'వేసటము' 'వ్యాసటిక' అనువానిని (సూ.ని.శ.ర.లు) గ్రహింప లేదు. గ్రహించిన (బ్రౌ.) 'వేసటము'నకు ప్రయోగము చూప లేదు. కేవలము (ఆం.భా.) ప్రమాణ మను చున్నది. వై.జ. మొ. (సం.ని.) గూడ 'వ్యాసటిక' గ్రహింప లేదు. వేసడము-రెండర్థములందును ప్రయోగ ప్రసిద్ధి కలది. 'డేగకు' పర్యాయముఁ గా 'వేసడము' నే (ఆం.సం., సాంబ.) ఉదాహరించు చున్నది (ఆం.సం. తిర్య. 16., సాంబ. తిర్య. 79.). ఐనను జాలినంతపరిశోధనము జరపక డిహా గమ్యము గా, దృష్టపారము త్రోసిరా జనుటకు సాహసింప లేదు.

సీ. సమమి త్త్రానంజ్ఞ లై చనుఁ బోటిగాఁ, డన;

ముకుళంబు నిగ్గు పూమొ, గ్గనఁ దగుఁ;

బునరర్థరజతము లొప్పు వెండి, యనంగఁ;

బరఁగు జీనియు గుంట పల్ల, మనఁగ;

హ్రదదౌతవస్త్రంబు లమరును మడుఁగు, నా,

నధరపాదాభిధ లడు, గనఁ దగుఁ;

బొలమరి, యనఁగఁ గాపును వితమరి దోఁచు;

భగినియుఁ దల్లి యప్ప, యన వెలయుఁ;

గీ. దావి కట్టినయట్టి చందనపుచెక్క

పొడియుఁ గమ్మయు జా, బసఁ బొల్చి యుండుఁ;

జులుకు, లసఁ జెట్లచీమలు నురులు దోఁచు;

భూతిలసితాంగ : శ్రీమాన్మృతభూతలింగ :

49

పోటిగాఁడు — ఇది సమునకు (సదృశునకు; తనతో సాటి యైనవానికి), మిత్తునకు (చెలికానికి; స్నేహితునకు) పేరు.

ముకుళము — ఇది నిగ్గునకు (గొప్పకాంతికి), పూమొగ్గుకు పేరు

వెండి — ఇది పునరర్థమునకు ('మఱియు' అనుటకు), రజతమునకు పేరు.

జీని — ఇది గుంటకు, పల్లమునకు (గుఱ్ఱపుజీనునకు) పేరు.

మడుగు — ఇది హ్రదమునకు (తిరుకాదులనడుమ లోఁ తై ననీటిపట్టునకు), ధౌతవస్త్రమునకు (పరిశుద్ధ మైనవస్త్రమునకు) పేరు.

అడుగు — ఇది అధరమునకు (క్రిందిప్రదేశమునకు), పాదమునకు పేరు.

పొలమరి — ఇది కాపునకు (నేద్యకానికి; కృషీవలునకు), వితమరికి (సమర్థునకు; కార్యదక్షునకు) పేరు.

అప్ప — ఇది అల్లికి, భగినికి (తోడఁబుట్టువునకు; అక్కకు) పేరు.

జాబు — ఇది తావి కట్టినచందనపుచెక్కపొడికి (సువాసన గల మంచిగందపుచెక్కచూర్ణమునకు), కమ్మకు (వత్తికకు; ఉత్తరమునకు) పేరు.

చులుకులు — ఇవి చెట్లచీమలకు (చెట్లమీఁద ఉండు ఎఱ్ఱనిచీమలకు), ఉరులకు (ఉరిత్రాళ్లకు) పేరు.

ముకుళము: — సంస్కృతశబ్ద మిది (అం.భా.) 'అచ్చతెలుఁగను చున్నది. ఇట్టివి పూర్వ ముదాహృతములు. 'ముకులము'న కైన(వికృ.'మొకులము') అనుట అనుచితము. అట్టిది అప్రసిద్ధము. ఒకప్పుడు 'ముకుళ'శబ్దమున కైన (వికృ.'మొగడ') కలదుగాన, దాని కైన (రూపాం.) 'మొగళము' ఇది అని నవరింపవచ్చు ననిన, ఇది అంతయు వృధాపరిశ్రమము, పని లేనిపని. అని తోచినది.

నిగ్గు:—‘ద్యుతికిఁ జెలు వారు డాఱు । మెఱుఁగు జిగి నిగ్గు నిగ తక్కు మిన్న రంగు । కళకు మినుకు చికిలి మించ వెఱుఁగు నాఁగ’ (సాంబ.స్తా.60.). ఇది దీనికి కాంతి అర్థ మనినది. బ్రౌ. ‘ఉత్కృష్ట మగుకాంతినికరమున్నా .. దీపిక. నికర మగుకాంతి-రేఖ’ అను చున్నది. ఆం.భా. ప్రసిద్ధ మగునర్థ మగుటకు దీనిని వదలిన దనిపించును. లేదా : దీనికి ‘కిరణము’ అనెడి అర్థ మిచ్చినది (చూ.1 82.). ఘనీభూత మగుకాంతియే ‘కిరణము’. ‘దానిచే నివ గతార్థ’మని తలచి ఉండును :

అప్పు:—(ఆం.సం.వేంక.సాంబ.మొ.) చాలవఱకు (ఆం.భా.) ను అనుసరించియే నానార్థవర్గు నడుపుకొనినవి. ‘నప్పు యనఁగఁ దండ్రీ కక్క కమరు ...’ (సాంబ.నానా.98.). ‘భగినికి జనకునకును నాహ్వాయము దనరు । నప్పు యనఁగ...’ (ఆం.సం.నానా.25.). ఇట్లే (వేంక. నానా.105.మొ.). (వెండి, కై వడి, పాగ, మొ.) ఎన్నో ! ఇందులకు నిదర్శనములు.

సీ. ఓడ బిడైభేద మొప్పును జోగు, నా;

నలుఁగు, నాఁ బరివాహ మాయుధ మగు;

షట్సుంఖ్య నూఁగారుఁ జను చుండు నారు, నా;

నాలు, నా ధేనుభార్యాఖ్య లమరు;

విటతాట, మనఁ గీళ్లు విఱిచి పెట్టుటయు ద

య్యము పట్టి యుండుట యమరి యుండు;

నత, యనఁ బల్లము నప్తసంఖ్య చెలంగు;

నాశయు వృత్త మౌ నక్కఱ, యన;

గీ. నుదకసంభూతి బల మగు నూట, యనఁగ;

నుపహతియుఁ దావు నె. ట్టన నొప్పు చుండుఁ;

జంద్రనవసీతఘటికలు చనును వెన్న

ముద్ద, యని పల్క; శ్రీమాతృభూతలింగ :

50

జోగు — ఇది ఓడకు, బిడైభేదమునకు (దేవతాదులకు మ్రొక్కుకొని అందులకై ఎత్తెడు తిరిపెమునకు) పేరు.

అలుఁగు — ఇది పరివాహమునకు (చెఱువులు లో నగువానిలో ఎక్కువ గా ఉండునీరు పోవుటకై ఏర్పఱచినదారికి (గండికి), ఆయుధమునకు పేరు.

అరు—(అఱు) ఇది షట్సంఖ్యకు (ఐదునొకటికి, (అరు) నూగారునకు (బొడ్డు క్రింది లోమరేఖకు; రోమావళికి) పేరు.

అలు—ఇది ధేనువులకు, ఆవులకు, భార్యకు పేరు.

విటతాటము—ఇది కీళ్లు విఱిచి పెట్టుటకు (కీళ్లు కీళ్లు విఱిచి వేయుటకు; వీటతాట మునకు), దయ్యము పట్టి ఉండుటకు (పిశాచము ఆవేశించి ఉండుటకు) పేరు.

నత—ఇది పల్లమునకు (నిమ్మమునకు), సప్తసంఖ్యకు (అఱునొక్కటికి; 'ఏను' అనుసంఖ్యకు) పేరు.

అక్కఱ—(అక్కఱ) ఇది ఆశకు (అపేక్షకు; కోరికకు), వృత్తమునకు (ఆంధ్ర భాషలోని ఒకవిధ మగుజాతిపద్యమునకు) పేరు.

ఊట—ఇది ఉదకసంభూతికి (ఊరెడునీటికి; లోపల నుండి పై తోచుజలము నకు), బలమునకు పేరు.

నెట్టు—ఇది ఉపహాతికి (నాశనమునకు), తావునకు (ఉనికిపట్టునకు; నివాసస్థానము నకు) పేరు.

వెన్నముద్ద—ఇది చంద్రునకు, నవనీతఘటికకు (ఉండగా (ముద్ద గా) చేసిన వెన్నకు) పేరు.

అరు:—ఇది మొదటి-అర్థమున 'అలఘురేఫము(ఱ)' కలది. రెండవ అర్థమునందు 'లఘురేఫము- (ర)' కలది. అర్థద్వయసంఘటనమునకై రెండిటికి అభేదము. (ఇట్టివే 'అక్కఱ' మొ.).

అలు—ఇది 'ఆవులు' అను-అర్థమున (బహు.) (చూ. బాలవ్యా. ఆచ్ఛి. 22 సూ.). 'భార్య' అను- అర్థమున (ఏ.) (వృత్తిని ఇది ప్రీమాత్రవాచకము.) అర్థద్వయసంఘటనమునకై రెండిటికి అభేదము.

అక్కర:—(వృత్తము) ఇది వృత్తశబ్దము పద్యపరము. 'వృత్తం పద్యే చరిత్రే' అని (అమ.). అక్కరలు 'జాతులు'గా పేర్కొనఁబడినవి లక్షణకర్తలచే. 'కందభేదము లాఱు.. మధ్యమా క్కరలు నైదు దీపించు జాతులు ' (అప్ప. 4.260.). ఇవి ఐదు - 1. మహాక్కర,

2. పువ్వాక్కర. 3. మధురాక్కర. 4. అంతరాక్కర. 5. అల్పాక్కర. 'మహామధ్య, మధురాంతరాల్పపూర్వ, గ్రథితాక్కర లైదు దనరు గ్రంథములందున్' అని (అప్ప. 4, 275). వీనిలక్షణములకై (చూ. 276, 280.).

సీ. కలుషదేశములు చెలఁగుఁ గలం, కన;

నెద, యన భయమును హృదయ మెసఁగు;

బండికుంపటి చిల్కు పరఁగు గొండై, మనంగ;

నొరయిక కోశంబు నొర, యనఁ దగు;

నారోహణశ్రేష్ఠ మలరు నెక్కుడు, నాఁగఁ;

గలుపు, నాఁ బెరుఁగును గాద మొప్పు;

ధనురగ్రగుణములు దగు గొనయ, బన;

నొప్పుఁ గచాటను ల్గొప్పు, నాఁగఁ;

గీ. బంట యొబ్బిడి నేయించుపని వసంత

మును విభాసిల్లు చుండు నామని, యనంగ;

నానవా, లనఁగాను జిహ్వాంబుఁ గాఁచు

పాలు నయి యొప్పు చుండును; నీలకంఠ :

51

కలంకు—ఇది కలుషమునకు (కామష్యమునకు; మాలిన్యమునకు; జలాదులు కలఁగఁ బాలుటకు), దేశమునకు (ప్రదేశమునకు) పేరు.

ఎద—ఇది భయమునకు, హృదయమునకు పేరు.

గొండైము—ఇది బండికుంపటికి (ఒకచోటినుండి మఱియొకచోటికి తీసికొని వెళ్లుటకు ఉపయోగించెడి కుంపటికి), చిల్కునకు; తలుపు రా కుండ తగిలించెడి ఇనుప గొలుసునకు) పేరు.

ఒర—(ఒఱ) ఇది కోశమునకు (కత్తి ఉంచుకొనెడి ఒఱకు), (ఒర) ఒరయికకు (రాపిడికి; ఘర్షణమునకు) పేరు.

ఎక్కుడు—ఇది అరోహణమునకు (వాహనమునకు), శ్రేష్ఠమునకు (అధిక మైనదానికి) పేరు.

కలుపు—ఇది పెరుగునకు (మిశ్రదధికి; నీళ్లు లో నగువానితో కలిపినపెరుగునకు), గాదమునకు; పైరు లో నగువానితో కలిసి మొలచినగడ్డి మొదలగుదానికి) పేరు.

గొనయము—ఇది ధనురగ్రమునకు (వింటికోపునకు; వింటికొనకు), గుణమునకు (వింటినారికి; అల్లెత్రాటికి) పేరు.

కొప్పు—ఇది కచమునకు (జుట్టునకు; శిరోజముల సమూహమునకు; కేశపాశమునకు), అటనికి (వింటికొనకు) పేరు.

అమని—ఇది పంట ఒబ్బిడి చేయించువనికి (పంట కోసి జాగ్రత్త గా పెట్టించుటకు), వసంతముతువునకు) పేరు.

అనవాలు—ఇది చిహ్నమునకు (గుఱుతునకు), కాంచుపాలునకు (ఇగురఁ గాంచిన కీరమునకు) పేరు.

కలుపు:—‘కలు పన మిశ్రదధి యొప్పు’అని (అం.భా.) (2.259.)లో వచించినది. ఇట దానినే సామాన్యవివక్షతో ‘పెరుగు’అను చున్న దనిపించును. ఇతరనిఘంటువులు గూడ (నానా. వర్గ)లో దధిసామాన్యమునకు నామమును గానే దీనిని ఉదాహరించు చున్నది - ‘కలు పనఁ బే రగు దధికిన్’ (అం.సం.నానా.1.). ‘కలు పన మడిలోనికసువును బెరుగు నొ’ (సాంబ. నానా.93.). ఇట్లే (వేంక.నానా.109.). శ.ర.ప్రయోగ మొకటి ఇట్లచ్చినది ‘కలుపు న్వడియంబులు చారు లూరుఁగా : యలు కలవంఱకాలు పరమాన్న మిడెన్ లలితాంగి వానికిన్’ (తారా. 3.14). ఇట ఔచిత్యమునుబట్టి ‘మిశ్రదధి’ అర్థ మనుట సముచితము గాదు. (శ.ర.) వచించు చున్నట్లు ‘పెరుగే’ అర్థ మన వలయును అప్పుడు అం.భా (అర్థాం.) గా దీనిని వచించిన దన వలయును. (శ.ర.) ఇచ్చినను(సూ.ని.) ఈప్రయోగమును దీనికి ఇచ్చుట లేదు. దీనినిబట్టి ఏదేని (పారాం.) ఇట ఉండు ననిపించు చున్నది. (ముద్రి. ప్ర.) లో ‘కలుపు ల్వడియంబులు ...’ అనురీతి నిది గానవచ్చు చున్నదిగూడ.

కచము:—ఈశబ్దమునకు ‘శిరోజములు’ అను అర్థమునే (అమ.మొ. ఇచ్చు చున్నది ‘చికురః కున్త లో వాలః కచః ‘కేశ శ్శిరోరుహః’ (అమ.). ‘కేశా శ్శిరసిజాః కచాః’ (వైజ. పాతా. భూతా.). మొ. ‘కొప్పు’నకు తెలుగువ ‘కబరి’ అనెడి అర్థమే కానవచ్చు చున్నది. (అం.భా.)లోనియిచ్చటి ‘కచ’ శబ్దము లాక్షణికము గా ‘కేశసమూహము, ధమ్మిలము; కబరి’ అనెడి అర్థము కల

దనిపించును. 'కొ' పునంగను వింటికొనకును గబరి కొ' అని (సాంబ.నానా.93.). ' . గొ' పునఁ దగుఁ జాపాగ్రము నొప్పగు ధమ్మిల్లమును గృహోపరియు' (అం.సం.నానా.13.). మొ.

సీ. కొమ్ము,నా వాద్యభేదమ్మును శృంగ మౌఁ;

గుండు,నా శిశుకళంకములు దోఁచుఁ;

జిలుమువా,లనఁగను జిలుము పట్టినకత్తి

యులిపికట్టె యనఁ జె న్నలరు చుండు;

ధౌతవస్త్రంబు కేదార మౌ మడి,యనఁ;

గుండు,నాఁగను హయగోళము లగు;

వ్యంజనశ్వాసము ల్వఱలు నూరు,పనంగ;

వనిత శాఖయుఁ గొమ్ము,యనఁ జెలంగుఁ;

గీ. గై వడి,యనంగఁ దగు రీతి కరజవంబు;

రాయి సారాయి కల్లు,నా రహి వహించుఁ;

గమ్ము,యనఁగను జాబును గర్జ భూష

పొల్చు చుండును; శ్రీమాతృభూతలింగ :

52

కొమ్ము—ఇది వాద్యభేదమునకు (ఊదెడి ఒకదినసు వాద్యమునకు), శృంగము నకు (ఎద్దు లో నగువాని కొమ్మునకు; విషాజమునకు) పేరు.

కందు—ఇది శిశువునకు (బిడ్డకు), కలంకమునకు (నల్లనిమచ్చకు) పేరు.

చిలుమువాలు—ఇది చిలుము (త్రుప్పు) పట్టినకత్తికి, ఉలిపికట్టెకు (ఉలిపిగొట్టు నకు; దుర్మార్గునకు) పేరు.

మడి—ఇది ఇది ధౌతవస్త్రమునకు (పరిశుద్ధ మైనవలువకు), కేదారమునకు (వరి మడికి) పేరు.

గుండు—ఇది హయమునకు (గుఱ్ఱమునకు), గోళమునకు (ఉండకు) పేరు.

ఊరుపు—ఇది వ్యంజనమునకు (వ్యంజనవిశేషమునకు; ఒకవిధము గా వండిన కూరకు), శ్వాసమునకు (ఊపిరికి; నిట్టూరుపునకు) పేరు.

కొమ్మ—ఇది వనితకు (స్త్రీకి), శాఖకు (చెట్టుకొమ్మకు) పేరు.

కైవడి—ఇది రీతికి (విధమునకు), కరజవమునకు (హస్తలాఘవమునకు) చేతి వడికి (చేతిచుటుకునకు) పేరు.

కమ్మ—ఇది జాబునకు (లేఖకు; ఉత్తరమునకు), కర్ణభూషకు (చెవియాకునకు; చెవికమ్మకు) పేరు.

మడి:—‘మడుగు మడు వనంగ నడరు శుచికి’ అని (సాంబ.ని.మాన.28.).

ఊరుపు.—ఊర్పు (రూపాం.) ‘కూరకు మఱి శ్వాసకుఁ జెలఁగు నూ ర్పున’ (సాంబ. ని. నానా. 91.).

కమ్మ:—‘కమ్మ యనఁ బత్రికకుఁ జెవికమ్మ కెనయు’ (సాంబ.నానా.93.).

కొమ్మ:—(వాద్యవిశేషము) ఇది కంచుతో నిర్మింపఁబడిన యొకవాద్యము. ‘కంచుకొమ్మ’ అనునది దీనికి పర్యాయము ‘.. గొ మ్మనఁ బసరపుఁగొమ్మనకును । గంచుకొమ్మనకు రాణించుఁ ’ (వేంక.నానా.109.). ‘ముందటను గంచుకొమ్మ మి న్నంది మొరయ’ (వైజ. 4.78.) (చూ.సూ.ని.).

ఉలిపికట్టె:—‘ఉలిపిగొట్టు’ ‘ఉలిపి’ దీనికి పర్యాయములు (చూ.బ్రౌ.శ.ర.). ‘ఉలిపి’ ఒకానొక చెట్టు దీనికట్టు కల్పినయెడల చిటచిట లాడును. ‘ఉలిపివంటివాఁడు- తులువ, దుర్మార్గుఁడు’ అని (సూ.ని) (చూ.ఉలిపి). ‘ఊ రందఱది యొకదారి ఉలిపికట్టె దొకదారి’ అని లోకోక్తి. ‘పొగరుఁబోచు’ అనునది దీనికి మఱియొకయర్థము ‘పలుపెత్తు పలుగాకి ప్రాశ్నాకుఁ డుచ్చిష్ట, మొందుసుద్దులమారి యులిపికట్టె’ (హంప.5.113.) (చూ.సూ.ని.) ఈయర్థము దీనికి ఛాయ గా ఏర్పడినలాక్షణికార్థ మనిపించును ‘పలువిత్తు పలుగాకి ప్రాశ్నాయి యుచ్చిష్ట, మలప సుద్దులమారి యులిపికట్టె’ (అని 1964వావి.ముద్రి.).

కేదారము:—‘కేదారః కేదరః కే (ముర్వరా)’ (వైజ.భూమి.వైశ్యా). (కేదారము-వరి పండునేల’ అని (గురు.) ‘నమితాః ఫలభారేణ నమితాః శాలిమణ్ణరీః । కేదారేషు చ పశ్యంతః కే దారేషు వినిస్సృహః’ (చూ.సుధా.టిప్పణి)

కైవడి:—‘కైవడి యనఁ బోలికకుఁ జేతివడికిఁ జె, లంగు . ’ (వేంక.నానా.111.). ‘...జేవడికిఁ బోలిక కెసంగుఁ గైవడి యన’ (సాంబ.నానా.90.). ‘పోలిక’ అనునది దీనికి

అర్థ మను చున్న వివి. 'విధము' అర్థ మను చున్నది (ఆం.భా.). ఒక ప్రయోగ మిట్లున్నది. 'అతనిమేను కుంతియట్టులకై వడి యరయ' భార.శాం.1.12.). ఇట 'అట్టులు' వాక్యాలంకారము గా (అర్థవిశేషము లేకయే) ప్రయుక్తము (చూ.సూ.ని.అట్టులు). ఆం.భా. ఉపమావాచకము గా పూర్వ ముదాహరించినది దీనిని. 'కై వడి కై వళి కయివడి కొడువు పోలిక యనఁగఁ బొ ల్పొందు నుపమపేరు' (2.302.). ఆం.భా. ఇచ్చిన రెండర్థములకు (ఉదా.) ఇట్లున్నది 'కై వడి మెకములఁ గ్రుమ్మెడి. కై వడి మాయావచేప కనఁ బోయెడుగా. దేవర మాదేవరవలె. వేవేగమె సామి వేఁట విచ్చేయవయా' (సారం.1.75.). ఇచ్చటి 'కై వడి' 'విధము' అనెడి అర్థము కలది. 'పోలిక' అనుట ఇట పొసఁగదు. అందులకే (ఆం.భా.), ప్రయోగములన్నియు సమన్వయపడునట్లు 'విధ' మనినది. ఆం.భా. ప్రయోగవిజ్ఞాన మెంత కూలంకష మైనదో ఇందుమూలమున మన కెఱుకపడును. కొన్ని యిట్టివి పూర్వ ముదాహృతములు. [పైపద్యమున 'మాయావ' అనుచో (జి.కా.) వ్యాఖ్యాతలు 'ఏవ' కైన వ్యావహారికరూపము 'యావ' ఇది అను చున్నారు. పూర్వవీకారము 'యావ' ను 'అవ' యనుకొనుట తెలియమి. 'అవ.జ్ఞానము' అని టీక వ్రాయుట సాహసము' అనినారు. కవి యిట మాత్రము వ్యావహారికముగా 'యావ' అను 'యకారాదిపదము' ప్రయోగించె ననుట కేవలము సాహసము. 'అవపాటు' అనుదానికి జుప్తికి తెచ్చు' అనునర్థము (శ.ర.) ఇచ్చుచున్నది. 'అది నాకు అవపారదు' జుప్తికి రాదు) - అను వ్యవహారమును (బొ.) చూపుచున్నది. దీనినిఁబట్టి 'అవ' కు (ధారణ-ఏకాగ్రత) అర్థ మున్న దనుటకు అభ్యంతర మేమి? 'ఏవ'నుండి ఏర్పడినదే ఈ 'అవ' అనవచ్చును : (ఆం.భా.) 'ఏవకు' కు 'అవధానము' అను. అర్థమును ఇచ్చు చున్నది '....మెచ్చరిక యెచ్చరిం పేవ యేద పదిల. ము....యన నొప్పు నవధాన. (ము)' (1.138.) అని. 'లక్ష్యమందలియేకాగ్రత' దీనికి అర్థము. మఱియొక మాట. (ఆం.భా.) 'ఏవ'కు ఇదిలక్ష్యమనఁదగి నదే : 'మాయేవచేవ' అనియే ఇట ఉండి, లేఖకప్రమాదమున 'మాయావచేవ'గా ఇది పరిణమించి ఉండును : 'మాయావ....' అనియే ఇది ఇట ఉండవలయు ననుటకు నిర్ధారకము ఏమున్నది? ఏమైనను 'యావ' ఇది అనుటమాత్రము అయుక్త మనక తీరదు.

కల్లు:—ఇట (ఆం.భా.) 'సారా'దీనికి అర్థ మనుట, (సామాన్యవివక్షతో) మామిడిని 'చెట్టు' అనుటవంటిది. 'సారా' 'కల్లు'లోని భేదము (ఒకదినుసుకల్లు) అని (ఆం.భా.) పూర్వము

వచించినది '... గ ల్లనంగ సురాఖ్య చెల్లును, గైపు సారాయి సారా నాఁగ రహిఁ దనర్చు' (2.303.). (అని.). (సాంబ.) కూడ ఇట్లే వచించినది 'సారాయి యనఁ జెల్లు వారుణీనామ ముల్ (మాన.47.). (వేంక.) 'మద్యమ్ముపేళ్లు, దనరు సారాయి కై పనఁ... ' అను చున్నది. ఇట 'మద్యము' మద్యవిశేషమునే చెప్పెడి దనవలయును. కనుకనే, దీనికి పర్యాయ పదము గా 'కల్లు'ను వచించుట లేదు ఇట ఇది (అం.భా.)కూడ 'కైపు, సారాయి' పర్యాయము లనినది. ఇఁక ఈ (వేంక.) నానార్థవర్గమున 'కలు నాఁగ తాతికిఁ గల్లున కగుఁ....' అను చున్నది. ఇట 'సారా' ను పేర్కొనుట లే దిది. 'క ల్లనంగ శిల సురయు నొ' అని (అం. సం.నానా.24.).

సీ. ఖట్వాంగరేఖలు కనుపట్టుఁ గోడు,నా;

ఘటికార్గళంబులు గడియ,యనఁగఁ;

బవనపిశాచము ల్పరఁగు గాలి,యనంగ;

గట్టు,నాఁ దీరనగంబు లలరు;

వృత్తాంతదంభము త్వెలయును గబు,రన;

బంతి,నాఁ గందుకపంక్తు లెనఁగు;

నరసంఘనికటముల్ పరఁగుఁ జేరువ,యన;

నండతారకలు గ్రు,డ్డనఁగ మీఱు;

గీ. ఘూకకర్ణైకదేశము ల్గూ,బనఁ దగు;

గంట,యనఁ బైరుదుబ్బును ఘంట యొప్పు;

నుపలరాశియు నణుకువాఁ దొప్పుచుండు

గుట్ట,యని పల్కఁగ;నుగంధికుంతలేశ :

53

కోడు—ఇది ఖట్వాంగమునకు (మంచపుఁగోడునకు), రేఖకు (గీతకు) పేరు.

గడియ—ఇది ఘటికకు (ఇరువదినిమిషములకాలమునకు), అర్గళమునకు (తలుపు రా కుండుటకై) తలుపునకు అడ్డుగా వై చుకట్టుకు) పేరు.

గాలి—ఇది పవనమునకు (వాయువునకు), పిశాచమునకు (దయ్యమునకు) పేరు.

గట్టు—ఇది తీరమునకు (ఒడ్డునకు), నగమునకు (పర్వతమునకు; కొండకు) పేరు.

కబురు—ఇది వృత్తాంతమునకు (సమాచారమునకు), దంభమునకు (డంబమునకు; ఆడంబరమునకు) పేరు.

బంతి—ఇది కందుకమునకు (చెండునకు; ఆడెడిబంతికి), పంక్తికి (వరుసకు) పేరు.

చేరువ—ఇది నరసంఘమునకు (మనుష్యసమాజమునకు), నికటమానకు (సమీప స్థలమునకు) పేరు.

గ్రుడ్డు—ఇది ఆండమునకు (పక్ష్యాదుల గ్రుడ్డునకు), తారకకు (కంటి (నల్ల) గ్రుడ్డునకు) పేరు.

గూబ—ఇది గుడ్లగూబకు (దివాంధమునకు), కర్ణైకదేశమునకు (కర్ణమూలమునకు; చెవిగూబకు) పేరు.

గంట—ఇది పైరుదుబ్బునకు (గడ్డిదుబ్బునకు; తృణస్తంబమునకు), ఘంటకు (అలువదినిముసములకాలమునకు) పేరు.

గుట్ట—ఇది ఉపలరాశికి (తాలకుప్పకు), అణుకువానికి (మల్లజాతీయునకంటె అన్యునకు; మల్లజాతివాడుకాని పెరిజాతివానికి) పేరు.

చేరువ:—ఇవి సాధారణము గా సమూహమాత్రనాచక మని (సాంబ.)-‘గమి ఖౌజు మొత్తము కదుపు చేరువ బారు, పిండి కూటువ పరి దండు దిమ్ము. గుంపు తుటుము గుమి గూటు పదు పనంగ బృందాఖ్య యగు’ (మాన.37.). (నానా.వర్ణన) ఆం.సం. దీనిని సమూహమాత్రమునకు వాచక మనియే వచించినది - ‘అంతికంబునకును సమూహంబునకును । నామ మై యొప్పుఁ జేరువ నాఁగ....’ (నానా.19.). (సూ.ని.) ప్రయోగ మొకటి ఇట్టిచ్చినది ‘అభి సారికాసమూహముకాలినకెల, మ్రుచ్చుచేరువలకు విచ్చుమొగ్గ’ (కవిజ.3.81.) (దొంగల సమూహము-నరసంఘమే). (ఆం.భా.కు) ఇది (ఉదా.) అనఁ దగినదియే : ‘మ్రుచ్చుచేరువ’ ‘కరికలభము’ అనుటవంటిది. (ఆం.భా.) విశేషవాచకములు గా ఒనఁగినవానిని ఇతరనిఘంటువులు సామాన్యవాచకములు గా చాలవఱ కిచ్చు నని పూర్వ ముదాహరించినవానివంటిదే ఇది.

(సూ.ని.) ఈ ఒక్కప్రయోగమునే చూపినది. కేవలసమూహవాచకము (అప్రాణీసంఘవాచకము) అనుటకు తగినప్రయోగ మేమియు చూప లేదు.

[‘.భైరుదుబ్బు:—‘.. భైరుదుంపయ’ అని (వావి.అపపా.)].

గుట్ట:—‘గుంట....’ అని (వావి.పా.). (సూ.ని.బ్రౌ) (ప్రాతప్ర.పా.) పైనాగ్రహించినది. ‘గుంటమారి’ దుర్మార్గుడు - ‘వాడు నానాటి కభివృద్ధి వఱలఁ జెరిగి కౌకలను దేఱి గడిమీటి గట్టిపాటి. రాలుగాయతనాన బేరజపుదారి. నారిదేఱియు బలుగుంటమారి యయ్యె’ (హంస.5.110.) (చూ.సూ.ని.).

సీ. శ్రవణై కదేశ మాచ్ఛాదనగేహంబు

మీఱుచు నుండు గుడార, మనఁగ;

యవనాశ్వభేదంబు లలిరుఁ బటాణి, నాఁ;

దొలి, నాఁగఁ బూర్వంబు బిలము దోఁచు;

బంధువు ల్వలయుము ల్పరఁగుఁ జుట్టి, లనంగఁ;

దెఱవ, నా బయలును స్త్రీ దనర్చు;

దంతక్షతంబు రత్నం బగుఁ గెంపు, నా;

దడ, నా నికటంబు దామ మొనరఁ

గీ. బొందశము, యుగి జో,డనఁ బొల్పుఁ గాంచుఁ;

జెఁగు విరళంబు సాంద్రంబు జీబు, నాఁగ;

గుదపట్టె, యనంగను జందనాను

లేపనకవాటపట్టిక శ్రీఱు; నభవః

54

గుడారము—ఇది శ్రవణై కదేశమునకు (గుడారమువలె ఉండుచెవిభాగమునకు) ఆచ్ఛాదనగేహమునకు (పటకుటీరమునకు; వస్త్రముతో ఏర్పఱచినయింటికి; డేరాకు) పేరు.

పటాణి—ఇది యవనునకు (తురకకు), అశ్వభేదమునకు (యవనదేశపుగుట్టమునకు) పేరు.

తొలి—ఇది పూర్వమునకు (ముందటిదానికి), బిలమునకు (గుహకు) పేరు.

చుట్టలు—ఇది బందువులకు, వలయములకు (గుండ్ర గా చుట్టినచుట్టలకు) పేరు.

తెఱవ—ఇది బయలునకు (తెఱపికి; అవకాశమునకు), స్త్రీకి పేరు.

కెంపు—ఇది దంతక్షతమునకు (వల్లెత్తునకు; కొఱకుటవలనిగాయమునకు), రత్నమునకు (పద్మరాగమణికి; కురువిందమునకు) పేరు.

దండ—ఇది నికటమునకు (సమీపమునకు), దామమునకు (పూలు-మొ.వాని మాంసకు) పేరు.

జోడు — ఇది బొందశమునకు (కవచమునకు; మైమఱువునకు), యుగికి (మిథునమునకు; స్త్రీపురుషద్వంద్వమునకు; ఆచమగలకు) పేరు.

జీబు — ఇది సాంద్రమునకు (దట్ట మైనదానికి), విరలమునకు (వలుచనిదానికి) పేరు.

గందపట్టె—ఇది చందనానులేపనమునకు (గందముతో పెట్టినరేఖకు). కవాటపట్టికకు (తలుపుమీద అమర్చెడి అడ్డుకొయ్యకు; స్కంధపట్టికకు) పేరు.

తొలి—తొల్లి (రూపాం.) (చూ. 3.73.ఆం.భా.). (రెండవయర్థమునకు) ‘హంసము క్రొంచము తొలి రా । మాంసలరుచి పచ్చె దాను మలయముఖఁ బా । ల్లంస విలువ నీ ర్విడిచెను । హంసమున కగన్తి పరమహంసం బగుటన్’ (ఆము. 4.178.) (చూ. సూ. ని.).

కెంపు:—దీనిస్వరూపము రత్నశాస్త్ర మిట్లు వచించినది. ‘సలలితమత్తకోకిలలోచనద్యుతి, నల రాగుఁ గురువింద మనెడికెంపు’ (రత్నపరీక్ష-11.) (చూ. సూ. ని.).

దండ:—‘దండ యన దామమునకు దాపున కగు’ (వేంక. నానా. 118.).

జోడు:—దీనికి (ఆం. సం.) విస్తృతము గా ‘మిథునము’ అనునర్థమును వచించినది ‘...మిథునమున కొఖ్య లగు జోడు । దోయి కవ యనంగ’ (మాన. 42.). వేంక. నానార్దవర్గమున ‘జో డనఁ గవకు మైజోడున కన వగు’ (116.) అనినది. (ఆం. భా.) పూర్వము ద్వంద్వమునకు (కవకు) కవచమునకు ఇది వాచక మనినది (చూ. 2.100, 204), (2.100 ఆం భా.) కడ (సూ. ని.) ‘మిథునము, కవ’ అని వ్యాఖ్యానించినది. (ఆం భా., 2.100 కడ) (దీనికి)

‘ద్వంద్వము’ అని అర్థనిర్దేశ మొనర్చినది. ‘ద్వంద్వ’శబ్దమునకు మేదిని‘ ద్వంద్వం రహస్యే తథా మిధునయుగ్మయోః’ అని, ‘మిధునము, యుగ్మము’ అనురెండర్థములు కల వనినది. (అను,)-‘త్రీపుంసౌ మిధునం ద్వంద్వమ్’ ‘యుగ్మం తు యగళం యగమ్’అని వీనిని వేఱు వేఱు గా వచించినది. అమరమట్లు (ఆం.భా.) వేఱు గా వీనినిఁ జేర్కొన కుండుటనుబట్టి ‘ద్వంద్వ’ శబ్దముచేత ‘మిధున, యుగ్మము’ల రెండిటిని సంగ్రహించిన దనిపించును అందు లకే నే నట ‘కలసి యుండెడిరెండిటికి’ అని (మిధునయుగ్మములకు రెండిటికి) అనువు గా వ్యాఖ్యానించితిని (సాంబ.మొ.) ఈసందర్భమున వేఱు గా జంట,జోడు(మొ.)వానిని వచించినవి. ‘...జమి డిమ్మ డిబ్బడి జంట రెండు ; దుగ రెట్టి దువ యన ద్విగుణాఖ్య కవ జోడు, దంట దోయి యనంగ ద్వంద్వసంఖ్య’ (మాన 29). ‘ద్విగుణమున కఖ్య లగు నిబ్బ డిమ్మడి ; జంట దుగయు జమిలి రెట్టి ; యినుమడి, యన మిధునమున కాఖ్య లగు జోడు ; దోయి కవ యనంగ....’ (ఆం.సం మాన.42). ఈయర్థములు (రెండు, ఇమ్మడి-అనునవి) లాక్షణికములు గా తరువాత ఏర్పడినవి. అందులకే (ఆం.భా.) వదలి యుండును.

యుగి—‘యుగ’ శబ్దము (జంట - మిధునము) అను-అర్థమున (నపుం) అనియే నిఘంటువు అను చున్నవి నాచూచినంతలో. ‘యుగో ఒత్త్రీ స్యన్దనాద్యజ్ఞే క్లి తు యుగ్మే కృతాదికే’ (వైజ.ద్వ్య.నానా.). ‘యుగం కృతాదౌ యుగళే వృద్ధినామౌషధే ఒపి చ । యుగం హస్త చతుష్కే ఒపి రథసీరాజ్గయో ర్యుగః’ (విశ్వ.) (మొ.). ఇక యుగశబ్దమునకే ఇన్నంత రూప మిది (నిత్యయోగార్థమున) అన వలయును. ‘భూమ నిన్దా ప్రశంసాసు నిత్యయోగే ఒతిశాయనే । సంసర్గే ఒస్తివివక్షయాం భవన్తి మతుబాదయః’ అని (పాణిసీయము). ‘యుగల’ శబ్దమును ‘యుగము కలది’ అనెడి-అర్థమున ‘యుగ మ స్త్యస్య వా । సిద్ధాద్ త్వాత్’ (5.2.97.) లచ్, అని, మత్వర్థకప్రత్యయంతము గా సాధించినది (సుధ).

సీ కంఠభూషాలతికలు దోఁచుఁ దీగ,నా;

స్తూలము గుణ మొప్పుఁ దోర, మనఁగ;

మార్గకుష్మంబులు మను చుండుఁ దెన్ను,నాఁ;

బాలు,నా క్షీరంబు భాగ మెసఁగుఁ;

గాంతిధ్వజంబులు కనుపట్టు డాలు, నాఁ;

జంద్రమానంబులు చను నెల, యన;

శిశువు కనీనిక చెలఁగుఁ బాప, యనంగఁ;

బలుకు, నా శకలబాషలు దనర్చుఁ;

గీ. దోఁపు, నాఁగను దగు నల్లతుమ్మచెట్టు

పట్టపేరును శృంగారవనముపేరు;

బాళియును గోటవెలిమంటపంబు దోఁగ .

దమక, మనఁగను; మాతృభూ-చదాన :

55

తీగ—ఇది కింఠభూషణ (స్త్రీలు మెడయుందు ధరించెడి ఒకవిధ మగు బంగారు నగకు), లతీక (తీగెకు; తీవెకు; లతకు) పేరు.

నోము—ఇది స్థూలమునకు (లా వైనదానికి), గుణమునకు (దారమునకు; వ్రత సూత్రమునకు; నోము నోచుకొనుటకై ధరించెడిదారమునకు; నోముదారమునకు) పేరు.

తెన్ను—ఇది మార్గమునకు (త్రోవకు), కుష్టమునకు (ఒకవిధ మైన మహావ్యాధికి) పేరు.

పాలు—ఇది క్షీరమునకు, భాగమునకు (అంశమునకు) పేరు.

డాలు—ఇది కాంతికి, ధ్వజమునకు (తెక్కిమునకు) పేరు.

నెల—ఇది చంద్రునకు, నూనమునకు (ముప్పదిదినములకాలమునకు) పేరు.

పాప—ఇది శిశువునకు, కనీనికకు (కంటిపాపకు; కంటినల్లగుడ్డులోని ప్రతిబింబము నకు) పేరు.

పలుకు—ఇది శకలమునకు (తునుకకు), బాషకు (మాటకు) పేరు.

తోఁపు—ఇది నల్లతుమ్మచెట్టుపట్టుకు (నల్లతుమ్మతొక్కకు), శృంగారవనమునకు (సింగారపుదోటకు) పేరు.

తమకము—ఇది బాళికి (తమికి; మోహమునకు; గాఢమైనకోరికకు), గోటవెలి

గాంతిధ్వజంబులు కనుపట్టు డాలు, నాఁ;
 జంద్రమాసంబులు చను నెల, యన;
 శిశువు కనీనిక చెలఁగుఁ బాప, యనంగఁ;
 బలుకు, నా శకలభాషలు దనర్చుఁ;

గీ. దోఁపు, నాఁగను దగు నల్లతుమ్మచెట్టు
 పట్టపేరును శృంగారవనముపేరు;
 బాళియును గోటవెలిమంటపంబు దోఁగ .
 తమక, మనఁగను; మాతృభూ-భదాన :

55

తీగ—ఇది కింకరభూషణ (స్త్రీలు మెడయును ధరించెడి ఒకవిధ మగు బంగారు నగకు), లతిక (తీగెకు; తీవెకు; లతకు) పేరు.

నోము—ఇది స్థూలమునకు (లా వైనదానికి), గుణమునకు (దారమునకు; వ్రత సూత్రమునకు; నోము నోచుకొనుటకై ధరించెడిదారమునకు; నోముదారమునకు) పేరు.

తెన్ను—ఇది మార్గమునకు (త్రోవకు), కుష్ఠమునకు (ఒకవిధ మైన మహావ్యాధికి) పేరు.

పాలు—ఇది క్షీరమునకు, భాగమునకు (అంశమునకు) పేరు.

డాలు—ఇది కాంతికి, ధ్వజమునకు (ఔక్తేమునకు) పేరు.

నెల—ఇది చంద్రునకు, మాసమునకు (ముప్పదిదినములకాలమునకు) పేరు.

పాప—ఇది శిశువునకు, కనీనికకు (కంటిపాపకు; కంటినల్లగుడ్డులోని ప్రతిబింబము నకు) పేరు.

పలుకు—ఇది శకలమునకు (తునుకకు), భాషకు (మాటకు) పేరు.

తోఁపు—ఇది నల్లతుమ్మచెట్టుపట్టుకు (నల్లతుమ్మతోక్కకు), శృంగారవనమునకు (సింగారపుదోటకు) పేరు.

తమకము—ఇది బాళికి (తమికి; మోహమునకు; గాఢమైనకోరికకు), గోటవెలి

మంటపమునకు (కోటబైట ఉండుమంటపమునకు; స్తంభములమీద కట్టినకట్టడమునకు) పేరు.

తోరము:—‘....దోర మనఁగాను స్థూలము నోముదార । మమరు’ (సాంబ.ని.నానా.92.).

పాలు:—‘....బా లనఁగఁ బంపకమునకుఁ బాలున కగు’ (వేంక.నానా.121).

పలుకు:—‘శకలంబునకు మాటకును బలు కన మించు’ అని (సాంబ.ని.నానా.86.).

బాళి:—‘బాళి, కాంక్ష—అని (సూ.ని.). ‘....దమకము మేలు మరులు బాళి । తమి వలపు విరాళి మమత నా మోహ మో’ (సాంబ.ని.మాన.313.).

తోపు:—‘....దోఁ పనఁగా నల్లతుమ్మచెక్కకుఁ దోపు, కోకకుఁ దోపునకుఁ దగు....’ (వేంక.నానా.117.). పూర్వము (ఆం.భా.) ఇ ట్లనినది—‘తోఁట యం చనఁగను దోచు గృహరామ । ముపవనసంజ్ఞ యై యుండుఁ దోపు । నాఁగను బ్రమదావనాభిధ యౌను సింగారపుఁదోఁటన....’ (ఆం.భా.2.34.). ఈ ఆం.భా.నుబట్టి ‘తోపు’ శృంగారవనము (సింగారపుఁదోఁట) కాకపోయినను (అర్థాం.) గా తోపునకు ఈ (నానా.ఆం.భా.నుబట్టి) అంగీకరింపవలసి యున్నది.

సీ. జాతసూతకమును సమ మగుఁ బురుడు,నాఁ;

బెంపు,నా నాశంబు వృద్ధి దోచు;

నెమ్మి,నా బర్హి నఖ్యమ్ములు దన రారు;

నాడు, నాదేశదినమ్ము లెసఁగు;

శయ్య విస్తారంబు చను చుండుఁ బలుపు,నాఁ;

బగలు,నా ద్వేషదివాఖ్య లెసఁగు;

దామనామంబులు దనరును బేరు,నా;

బాస,నా శపథంబు భాష వెలియుఁ;

గీ. బోఁగు,నాఁ దంతువును గర్జ భూష మీఱు;

వెలియు శిశువత్సములు పసిబిడ్డ, యనఁగ;

సింహపూర్ణోపమానము ల్సైలఁగును నెఱ

సరి, యటం చని పలుకాడఁ; జంద్రచూడ !

పురుడు—ఇది జాతసూతకమునకు (జాతాశౌచమునకు; జననిమిత్త మగుమైలకు), సమమునకు (సాటి యైనదానికి; సదృశమునకు) పేరు.

పెంపు—ఇది నాశమునకు (చేటునకు; చెడుటకు), వృద్ధికి (అభివృద్ధికి) పేరు.

నెమ్మి—ఇది బర్హికి (నెమిలికి), సఖ్యమునకు (స్నేహమునకు) పేరు.

నాడు—ఇది దేశమునకు (సీమకు), (నాడు) దినమునకు పేరు.

పఱుపు—ఇది శయ్యకు (పొన్నునకు; పడుకకు), విస్తారమునకు (విరివికి) పేరు.

పగలు—ఇది ద్వేషములకు, దివమునకు (పగటికి) పేరు.

పేరు—ఇది దామమునకు (దండకు; హారమునకు), నామమునకు (నామధేయమునకు; పేరికి) పేరు.

బాస—ఇది శిష్యమునకు (ప్రతిజ్ఞకు), భాషకు (అంద్రాదిభాషలకు) పేరు.

పోగు—ఇది తంతువునకు (దారమునకు), కర్ణ భూషకు (కుండలమునకు; చెవిపోగునకు) పేరు.

పసిబిడ్డ—ఇది శిశువునకు (పసిపాపనికి; చంటిబిడ్డకు), వత్సకు (క్రేపునకు; ఆవుదూడకు) పేరు.

నెఱసరి—ఇది సింహమునకు, పూర్ణోపమానమునకు (నిండుసాదృశ్యమునకు) పేరు.

పెంపు:—రెండర్థములకు క్రిందిహరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానప్రయోగము (ఆం.భా.కు) లక్ష్య మనఁ దగి ఉన్నది. ‘....ననురక్తి రేచునూతనసారసాబోవ, మొంటికాండకుఁ బెంపు లొసఁగు నెచట . .’ (హరి.న.2.30.) (చూ.శ.ర.). (శ.ర.) ఇట- (పెంపు = సమృద్ధి-అని ఒకయర్థ మిచ్చు చున్నది. ‘అభివృద్ధి’ అనియే (టీక.). అదియే ఉచిత మనిపించును. ఆం.భా. అందులకే ‘వృద్ధి’ అనిన దిట.

నాడు:—“నా డనఁ దగు నాదినమునకు సీమకు” (సాంబ.నానా.92.).

పఱుపు:—పఱుపు(రూపాం.) ‘పఱు పనంగ నభిఖ్య యౌఁ బానుపునకు । విస్తృతమునకు’(ఆం. సం.నానా.7.) (ఆం.భా.) పూర్వము (2.163) లో ‘పఱుపు’ అనినది. ‘రాయంచగఱులపఱుపు’ (ఉ.రా.6.161.).

పగలు:—(పగ.ఏ.)(పగలు(బ.)మొదటియర్థమున.)(రెండవయర్థమున ఏ.)(రెండిటికి అభేదము).

కర్ణభూష:—‘కర్ణికా తాలపత్రం స్యాత్ । కుణ్డలం కర్ణవేష్టనమ్’ (అమ.). ‘కుణ్డలం కర్ణభూషా
యాం పాశే లపి వలయే లపి చ’ అని (మేదిని.).

పసిబిడ్డ:—‘పసిబి డ్దనఁగ నిసువున । కును గ్రేవునకుఁ దలిర్చును’ (వేంక.నానా 121.).

సీ. కంఠభూషణమును గనకాక్షినామంబు

పైఁడికంటె, యనంగఁ బరఁగు చుండు;

స్వర్ణోపకారము ల్చునును మేలిమి, యన;

మూల,నాఁ గచకోణములు దనర్చు;

నొదుంబరంబు హలాగ్ర మౌ మేడి,నా;

బడుగు,నా శవము దుర్బలుఁడు దోఁచు;

సౌందర్యకరవిభూషలు చను మరువు,నా;

మెఱుపును గాంతియు మెఱుఁగనఁ దగుఁ;

గీ. గర్ణభూషణమును దటాకజలనిర్గ

మస్థలంబును బొగడ,నా మనుచు నుండు;

నన్యమును క్షేద్రపటలంబు నలరు చుండుఁ

బెఱ, యనంగఁ; బరాంతకవిభువిభంగ !

57

పైఁడికంటె—ఇది కంఠభూషణమునకు (మొదయండు పెట్టెడు సొమ్మునకు; కంటె
మొద లగుదానికి), కనకాక్షికి (సకినాలపులుఁగునకు; ఒకశకునపక్షికి; తనపలుకులచే
శుభాశుభములు తెలిపెడిదానికి) పేరు.

మేలిమి—ఇది స్వర్ణమునకు (బంగారమునకు), ఉపకారమునకు పేరు.

మూల—ఇది కచమునకు (కొప్పునకు; ముడువఁబడిన కేశములకు), కోణమునకు
(విచిక్కునకు; చిక్కులనడిమిభాగమునకు; అగ్నేయము - మొదలగు కోణము
లకు) పేరు.

మేడి—ఇది బొదుంబరమునకు (ఉదుంబరమునకు; అత్తికి), (మేడి) - హలాగ్ర
మునకు (నాఁగేఁబివరకు; నాఁగలివెనుకటిపట్టుకొయ్యకు) పేరు.

బడుగు—ఇది శవమునకు, దుర్బలునకు (శక్తిహీనునకు) పేరు.

మురువు—ఇది సౌందర్యమునకు (ముర్వనకు), కరవిభూషకు (చేతికిడియమునకు; మురుగునకు) పేరు.

మెఱుగు—ఇది మెఱుపునకు (విద్యుత్తునకు), కాంతికి (ప్రకాశమునకు) పేరు.

బొగడ—ఇది కర్ణభూషణమునకు (బుడగకు; అడువారు కొనచెవిని ధరించు-ఒకదినసుసౌమ్మనకు), తటాకజలనిర్గమస్థలమునకు (చెఱువునుండి నీళ్లు వెలువడు ప్రదేశమునకు) పేరు.

పెఱ—ఇది అన్యమునకు (ఇతరమునకు), క్షోద్రపటలమునకు (తేనెపట్టునకు; మధుకోశమునకు) పేరు.

కనకాక్షి:—‘అడుగుడ్లగూబ’ ఇది-అని (వైజ.) ‘ఉలూకచేటీ హిక్కా స్యా త్కనకాక్షీ వ పిజ్జలా’ (అన్త.ఖగా.). (సాంబ.) దీనికి పర్యాయములను ఇట్లీచ్చినది-‘... గుబ్బలికాడు నకినాలు వెలయించు. పక్కి పగటిచీకు పైడికంటి । యనగఁ గనకాక్షికిఁ దనరు’ (తిర్య.82.).

పైడికంటె:—‘పైడికంటి’ అనియే పారము. ‘కంఠభూషణము’ అను (అర్థాం.) సంగత మగుటకు ‘పైడికంటె’ అని ఇట అనవలసి యున్నది. పార మట్లే ఉండియుండి లేఖక సంస్కారమున ఇట్లైన దనిపించినది ఇందులకు నిదర్శనము గా (బ్రౌ.) ‘పైడికంటి, (లేక) పైడికంటె’ అను చున్నది కనకాక్షిని, (అం.భా. 2.291.) లో ‘పైడికంటి’, (ఇట) పైడికంటె’ అని ప్రదర్శించిన రెండురూపములనే (బ్రౌ.) ఇట్లు పేర్కొనిన దనిపించును. (సూ.ని.) కూడ (ఇట) ఇట్టిసంస్కారమును సూచించినది - ‘కంఠభూషణము’ అనెడి - అర్థమున ‘పైడికంటె’ అని ఉండవలయును. కాని అం.భా.కారుడు నానార్థములలో ‘పైడికంటి’ అని వ్రాసి యున్నాడు’ (అని.) (చూ.సూ.ని. ‘పైడికంటి’).

మేలిమి:—‘మేల్మి’ (రూపాం.) ‘చొక్కపురత్నపుండరుకు సోయగపున్నెఱమేల్మితొట్లలో । మక్కువ నుంచి తేటవగమోటలు నీ తెనయన్ సువర్ణసమ్య । కర్కరకంకణధ్వనులు మార్మలయం గొలుసు ల్గదల్పుచుం । జొక్కుచు రాజనందనకు జోలలు పాడుదు రంగనామణుల్’ (ఇందు 2.140.) చూ.సూ.ని.). (సాంబ.) దీనికి నానార్థములను ఇట్లు వచించినది. ‘హొన్నున

కుపకృతి కొనరు మేల్మి యనంగ' (నానా. 90). (ఆం.భా.) పూర్వము 'అతిశుద్ధచామీకరా ఖ్యలు చనుఁ గడాని, మేలిమి యపరంజి జాళువాకుండనం బుదిరి నా' (2279) లో విశేష వాచకము గా దీనిని ఉదాహరించినది. ఇట సామాన్యవాచకము గా దానినే ('పటైకదేశము' 'పట' మనఁబడినట్లు) వ్యవహరించిన దనిపించు చున్నది. ఇట్టివి పూర్వము వ్యాఖ్యాతములు. (సాంబ.) ఈపట్టున '....బంగారు హొన్ను, జాళువా పుత్తడి మేలిమి బంగారు, పసిడి పొన్ను కడాని పైడి యుదిరి, యన సువర్ణము పొల్చు, నపరంజి కుండనం, బనఁ దప్త కనక మో' (స్థా.67.) అని (ఆం.భా.) విశేషవాచకము లనినవానిని సామాన్యవాచకములఁ గా ఉదాహరించినది. చాలపట్టులం దిట్లే ఇవి వచించిన వని పూర్వము వ్యాఖ్యాతము. 'మేలిమి గట్టు' 'కనకాద్రి' అనుటవంటివిగూడ 'పాలసంద్రము' 'సముద్ర' మనుటవంటి వని ఎఱుంగ వలయును.

కోణము:—'తాల్చు నాఖ్యను వధూధమ్మిల్లభారంబు, గోణంబు మూల నా' (ఆం.సం. నానా.23.).

బొదుంబరము:—'అత్తి మేడి యనంగ నొదుంబరం బొప్ప' (సాంబ.స్థా.58.).

మేడి:—దీనికి (నానార్థములను) (ఆం.సం.) గూడ ఇట్లే ఉదాహరించినది. 'అభిధాన మగు మేడి యన, హలాంగమున కుదుంబరమునకు' (నానా.24). '...మేడి యన హలాంగమున కత్తికిఁ దన,రును' (వేంక.నానా.124). చాలవఱకు (ఆం.భా.ను) అనుసరించి దానితో అభిన్నము గానే ఈవర్ణమును నడపిన విధి యిది పూర్వము విశదపఱపఁబడినది.

బడుగు:—వ్రాతప్రతులలో ఇది 'బడగు' గా (అన్యధ్యమముగా) ఉన్నది (బడగు, బణగు(క.) చూ.సూ.ని.).

మెఱుపు:—'మెఱుపు' అనియే (శ.ర.) (సూ.ని) గ్రహించినవి. '...దన, రును మెఱుఁ గన మెఱుపునకు జిగికి' (నానా.124.) అని (వేంక.) నిర్ధారకము గా 'మెఱుపు' అను-ఉన్యధ్యమము గూడ కల దను చున్నది. (ఆం.భా.) (వేంక.) మొ. 'మెఱుపు'నే బహుళము గా ప్రదర్శించు చున్నది (వివరణమునకై చూ.1.72.). 'మెఱుపు'ను వచించు 'మెఱుఁగు' అనుదానికి ప్రయోగ మొకటి ఇట్లున్నది. '...ఎద్దు లాఱునూ, ఱును రథముల్ శతంబును మెఱుంగుల మొత్త మువోనియంగనా, జనశతకంబు. .' (భార కర్ణ.2.) (చూ.శ.ర.).

సీ. పుష్పచాపంబును బుష్పగేహంబును

బూవిల్లు, నాఁగను బొదలు చుండుఁ;

పేఁట, యం చనఁగను విపణిప్రదేశాఖ్య

యేకసూత్రాఖ్య యై యెనఁగు చుండు;

మణుఁ, గనఁగాను బ్రమాణభేదంబును

ధౌతవస్త్రంబును దనరి యుండుఁ;

గరవాలనిహతియు సరసీరుహాక్షియు

వాల్గంటి, యనఁగను బరఁగుచుండుఁ;

గీ. గోపరీతులు మోడి, నాఁ గొఱలు చుండు;

పేఁట, యన మేషమృగయలు వెలయు చుండుఁ;

దోఁచు జతరామయంబునఁ దూమునందు

బల్ల, యనునట్టిమాట; పశ్యల్లలాట !

58

పూవిల్లు—ఇది పుష్పచాపమునకు (మన్మథుని పువ్వువింటికి), పుష్పగేహమునకు (పూలయింటికి) పేరు.

పేఁట—ఇది విపణిప్రదేశమునకు (అంగడలపీఠికి), (పేఁట) ఏకసూత్రమునకు (ఒక పోఁగునకు; యష్టికి; హారములోని ఒకసరమునకు) పేరు.

మణుఁగు — ఇది ప్రమాణభేదమునకు (ఎనిమిదివీసెలబరువునకు), ధౌతవస్త్రమునకు (పరిశుద్ధమగు వలువకు) పేరు.

వాల్గంటి—ఇది కరవాలనిహతికి (కత్తిదెబ్బవలని గాయమునకు), సరసీరుహాక్షికి (స్త్రీకి) పేరు.

మోడి—ఇది గోపమౌనమునకు (బింకమునకు), రీతికి (వైఖరికి; విధమునకు) పేరు.

పేఁట—ఇది మేషమునకు (గొట్టెపోతునకు), మృగయకు (ఆభేటకమునకు; అడవిలో మృగాదులను వెంటాడి చంపుటకు) పేరు.

బల్ల—ఇది జరరామయమునకు (కడుపునందలివ్యాధికి; కడుపులోనిగడ్డ; గుల్మమునకు), తూమునకు (నాలుగుకుంచముల కొలతమానమునకు; ద్రోణమునకు) పేరు.

పూవిల్లు:—రెండవయర్థమున (‘పూవు+ఇల్లు’) అని పదచ్ఛేదము.

పేట:—(పేట) ‘పోగు’ (దారము) అని అర్థము. ‘మూడుపేటలత్రాడు గట్టిగ ఉండును’ అని (వ్యవ.) ‘అంగళ్లు నొకపోగు నగును బేట యనఁగ’ అని (సాంబ.నానా.89.)

కరవాలనిహతి:—‘కత్తిదెబ్బ’ అనునది దీనికి వాచ్యార్థము ‘కత్తిదెబ్బవలనిగాయము’ అనునది కార్యకారణముల కభేదోపచారమున అర్థము గా ఇట వక్తవ్య మగులక్ష్యము. (గంటి - గాయము (చూ.శ.ర.మొ.) ‘వొల్లంటి’కి ఈ అర్థము (శ.ర.)మొ. ఇచ్చుట లేదు

మోడి:—‘మోడి యనఁ గోపమానంబు పొల్చు’ అని (అం.భా.1.195.) ‘కోపమానమునే’ ‘కోప’ మనిన దిట (అం.భా.) (అయు రైవ ఘృతమ్-అనినట్లు) (వేంక) ఈ సందర్భమున ‘మోడి నా నైపుర్యమునకు బంగరుతున్న, మోడికి వర్తిల్లు’ (నానా.125) అను చున్నది. ఈ ‘నైపుర్యము’ (కారిన్యము) (అర్థాం.) అనఁ దగినది. (బిగువు-మొ) అర్థములను దీనికి (శ.ర.సూ.ని.మొ.) ఇచ్చు చున్నవి. అట్టిదే ఇదియు ఒకటి. (సాంబ.), (అం.భా.) అనినట్లే (నానా.) లో ‘మోడి నా నల్క-కుఁ బై డితున్న-కుఁ జెల్లు’ అనుటయేకాక, ‘.... గనలు మోడి యలుక కినుక కిన్న-నాఁగఁ గోపాఖ్య లగు’ అని (మాన 22 లో) ‘కోప’ పర్యాయముఁ గాఁ గూడ దీనిని వచించు చున్నది. దీనినిబట్టి (లాక్షణికము గా ఏర్పడిన (అర్థాం.) గా దీనిని లెక్కింపవలసి ఉన్నను, కేవలము ‘కోపము’ దీనికి అర్థ మనవలసినంతటి-అవశ్యకత గలప్రయోగము లేవియు (సూ.ని.)మొ. ప్రదర్శించుట లేదు దీనికి. ఇందుమూలమున (సాంబ) ‘కోపమానము’ నే సాధారణము గా (విశేషవివక్ష లేక) ‘కోప’ మని వ్యవహరించినది (నానా.అం.భా.ను చూచి) అని తోచు చున్నది. (కలువా.శ.) ప్రయోగ మొకటి ఇట్లున్నది-‘మ్రొక్కి వేడినఁగాని మోడి మాననివాఁడు, పెక్కులు బతిమాలి వేడ సాగె’ (84.). ఇట ‘మోడి’ ‘కోపము’ నుగాక ‘కోపమానము’ ను వచించు చున్నది-అనుటయే సముచితము. దీనికి ‘బింకము, పట్టుదల (మొ.) (అర్థాం.). (శ.ర.) ‘వ్రాతయొక్క వైఖరి’ అనియు ఒక అర్థముదాహరించినది. ప్రయోగములు చూచినంతలో ‘విధము’ అను అర్థమునే (సాధారణము గా) బోధించుచు (అం.భా) (అర్థాం)కు లక్ష్యములు కాఁ దగినవి గానే ఉన్నవి-‘మోముఁ జూచిన

శశిరేఖమోడి యమరె' (తారా.3.50.). 'రేజోతితాగోడజాజుటాకు ...తీగమోడివనుల...' (మఱి. 2.69.) మొ.

వేట:—'వేట నా గొఱియకు వేట కమరు' (సాంబ. నానా. 94.). ఇది 'గొఱ్ఱ' అర్థ మను చున్నది. దీనికి (ఆం.భా.) 'గొఱ్ఱపోతు' అర్థ మని వదించినది. 'మేష' శబ్దమునకు 'మేషో రాశిప్రభేదే స్యా దురణే భేషజాంతరే' అని (విశ్వ.) మొ. 'ఉరణము' అర్థ మను చున్నది. (వైజ.) 'మేషే శృంగీణ సంఘాల . ఏడకో ఒప్పురణో మీథ ఉరభ్రో రోమశో ఒవ్యవిః । మేషీతు కురరీ వేణీ...' భూమి.పశు.)' అని 'ఉరణ' శబ్దమునకు 'గొఱ్ఱపోతు' అర్థ మని, 'మేష'శబ్దము ఏతత్పర్యాయ మనినది. (ఆం.భా.కూడ) 'గొఱ్ఱ గొఱ్ఱియ యనఁగను గొఱలు మేషి । తగరు పొట్టే లనంగను దనరు మేష(ము)' (2.265.) అని 'మేష' శబ్దమునకు 'గొఱ్ఱపోతె' అర్థ మనినది. ప్రయోగము లిట్లున్నవి-'శశముపిశితంబు పక్షిమాంసంబు పంది యామిషంబు వేటపలలంబు నధిక మైన । తృప్తి యొనరించు నొగిఁ బితృదేవతలకు ...' (మార్క. 3.200.). '....గండకున్ వెలయన్ వేటలు (ల?) బోనమున్ సిడులు గావించెన్ సుతోత్పత్తికై ...' (హంస. 2.91.). (ఇట 'వేట-మేకపోతు' అని (సూ.ని.). (మేషము-మేక) అని సాధారణ(వ్యవ.).

బల్ల:—'కుంచము' అని (శ.ర.). (ఆం.నం.) 'కుంచము' 'బల్ల'వే అను చున్నది-'తూము ముంత ముకునంబు । బల్ల కుంచము సోల తవ్వ పడి యడ్డ । ధాన్యములు కొలుచువానికిఁ దగును' (మాన.52.). (ఆం.భా.) 'తూము నా నాడకాభిధ తోచు చుండు' అనినది (చూ.2.280.).

పీ. కంటకావృత్యమును గాంతి యౌ వెలుఁ గనఁ;

బవనకై త్యంబులు వలి, యనఁ దగుఁ;

బరిమళపీఠులు వాడ, యం చన మీఱు;

వెలి, యటం చన బహిశ్శ్వేతము లగు;

ఖడ్గదీర్ఘంబులు గనుపట్టు వాలు, నా;

యతివేగములు వడి, యనఁ దనర్చుఁ;

బ్రత్యుపకారంబు గ్రామ మౌ వీడు, నా;

సరి, యనఁగా దామసమము లొప్పు;

గీ. సాక, మనఁగను వ్యాజ ముత్సవము దోఁచు;

నల్పరవమును రతి సంచు, నాఁ దనర్చు;

నల్పమార్గంబు మల్లవిద్యావిశేష

మొప్పు సం, దన; శ్రీమా కృభూతలింగ :

59

వెలుఁగు—(వెలుగు) ఇది కంటకావృతికి (కంచెకు; పశువులు మున్నగునవి ప్రవేశింపకుండ చేనుచుట్టును కంపచే ఏర్పఱచిన 'ఆవరణము'నకు), (వెలుఁగు) కాంతికి (ప్రకాశమునకు) పేరు.

వలి—ఇది పవనమునకు (గాలికి), తైత్త్యమునకు (చల్లదనమునకు) పేరు.

వాడ—ఇది పరిమళమునకు (సువాసనకు), వీధికి (ఇండ్లవరుసలు రెంటికి నడుమ ఉండుత్రోవకు) పేరు.

వెలి—ఇది బహిఃప్రదేశమునకు (బాహ్యమునకు; బయటిప్రదేశమునకు), శ్వేతమునకు (తెలుపునకు; తెల్లనిదానికి) పేరు.

వాలు—ఇది ఖడ్గమునకు (కత్తికి), దీర్ఘమునకు (నిడుపునకు; నిడివి గలదానికి; పొడు గైనదానికి) పేరు.

వడి—ఇది యతికి (పద్యములోనివిశ్రమస్థానమునకు), వేగమునకు పేరు.

వీడు—ఇది ప్రత్యుపకారమునకు (ఉపకారమున కైనమాటుపకారమునకు), గ్రామమునకు (ఊరికి) పేరు.

సరి—ఇది దామమునకు (దండకు; హారమునకు), సమమునకు (సదృశమునకు; పోలినదానికి) పేరు.

సాకము—ఇది వ్యాజమునకు (మిషకు; నెపమునకు; మిథ్యాహేతువునకు; నిజమగుకారణము కానిదానికి), ఉత్సవమునకు (పండుగునకు; సంతోషకర మగుదినమునకు) పేరు.

సంచు—ఇది అల్పరవమునకు (కొద్దిపాటిధ్వనికి; సన్నని యెలుఁగునకు), రతికి (సంగమమునకు; కలయికకు; కూటమికి) పేరు.

పండు—ఇది అల్పమార్గమునకు (కొద్దిపాటితోవకు; చిన్నవీధికి). మల్లవిద్యా విశేషమునకు (ఒకచినుసుమల్ల విద్యకు) పేరు.

వలి:—‘... వలి యనఁ దెమ్మెరకుఁ జలి । కలరారు’ (వేంక.నానా.128.). ‘చలికిని గాలి కా వలి యనంగ’ (నానా.89.) అని (సాంబ.).

వాడ:—‘పసుపుతానికి వీధి కెనఁగు వాడ యనఁగ’ (సాంబ.నానా.89.).

వెలి:—‘వెలి యన బయటికి వెల్లనకుఁ దనర్చు’ (సాంబ.నానా.94.). ‘వెలి యన గడకును వెలువలికినిఁ దెలుపునకు వర్తిలు . ’ (వేంక.128.).

గ్రామము:—‘పట్టనపర్యాయము-వీడు’ అను చున్నవి ఇతరనిఘంటువులు. ‘పల్లె కొట్టిక, కొట్టిక కుప్పమ్మ నాఁగ । నూ రనఁగ గ్రామనామంబు లొప్పు చుండుఁ । బట్టణంబున కొట్టలు పరఁగు చుండుఁ । బ్రో లనఁగ వీ డనంగను’ (ఆం.సం.స్థా.4.). ‘వీడు నాఁగ బదులు । నకు వదలు మనుటకుఁ బ్రోలుకుఁ జెలంగు’ (వేంక.నానా.128). (ఆం.భా.) ‘గ్రామసర్యాయము ‘వీడు’ అను చున్నది. ఇది మఱియొక-అర్థము దీని కన వలయును : ‘పట్టణము’ అను-అర్థము ప్రసిద్ధ మగుటనుబట్టి వదలి, ఈ-అర్థమును(ఆం.భా.) వచించిన దనవచ్చును. (బ్రౌ) దీనికి ‘పారితోషికము-కట్నము’-‘అర్థ’మని‘ఉపకారికి నుపకారము, విపరీతము గాదు నదియు వీఁడుకు వీడే . । అపకారికి నుపకారము । నెప మెన్నక చేయువాఁడు (నేర్పరి)’ - (సుమ.19.) అని ఉదాహరించినది. ఇట-(వేంక.) వచించిన ‘బదులు’ అను-అర్థము సంగతము గా తోచినను, పరిశీలించి చూచినప్పుడు అసంగతమే అది మొదట ఒనర్చినది-‘బదులు’ - (ప్రత్యుపకృతి)’ కాదు, ఉపకృతి అది. కనుకనే, ‘బదులు’కు బదులే’ అనుట కుదురదు. ఇదిగాక, మఱికొన్ని ప్రయోగములు (పారితోషికము-అర్థము చెప్పవలసినవి) (బ్రౌ.) మొ. ఉదాహరించు చున్నవి. (ఆం.భా.) ‘ప్రత్యుపకృతి’ ఈ‘పారితోషికము’నకు ఉపలక్షక మనవచ్చు నేమో :

సాకము:—‘సాక । మన జాతరకు నెపమునకుఁ దనరు’ (వేంక.నానా.128). ఈ ‘జాతర’ను ఉత్సవవిశేషమును గా పేర్కొనినది (ఆం.భా.). ‘పరఁగుఁ బబ్బము పండుగ పండు వసఁగ । నుత్సవము, తద్విశేషంబు లొప్పుఁ దేవతంతు నాకము నంప జాతర కొలు వన’ (1.143.). ఈ ‘ఉత్సవ విశేషము’లనే (ఆం.భా.) సామాన్యవివక్షతో ఇట ‘ఉత్సవ’మనిన దనిపించును : సంచు:—‘సంచు నాఁగను బాణసంచున కెలుఁగున । కురు రతికిని సంజ్ఞ కొలులు చుండు’ (వేంక.నానా.129.).

సీ. ముఖపతితాహారమును దంతవననంబు

వాతెఱు, యం చన ఖ్యాతిఁ గాంచుఁ;

బులిసినవంటకంబును వృషభంబును

బులికూడు, నాఁగఁ బెం పొంది యుండు;

శ్రీమత్స్వభేదముల్ దీర్ఘ లోచనములు

వాలుఁగన్ను, లనంగ వఱలు చుండు;

యమనిష్ఠధాటియు నాయుధభేదంబు

జముదాడి, యం చన నమరి యుండు;

గీ. నభ్రగంగ శిరస్తోద మలరును దల

యే, రనంగ; నఖక్షతశారికాభి

ధానములు గోరువంక, నాఁ దనరి యుండుఁ;

బుంగవతురంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

60

వాతెఱు—ఇది ముఖపతితాహారమునకు (మొగమునుండి పడిన 'అహారము'నకు (అన్నాదులకు), దంతవననమునకు (రదనచ్చదమునకు; పెదవికి) పేరు.

పులికూడు—ఇది పులిసినవంటకమునకు (పులియొరకు), వృషభమునకు (పులికి అహార మగుబుట్టి) ఎద్దునకు పేరు

వాలుఁగన్నులు—ఇది శ్రీమత్స్వభేదములకు (ఒకజాతిఅడుచేపలకు), దీర్ఘ లోచనములకు (నిడుదకిన్నులకు) పేరు.

జముదాడి—ఇది యమనిష్ఠధాటికి (యమునిదాటికి; యమునిదండయాత్రకు), ఆయుధ భేదమునకు (నిశు పైనపిడి గల కటారికి) పేరు.

తలయేరు—ఇది అభ్రగంగలు (అకాశగంగకు; మందాకినికి), శిరస్తోదమునకు (శిరో వేదనకు; తలనొప్పికి) పేరు.

గోరువంక—ఇది నఖక్షతమునకు (గోరొత్తునకు; గోటినొక్కునకు, గోటిగాయము నకు), శారికకు (గోరింకకు) పేరు.

వాతెఱు:—దీనికి మొదటి-అర్థమును ఏనిఘంటువులు ఇచ్చుట లేదు. (వాతి-ఎర) అని ఈయర్థమున ఛేదము.

పులికూడు:—‘పుల్లనీళ్ల అన్నము’-అని (బ్రౌ.).

[‘పులిపినవంటకంబును పులిహారంబు’-అని (బ్రౌ.వావి.పా.). ఇట, ‘పులిహారము - వ్యాఘ్ర హారము’-అని (బ్రౌ.వ్యాఖ్య.) (చూ.అను.)].

వాలుగన్నులు:—మొదటియర్థమున- (వాలుగ+అన్ను-లు.) అనవలయును.

జముదాడి:—‘జముదాడి యని తోచ జముదాడిపోటులం గూలఁ బ్రదోతుముగదా ! ఘోరలీల’ (కృష్ణ.3.18.) (చూ.నూ.ని.).

గోరువంక:—‘గోరంక’ ‘గోరింక’ (రూపాం.). ‘గోరవంక గోరంక నా గోరువంక । య నఁగ శారికాహ్వయములు’ (వేంక.తిర్య.100.) ఇట (పారాం,) ఇట్లున్నది-‘గోర గోరింక గోరవంక గోరవంక’ (అని). ‘....బట్టికాఁడు గో,ర్వంక గోరింక గోరంక యనఁగ । శారి కాహ్వయము తెనఁగు’ (సాంబ.తిర్య.78.).

సీ. కబళపరీమళక్షత్యర్థములయందుఁ

గనుపట్టుచుండును గడి, యనంగఁ;

జంద్రకమ్మలును లోచనములు రంద్రము

తెచ్చి న్నొందు చుండును గన్ను, అనఁగఁ;

గబరియు శిఖయును గార్ముకాగ్రంబును

గొప్పని పల్కఁ గా నొప్పు చుండు;

శ్యామలవర్ణంబు సాక్షియు మర్యాద

పరఁగుచు నుండును గఱి, యనంగ;

గీ. నిగ్గు చిఱుగడ్డ కుటిలంబు నెఱి, యనఁ దగు;

వ్యధ గొలుసు గొప్ప వెలయును బారి, యనఁగ;

బిందు నక్షత్రతిలకము లెవలయు చుండుఁ

జుక్క, యనఁగఁ; బరాంతకచోళవైరి !

కడి—ఇది కబళమునకు (ముద్దకు; గోమయాది పిండమునకు), పరిమళమునకు (సువాసనకు), క్షతికి (గాయమునకు) పేరు.

కన్నులు—ఇది చంద్రకములకు (నెమిలి (పురి) కన్నులకు), లోచనములకు (నేత్రములకు), రంధ్రములకు (వల-ము న్నగువాని) సందులకు (బొక్కలకు) పేరు.

కొప్పు—ఇది కబరికి (ధమ్మిల్లమునకు; తలయందు దోపినస్త్రీలవెండ్రుకలముడికి), శిఖకు (సిగకు; (మగవాని) జుట్టుముడికి), కాయకౌగమునకు (వింటికొనకు) పేరు.

కఱి—ఇది శ్యామలవర్ణమునకు (నల్లనివన్నెకు), సాక్షికి (సాకిరికి; వృత్తాంతము కని విని తెలిసినవానికి), మర్యాదకు (మేరకు; హద్దునకు) పేరు.

నెఱి—ఇది నిగ్గుకు (జిగికి; గొప్పకాంతికి), చిలుగడ్డకు (చిలువేరునకు; బట్టకు ఎఱ్ఱరంగు వేయుటకు ఉపయోగించెడిమూలమునకు), కుటిలమునకు (వక్రమునకు; వంకర కలదానికి) పేరు.

బారి—ఇది వ్యధకు (బాధకు), గొలుసునకు (ఏనుగు లో నగువానికాల నుండు గొలుసునకు; సంకెలకు), గొప్పకు (గొప్పదానికి; పరిమాణాదులచేతను, విలువ చేతను గొప్పతనము కలదానికి) పేరు.

చుక్క—ఇది బిందువునకు (సేరు లో నగువానిబొట్టునకు), నక్షత్రమునకు, తిలకమునకు (మొగమునం దుంచుకొనుబొట్టునకు) పేరు.

కబరి:—‘కేశకూట స్తు ధమ్మిల్లః కబరీ కర్పరీ సమే’ (వైజ. పాతా. భూతా) కబరిని, ధమ్మిల్లమును వేణుపఱచినది (అమ.) ‘కబరీ కేశవేశో ఒధ ధమ్మిల్లా స్సంయతాః కచాః’ (అని.).

శిఖ.—‘శిఖా చూడా కేశపాశీ’ (అమ.).

కఱి:—ఇది (2,3) అర్థములందు లఘురేఫయుతము. (1) అర్థమున శక్తి రేఫయుతము.

చిటుగడ్డ:—దీనికి (చిటుగడ్డకు) కల అర్థ మేమో నిఘంటువులు వివరింపలేదు. 'చిటువేరు'నే 'చిటు గడ్డ' అని (అం.భా.) ఇట అనిన దనిపించినది. 'గడ్డ, వేరు, దుంప' పర్యాయము లనవచ్చును.

గొలుసు:—'గొలుసు లలంతికావిశేషం బగు' అని (అం.భా.2.149.) పూర్వము వచించినది.

'బారి'కిఁ గల ప్రయోగములను పరిశీలించి చూడఁగా, ఇట అది అర్థము కా దనిపించినది. ఇఁక (సంకెల-శృంఖల, నిగళము ('ఏనుఁగుకాలిగొలుసు' అను-అర్థమే : యిట వ క్తవ్య మని తోచి నది. ప్రయోగము లి ట్లున్నవి-'మత్త, వారణేంద్రంబు ద్వారంబుఁ జేరి పెద్ద, బారిచే వైరి బారుల బారిసమరె' (రా. వి.5. 20.) (చూ.సూ.ని.). (సం.ప్రారి.క బారి.). (బ్రౌ.) బారిగొలుసు-'ఏనుఁగుతొండముతో తీసికొనిపోయ్యేగొలుసు' అని అర్థ మిచ్చి ప్రయోగములు చూపినది 'సౌరగజేంద్రము దానిన్ బారిగొలుసుతో విసర' (తారా.5.24) 'బారిగొలుసులఁ బర బలంబులం బాయం గొట్టి' (తారా.5.24.) (అని.). 'నమ్రదేవే నామగ్రహణమ్' అనురీతిని 'బారిగొలుసు'న కై నదే 'బారి'. 'బారిగొలుసు' లోని 'గొలుసు' గూడ పై న్యాయమున 'బారి గొలుసు' అను-అర్థమును వచింపఁ గలదు. 'సత్యభామను (భామ-సత్య)' అనునట్లే :

'సీ. ధనురగ్రమద్యన్యత్తావయవమ్ములు

గొలుసులు నుండును గోవు, నాఁగఁ;

బడిగలు మడిలోనఁ బడినయెన్నులు నేటి

కడనేల లొప్పును బడిగ, లనఁగఁ;

దామర ల్కొండమీదఁ గలనేలలును జూ

దమ్ములు వెలయు నెత్తమ్ము, లనఁగఁ;

జంద్రమఃక్షత్రియ సర్వంసహాపతుల్

రాజిల్లు చుందురు రా, జనంగఁ;

గీ. బ్రసవఖర్జూరసలిసంస్థావనములు

వెలయు నీత, యనంగను; గలికి, యనఁగఁ

గొంగతలయీక దంటయు గోమలియును

బొలుచును వినంగ; శ్రీమాతృభూతిలింగ :

కోవు—ఇది ధనురగ్రమునకు (వింటికొనకు), మద్యమునకు (మద్యవిశేషమునకు;

సారాయికి), నృత్తావయవమునకు-నాట్యముతీర్పునకు (నాట్యములోని-ఒకవిధ మగు నడకకు) పేరు.

పడిగలు—ఇది పడిగలకు (పాముపడగలకు), మడిలో పడినయెన్నులకు (చేనియందు రాలినవరి లో నగువానికంకులకు; కణిశములకు), ఏటికడనేలలకు (నదీప్రాంతమందు ఉండుభూములకు) పేరు.

నెత్తమ్ములు—ఇవి తామరలకు (పద్మములకు), కొండమీద కలనేలలకు (కొండలపై ఉండెడి (విశాల) సమప్రదేశములకు) జూదములకు (పాచికలయాటలకు) పేరు.

రాజు—ఇది చంద్రునకు, క్షత్రియునకు (రాజన్యునకు; క్షత్రియస్త్రీయందు క్షత్రియునకు పుట్టినవానికి; రాచవానికి), సర్వసహాపతికి (భూపతికి; పుడమితేనికి; నృపతికి) పేరు.

ఈత—ఇది ప్రసవమునకు (ఈనికకు; పశ్వాదులు (పశువులు పక్షులు అప్రాణులు-ఈనుటకు), ఖర్జూరమునకు (ఖర్జూరికకు; ఖర్జూరపుచెట్టునకు), సలిలసంస్థావమునకు (ఈడుటకు; కాలు నేతులసాహాయ్యముతో నద్యాదులను దాటుటకు) పేరు.

కలికి—కొంగతలయీకకు దంటకు, (సమర్థునకు; జాణకు; నేర్పరికి), కోమలికి (స్త్రీకి) పేరు.

నృత్తావయవము:—‘పదార్థాభినయో నృత్యమ్. వాక్యార్థాభినయో నాట్యమ్. అజ్ఞవిశేషమాత్రం నృత్యమ్’ అని శాస్త్రకారులు నృత్యనృత్తనాట్యములకు భేదము చెప్పు చున్నారు. కవులు ఈభేదమును అంతగా పాటించుట లేదు.

కోపు:—‘కోపు నా నాటలోఁ గోపు కొప్పదమున, కు విలుగొనయమున కగుఁ దుమ్ము । చెక్కసారాయికిఁ జెలఁగు . .’ (వేంక, నానా. 110.) (మొ.).

పడిగలు:—‘పాముపడగ, చెక్కెము’ అను - అర్థములయందు ‘పడగ’ అని అన్యధ్యమమునుగానే చాల నిఘంటువులు దీనిని ఇచ్చినవి. ‘పడిగ’ అని ‘మూడవ-అర్థమును’ (అం. భా.) దీనికి ఇచ్చుచున్నందున ‘పడగ’కు (రూపాం.) గా ‘పడిగె’ ఈ-అర్థమున (అం. భా.) గ్రహించియే ఉన్నది ‘పడిగె నాఁ బడ గ నా న్పట దనరారు’ (1.148.) (అని.). ‘చెక్కెము’ అను - అర్థమున

‘పడగ’ అనియే (ఆం.భా.) అనినది (చూ.2.221.) (ఆం.భా.) తోపాటు (సాంబ.ఆం.సం.) కూడ ఈ-అర్థమున ‘పడగ’ అనియే దీనిని అను చున్నవి ‘ధ్వజంబుపేళ్లు పడగ డా లనఁ జెల్లు’ (సాంబ.స్థా.62.). ‘కేతనాహ్వయము లగు .సిడె మనఁగఁ డెక్కె మనఁ గాఁ । బడగ యనన్ డా లనంగ’ (ఆం.సం స్థా 12.). ‘ఏటికడనేల’ను ‘పడిగ’ (ఆం.భా.) వచించిన దని పూర్వము వ్యాఖ్యాతము (చూ.2 6.). (సూ.ని.శ.ర.లు) ‘పడిగ’ గ్రహింప లేదు (బ్రౌ.) ‘పడిగ’ గ్రహించి, ఈ(ఆం.భా.)కు ‘సర్పపజము, పెక్కెము, మడిలోన పడినవెన్నులు, ఏటికడనేల’ అను-అర్థములను ఇచ్చినది. ప్రకరణమునుబట్టి మూఁ డర్థములే ఇట వచింపఁబడ వలసి ఉన్నవి. ‘పెక్కెము’ అను-అర్థము ఇచ్చటి-ఆం.భా. ‘పడిగ’కు అర్థము కా దనిపించును పై నిఘంటుపరిశీలనమున. (మూఁడవ-అర్థమును) ‘పడిగ’ అనియే నిఘంటువులు ప్రయోగము లిచ్చి అను చున్నవి. ‘పడిగ’ ‘పడిగె’ అని (వ్యవ.). బ్రౌ. ‘పడిగె’ అను చున్నది. (ఆం.భా.) ‘పడిగె’ అను చున్నది. (ఆం.భా.)-‘పడిగె’ కే ‘ర-డయో రభేదః’ అని ‘అ-డ’ లకు అభేద మొనర్చి (రూపాం.) గా ‘పడిగ’ అనినది.

ఏటికడనేల:—నదీప్రాంతము. ‘పడిగమడ, పడిగమెడ, పడిగెమడి, మడి’ - అని(కుద్దాం,పా.)’ అని ఒక నిఘంటువు.

నెత్తమ్ములు:—ద్యూతవిశేషముగాక, ద్యూత సామాన్యము దీనికి అర్థ మని (ఆం.భా.) పూర్వము వచించినది. ‘.. జూదం బనంగ, నెత్త మనంగను ద్యూతము నివ్వటిల్లుఁ (2.304.) (అని.). (ఆం.శే.) కూడ ఇట్లే (ఆం.భా.)తోపాటు ‘ద్యూతసామాన్యమే’ దీనికి అర్థ మను చున్నది ‘జూద మన నెత్త మనఁగ దురోదరంబు’ (54.). (బ్రౌ.) కూడ ‘నెత్త మ్ములు’ అనుదానికి (నెత్తమ్ములు) అనగా ‘బయళ్లు, జూదమ్ములు, తామరలు, కొండమీది భూములున్ను’ (D) అని వచించినది. భార. ప్రయోగముగూడ ఇ ట్లున్నది ‘అన్నదమ్ములు నెత్తమ్ము లాడి సతుల । తలలు వట్టి సభాస్థలంబులకు నీడ్చి, చీర లొలిపింతురే ...’ (ఉద్యో. 3.367.). ఇట ‘ద్యూతసామాన్యము’ అర్థ మనుటయే ఉచితము. అట్లే అనినది (సూ.ని.), ఇంక ‘సోశాదొప్పియు నెత్తమున్ మొదలు గా జూదంబు లీవాడునవ్వేళన్’ (జై. 3.42.) ప్రయోగముతోపాటు ఈ (ఆం.భా.) ను గూడ ఉదాహరించి. ఈ (ఆం.భా.) లోని ‘నెత్తమ్మి’ గూడ ‘ద్యూతవిశేషవాచక’ మను చున్నది (సూ.ని.). ఇది సముచిత మనిపించుట లేదు. (శ.ర.) పై (జై.భార.) ప్రయోగ మిచ్చి, ఈ ప్రయోగములోని ‘నెత్తము’ నకు

‘పాచికలాట’ అర్థ మను చున్నది. ‘పాచికలాట’ (ద్యూతసామాన్యమేకాని) ద్యూతవిశేషము కాదు. ‘అజై స్తు దేవనాః పాశకా శ్చ తే’ అని (అమ.). ద్యూతపర్యాయములను (అమ.) ఇట్లుదాహరించినది ‘ద్యూతో ఒప్రియా మక్షవతీ కైతవం పణ ఇ త్యపి’ (అని). ఇట (సుధ) ‘అక్షవతీ’ శబ్దమునకు (వ్యు.) ఇట్లు వచించినది - ‘అజైః పాశకాః సన్తి అస్యామ్; మతువ్ (5.2.94.) అని. ‘పాశకములే పాచికలు ‘పాచికలాట-ద్యూతము’ పర్యాయములు. కనుక, ‘పాచికలాట ద్యూతసామాన్యమే’ కాని ద్యూతవిశేషము కాదు. పై (జై) ప్రయోగములోని ‘నెత్తము’ ‘ద్యూతవిశేషము’ అర్థము గా కలది. (శ.ర.) ‘పాచికలాట’ దీనికి అర్థ మనుటకంటె ‘సోశాదొప్పి’కి వచించినట్లే ‘ద్యూతవిశేషము’ అని అర్థము చెప్పుట యుక్తము. అందులకే (సూ.ని.) (నెత్తము) వి. (క నెత్త=నేత్రశబ్దకర్తృవము. కన్నులవంటి గుఱుతులు కలది దీనికి వృత్తియందు కొన్నిపట్ల పైకల్పికము గా మువర్ణలోపము (చూ.నెత్త పలక.) అని, పాచికలాట, జూదము, ద్యూతవిశేషము’ అనినది. (ఆం.భా.) ‘నెత్తమ్ములు’ అను దానికి వచించు చున్న రెండు, మూడు-అర్థములు క్రింది (మనుచ) ప్రయోగమును లక్ష్యముఁ గాఁ గొను చున్న వన వచ్చును ‘నెత్తమ్ము లేకొండనెత్తమ్ములం దాడు. విద్యాధరీ కోటి విటులతోడ’ (4.78). ‘కొండనెత్తమ్ము’ లనుట ‘కరికలభము. గజఘటలు’ మొ. వంటిది. మొదటి-అర్థమున (నెత్త+తమ్ము) అనఁ దగిన దిది ‘తప్పు లే కుండ నేల నెత్తమ్ము మొగడ, విసరి వక్షఃప్రదేశంబు వ్రేటుగొంటి’ (హర.1.27.). ‘నెత్తమ్ము’-(పద్యము).

క్షత్రియుఁడు:—‘క్షత్త్రా ద్భుః’ (4.1.138) ‘జాతా వి త్యేవ’ (పి.కా.).

రాజు:—‘రాజా ప్రభౌ చ నృపతౌ క్షత్రియే రజనీపతౌ’ (మేదిని).

[(వెలయు) నీత —‘ నీత్ర’ (వావి.అసముద్రి.)]

సీ. కచబంధమును శిఖ గంధమూషికమును

శోభిల్లు చుండును జుంచు, నాఁగ;

నల్పతరక్షబాలాభిధానంబులు

చిఱుత, యం చనఁగను జెలఁగు చుండు;

రాజియు సంవత్సరాంతంబు లాంగల

పద్ధతి చాలు, నాఁ బరఁగు చుండు;

వాజినీగర్భంబు వాచవు ల్మృతైంపు

తూనిక చవులు, నాఁ దోఁచు చుండు;

గీ. దిలకభూషావిశేషబిందులు చెలంగు

బొ, ట్టనంగను; జంపు, నాఁ బొల్చి యుండు

సముదయాలస్యరుల్లరీసంజ్ఞ లగుచు;

ధార్మికనిధాన ! మాతృభూతాభిధాన !

63

చుంచు—ఇది కచబంధమునకు (కబరికి; కొప్పునకు), శిఖకు (సిగకు; పిల్లజుటు నకు), గంధమూషికమునకు (కంపెలుకకు; చుంచెలుకకు) పేరు.

చిఱుత—ఇది అల్పమునకు (చిన్నదానికి), తరఙ్గపునకు (క్షుద్రశార్దూలమునకు; సివంగికి), బాలునకు (పిల్లవానికి) పేరు.

చాలు—ఇది రాజికి (పత్తికి; వరుసకు; శ్రేణికి; బారునకు), సంవత్సరాంతమునకు (సంవత్సరమునకు), లాంగలపద్ధతికి (నాఁగలిమార్గమునకు; నాఁగేటిచాలునకు; నాఁగలిరేఖకు) పేరు.

చవులు—ఇది వాజినీగర్భమునకు (గుట్టపుచాలునకు), వాచవులకు (నాలుకకు ప్రీతి కలిగించుదానికి; రుచికి); ముత్తైముల తూనికకు (ముత్యాలయెత్తునకు) పేరు.

బొట్టు—ఇది తిలకమునకు, భూషావిశేషమునకు (మంగలసూత్రమునఁ గట్టెడిఒక విధ మగుబంగారుసొమ్మునకు; పున్నెకు), బిందువునకు (సున్నకు (లేక) నేయి మొదలగువానిచుక్కకు) పేరు.

జంపు—ఇది సముదయమునకు (సముదాయమునకు; సమూహమునకు; గుంపునకు) అలస్యమునకు (విలంబమునకు; జాగునకు), రుల్లరికి (గొడుగు మున్నగువానికి చుట్టు కట్టెడిజాలరునకు) పేరు.

చుంచు—‘చుంచు నాఁ గబరికి జుట్టున తెలుకకుఁ, జెలఁగును’ (ఆం.సం.నానా.114.). కేశ వేళము-కబరి,కొప్పు-అని (శ.ర.).

తరఙ్గపు:—ఇది, ‘క్షుద్రశార్దూలము-సివంగి’అని (సూ.ని.). (ఆం.భా.) ఈపద్యమున ‘తరఙ్గపు’ అని అర్థనిర్దేశ మొనర్చు చున్నది. ‘తరఙ్గ స్తు మృగాదనః’అని(అమ.), ‘చివ్వంగి నాఁ జెలఁగుఁ దరఙ్గపు’ అని ఆం.భా.(2.82.)లో వచించినది. ఆపద్యముననే ‘చిఱుత’ను వేఱుగా నిర్దేశించుచు

'...మల్పశార్దూలాఖ్య యలరుచుండుఁ జిఱుత చిఱుతపులి చిఱుపులి యం చన' అనినది (ఆం. భా.) ఈపట్టున (వేంక.) '...జిఱుత నాఁ, జిఱుతగండునకుఁ జేచిన్నిదుడ్డుఁ కోలకు నిసువునకుఁ దలిర్పు' (నానా. 114.) అను చున్నది 'శిశువును బులియు నొ చిఱుత యనఁగ' (సాంబ. నానా. 91.) (సాంబ.) లోని యీపులి విఱుతపులియే! (ఆం. భా.) ఇట చిఱుత'నే 'తరక్షు' అనిన దనిపించును. చిఱుతపులులలోని-ఒకభేదమే 'పివంగి' కావలయును! (సాంబ.) 'చిఱుత'ను 'పులి' అవినట్లే (విశేషవివక్ష చేయక) సామాన్యవివక్షతో (ఆం. భా.) 'తరక్షి' వని యుండును చిఱు తనే! పులులలోనిభేదములను (వై. జ.) ఇ ట్లుదాహరించు చున్నది- 'వ్యాఘ్రో మృగారి శ్చార్దూరౌ హింసారు శ్చస్త్రీకి మృగాత్ । హృజ్ఞ శ్చల్ప స్త్వయం ద్వీపీ చులుకో భేలమేహిసౌ॥ తరక్షి స్తు మృగాజీవ ప్తిలితృకమృగాదనౌ । పిఙ్గారక స్తు చిత్రాజ్ఞో మహాదంష్ట్రో వరోత్కటః' (భూమి. పశు.). 'పిఙ్గారకము-చిత్రాజ్ఞవ్యాఘ్రభేదము-చిఱుతపులి'-అని (కే. ని.). 'మహాదంష్ట్రము' కడఁగూడ 'ఒకజాతిపులి' అనియే (కే. ని.) (చూ. సూ. ని.). ఈ (కే. ని.) సంవాదమునుబట్టి ఇవి అన్నియు వ్యాఘ్రభేదము లనుటకు సంశయము లేదు. 'చిత్రాంగము' కడ (సూ. ని.) 'ఒకకూరజంతువు' (వై. ని.) అనుట ప్రమాద మనిపించును. 'తిలితా'నులకు- 'కొండచిలువ' మొ. అర్థములు గూడ (అర్థాం.) అనఁ దగినవి గా తోచును.

చాలు:— '...చాలు నాఁగను । బంక్తికి లాంగలపద్ధతి వల, దనుట కేడాని కొ ల్వాయె ననుట కొప్పు . ' (వేంక. నానా. 115.). (శ. ర. (సాలు)-హిం. వి. సంవత్సరము - అను చున్నది.) (సూ. ని.) (సంవత్సరము గాక) రెండవ-అర్థము గా 'సంవత్సరాంతము' అనుదానిని ఇచ్చి ఈ (ఆం. భా.) ప్రమాణము గా ఉదాహరించినది. 'అంత' శబ్ద మిట స్వరూపార్థకము. 'సంవత్సరాంత'మనుట 'సంవత్సరము' అనుటయే (సాంబ.) సంవాదముగూడ ఇది ఇట్టిదే అను చున్నది. (హిం. సాల్.) 'చాలు'నకు వచ్చువాని 'అయివేజు' ఎంత? అని (వ్యవ.). ('అయి వజు') (హిం. వి.) అని (శ. ర.).

[రాజియు:— 'రాజిల్లు. . ' (వావి. అపపా.)]

సీ. ఆహార మాకలి యవనిపన్నగములు

పరఁగుచు నుండును నెర, యనంగ;

శ్వశ్రేయసార్థప్రశంసార్థములయందు

మీఱుచు నుండును మే, లనంగ;

వేటసాధనమును వీచియు యవనిక
 దేజరిల్లుచు నుండుఁ దెర, యనఁగ;
 గాదెబొట్టయును దుగ్ధాసారమును ముద్దు
 గుమ్మయు వెలయును గుమ్మ, యనఁగ;

గీ. గజవిశేషంబు ముందువెన్నెలను జూడ
 నట్టివాఁడును గెంపులయందుఁ బాట
 మునఁ దళు క్కనుజిగి దగు మొక్కళి, యన;
 భూతిలసితాంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

64

ఎర—ఇది ఆహారమునకు, ఆకలికి, (ఎఱ) అవనిపన్నగములకు (మహిలతలకు; వానపాములకు) పేరు.

మేలు—ఇది శ్వశ్రేయసమునకు (శుభమునకు), అర్థమునకు (ప్రయోజనమునకు; ఫలమునకు), ప్రశంసార్థమునకు (పొగడ్తను తెలుపుటకు; మెచ్చునకు) పేరు.

తెర—ఇది వేటసాధనమునకు (వేట కగుపరికరమునకు; అడ్డువలకు), వీచికి (అలకు; తరంగమునకు), యవనికకు (జవనికకు; మఱుఁగుచీరకు) పేరు.

గుమ్మ—ఇది గాదెబొట్టకు (ధాన్యము-లో నగునవి పోసికొనుటకై ఏర్పడినమట్టి యొఱలబొట్టకు), దుగ్ధాసారమునకు (పాలు పిండునప్పుడు వచ్చుధారకు), ముద్దు గుమ్మకు (ప్రీతి) పేరు.

మొక్కళి—ఇది గజవిశేషమునకు (మొక్కడికి; చిన్నదంతములు గలఏనుఁగునకు; పొట్టికొమ్మల-ఏనుఁగునకు), ముందువెన్నెలు చూడనివానికి (సాహసికునకు), కెంపులయందు పాటమున తళు క్కనుజిగికి (కృత్రిమపద్మరాగములందు ఎండచే తళు క్కని మెఱనెడి 'అధికకాంతి'కి) పేరు.

ఎర:—'. . నెఱ్ఱకుఁ దిండి కొ నెర యనంగ' (సాంబ.నానా.87.). ('ఎఱ్ఱ'కు-'ఎఱ'రూపాం.).
 [' . స్వశ్రేయసార్థ.. ' అని వావి.అపముద్రి.).]

మేలు:—'అర్థము' అనునది దీనికి మూఁడవ-అర్థము గా (అం.భా.)ఇచ్చు చున్నది. 'అర్థ'శబ్దము నానార్థములు గలది. 'అర్థో ఒభిధేయ రై పస్తు ప్రయోజన నివృత్తిషు' (అమ.). ఇచ్చట

ప్రయోజనము (ఫలము)' అను - అర్థము గ్రాహ్య మనిపించినది. క్రిందిప్రయోగము (ఆం.భా.)కు లక్ష్యము కాఁ దగినది గా ఉన్నది - '.. సరోజాజ్ఞః తప్సిద్ధికిం దగుమే లిచ్ఛుట గాదు పూర్వవిహితార్థం బింత కింతేటికిన్ (ఉ.హరి.2.200). ఇచ్చట ఇతరనిఘంటువు లిట్లు వచించినవి-'మే లన మీఁదికి మెచ్చునుడికి । మోదమునకు శుభమున కొప్పు' । (వేంక. నానా 124.). 'మే లన శుభంబుపే రగు । మే లన సుపరికినిఁ గూరిమికినిం బే రొ । మే లన మెచ్చునఁ బల్కిన । యాలాపంబునకు నాఖ్య యగు'(ఆం.సం.నానా.11). (ప్రయోగములకై (చూ.సూ.వి.). ప్రశంసార్థమున ఇది (అవ్య) 'అరరే : దాంతి బళీరే : శాంతిగుణ మయ్యా రే : ప్రసాదంబు మా । యురే : దాక్షిణ్యము బాపురే : తెలివి మే : లోహో : తపం బొర : యా । దర మాహో : మహిమం బహో : కలితమేధాశ క్తి మజ్జారే : స । త్కరుణాలో కన మంచు నాత్మ మునిరాట్కంఠీరవున్ మెచ్చుచున్' (చంద్రా.3.) (చూ శ.ర.'బాపురే').

['వేటసాధనమును':—'వేటసాధనములు' అని (సూ.వి.పా.) (చూ.తెర.) 'మత్స్యగ్రహణ సాధనము' గూడ అర్థ మనినది దీనికి (సూ.వి.). (వేంక.) నానార్థములను దీనికి ఇ ట్లిచ్చి నది '....దెర యనంగను నల్లతెఱపికిఁ జెండ్లి రోఁ, దెరకు వేటాడెడు . తెర తెనఁగు...' (నానా.116.).]

గాదె:—'గాడె' (రూపాం.). (గాడె)-ధాన్యము పోయుటకు మట్టియొఱలచే ఏర్పఱచినబొట్ట.కు సూలము-అని (శ.ర.). (ఆం భా) 'గరిసె' దీనికి పర్యాయము-అని (కుసూలము) అర్థ మనినది ఒకప్రయోగము ఇ ట్లున్నది-'భూమి నశ్రుతస్మృతదృష్ట పూర్వ మైన । బహుళ సంపత్పరంపర పాదుకొనిన । గరిసె యనఁ గోట మించఁగ గణన కెక్కె । నందుపై నిలు వార మన దివంబు' (చంద్రా.15.). మఱియొకప్రయోగము 'గరిసె' కిట్లు కానవచ్చు చున్నది-'కాయధాన్యములకణఁజము ల్పియ్యంపు, గరిసెలు దినుసులు గలకొటార్లు' (హంస. 2.226.) (చూ.సూ.వి.) పై (చంద్రా.) ప్రయోగము ఉదాహరించి (శ ర.) ధాన్య ముంచెడి కొట్టు (గరిసె) అనినది. (వై.జ.) 'ధాన్యకోష్ఠే కుసూలః' అనినది. ఆ'కుసూలము'నే (శ.ర.) ఇట్లు వివరించిన దనిపించును. (హంస) ప్రయోగము 'బియ్యంపుగరిసెలు' అను చున్నది. ఇంక (చంద్రా.) ప్రయోగమునుబట్టి 'ఇలువారము'గల్గిది గా ఇది తెలియవచ్చు చున్నదిగావున, మట్టియొఱలతో ధాన్యాదు లుంచుటకు ఏర్పఱచినబొట్ట' ఇది అనుట ఉచిత మనిపించినది(చూ.

అం.భా. 2.240.). 'గాదె' అనుదానికి 'చిన్నబొట్ట' అను-అర్థము వ్యవహారదృష్టము.(సూ.ని.)
 'సం.గంజః.) కుసూలము, ధాన్యము-మొదలగునవి పోసికొనుటకు ఏర్పడినచిన్నబొట్ట(చి.ని.
 శ.ర.)' అను చున్నది. (1929. ముద్రి.శ.ర.లో నావచించినరీతినే కానవచ్చు చున్నది.).
 (గరిసె-గాజబొట్ట-అని (బ్రౌ.) (చూ. అను.).

ముద్దుగుమ్మ:—'చునోజ్జరా లగుఆడుది' అనునది (అర్థాం.). 'ముద్దులగుమ్మ' (రూపాం.).
 '....నెలఁత ముద్దులగుమ్మ....ముద్దియ యనఁ. బొంక మగుఁ గాంత కీపేళ్లు' (వేంక.
 మాన.35.). 'గుమ్మ గా దిది ముద్దులగుమ్మ గాని' (ఇలా.31.186.) (చూ. బ్రౌ. అను.).

గీ. శ్రీలు వెలయంగ నీపేరఁ జేయుకతనఁ

బరఁగు నిచ్చలు 'నానార్థవర్గ' మిట్లు;

గైకొనుము దీని భక్తసంఘాభిమాని :

మాతృభూత : జగత్ప్రియమాతృభూత :

65

[వ్యాఖ్యకై చూ. స్వర్గ. 68.]

ఇది

నానార్థవర్గము

అవ్యయవర్గము

సీ. అగ్గెడ, యక్కడ, యచట, యచ్చట, యాడ,
 యందుల, పొనపొన, యయ్యెడ, యట,
 యందు, నాఁ దత్రార్థ మై విరాజిలు చుండు;
 నెగ్గెడ, యెక్కడ, యెయ్యె, డెచ్చ,
 తెచ, తెందు, నాఁగఁ బెం పెనఁగు యత్రార్థ మై;
 యిక్కడ, యిచ్చట, యిచట, యీడ,
 యియ్యె, డిం, దనఁగఁ బెం పెక్కు నత్రార్థ మై;
 యద్దిర, యయ్యారె, యౌర, మేల్, నె

గీ. బాసు, మజ్జు, బలారె, సేబాసు, నాఁగ
 నలరు చుండుఁ బ్రశంసార్థములు గ; మీద,
 పై, పయిని, నాఁగ నూర్ధ్వాఖ్య పరఁగు చుండు;
 భూతిలసితాంగ ! శ్రీమాతృభూతలింగ !

66

అగ్గెడ, అక్కడ, అచట, అచ్చట, ఆడ, అందుల, పొనపొన, అయ్యెడ, అట,
 అందు—ఇవి 'తత్ర' అనుదానియర్థమునకు (ఆప్రదేశమునందు-అనుటకు) పేర్లు.
 ఎగ్గెడ, ఎక్కడ, ఎయ్యెడ, ఎచ్చట, ఎచట, ఎందు—ఇవి 'యత్ర' అనుదానియర్థ
 మునకు (ఏప్రదేశమునందు-అనుటకు) పేర్లు.
 ఇక్కడ, ఇచ్చట, ఇచట, ఈడ, ఇయ్యెడ, ఇందు—ఇవి 'అత్ర' అనుదానియర్థ
 మునకు (ఈప్రదేశమునందు-అనుటకు) పేర్లు
 అద్దిర, అయ్యారె, ఔర, మేలు, నెబాసు, మజ్జు, బలారె, సేబాసు—ఇవి ప్రశంసకు
 (పొగడ్తకు; మెచ్చుకొనుటకు; శ్లాఘించుటకు; (బలే, బళీ, బళి-అనుటకు) కొని
 యాడుటకు) పేర్లు.

మీఁద, పై, పయిని—ఇవి ఊర్ధ్వమునకు (ఉపరిభాగమునకు; మీఁదిప్రదేశమునకు) పేర్లు.

అగ్గెడ—(అ+గెడ) 'దిగ్గియ నంచ దూఁడుకొని తీరవనేజువువంకమీఁదు గా; నగ్గెడపుల్ల కేసరమునం దు వపింపఁగ ...' (ఆము. 5.122.). (టీక.) 'అప్రదేశమందున్న' - అని (బ్రౌ.). ఇట 'ఉన్న' అన్నది అధ్యాహారలబ్ధము. ఇట (శ.ర.) 'గెడ'కు 'సమీపము' అర్థ మని, 'అసమీపమున' అని దీనికి అర్థము చెప్పు చున్నది. 'అగ్గెడ'వంటిదే ('ఎగ్గెడ') 'అగ్గెడ' గ్రహించి, 'ఎగ్గెడ' వదలినది (సూ.ని.).

అక్కడ:—(అక్కడ-మొ.) సప్తమ్యర్థక మగుద్విత్తీయావిభక్తి 'ను' వేరినద్రుతప్రకృతిక ములు. ఐనను 'శబ్దపరములు' గా ఇవి ఐనప్పుడు 'యదాగమము'వచ్చుట దోషము కాదు. అధికరణశక్తి ప్రధానము లగు-అవ్యయము లివి. (ఆం.సం.) (సాంబ.) వీనిని క్రిందివిధము గా ఉదాహరించినవి 'అచ్చట నచట నచ్చోట నందు నాడ' । నచోట నచ్చోట నక్కడ నయ్యెడ నట । ననఁగఁ దత్ప్రదేశంబునం దనుట కాఖ్య । లయ్యె ' (ఆం.సం.మాన.79.). (సాంబ. మాన. 48.). అధికరణశక్తి ప్రధానము లివి ఐనను 'ప్రాతఃకల్పమ్' ఇత్యాదులయందలి 'ప్రాత' రాదులట్లు, ప్రత్యయ సంబంధముకలిగినప్పుడు శక్తిమత్త్వమాత్రము వీని కభిధేయము. 'క్వచిత్ప్రత్యయసంబంధే శక్తే స్సాన్య దన్యధాస్థితిః' అనినాఁడు అథర్వణుఁడు. 'అందుచేత, అందు కొఱకు, అటకు, ఇటకు' (మొ.) ఇట్టివే :

అడ.ఈడ:—'ఏడ'కూడ ఇట్టిదే ! (ఆం.భా.) ఉపలక్షణవిధితో వీనిని గ్రహించి 'ఏడ'కూడ పరి గ్రాహ్య మనియే అనిన దన వలయును. అహోబలపతి 'గ్రామ్యతాపరిహారేణ హితా స్యా చ్చబ్దకల్పనా' అనుకారికావ్యాఖ్యానసందర్భమున 'ఆకడన్, ఈకడన్' అనువాని కై స గ్రామ్య ములు 'అడ,ఈడ'అని 'పరిహార్యము లివి'అనినాఁడు. ప్రయోగము లి ట్లున్నవి 'అడ కేమొగ ముల నరుగుదెంచెదరు । వేడుక సురలు హవిర్భాగమునకు' (రం.రా.అయో.116పొ.10పం). 'తోడఁబుట్టుగుకన్న నీ వొగిఁ దోడు నీ డయి బ్రోవఁగా । నీడ నేకొద లేక యుండితి నింక మాతలిదండ్రులం । జూడఁ బోయెద ..' (యయా.3.153) మొ. నన్నయభట్టారకుఁడే 'ఏడ' ఇట్లు ప్రయోగించినాఁడు-'ఏ నేడ నింద్రాదు లేడ వారలకు నెప్పుడు మ్రొక్కుదు....' (భార. ఆర.2.47.). మొ. (చూ.సూ.ని.). కనుకనే (ఆం.భా.) పరిహరింపక గ్రహించినది. అహో బలపతివ్యాఖ్య ప్రయోగసమ్యగపరిశీలనామూలక మనిపించును. గ్రామ్యము లనినను 'అనిం

ద్యుగ్రామ్యములు'గానే ఇట్టివి పరిగణనీయములు. (ఆం.కౌ.) అవ్యయము అని వీనిని ఉదాహరించినది '....నక్క డిక్కడఁ గాక యాడ యీడ' (అని).

అందు:—(అందు-కడ) (సూ.ని.) ఇ ట్లను చున్నది ('అవ్య.ద్రు.)మొదట ఇది కళ గా నుండి 'అచోటు'అనునర్థ మిచ్చియుండును. పిదప దానికి సప్తమ్యర్థకద్వితీయావిభక్తిప్రత్యయ మగు 'ను' చేర్చఁగా 'అందును'అయి 'అచోటును' అనునర్థ మిచ్చి క్రమముగా అధికరణవిశేషత చ్చబ్ధార్థక మయి 'దానిలో,వానిలో,వారిలో,దానియందు,వానియందు-మొదలగుఅర్థములు తెలిపి, తర్వాత కేవలసప్తమీవిభక్తిప్రత్యయము గా మాత్రం యుండును. ఈయర్థములందే భట్టారక ప్రయోగములు కానవచ్చు చున్నవి' (అని). 'అందు,ఇందు'లనుగూర్చి అహోబలపతి ఇట్లు వ్యాఖ్యానించినాఁడు- 'నను అం ద్విత్యస్య సాశ్రయత్వ మనాశ్రయత్వ మ ప్య స్తీతి సాశ్రయత్వే విభక్తిత్వ మనాశ్రయత్వే త త్రేత్యవ్యయపర్యాయత్వ మే వేతి తస్య విభక్తిత్వేన గ్రహణం యుక్తమ్ । ఇం ద్విత్యస్య తు కేవల మనాశ్రయత్వేన తస్య విభక్తిత్వే నోపాదానం కథ ముపపన్నం స్యాత్ । కించ తస్య విభక్తిత్వేన గ్రహణే ఎం ద్విత్యనేన కి మప రాధమ్ ? త స్యావ్యధికరణతాపన్నపరోక్షపదార్థాభిదాయకత్వా దితి చే త్సత్యమ్ । సామాన్యాకారేణ అం ద్వితిగ్రహణాత్- 'అందలిపువ్వుజ్జొంపములు' ఇత్యాదిప్రయోగ స్పిధ్యతి । ఇన్దు గ్రహణఫలం తు 'ఇన్దలిరత్నసానువులు'ఇత్యాదివాక్య మే వే త్యవచారయ' ఇతి (చూ.'సవిధవర్తినా మిన్దు' (ఆం.చిం.అజ 27సూ.).'

మఱ్ఱ:—(శ.ర.) 'మఱ్ఱారే, మఱ్ఱారె,మఱ్ఱరె-అను(రీతి)రూపములను ఇచ్చినది. (సూ.ని.) 'మఱ్ఱ' 'మఱ్ఱ'అని రెండును గ్రహించినది. రెండు వేరుగా గ్రహింప నగు నిర్ధారకప్రయోగములు లేవు. బ్రౌ 'మఱ్ఱ'అనియే అను చున్నది. (వసు.) ఇ ట్లనినది- 'లలనా....మాయాజపా । కల నాదంభము పూని మౌని దిశ లాకర్ణించి 'మఱ్ఱ'యనన్'అని. (చూ.3.44.). ఇట ఇది 'ఆకర్షణోపయోగిశబ్దము'-అని వ్యాఖ్యాత. 'ఆకర్షణదేవతాప్రశంసావాచక' మిది-అని ప్రశంసార్థకముఁ గానే సమన్వయించి ఆం.భా. లక్ష్య మిది యన వచ్చు ననిపించును. ఎఱ్ఱైనను 'రవ' రాదులవంటిదేశ్య మిది అనుట అనుచితము కాదు 'దేశ్య'మనియే (శ ర.), కొన్ని ప్రశంసా వాచకములను ఇ ట్లుదాహరించు చున్నది(ప్రబంధ)- 'అవురా:వాతెఱ్ఱేట, ఖామ పిఱుఁదొయ్యా రంబు మఱ్ఱారె : చ । న్గవత్కుల్ భళి దంతకాంతు లరరే ! కన్నెక్కు లప్పుప్ప ! కొ । ప్పు

విలాసంబు...'(484) (చూ.సూ.ని.). 'మజ్జారే'కు (రూపాం.) 'మజ్జారె'. దీని కైన (రూపాం.) 'మజ్జా' అన వచ్చును.

సేబాసు:—'శేబాసు' అని (బ్రౌ.అం.భా.అపపా.) (చూ.అను.). ((అం.కౌ.) శకారాదిపదములు పదునాల్గు (పదములు) తెలుగునందు కల వనినది. అందు 'శేబాసు' ఒకటి. 'శాబాసు' అను (రూపాం.) కూడ దీనికి ఉన్న దనిన దిది.ఇంక శకారమ్ము లెఱిగింతు శేబాస, నునుడి యెత్తావ్త్వతః దనరు వినుడి. శింగాణి శిరి శేలు శీవిరి శేమంతి, శేకరించెను శేరు శీద రంబు. శిరి శింగణావత్తి శిరిమిడితరటు శిరాజి శేమంబు శేరబడు లనంగ. శాబా సనంగ నిట్టి శబ్దము ల్పదునాల్గు, తెలుగునను శకారము లగు' (అం.కౌ.) ఉచ్చారణమునుబట్టి పదాది యకార మున్న దన్నట్లే, ఈతఁడును ఏగ్రామ్యజనోచ్చారణమునో, లేక శాసనములనో (లేక) తాటాకుప్రతులలోనియేవ్రాయసకాండతప్పుడువ్రాతలనో, అండ గాఁ గొని ఇట్లు వ్రాసి యుండు ననిపించు చున్నది. బ్రౌ. మిశ్రనిఘంటువుపైతము తురకపదము గా ఇచ్చి 'సేబాసు'అనియే అను చున్నది. (బ్రౌ.). 'శేబాసు' అని దీనిని అనినను- 'సేమము' అనియే అనినది. (బ్రౌ.) 'శేయుట' అనియు అనుచున్నది. కనుకనే ఇట్టివానియెడ (బ్రౌ.) ప్రమాణ మన రాదు.

[అందుల:—'అందలి' (వావి అపపా.)].

సీ. దిగువ, క్రింద, యనంగఁ దగు సధస్సంజ్ఞ యై;
యొగి, లెస్స, యనంగ సాధూక్తి దనరుఁ;
గట్టా, యనంగను గటకటా, యనంగఁ గ
టా, యనంగ బత్తార్థ మై యెసంగుఁ;
దద్దయు, నాఁగను దనరు భృశార్థ మై;
పరిఁగు నప్యర్థంబు మఱి, యనంగ;
వి, ను, లు చార్థంబు గాఁ దనరును; సవి, సావి,
యని, యని నిత్యర్థ మై తనర్చుఁ;

గీ. బరిపరి, యనంగఁ జిందఱవందఱ, యన
నలరు చుండును గణశోర్థ మగుచుఁ; బాట
పాట, యనఁ గొద్దిగొద్ది యన్మాట చెలఁగు;
భూతిలసితాంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

దిగువ, క్రింద—ఇవి అధోభాగమునకు (క్రిందిప్రదేశమునకు) పేర్లు.

ఓగి, లెస్స—ఇవి సాధూక్తికి (సుందర మైనది; అంద మైనది; చక్కనిది-అని చెప్పుటకు) పేర్లు.

కట్ట, కటకటా, కటా—ఇవి బత్తార్థమునకు (సంతాపమును) (బాధను) తెలుపుటకు పేర్లు.

తద్దయు—ఇది భృశార్థమునకు (అత్యంతము; అధికము; మిక్కిలి - అనుటకు) పేర్లు.

మఱి—ఇది అవ్యర్థమునకు (ఏదేనియొకదానినిఁగూర్చినప్రశ్నమునకు; దేనినిఁగూర్చి యేని తెలియుటకై అడుగుటకు) పేరు.

ని,ను—ఇవి చార్థమునకు (సముచ్చయమును తెలుపుటకు; పరస్పరము నిరపేక్షము లగుపదములకుఁగాని కర్మద్వయమునకుఁగాని ఒకేక్రియతోడిసంబంధము చెప్పుటకు) పేర్లు.

సవి,సావి,అవి—ఇవి ఇత్యర్థమునకు (ఉత్తార్థనిర్దేశమునకు; తనకు ముందు ఉండి నది శబ్దస్వరూప మనికాని, ప్రాతిపదికార్థ మనికాని, వాక్యార్థ మనికాని, తెలుపుచు క్రియతో సంబంధపఱచుటకు) పేరు.

పరిపరి, చిందఱవందఱ—ఇవి కణశోర్థమునకు (ముక్కలు ముక్కలు గా; చిన్న చిన్న తునుకలు గా-అనుటకు) పేర్లు.

పాటపాట—ఇది 'కొద్దికొద్ది' అనుటకు (కొంచెము కొంచెము; చాలతక్కువ; అత్యల్పము-అనిచెప్పుటకు) పేరు.

సాధూక్తి:—'సాధు'శబ్దమునకు(అమ,) అర్థమును ఇట్లు చెప్పు చున్నది. 'సుందరం రుచిరం చారు సుషమం సాధు శోభనమ్'(అని.). ప్రశంసావాచకము లివి అని (సూ.ని.). అవి ముందఱిపద్యమున (3.66.) లో చెప్పఁబడినవి.

బత్తార్థము:—'బత'అనుదానికి (అమ.)అర్థ మిట్లు వచించినది. 'భే దానుకమ్నా సంతోష విస్మయామస్త్రజే బత' (అవి.).

తద్దయః—‘తద్ద’-(రూపాం.)’. మొక్కుడు నాఁగఁ జాల నెంతేనియు, మిగులఁ దద్దయుఁ దద్ద మిక్కిలి యనఁ, దెద్దయు ననునివి పేళ్లగు భృశము గా, ననుటకు’ (ఆం.సం.70.).

అవ్యర్థంబు:—‘అపి’ అనుదానికి (అమ.) ‘గర్వా సముచ్చయ ప్రశ్న శజ్జా సంభావనా స్వపి’ అని అర్థము వచించినది.

మఱి:—ఇది ‘మఱియు’ అనుదానికి రూపాంతర మై పునరర్థమును (మరల-తిరుగ-అనెడి అర్థమును) బోధించును. దానినేకాక ప్రశ్నార్థమునుగూడ ఇది తెలుపుచున్నది(ఉదా:-) ‘మఱి? (అట్లయిన మఱి (ఇంక) ఏమి చేయవలయును? అని అనుట.). ఇదియే అవ్యర్థము. గర్వా సముచ్చయ ప్రశ్న శజ్జా సంభావనా స్వపి’ అని (అమ.). ఈయర్థమునే ఇట (ఆం.భా.) వచించినది. పునరర్థముగూడ దీనికి ఉన్న దని (సాంబ.) ఇట్లు చెప్పుచున్నది ‘...గ్రమ్మట మఱి, మగుడ వెండియుఁ బలుమఱు మరల సారె,తిరుగ ననఁ బునరాఖ్యలు పరఁగు’ (మాన.87.).

వి.ను.లు:—(ని) ఇది సముచ్చయార్థక మగు ‘ను’ అనుదాని రూపాంతరము. రూపాంతరములను గూడ (ఆం.భా.) ఇచ్చుచుండును. అట్లే దీనినిఁగూడ యిచ్చినది. ‘ఉను’ అనుదాని సంక్షిప్త రూపము ‘ను’. దాని కైన (రూపాం.) ‘ని’(చూ.ప్రా.వ్యా.శబ్ద.116సూ. వివరణము. జాలవ్యా. తత్స.గీ.సూ.). ఉదా:- ‘రామునిఁ గృష్ణునినిఁ జూచితిని’ మొ. ‘ఏమిని’ ఇత్యాదులుగూడ సముచ్చయమునకు చెందినఁకలర్థవిశేష మనఁ దగినవి - ‘నీ వేమిని వేగిరపడక’ (హరి. పూ.8ఆ.110.) ‘ఏమియును’-అని అర్థము. ఇట్లే ‘అనుజాలకు నడ్డపడి నీ వేమినిఁ జేయ నీక’ (భార.ఉద్యో.2.13.) (దేనినిఁగూడ-అని అర్థము. కొట్టుట తిట్టుట కాక, ఊరక మాట లాడుటనుసయితము-అనుట.).

చార్థము:—(అమ.) ‘చ’కు ఇట్లు అర్థమును వచించినది - ‘చా ఓన్వాచయ సమాహారేతరేతర సముచ్చయే’ (అని). ‘పరస్పరవిరపేక్షా మనేకేషా మేకస్మి స్సన్వయః, కర్మద్వయ వైక్రీయానిష్ఠత్వమ్-‘సముచ్చయః’ అని (స.త.సి.వ.ల సం.).

ఇత్యర్థము:—‘ఇతి’ అనెడి అవ్యయమునకు (అమ.(అమర)శేషము) అర్థమును ఇట్లు నిర్దేశించినది. ‘ఇతి హేతు ప్రకరణ ప్రకాశాది సమాప్తిః’ (అమ.). ‘ఇతి రుక్తార్థనిర్దేశే మత్వైవం నియమే ఓపి చ వక్ష్యమాణపరామర్శే వివక్షనియమే ఓపి చ’(శేష.) (చూ.గురు.).

కణశోఽర్థము:—కణశబ్దము అల్పార్థకము. 'స్తో కాల్ప .. లవ లేశ క జాణవః' అని (అమ.) దానికంటె 'సం శ్చైకవాచనా చ్చ వీప్సయామ్' (5.4.43 సూ.) అని వీప్సయందు, 'శస్' ప్రత్యయము. ఆ శస్ప్రత్యయాంతమునకు 'అభిధేయార్థక' మగు అర్థశబ్దముతో సమాసము.

సీ. సుడి, సుమీ, సుండి, సూ, సుమ్మి, యనంగను

నిశ్చయార్థకము గా నెగడు చుండు;

వారక, యనగను మీఱు నిరంతరా

ర్థము; కడ, యనఁ గిలార్థము చెల్లు;

నంత, యం చనఁ దావదర్థ మౌ; నెంత, నా

యావదర్థంబు గా నతిశయిల్లు;

నేతావదర్థ మౌ నింత, యం చనఁగను;

బలు, నాఁగ నానార్థవాచక మగుఁ;

గీ. దనర నొండొండు, నాఁగ మిధఃపదార్థ

మొప్పు; నొకవరి, యొకతేప, యొక్కసారి.

యొక్కమా, టన సకృదర్థ మొనరు; నంత,

నట, యన నధార్థ మగును; సూర్యావతంస .

68

సుడి, సుమీ, సుండి, సూ, సుమ్మి—ఇవి నిశ్చయార్థమునకు (నిశ్చయమునకు; నిర్ణయమునకు; 'ఇది ఇట్టిది' అనెడివిర్పాటునకు) పేర్లు.

వారక—ఇది నిరంతరార్థమునకు (నిరంతరము గా; సాంద్రము గా; డట్టము గా-అనుటకు) పేరు

కడ—ఇది కిలార్థమునకు (వార్తను; లోకప్రసిద్ధిని-తెలుపుటకు) పేరు.

అంత—ఇది తావదర్థమునకు (ఆపాటిది; ఆకొలఁదిది; వక్తచే ఉద్దిష్ట మై బుద్ధియందున్న పరిమాణము కలది - అనుటకుఁగాని, సమస్తమును; (యావత్తును) ఏమియు మిగుల కుండ అంతయు-అనుటకుఁగాని) పేరు.

ఎంత—ఇది యావదర్థమునకు (యావన్మాత్రమునకు; ఏపాటిది; ఏకొలదిది; ఏమాత్రపుప్రమాణముకలది ? అనుటకుఁ గాని, ఎంతకు; ఎంత కై నను; అంతకును; సర్వమునకును-అనుటకుఁ గాని) పేరు.

ఇంత—ఇది ఏతావదర్థమునకు (ఈపాటిది; ఈకొలదిది; బుద్ధిస్థ మైన (ఇంతటి) ప్రమాణము కలది అనుటకుఁగాని, ఈసర్వము; 'ఇది యంతయు' అనుటకుఁగాని) పేరు

సఱ—ఇది నానార్థమునకు (అనేకమునకు; ఒక్కటిగాక పెక్కైనదానికి) పేరు.

ఒండొండు—ఇది మిథోర్థమునకు (అన్యోన్యమునకు; పరస్పరమునకు; ఒకరి కొకరు (తాము) ఒకేవిధ మగుపని జరపుకొనుటకు; దెబ్బకు చూడుదెబ్బ కొట్టుట, తిట్టునకు చూడుతిట్టు తిట్టుట-మొదలగుదానికి) పేరు.

ఒకపరి, ఒకలేప, ఒకసారి, ఒక్కమాటు—ఇవి సకృదర్థమునకు (ఏకవారమునకు; ఒకపర్యాయము; ఒకతడవ-అనుటకు) పేర్లు.

అంత, అట—ఇవి అథార్థమునకు (అనంతరము; తరువాత-అనుటకు) పేర్లు.

చుడి:—చూడుఁడు, చూడుమీ (మొ) వానికి సంక్షిప్తరూపములు 'చుడి, చుమీ' మొదలగు నవి. అని (సూ.ని.శ.ర.లు) సకారాది గా వీనిని ఇవి గ్రహింప లేదు. బ్రౌ. గ్రహించినది (చూ.అను.).

నిశ్చయార్థకము:— 'సమా నిర్ణయనిశ్చయౌ' అని (అమ.)

వారక:—'వారు' ధాతువునకు వ్యతిరేకత్వాన్వర్థకరూప మిది. వ్యతిరేకత్వాన్వర్థక వ్యతిరేకవిశేషణార్థములయందే దీనికి ప్రయోగము. 'ఉడుగక; ఆగక; సతతము' అని అర్థము (చూ.సూ. ని.మొ.). 'నిరంతరము' అనుదానికి అంతరము లేనిది; కాలమునందు ఎడలెంపు లేనిది; సంతతము. దేశమునందు ఎడము లేనిది; మిక్కిలి దగ్గఱగా ఉన్నది; పృథులము లేనిది - అను 'అర్థము' సైతము గలదు (చూ.సూ.ని.) (ఆం.శే.) దీనికి అత్యంతము (అధికము) అను అర్థ మిచ్చినది '...వార కేదైత పెలుచ వావిరి యనఁనటిముతీ యనఁ బొరిపొరి యనంగఁ గడుఁ జాల మిగులంగ గాటం బనంగ న. త్యంత మనుటకు నాఖ్య లయ్యె' (57.). సై యర్థయున కై నపర్యవసానమే ఈయర్థ మనిపించును. ప్రయోగము లిట్లున్నవి- 'శ్రీరాముడు నయధాముడు. తారాశోకంబు నంగదవిలాపంబున్. వారింపుచు లాలింపుచు, వారక సౌమిత్రి

‘నుత్పవంజునఁ బలికెన్’ (రామా.5.323.) (చూ.బ్రౌ.). ‘ఊరక మీసము గొలుగుట, వారక పాదమున నేలవ్రా(రా?)యుటఁ బెక్కుల్ సారెకు చేతులు పిసుకుటఁ బొరుషముల కెల్ల హాని వాటిల్లు నృపాః’ (విష్ణు 4.255.) (చూ.బ్రౌ.). ‘వారలగుణానుగుణము గ. వారక కను గల్గి నడచువారల కెలమిన్ శ్రీ రంజిలు’ (S.1.94.) (బ్రౌ.). ‘శ్రీరుద్రమహిమయుఁ దెల్పుసూక్తములు. వారక చదువుచు వర్ణిం(ర్లిం?)చువారు’ (పండి.1413) మొ.(చూ.బ్రౌ.).

కదః—కాదా, కదా, కాదె, కదె - మొ.(రూపాం.)(చూ.సూ.వి.కద.).

కిలార్థకము:—‘వార్తా సంఖావ్యయోః కిల’ అని (అమ.).

తావదర్థకము, యావదర్థకము:—‘యావ త్తావ చ్చ సాకల్యే ఽవధౌ మానే ఽవధారణే’ అని (అమ.). వీనికి సాకల్యము, మానము-అనురెండర్థములు గలవు. ‘అంత, ఎంత’ అనువానికిఁ గూడ ఆ రెండర్థములు గలవు. అందులకే అర్థద్వయము వీనికి ఈయఁబడినది. ‘ఎంత’కు సాకల్యా - ఎంతకు కాదు’ (మొ.)వానియందు ప్రసిద్ధము.

నానార్థవాచకము:—‘నానా ఽనేకోభయార్థయోః’ అని (అమ.).

విధాపదార్థము:—‘మిథో ఽన్యోన్యం రహ స్యపి’ అని (అమ.) అన్యోన్యం-క్రియావ్యతిహార విషయః’ అని (స త పి.ప.ల.సం).

సకృదర్థము:—‘సకృ త్స హైకవారే చాఽపి’ అని (అమ.). ‘ఏకస్య సర్వ చ్చ’ (9-4-19) అని ఏకశబ్దమునకంటె క్రియాగదనమున ‘సుచ్’ ప్రత్యయము. ఏకశబ్దమునకు ‘సకృత్’ అదే శబ్దము. ప్రత్యయరూపము

అంత —అంతట - (రూపాం) ‘వెనుకఁ దరువాతఁ విమ్మట. ననఁగా నంతట ననంగ నంప ననంగాఁ దనరుం బచ్చాదర్థము’ అని (అం.శే 42).

అధార్థము:—‘మజ్జ లానన్త రారమ్భ ప్రశ్న కాత్తేన్నె వ్వధో అధి’ అని (అమ.).

గీ. మగుడ, క్రమ్మఱ, క్రమ్మఱి, మరల, సారె,

వెండి, మాటికి, దిరుగ, నా వెలయును బున

రర్థము గఁ; ద్రిక్క, యనఁ దక్క, యన వినార్థ

ము గను రాజిల్లు; శ్రీమాతృభూతలింగ :

మగుడ, క్రమ్మఱ, క్రమ్మఱి, మరల, సారె, వెండి, మాటికి, తిరుగన్—ఇవి పునరర్థమునకు (ఇంకొకసారి; రెండవసారి-అనుటకు) పేర్లు.

త్రిక్క, తక్క—ఇవి వినార్థమునకు (తప్పన్-అనుటకు; అవి (అది) కాక-వానిని (దానిని) విడిచి-అనుటకు) పేర్లు.

పునరర్థము:—‘పున రప్రథమే భేదే’ అని (అమ.).

త్రిక్క:—‘... త్రిక్క ననఁ దక్క నన .’ అని (సూ.ని.పా.). ఇట్టిస్థలములయందు శబ్దములయందు శబ్దస్వరూపమే వీనికి ‘అర్థ’ మని తదనుకరణమున ‘త్రిక్క యనఁ దక్క యన’ అనురీతిని వచించుటయే (ఆం.భా.) చాలచోటులను చేయు చున్నది. అందులకే (వావి.పా.) నాకు గ్రాహ్యమైనది.

వినార్థము:—‘పుథ గ్విన్ ౭ న్తరే ఇరై హిరు జ్జునా చ వర్జనే’ అని (అమ.).

పీ. చీటికిమాటికి, మాటిమాటికి, బలు

మఱు, వేమ, అనఁగ సమార్థము లగు;

నెట్టకేలకు నాఁగ నెనఁగుఁ జిరార్థంబు;

తగు వృథార్థంబు వితా,యనంగఁ;

గూడ, యనంగను దోడుతి, యనఁగను

రాజిల్ల నౌ సహార్థంబు గాను,

ఓ, యన నేమి, నా నొప్పుఁ గిమర్థంబు;

నై తె, యనంగను ద్వర్థ మలరుఁ;

గీ. గనుక, కన్కను, గాఁబట్టి, కాన, కాఁగఁ,

గావున, యనంగ నన్ని యేకార్థము లగు;

నడరును గదాచిదర్థ మొక్కెడ, యొకప్పు,

డనఁగను; సుగంధికుఁతలాప్రాణనాథ :

70

చీటికిమాటికి, మాటిమాటికి, పలుమఱు, వేమఱు—ఇవి సమార్థమునకు (ఇంత కంతకు; చిన్నదానికి పెద్దదానికి; అన్నదాని కెల్ల; అంతకు-అనుటకు) పేర్లు.

ఎట్టకేలకు—ఇది చిరార్థమునకు (చిరకాలమునకు; చాలసేపటికి; ఎట్టకేనికి; చిట్టచివరికి) పేరు

వితా—ఇది వృథార్థమునకు (నిర్వర్తకము; వ్యర్థము; ప్రయోజనము లేనిది-అనుటకు) పేరు.

కూడ. తోడుత—ఇవి సహార్థమునకు (కలసి; కూడుకొని; తోడ-అనుటకు) పేర్లు.

ఓ, ఏమి—ఇవి కిమర్థమునకు (ఎందులకు; ఏమిటికి-అనుటకు) పేర్లు.

ఐతె—ఇది త్వర్థమునకు (విశేషమునకు; చెప్పినదానికంటె ఒకభేదము తెలుపుటకు) పేరు

కనుక, కన్నను, కాబట్టి, కాన, కాగన, కావున—ఇవి హేతువును (కారణమును) చెప్పుటకు పేర్లు. (అన్ని ఏకార్థములు = ఇవి అన్ని ఒకేఅర్థము కలివి.)

ఒక్కెడ. ఒకప్పుడు—ఇవి కదాచిదర్థమునకు (ఒకానొకప్పుడు; ఏదోఒకసమయమున-అనుటకు) పేర్లు.

[సమార్థము:—‘సదార్థము’-అని (వావి.పా) (బ్రౌ.పా.) కూడ ఇచ్చియే: (చూ. పలుమరు).

‘...మఱు .. సదార్థము లగు అని, ఈపాఠమున యతిభ్రంశము చూపట్టు చున్నది. ‘సమార్థము లగు’ అనునది ఇచ్చటిపాఠ మగును. ‘సమా సంవత్సరే త్రియామ్సర్వ సాధు సమా నేషు సమం స్యా దభిధేయవత్’ అని విశ్వము (చూ సుధ). (సూ.ని.శ.ర.లు) ‘ముహూర్తకములు’-అనియే వీనిని వచించినవి. వీటికిమాటికి-మాటిమాటికి; మఱిమఱి, అన్నదావి కెల్ల. అంతకు-అని అర్థము. పలుమఱు, వేమఱు (మొ).కూడ ఇట్టి అర్థమునే వచించును. ‘పలు మఱు జాళువాసరిగెవయ్యెదకొంగు విదిర్చు’ (దశావతారచరిత్ర.2.393). (చూ. బ్రౌ. ‘పలుమరు’ అను.).

ఎట్టకేలకు:—ఇది సకృదర్థ మనుచున్నది (అం శే.) ‘ఎట్టకేల కనంగ నెనయును సకృదర్థ (మఖిలం బటంటకు నంతవట్టు)’ (71).

వితా:—విత (రూపాం.) ‘అతివలహృదయము లారపి । రతికలనం దేల్చి వేనిరట్టడిరూపుం । జతురతయు జవ్వనంబును । వితయచుమీ : యడవిఁగాయువెన్నెలరీతిన్’ (శకాం 3.73.).

కిమర్థంబు:—‘కిం పృచ్ఛాయాం జుగుప్సనే’ అని (అమ.).

ఐతే:—(ఐతే (రూపాం.). 'ఐతేనియున్' (అయితేనేనియున్) అనువాని సంక్షిప్తరూపములు ఇవి.

త్వర్థము:—'తు స్యా ద్భదే' ౭వధారణే' (అమ.).

[కన్కను:—'కనుకను' అని (వావి.పా.) (సూ.ని.పా.) గూడ ఇదియే. (చూ. కాన.). 'కన్కను' - అనుట ఉచిత మనిపించినది.].

కదాచిదర్థము:—'కదాచి జ్ఞాతు' (అమ.). 'కస్మిం శ్చి త్కాలే' అని దీనియర్థము వివరించినది (సుధ.).

గీ. వే, యనంగఁ జయ్యన, యనంగ వెన, యనంగఁ

గ్రచ్చ, అన గ్రక్కున, యనంగఁ గ్రన్నన, యన

నప్పళ, మన బిరాన, నా నొప్పు చుండు

రుడితిపదతుల్యములు గాను; జంద్రమాడ :

71

వే, చయ్యన, వెన, క్రచ్చఅ, గ్రక్కున, క్రన్నన, అప్పళము, బిరాన—ఇవి రుడిత్యర్థమునకు (త్వరగా; శీఘ్రము గా; ఆలస్యము చేయ కుండఁగా; వెంటనే - అనుటకు) పేర్లు.

చయ్యన:—'వే యనంగ సయ్యన యనంగ' (వావి.పా.). ఈపాఠమున 'చయ్యన' కైన (రూపాం.).

'సయ్యన' అన పలయును. బ్రౌ. 'సయ్యన' (రూపాం) గా ఇచ్చి ప్రయోగ మిచ్చినది. ఈ ప్రయోగము 'గనడదవా స్ఫుః ప్రథమామాత్రాత్' అని సంధివశమున ఐన దనినను సరిపడు నదియే: 'త్వరితమున కొప్పుఁ బెళ్లు చెచ్చెరను సరగఁ వేగిరము వేగ వేళము వెనను వడి గఁ

గ్రక్కునను గ్రద్దన ననంగ గ్రన్న ననంగఁ గొబ్బునను దిగ్గున ననంగ.. ' (ఆం.స.మాన.64.).

'జడితి గొబ్బున వేగ సరగు గ్రక్కున వడి, వేగిర మనఁ దగు వేగమునకు' (సాంబ.మాన.21.).

'గ్రక్కున సప్తపారావారవలయిత, ఖేణిమండలి వాన గురియదయ్యె' (వరాహ.7.52.). మొ.

'గ్రక్కున' (రూపాం.) '....పై చెఱంగు గ్రక్కునఁ జనుదోయఁ జేర్చుచు మొగంబున లేఁ జెమ రంకురింప...' (పారి.1.124.) మొ. (చూ. సూ.ని.).

సీ. తగు నవిచ్చిన్నార్థము గను హోరాహోరి,

యనఁగక, యనంగ నుతార్థ మెనఁగు;

నోర, నా సాచ్యర్థ మొప్పును; సహసార్థ

ము గ విరాజిల్లు గొబ్బున, ననంగ;

సంబోధనార్థమై చను నో,యనంగ; నో

రీ, యోరి, యనంగను రేసమంబు;

నోమె, యోపె, యనంగ నొప్పు స్త్రీసంబోధ

నార్థ మై; యొస, యోసి, యనంగ జేటి

గీ. కాదినంబోధనార్థ మై యలరు చుండు;

వలె, యన నివార్థకంబు గా వెలయు; వంటి,

పోని, యనంగ వదర్థంబు గాను దనరు;

భూషితభుజంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

హోరాహోరి—ఇది అవిచ్ఛిన్నార్థమునకు (అవిరామమునకు; ఎడతెగక; నడుచు ఆంగక; ఎడము తెరిపి లేక - అనుటకు) పేరు.

కాక—ఇది ఉత్తార్థమునకు (వికల్పమునకు; పక్షంతరమును (మఱియొకపక్షమును) తెలుపుటకు) పేరు.

ఓర—ఇది సాద్యర్థమునకు (అడ్డము గా; వంపు గా; వక్రగమనము (ఒరగుట—క్రిందికి వ్రాలుట) కలుగునట్లు గా అనుటకు) పేరు.

గొబ్బున—ఇది సహసార్థమునకు (అవిచారితము గా; ఆలోచింప కుండ,గా అనుటకు) పేరు.

ఓయి—ఇది సంబోధనార్థమునకు (సంబోధనమునకు; ఎదుట ఉన్నవానిని తనవంకకు మరలించుకొనుట కై నపిలుపునకు; ఆమంత్రణమునకు) పేరు.

ఓరీ, ఓరి—ఇవి 'రే' అనుదాని అర్థమునకు (హీనసంబోధనమునకు; తనకంటె తక్కువవా రగునేవకాదులనుగాని, నిందులు అగుధూర్తులనుగాని పిలుచుటకు) పేర్లు.

ఓమె, ఓపె—ఇవి స్త్రీసంబోధనార్థమునకు (స్త్రీలను సంబోధించుటకు) పేర్లు.

ఓసి, ఓసి—ఇవి చేటికాదులసంబోధనమునకు (దాసి; పనికత్తె - మొదలగువారిని పిలుచుటకు) పేర్లు.

వలె—ఇది ఇవార్థమునకు (సాదృశ్యమునకు; సామ్యమునకు; సాధర్మ్యమునకు; పోలికకు) పేరు.

వంటి, పోని—ఇవి వదర్థమునకు (సదృశ్యమునకు; సాటి యైనదానికి; పోలిక కలిగిన దానికి) పేర్లు.

ఉత్పాదము —‘ఉత్పాదవ్యర్థవికల్పయోః’ అని (అమ.).

సావ్యర్థము—‘తిర్యగర్థే సాచి తిరో ఒపి’ (అమ.). ‘స తిర్యజ్ య స్తిరో ఒచ్చతి’ అనియు (అమ.). ఇట సుధ ‘వక్రం గచ్ఛతః’ అని వ్యాఖ్యానించినది. ఓరచూపు-అనుచో-అడ్డచూపు; తిర్యక్ప్రేక్షణము-అని (సూ.ని.). ఒరగినచూపు (వాలచూపు) అని (శ.ర.) (చూ.ఒరగు).

సహసార్థము:—‘అతర్కితే ఒర్థే సహసా’ అని (అమ.).

ఓయి:—‘ఓ యీత్యామన్త్రణం చ వికృతౌ స్యాత్’ అని (ఆం.చిం.అజ.రిసూ.బాలసరస్వతి.పా.) ‘ఓ ఇత్యామన్త్రణం చ .’ అని (అహోబలపతిపా.). ఇట అహో. పారమును-‘ఓ యీ త్యామన్త్రణం చ..’ అని ఉదాహరించుట ప్రమాదము. అధర్వణుడు (బాల.పా.) కు అనుకూలము గా ‘వికృతా వక్ర వా లోపః సంబుద్ధ్యయివదే తు యేః’ అనినాడు. ‘ఓయి: దయా విహీనమతి’ (మొ.) ఉదా. (చూ.అహో.వ్యా.).

ఓరి,ఓసి:—‘ఓ యీత్యామన్త్రణం చ వికృతౌ స్యాత్’ అనుదానిని వ్యాఖ్యానించుచు-అధర్వణుడు, ‘వికృతా వక్ర వా లోపః’ అని ‘యి’ కి లోపము వచ్చినపక్షమున - ‘సీచతాయాం ‘రి, సీ’ స్యాతాం క్వచి నైత్త్యాం చ తచ్ఛ్రుతిః’ అని మైత్రియందుగూడ క్వాచిత్కము గా ‘రి, సీ’ కల వను చున్నాడు. కనుకనే (సూ.ని.) ‘ఓరి-సీచమిత్తృపురుషసంబోధనమునను ఉపయుక్తము, ఓసి-సీచమిత్తృప్రీనసంబోధనమున నుపయుక్తము-అని వివరించినది. (ఆం.భా.) బహులదృష్టితో ‘హీనసంబోధన’ మిది అనినది.

రే:—‘హీనసంబోధనే రే’ అని (అమ.) (చూ.రత్నా.నాయ.29శ్లో.వ్యాఖ్య.). ‘హీనన్యూనా వూనగర్హ్యై’ (అమ.).

ఇవార్థకము:—‘వ వా యథా త దై వై వం సామ్యే’ (అమ.).

వదర్థము:—‘తేన తుల్యం క్రియా చే ద్వతిః’ (ఝ.1.115.) అని తుల్యార్థమున ‘వతి’ (వత్) విహితము. తదర్థమే వదర్థము.

సీ. మున్, మున్ను, మును, ముందు, మొగి, ముంగల, యనంగఁ

దగును బురఃపురోఽర్థములు గాను;

దొలుత, తొల్లి, మునుపు, తొలి, యనఁగను బురా

ర్థము; మ్రోల, యెదుట, నాఁ దగుఁ బురోఽర్థ;

మైద, నా వెంబడి, యన బడి, యనఁగను

వెంట, యం చనఁగ వెన్వెంట, యనఁగ

వెనుక, యం చనఁగను బృష్ఠార్థకం బొప్పు;

బదపడి, పిదప, తర్వాత, పిమ్మట,

గీ. టనఁగఁ బశ్చాత్పార్థ మై యలపు చుండు;

ముందువెనుకలు, నా నతిముఱి, యనంగ

నడరు చుండును రెండు నేకార్థములు గ;

భూషితభుజంగ ! శ్రీమాతృభూతలింగ !

73

మున్, మున్ను, మును, ముందు, మొగి, ముంగల—ఇవి పురోఽర్థమునకు (ఎదుట; అగ్రభాగమున; ముందఱ-అనుటకు; సంముఖమునకు), పురార్థమునకు (పూర్వము; ఇంతకు మునుపు-అనుటకు) పేర్లు.

తొలుత, తొల్లి, మునుపు, తొలి—ఇవి పురార్థమునకు (పూర్వము; ముందట; మొదట-అనుటకు) పేర్లు.

మ్రోల, ఎదుట—ఇవి పురోఽర్థమునకు (ముందుభాగమునందు; ముందు; ఎదుర-అనుటకు) పేర్లు.

బద, వెంబడి, బడి, వెంట, వెన్వెంట, వెనుక—ఇవి పృష్ఠమునకు (పృష్ఠభాగమునకు; వెనుకకు) పేర్లు.

పదపడి, పిదప, తర్వాత, పిమ్మట—ఇవి పశ్చాదర్థమునకు (తరువాత; అనంతరము-అనుటకు) పేర్లు.

ముందువెనుకలు, అఱిముఱి—ఇవి తాటుమాటునకు (వ్యత్యయమునకు; వై పరీత్యమునకు; తబ్బిబ్బునకు) పేర్లు.

ముంగల—దీనికి 'సమ్ముఖము' అనెడి ఒకేయర్థము ఇచ్చినది (సాంబ.). 'ముంగల మ్రోల నెనుట ముందు । ముందట యనఁగ సమ్ముఖముపేళ్లు రహించు' (మాన.42.).

పురోఽర్థము:—'స్యా త్పురః పురతో ఒగ్రతః' అని (అమ.).

పూర్థము:—'పురా పూణే నికపే ప్రబ ధ్ధతీత భావిషు' అని (మేదిని.).

తొలి.—'తోల' (వావి. అపముద్రి.). ' .దొలుత ముందర మున్ మున్ను తొల్లి మునుపు । ముందు మును తొలి యనఁ జనుఁ బూర్వమునకు' (సాంబ.మాన.40).

ఐద —దీనికి ఈయర్థమున ప్రయోగము లేదు.అని (సూ.ని.). (బ్రౌ.) (బస.ద్వి.1029) ఇందు లకు ఉదాహరణ మను చున్నది.నందుండి యులుకుచు నైద వెట్టుచును.నందుల కేగుచు' (అని) (బస.గీ.1031)గా ఇప్పు డిది కానవచ్చు చున్నది.

వెనుక —దీనికిగూడ పశ్చాడర్థము కల దని (సాంబ.) 'పిమ్మటఁ దరువాతఁ బదప వెన్క వెనుక, ననఁగఁ పశ్చాదభిఖ్యలు చెలంగు' (మాన.40.).

పృష్ఠార్థము:—'పృష్ఠం తు చరమం తనోః' (అమ.). 'పృష్ఠం చరమమాత్రే స్యాత్ దేహ స్యావయవాంతరే' అని (మేదిని.) (చూ.సుధ.).

అఱిముఱి:—' .నఱిముఱి యనఁ బొరిఁబొరి యనంగఁ గడుఁ జాల మిగులంగ గాటం బనంగ న । త్యంతము గ ననుట కాఖ్య లయ్యె' అనినది (ఆం.శే.) (57.). దీనికి ఈయర్థము (అర్థాం) అనవలసినది.

సీ. ఇంచుకంత, యొకింత, యించుక, యిసుమంత,

యన నీషదర్థ మౌ; నటుల, నట్లు,

నాఁ దథార్థఁ; బెట్లు, నా నెటు, లం చన

నలరుచు నుండు యథార్థము గను;

నిటులు, నా నిట్లు, నా నేవమర్థం బొప్పుఁ;

దోడుతో, ననఁగఁ దోడ్తో, ననంగ

సద్యస్సమంబు గాఁ జను; లేదు లే, దనఁ

గను గాదు కాదు, నాఁగను నశ్చర్థ

గీ. మొప్పు చుండును; మిన్నక. యూరక. యన

నెనఁగుఁ దూష్టింసమంబు గా; నెల్లవెంట,

కనిన నంతటి, కనిన నేకార్థములు గఁ

బొలిచి యుండును; శ్రీమాతృభూతలింగ :

74

ఇంచుకంత, ఒకింత, ఇంచుక, ఇనుమంత—ఇవి ఈషదర్థమునకు (కొంచెము; (చాల)కొద్ది-అల్పము-అనుటకు) పేర్లు.

అటులన్, అట్లు—ఇవి తథార్థమునకు (అప్రకారము; అవిధము-అనుటకు) పేర్లు.

ఎట్లు, ఎటులు—ఇవి యథార్థమునకు (ఏప్రకారము; ఏవిధము-అనుటకు) పేర్లు.

ఇటులు, ఇట్లు—ఇవి ఏవమర్థమునకు (ఈప్రకారము; ఈవిధము అనుటకు) పేర్లు.

తోడుతోను, తోడ్తోను—ఇవి సద్యోర్థమునకు (తత్క్షణమునందు; ఆకాలమునందు; అప్పుటి కప్పుడు; వెంటనే-అనుటకు) పేర్లు.

లేదులేదు, కాదుకాదు—ఇవి నశార్థమునకు (అధావమునకు; అసంభవమునకు; ఎంత మాత్రము అది అట్లు సంభవించ లేదు; జరగినది రాదు-అనుటకు) పేర్లు.

మిన్నక, ఊరక—ఇవి తూష్టిమర్థమునకు (మౌనమునకు; మాటాడ కుండుటకు) పేర్లు.

ఎల్లవెంటకు, అంతటికి—ఇవి సర్వమునకు; అంతకు; ఎల్లదానికి-అనుటకు) పేర్లు.

ఈషదర్థము — 'కిచ్చి దీష న్మనాగర్థే' అని (అమ.).

అటులన్ — అట్లన్ (రూపాం.). '... ఏఁగెదఁ గాన కేను మీ । పనిచినయట్లనే భరతుఁ బట్టము గట్టు సవిత్రి ' ధాత్రికిన్' (భా రా అయో. 39.). 'అనిన నది యెంత గల ద । ట్లన నేనెద నంచు. ' (సారంగ 3 135.). మొ. (చూ. సూ. ని. అటులు.). 'ఇటులు-ఇట్లు, ఎటులు-ఎట్లు' అనువానిని బట్టి 'అటులు' అనుటయే ఇటఁగూడ ఉచితము.

తథార్థము:—'ప్రకారవచనే ధాత్' (5 3. 23.) తేన ప్రకారేణ తథా. (ఇట్లే యథా.) (సిద్ధా. కౌ.).

సద్యస్సమంబు:—'సద్య స్సపది తత్క్షణే' (అమ)

నక్షార్థము:—‘తత్సాదృశ్య మథావ శ్చ । తదన్యత్వం తదల్పతా । అప్రాశస్త్యం విరోధ శ్చ
నక్షార్థః షట్ ప్రకీర్తితః’ అని (మజ్జిమా.ప.మొ.).

తూష్ఠీసమంబు:—‘మానే తు తూష్ఠీ తూష్ఠీకామ్’ అని (అమ.).

ఆ.వె. మంచిదె, యన వల్లె.యం చనంగను నివి

రెండు సమము లగుచు నుండ; నౌను,

హైసరే, సరే. యటం చన యాధార్థ్య

ము గను బొల్చు; మాతృభూతలింగ :

75

మంచిదె, వల్లె—ఇవి (సమములు-ఏకార్థకములు) అంగీకారమునకు; సమ్మతికి
పేర్లు.

ఔను, హైసరే, సరే—ఇవి యాధార్థ్యమునకు (యథార్థము అగును; నిజ మగును-
అనుటకు) పేర్లు.

మంచిదె:—మంచిది (రూపాం.). ‘వల్లె మంచిది యనంగఁ దగు సమ్మతింబుటకును’ (సాంఖ,
మాన.43.). ‘మంచిదే యనంగ వల్లె యనంగను’ అని (వావి.అపపా.). కొంతమార్పుతో
ఇట్టియపపారమునే సూ.ని. కూడ ఇచ్చినది. (చూ.వల్లె.).పై సాధుపారమునుగూడ(సూ.ని.)
ఇచ్చినది (చూ.మంచిదె.).

ఔను:—అగును (రూపాం.). ‘కృష్ణసారధికం బగుజిష్ఠురధం బప్రతిహతం బగుట యెఱుంగ
వలవదె యనుటయు సమ్మహిపతి కతఁ డి ట్లనియె-‘అది యగు నైనను ననుఁ దెం । పొద
వఁగఁ గాచికొని యివట నుండుటకంబెన్’ (భార.ద్రోణ.3.296.).

[యటంచన:—‘....యటం చనంగ యధార్థ మగును’ (వావి.పా.). నాగ్రహించిన పై పాఠ
మునకై (చూ.బ్రౌ.హైసరే.).]

గీ. తనరు నంతట, యన సమస్తాత్సమము గ;

నలరు నెల్లప్పు, డనఁగ సదార్థ మగుచు;

న, యన నే, యన నేవకారార్థ మెనఁగు;

భూషితభుజంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

76

అంతట—ఇది సమస్తాదర్థమునకు (అఖితః) అనుటకు; సర్వమునందు; ఎల్లయందు; అన్నిచోట్లను-అనుటకు) పేర్లు.

ఎల్లప్పుడు—ఇది సదార్థమునకు (సర్వకాలమునందు; అన్నివేళలయందు; అహా రాత్రము-అనుటకు) పేరు

అ.ఏ.—ఇవి ఏవకారార్థమునకు (అవధారణమునకు; నిశ్చయమునకు; ‘ఇది ఇట్టిదే, వేఱు కాదు’ అనెడి నిర్ణయమునకు; ఇతరవ్యవచ్చేదమునకు) పేర్లు.

అంతటన్.—‘ఈపండ్లు అంతట లేవు’ అని (వ్య.) (బ్రౌ.) ఇచ్చినది. భగవంతుఁ డంతట ఉన్నాఁడు’మొ. (వ్య.) గూడ ప్రసిద్ధము.

సమస్తాత్సమము:—‘పరిత స్సర్వతో విష్య క్సమస్తా చ సమస్తతః’అని (వై జ.శేష.అవ్య.).

సదార్థము.—‘సర్వదా సదా’అని (అమ.). ఇట ‘సర్వస్మిన్ కాలే’అని (సుభాష్య.).

ఏ:—(సం.ఏవ.ప్రా.ఎవ్య.క.త.ఏ.). ‘...ఏ । తెరు వై నం దనయిచ్చతోఁ దిడియె నింతేకాక యేఁ బూఁటయే’ (భార.ఉద్యో.౩.౩58.) (మొ.). (చూ.సూ.ని.). (సూ.ని.) దీనినిఁగూర్చి ఇట్లనినది-ఈ యర్థమున ‘ను’అనుప్రయుక్త మై ‘ఏను’అనురూపమును. దానిపైఁ బ్రశ్నార్థక మగు ‘అ’ చేరి ‘ఏనా’ అనురూపమును ఏర్పడినవి. ఇవి ప్రాచీనప్రయోగములలో కనఁ బడవు’ (అని). ‘అళిరుచి కొప్పు కొప్పు శళియందు రమం దిర మోముమోము చం । చలసమ మేను మేను లకుచమ్ములలీల (లఁ) కు (గు?) చమ్ము లింపు..’ (ముకుంద.) 1.46పొ. 4వం.). ‘. . ని । రీతిన్ బాలికఁ గొంచుఁ బోవ నుచితంజే కండగర్వంబు దు । రీతుల్ యాదవవీరసింహములతో నేనా..’ (విజ.వి.౩.162.) మొ. ప్రయోగము లిచ్చినది. (లక చము-‘గజనిమ్మపండు, కమ్మరేఁగుపండు’-అను రెండర్థములు గలది.).

ఏవకారార్థము:—‘ఏ వౌపమ్యే ఓవధారణే’ అని (విశ్వ.).

గీ. అలరు మెల్లఁగ, నన శనై రర్థ మగుచు;

నంతరర్థము లో, లోన, యనఁగఁ దనరు;

వెలుపట, బయట, వెలి, నాఁగ వలయును బహి

రర్థము గ; మాతృభూత ! దయాసమేత !

మెల్లఁగ— ఇది శనైరర్థమునకు (తొందఱపడక; మందము గా; తిన్ని గా-అనుటకు) పేరు.

లోన్, లోనన్—ఇవి అంతరర్థమునకు (అంతర్భాగమునకు; లోపలిప్రదేశమునకు; నడిమిచోటికి) పేర్లు.

వెలుపట, బయట, వెలి—ఇవి బహిరర్థమునకు (బాహ్యమునకు; బహిఃప్రదేశమునకు; వెలుపల ఉండుచోటికి) పేర్లు.

శనైరర్థము—‘అద్రుతే శనైః’ (అమ.).

అంతరర్థము—‘అన్త రాన్తిక మధ్యయోః’ (నానా.). ‘అన్త’ రితి మధ్యే-‘అన్తర్భాష్య’ ఛిర మనునరో రాజరాజస్య దధ్యౌ’ (గణ.నామ.14.).

లోన్:—‘లోను’కు (రూపాం.) ‘లోస్’, ‘లోను’ కు ‘కేషాంచి దుదన్తానాం నేతి విభక్తౌ వునో లు క్స్యోత్’ అని (‘ఊఁన్’ అనునట్లు) సప్తమ్యంతము గా నిష్పన్న మైనది ‘లోనన్’ అనునది. (సాంబ.) ఇట్లు వచించినది - ‘...అంతస్సమాఖ్య లగును లోపల లోన, లో నన...’ (దేవ.21.).

వెలుపట:—వెలుపల (రూపాం.) ‘....బహిరాఖ్య లొప్పును వెలి బయట వెలుపల నాఁగ’ (సాంబ.దేవ.21.).

బహిరర్థము—‘బహి ర్భాష్యే’ (అమ.).

గీ. దండ, మనఁగ నమోఽర్థ మై తనరు చుండుఁ;

బొరు, గిరు, గనంగ నీకషార్థము గఁ జెలంగు;

నెప్పు, డనఁగ యదార్థ మై యొప్పు చుండు;

నప్పు, డనఁగఁ దదార్థ మౌ; నట్లచూడ :

78

దండము—ఇవి నమోఽర్థమునకు (నమస్సునకు; నతికి; నమస్కారమునకు) పేరు.

బొరుగు, ఇరుగు—ఇవి నికషార్థమునకు (సమీపమునందు; దగ్గఱలో అనుటకు) పేర్లు.

ఎప్పుడు—ఇది యదార్థమునకు (ఏకాలమునందు; ఎవ్వేశను-అనుటకు) పేరు.

అప్పుడు—ఇది తదార్థమునకు (అకాలమున; అవ్వేశను-అనుటకు) పేరు.

దండము:—సంస్కృతమున దీనికి, నానార్థములను (విశ్వ.), ‘దణ్డో యమే మానభేదే లగుడే దమనై న్యయోః । వ్యాహభేదే ప్రకాణ్డే ఓశ్వే కోణమన్ధానయో రపి॥ అభిమానే గ్రహే దణ్డ శ్చణ్డాంశోః పారిపార్శ్వకే’ అని వచించినది. (వైజ.) కూడ ‘దణ్డోఽస్త్రీ శాసనే రాజ్ఞాం హింసాయాం లగుడే దమే । మిథ్యాజ్ఞాయాం పైన్యభేదే’ (ద్వ.న.నానా.) అనినది. వీనినిబట్టి సంస్కృతమున ‘దణ్డ’ శబ్దము (నమస్కారార్థకము) లే దనవచ్చును. అందులకే (అం.భా.) దీనిని ‘అచ్చతెలుఁ’ గనినది. అవ్యయవర్గపారమున అవ్యయ మను చున్నది. (అం.భా.) ఇదిపఱకు ‘మొక్కు దండము కొలు మో డెఱుగుడు నాఁగఁ జె న్నొందును నతి’ (2.175.) అని వచించి, దీనిని వేఱుగా అవ్యయ మని ఇట వచించిన దనిపించును. (అం.నం) గూడ ‘దండము’ తెలుఁ గనియే వచించు చున్నది ‘నతికిఁ బే శ్లాఘ జోత దండము జోహారు । మొక్కు జేజే యనంగ ..’ (మాన.31.). (వేంక.) మాత్రము ‘.. గిడిగిడి పెంకఱాలు జోత । చిన్నిపువు మోడ్చు జోహారు చెయ్యివిప్పు । కొల్చు జాగిల్లు మొక్కు మొగుపు జోహారు । చెంగనాలు గొబ్బిళ్లు జేజే సలాము వెన్నెల యన దండముపేళ్లు’ (మాన.47.) అని వచించి సంస్కృత మనుచున్నది దీనిని. అప్పుడు దండప్రణామములోనియేకదేశ మిది అని నామైకదేశన్యాయమున దీని కీయర్థము సిద్ధించిన దన వలయునేమో ! (అమ.) (అవ్య) వర్గమున ‘నమో నతే’ అని ‘నమ’ శబ్దమును అవ్యయముఁ గా ఉదాహరించినది. పాణినీయము గూడ ‘నమ స్వస్తి స్వాహా స్వధా ఓలం వష ధ్యోగా చ్చ’ (2.3.16.) అని ‘నమ’ శబ్దమును అవ్యయముఁ గానే అంగీకరించినది, ఇట్టిదే ‘దండ’ శబ్దమును (నమస్కారార్థకము) అని (అం.భా.) ఆశయ మనిపించును. ‘. పాండురాంగా నీకు దండంబు రాజశేఖరా నీకు జేజే..’ (భీమ. 3.211.). (చూ.సూ.ని.) ఈ ఒక్కప్రయోగమునే (సూ.ని.శ.ర.లు) ప్రదర్శించినవి. తెలుఁగున ‘ఆయనకు నాదండములు చెప్ప వలసినది’ అని (వ్య.) ఉన్నది. (బహు.వ.) ప్రయోగముగూడ దీనికి ఉన్న దని ఒకచాటు వసు చున్నది ‘వారకాంతల కుఁ బదివేలదండముల్’ (చా.ర). ‘సాష్టాంగదండముల్’ అనియు ఒకచో కానవచ్చు చున్నది ‘సాష్టాంగదండముల్ చయ్యనఁ జేసి’ (ప.వీ). (కై వారదుర్బాషణంబులకున్ .’ (నై ష.7.89.) మొ. వానివంటి దీప్రయోగ మనవలయును). దీని కగు ‘అవ్యయసంజ్ఞావశ్యకతను ప్రయోగ సమ్యక్పరిశీలనమున తెలియవలసి ఉన్నది. ‘అవే దండము’ అనురీతిప్రయోగము లున్నవేమో! ‘అవ్యయము, అనవ్యయముగూడ ఇది’ అని (అం.భా.9) వచించినది. (సూ.ని శ ర. బ్రౌ లు) (అవ్య.) ఇది అనుమాటనే స్పృశింప లేదు. అవ్యయసంజ్ఞాకరణమువలన దీనికి కలుగు

ప్రయోజనము శూన్య మని వారీయాశయము కానోపు : (శుద్ధాం.పా.) మాత్రము దీనిని (అవ్య.) అనినది.

నికషార్థము.—‘నికషా త్వన్తికే మధ్యే’ అని (విశ్వ.). ఇది అధికరణశక్తిప్రధాన మగు-అవ్యయము. ‘సమయా నికషా ౭౭రా చ్ఛబ్దా అధికరణశక్తిప్రధానా ఇతి. సమీపమాత్రవాచిత్యా ఛావా నైన్తిత్వై స్సమాసః । సమీపే ఇతి హి తేషా మర్థః’ (చూ.శేఖ.అవ్యయా.). (ఇరుగు) విణ. ప్రక్క నున్నది. వి. ప్రక్క, సామీప్యము-అని (సూ.ని.) (చూ.ఇరుగు.).

యదార్థము:—‘స నైక్వా ౭న్య కిం య త్తదః కాలే దా’ (5.3.15.) అనుసూత్రమున కాల వాచకము లగు ‘యద్. తద్’ శబ్దములకంటె స్వాప్యమున ‘దా’ ప్రత్యయము. యస్మిన్ కాలే యదా,తస్మిన్ కాలే.తదా-అనురీతిని అర్థములు. (ఇందు, యదా(ఎప్పుడు)అనునది, తదా (అప్పుడు) అనుదాని ‘అపేక్ష’ కలది.).

గీ. పరఁగు నిప్పు, డనంగ సంప్రతిసఁగుము గ;

నొప్పు నేకత్రతుల్య మై యొక్కట, యన;

నెనయు సర్వపదార్థ మై యేడుగడయు,

నాఁగ; దేహవిభూషితానాదినాగ :

79

ఇప్పుడు—ఇది సంప్రత్యర్థమునకు (సాంప్రతము; ఈవేళ; ఈసమయమున- అనుటకు) పేరు.

ఒక్కట—ఇది ఏకత్రార్థమునకు (ఒకచోట; ఒకయెడను-అనుటకు) పేరు.

ఏడుగడ—ఇది సర్వపదార్థమునకు (సర్వమునకు; సమస్తమునకు;అంతయును-అనుటకు) పేరు.

ఇప్పుడు:—ఇప్పుడు, ఇప్పు (మొ.) (రూపాం.) (‘....నాశ్రితసంరక్షణాభ్యుత్థితం బైన, పరమ పుణ్యంబు చేపట్టు మిప్పుడు’ (శృం.నై.2.77.). ‘అమరవరేణ్యుప న్నయిన నావల నెయ్యది యైన నిప్పు ధ । రత్నమహితుఁ డైన ధర్మజుసమక్షమునం దెఱిగించి....’ (భార.ఆర.5.432.).

సంప్రతిసమము:—‘కాలేఽస్మి న్నుడు నేదానీం సంప్ర త్యేతర్హి సామృతమ్ (వైజ.శేష. అవ్య.).

ఏకత్రతుల్యము:—ఏకస్మిన్ (ఏకత్ర) 'సప్తమ్యా త్రుల్' (5.31.10.).

ఏడుగడ:—'విణ. (ఏడు+కడ) గురువు, తల్లి, తండ్రి, పురుషుడు, విద్య, దైవము, దాత-అని సప్తప్రకారములు గలరక్షకము' అని (శ.ర.). (అం.భా.) 'ఏడుగడ నా నియంతసంజ్ఞ' అని (3.22.) లో వచించినది. అది వేఱు. ఈఅర్థమున ఇది ఒకఅవ్యయము. ఇది వేఱు. 'ఏడ్గడ' (రూపాం.). 'వాలుంగంటికి నింటియాతడు మనోవాంఛాప్రదానక్రియా । హేలాలోలుడు నీలవేణికిఁ బ్రియుం డేప్రొద్దు నొప్పారుర । త్నాలంకారము కాంతకున్ మగఁడు నిత్యానంద సంపాది యింకేలా వేయును జెప్ప నేడ్గడయుఁ బ్రాణేశుండ తన్వంగికిన్'(హరిశ్చ. 3.164.) (చూ.సూ.ని.).

క. ఒక్కోలన, నొకపెట్టున,

నొక్కుమ్మడి, ననంగ నొక్కయూఁకువ, ననగా

నొక్కంత గా, ననం బెం

పెక్కును యుగపత్పదార్థ; మిందువతంసా :

80

ఒక్కోలనన్, ఒకపెట్టునన్, ఒక్కుమ్మడిన్, ఒక్కయూఁకువన్, ఒక్కంతగాన్— ఇవి యుగపత్పదార్థమునకు (యుగపదార్థమునకు, ఒక్కమాటు గా; ఒక్కసారి గా; ఏకకాలమున; ఒకేసమయమున-అనుటకు) పేర్లు.

ఒక్కోలనన్,—(ఒక్కోలు+అనన్) అని విభజించి 'ఒక్కోలు' ఈపదము-అనినది ఒకనిఘం టువు, ప్రమాదము 'ఒక్కోలన-ఒకపెట్టున, ఒక్కుమ్మడి, యుగపదార్థము (అం.భా.)' అని (బొ) (చూ.అను). (సూ.ని.శ.ర లు) దీనిని గ్రహించినట్లు కానరా లేదు

ఒకపెట్టునన్: --'ఒకపెట్టున'(వావి.పా.)(పారాం.) (అం.శే) ఈపట్టున ఇట్లను చున్నది 'నొక్క పెట్టు ననంగ నువ్వెత్తున ననంగ,యుగపత్పదంబున కొప్పుఁ బెట్లు'(55) (అని). 'ఒకపెట్టున' అనునది (బొ.అం.భా.పా.) (చూ.అను.). ప్రయోగములు రెండిటికి ఉన్నవి. (ఒక్కపెట్టు) '....పాండవవైద్య మొక్కపెట్టు పరఁగి...' (భార.ద్రో.5.93.) (మొ.). (ఒక్కపెట్టునన్) '....మరుత్తులు బి బైదిరించి యద్రిశ్యం । గద్రుమనంఘము ల్గురిపి కాతీయ పెట్టినయొ (నొ?) క్కపెట్టునన్' (ఉ.రా.4.327.) (చూ.సూ.ని.).

ఒక్కయూఁకువన్:—‘ఒక్కయూక యనంగ’ - అని (వావి.పా.) (అపపా.). (‘ఊకువ-సారి. ఒక్కసారి గా’-అని(బౌ.). ‘ఒక్కయూఁకువన్’ఇది అగు ననిపించినది నాకు. ప్రయోగము గూడ ఇట్లున్నది. ‘అప్పులుగు లొక్కయూఁకువఁ దెప్పరంబు గా నుప్పరంబున తెగసిన నున్నూలితకీలం బై జాలంబు వెంట రాఁ గొని’ (వేంక.పంచ.2.13.). ‘ఒక్కయూఁకువన్= ఒక్కమాటు గా (చూ.సూ.ని.).

గీ. శ్రీలు వెలయంగ నీపేరఁ జేయుకతనఁ
బరఁగు నిచ్చలు‘నవ్యయవర్గ’ మిట్లు;
గైకొనుము దీని భక్తసంఘాభిమాని !
మాతృభూత : జగత్ప్రయీమాతృభూత !

81

[వ్యాఖ్యకై చూ. స్వర్గ. 68.]

ఇది

అవ్యయవర్గము

క్రియావర్గము

గీ. ముందు గాఁగ సకర్మకములను దెలిపి
వెనుకను సకర్మకములను వివరపఱచి,
ప్రకృతులను బ్రత్యయముల నేర్పఱతు నిందు;
మాతృభూత ! జగత్ప్రయీమాతృభూత !

82

‘ఈక్రియావర్గమునందు, అకర్మకధాతువులను ముందు గా ఉదాహరించి, ఆపైని సకర్మకధాతువులను విశదపఱచెదను. ఆతరువాత వీని కగుప్రకృతులను (ధాతు భాగములను), ప్రత్యయములను (వానికంటె వచ్చుశబ్దవిశేషములను; తిజ్జులను, కృత్తులను) స్పష్టపఱచెదను’ అని కవి ఈ వర్గమునందలి ప్రతిపాద్యాంశములను ఈపద్యమునందు ఎన్ని చూపు చున్నాఁడు.

సీ. వెలనెఁ, దనరెఁ, దగెఁ జెలఁగెఁ, జెలంగెను,
బరఁగెను, బొనరెను, మెఱనె, నమరె,
తవణిలైఁ, గొఱలె, నడరెను, బరిఢవిలైఁ,
గ్రాలెను, వఱలెఁ, దుఱంగలించె,
నొనరె, నెనఁగె, నారెఁ, జనె, నలరె, ననంగ
నొప్పె నన్మాట గాఁ జెప్పఁబడును;
నసియాడె, జవ్వాడె, నాడె, నూఁగెఁ, గదలె,
వణఁకె, నా విలసిల్లు వడఁకె ననుట;

గీ. పండెఁ, బన్నుండెను, బరుండెఁ, బవ్వళించె,
నత్తమిలైఁ, బడుండెఁ, దెనమణె, ననఁగ
నలరి యుండును శయనించె ననుట కొఖ్య;
భూతిలసితాంగ ! శ్రీమాతృభూతలింగ !

83

వెలనెను, తనరెను, తగెను, చెలగెను, పరగెను, పొనరెను, మెఱనెను. అమరెను, రవణి
లెను, కొఱలెను, అడరెను, పరిధవిలెను, క్రాలెను, వఱలెను, తుఱంగలించెను, ఒనరెను,
ఎనగెను, ఆరెను, చనెను, అలరెను—ఇవి ఒప్పెను (శోభిలెను; ప్రకాశించెను; ఒప్పా
రెను; పొలిచెను; రాణించెను—అనుటకు) పేర్లు.

అసియాదెను, జవ్వాదెను, అడెను, ఊగెను, కదలెను, కణకెను—ఇవి వడకెను (కం
పించెను; చలించెను; కదలాడెను; అల్లలనాడెను—అనుటకు) పేర్లు

పండెను, పన్నుండెను, పరుండెను, పవ్వళించెను, అత్తమిలెను, పడుండెను, తెనమణెను—
ఇవి శయనించెను (పవళించెను; పండుకొనెను—అనుటకు) పేర్లు.

చనెన్:—‘చను-గమనే, అర్హ త్వే చ’-అని (చిన్న.భాతు.). నిఘంటువు లన్నియు దీనికి ఈయర్థ
ములనే ఇచ్చు చున్నవి.

ఒప్పెన్:—‘ఒప్పు - శోభాయాం సమ్మతౌ చ’-అని (చిన్న.భాతు.).

తెనమణెన్:—తెనెమణి (లేక) ‘తేనెమణి’ (అనగా) నిదురించి (ఆంధ్ర. దీ.) అని (త్రా.)
(చూ.అను.). ‘తెనెమణు’ శయనించు, పరుండు-‘తి త్తొకటియుఁ గొని తెనమణి యుత్తర
ముత్తర మటంచు నొకప్రొద్దుకడన్’ (ఆము.6.72.). (చి.ని.శ.ర.లు). ‘తేణి మణి’ వేదము
వారిపారము - అని (సూ.ని.). కొన్నిపుస్తకములయందు ‘తేణమణి’ అనుపార మున్నది
(ఆము.6.అ.) అని (శ.ర.). (‘తేణు’రూపాం.) తేడు, తెండు-అని వేదమువారు).[బడుం
డెను సమణె ..’ అని (వావి. పా. అపపా).].

శయనించెను:—ఇందులకు (సాంబ.) పర్యాయములను ఇట్లుదాహరించినది . బన్నుండెఁ
దెన్నుండెఁ (పారాం. తొన్నుండెఁ) బండుకొనెఁ బరుండెఁ బవ్వళించెను బండెఁ బడక
సేసె । నత్తమిలె ననంగ నలరారు శయనించె, ననుటకు’ (మాన. 23.). ‘.. బన్నుండెఁ
దొన్నుండెఁ బవ్వళించె । నత్తమిలెఁ బరుండె ననఁ దగు శయనించె । ననుటకు’ (వేంక.
అం. మాన. 47.). ‘కొంగుండె’ కైన (రూపాం.) ‘తొన్నుండె’ రావచ్చును ‘తలపోయం
దమపంచతిన్నియలమీదన్ జంగము లోవ్వలె ని । చ్చలుఁ దొంగుండెడుకన్నగాండ్రు విని. .’
(కాశ. 4.52.).

గీ. అఱచె, వాపోయె, నేడ్చెను, మొఱలిడె, ననఁ
దనరు రోదనమును జేసె ననుట కాఖ్యః
అగ్గ మయ్యెను, లో నయ్యె, ననఁగ స్వవశ
మయ్యె ననుట దనర్చు; వేదాంతవేద్యః

84

అఱచెను, వాపోయెను, ఏడ్చెను, మొఱలిడెను—ఇవి రోదనము చేసెను (వాచఱ
చెను; వగచెను; విలపించెను; పరిదేవనముచేసెను; ఏడిచెను-అనుటకు) పేర్లు.

అగ్గ మయ్యెను, లో నయ్యెను—ఇవి స్వవశ మయ్యెను (వశపడెను; తనకు లోఁబడెను;
అధీనుఁ డాయెను-అనుటకు) పేర్లు.

రోదనమును జేసెన్:—(సాంబ.) గూడ వీనిపర్యాయములను ఇ ట్లుదాహరించినది. ‘ అఱచె
నేడ్చె, వాపోయె మొఱ లిడె వాచఱచె ననంగ, రోదనంబున కగు’ (మాన. 28.).

స్వవశ మయ్యెను:—(సాంబ.) లో వీనిపర్యాయము లి ట్లున్నవి. ‘ లో నయ్యె నగ్గ మయ్యె ।
లోఁబడె ననంగ స్వవశాఖ్యలు చను’ (మాన. 28.). ఇట - ‘లోపడెను’ అని (ముద్రి. పా.).
‘లోఁబడెను’ అనుటకు నిర్ధారకప్రయోగము ఇ ట్లున్నది - ‘కినిసి పాణినాశీకంబు పొనుపుట
యును । నంతలోఁబడ కిదియు ’ (హ. న. 28.) (‘అంతలోన్+పడక. అంతన్—లోఁబడక’
అని భేదము) (చూ. శ ర.).

గీ. ఎడనెఁ, పురివిచ్చె, నెడ మయ్యెఁ, గెడనెఁ జెంగెఁ,
బానెఁ, గేడించె, నాఁగను జరఁగు చుండు
వీడె ననుటకుఁ; దొ ఁగె నా వెలయు చుండు
నొదిఁగె. ననుట; శకాంకకలోత్తమాంగః

85

ఎడనెను, పురివిచ్చెను, ఎడ మయ్యెను, కెడనెను, చెంగెను, పానెను, కేడించెను—
ఇవి వీడెను (వీడిపోయెను; విడిచిపోయెను; వేఱుపడెను-అనుటకు) పేర్లు.

ఒదిఁగెను—ఇది తొలఁగెను (అపసరిల్లెను; తప్పుకొనెను-అనుటకు) పేరు.

పురివిచ్చెన్:—‘పురివిచ్(చ్చు)-పరాగఁ’- చెనుఁదీయుట. విశ్లేషే చ-విడిపోవుట’ - అని (చిన్న.
భా. తు.).

వీడెన్:—ఈపట్టున వీనికి పర్యాయములను (సాంబ.) ఇ ట్లిచ్చినది - 'ఎడసె వీడెను బాసె నెడఁ బాసెఁ బురివిచ్చె, వేటువడె ననంగ వెలయు చుండుఁ । బ్రత్యేక మయ్యె ననం బలుకులు' (మాన.27.).

ఒదిగెన్:—'అజసంకోచావస్థానే' -దేహము సంకోచించుకొని యుండుట. 'కార్యోపయోగే చ' - పని కుపయోగించుట-అని (చిన్న.భాతు.). తొలఁగుట-ఒదిగి ఒదిగి ఉన్నార' - అని(బ్రా.).

గీ. పఱచె, వెళ్లెను, బరువెత్తె. జరిగె, నుఱికిఁ,
గదలె, ననఁ బాటె ననుమాట గాఁ జెలంగుఁ;
జనె, నరిగె, నేఁగె, వెడలెను, సాగె, పోయె,
దరలె, నన నడచె ననుట తనరు; నభవ :

88

పఱచెను, వెళ్లెను, పరువెత్తెను, జరిగెను, ఉఱికిఁను, కదలెను — ఇవి పాఠ్యము (పరువు లెత్తెను; పరువిడెను; ధావించెను; శీఘ్రము గా నడచెను-అనుటకు) పేర్లు.
చనెను, అరిగెను, ఏఁగెను, వెడలెను, సాగెను, పోయెను, తరలెను—ఇవి నడచెను (పనివినియెను; వెలలెను; గమించెను; నడిచెను-అనుటకు) పేర్లు.

పాటెను:—(సాంబ.) దీనికి పర్యాయములను ఇ ట్లిచ్చినది - '....పాటె వెళ్లెను బరువెత్తెఁ బఱచెఁ గదలె । నుఱికిఁ దొలఁగె నటమరించె జరిగె ననఁ బ । లాయితం డయ్యె ననుటకు నలరు చుండు' (మాన. 30.).

వెడలెను:—(అం.సం.) ఇ ట్లను చున్నది - 'కలవు వివరింపఁ గా నా । ఖ్యలు వరుసన్ నిర్గ మించె ననుటకు ధరలో । వెలువడియె వెళ్లె వెడలెను వెలలె ననన్' (మాన.35.). దీనికి- నిర్గమనే-బయలుపెళ్లుట - అని (చిన్న.భాతు.). 'బయలుపెళ్లు' అర్థ మనియే (శ,ర.). ఇది అర్థాంతర మన వలయును.

నడచెను:—దీనిపర్యాయములను (అం.సం.) ఇట్లు వచించినది - 'చనుఁ గృతగమనుఁడ నయ్యె డ । ననుటకు నామంబు లగుచు నవని నరిగెదన్ । జనియెడఁ బోయెద నేఁగెదఁ బనివినియెద ననెడునట్టిపలుకులు' (మాన.41.).

సీ. వచ్చె నం చనుటకు విచ్చేసె, వేంచేసె,
 నరుదెంచె, జనుదెంచె, నతుగుదెంచె,
 ననఁ జెలంగుచు నుండుఁ; జనె, గంతుగొనె, గూలె,
 పెద్దనిద్దురవోయె, బిద్దె, ద్రెళ్లె,
 మడిసె, బ్రుంగె, సమసె, గెడగె, ముగిసె, నీల్లె,
 దెరలెను, దోరెను, దీతె, వెళ్లె,
 గ్రుంగె, నేగెను, బోయె, డింకవేసెను, మ్రగ్గె,
 ననఁ జచ్చె ననుమాట కాఖ్య లయ్యె;

గీ. వెళ్లె, వెలువడె, ననఁ దగు వెడలె ననుట;
 మసలె, జాగిడె, తడసె, నా మనుచు నుండు
 జాగుచేసె ననుటకును; జాతె, వీడె,
 ననఁగఁ జ్యుత మయ్యె ననుట గా నలరు;నభవ !

87

విచ్చేసెను, వేంచేసెను, అరుదెంచెను, చనుదెంచెను, అరుగుదెంచెను—ఇవి వచ్చెను
 (ఏతెంచెను, ఏగుదెంచెను; అగతుఁ డయ్యెను-అనుటకు) పేర్లు.

చనెను, గంతుగొనెను, కూలెను, పెద్దనిద్దురవోయెను, బిద్దెను, తెళ్లెను, మడిసెను,
 బ్రుంగెను, సమసెను, కెడసెను, ముగిసెను, నీల్లెను, తెరలెను, దోరెను, తీతెను,
 వెళ్లెను, క్రుంకెను, ఏగెను, పోయెను, డింకవేసెను, మ్రగ్గెను — ఇవి చచ్చెను
 (రూపుమాసెను; కాలముచేసెను; మరణించెను-అనుటకు) పేర్లు.

వెళ్లెను, వెలువడెను—ఇవి వెడలెను (నిర్గమించెను; బయలువెడలెను-అనుటకు)
 పేర్లు.

మసలెను, జాగిడెను, తడసెను—ఇవి జాగుచేసెను (విలంబించెను; ఆలసించెను-
 అనుటకు) పేర్లు.

జాతెను, వీడెను,—ఇవి చ్యుత మయ్యెను (నడలెను; వ్రీలెను; గలిత మాయెను;
 జాతిపోయెను-అనుటకు) పేర్లు.

వచ్చెను:—దీని పర్యాయములను (అం.నం.కూడ) 'వేంచేసెను వచ్చెం జను । దెంచెను విచ్చేసె నరుగుదెంచె ననఁగ నే । తెంచె నన నయ్యె నాగతుఁ । డంచుం బలుకుటకు నాఖ్య' (లంబర కేశా:)' (మాన.44.) అని వచించినది.

వచ్చెన్:—ఒకకవి వీనిఁ గొన్నిటి నిట్లు ప్రయోగించినాఁడు - 'కడసెన్ దుప్పులు డింకవేసె నెలుఁగుల్ గిట్టెం బులు ల్పింగముల్ । గడగొట్టెన్ మనుఁబిల్లు గంతుగొనె జింక ల్పిదై దోరెం గిటుల్ । మడిసెం గారెనుపోతు లేదు లిలిగెన్ మ్రగ్గెన్ వృకవ్రాతముల్ । గడుతు ల్చిక్కె గజాళి చొక్కె నపు డక్కానన్ దుమాధూళి గన్'(సారం.1.107.). ఇట ('జి.కా.')

వ్యాఖ్యాతలు-'చిక్కెన్-(పట్టువడెను), చొక్కెన్-సోలి పడిపోయెను'అని వ్యాఖ్యానించినారు. ఇట-ఈరెండుక్రియాపదములు-'వచ్చెను' - అనుటకే పర్యాయము లనఁ దగినవి. దీనికి తరువాతి వచన మిట్లున్నది- 'భూవరేణ్యుం డయ్యరణ్యాని ననేకమృగవిహంగరూటంబుల నిరాఘాటంబు గా గీటడంచి యెల్లెడలం బెల్లు గాఁ ద్రెల్లె నయిట్టి జింక దుప్పి కడితి మనుఁబోతు... గురుపోతు మొదలయినతనుమెకంబులబొందులను శకుంతబృందంబులను బొందు గా నొక్కకందవఁ బ్రోవు వేయించి' (అని). పట్టువడెన్ - అనుదానికి ప్రమాణము గా వీరు (బ్రౌ.)ఇచ్చుచున్నారు. (సూ.ని.)రెండర్థములను దీనికి ఇచ్చియే ఉన్నది. (సూ.ని.) 'చిక్కు' అనుదానికి 'చచ్చుట' అను-అర్థమునకు ప్రమాణము గా ఈ (సారం.) ప్రయోగమునే ఉదాహరించినది.(సూ.ని.) తప్పు వ్రాసిన దని కాఁబోలు! (బ్రౌ.) ప్రమాణ మిచ్చి 'పట్టువడెను' అను-అర్థము వచించినారు వీరు ప్రయోగపరామర్శమునకు పూర్వాపరపరామర్శము చాల నావశ్యకము. పై వచనము 'గీటడించి' అనుట, 'త్రెల్లె నకడితి' అనుచుండుట వీరు గమనించుకొనలేదు, ప్రమాదము. (వేద.వ్యా.) ఇచ్చట సరిగానే ఉన్నది.). ఇంకను గొన్నిపర్యాయములు వీని కిట్లున్నవి-'బెక్కె మెగురఁగొట్టె ...ననఁగఁ బరఁగు మృతునినమాఖ్యలు'(సాంబ.కీ॥). 'కూలె.. కాలంబు సేసెను....సమసె నాతె.... పేళ్లగును మృతునకు' (మాన.53.).

వెళ్లెను:—వేంక. దీనిపర్యాయములను ఇట్లు వచించినది-'నిర్గబుంచె ననుట కాఖ్య లెంచ నొ వెడలెను । వెలువడెఁ దరలెను వెలలె వెళ్లె.....' (మాన.59.).

వీడెను:— కొన్నిపర్యాయముల (వేంక.) దీనికి ఇట్లీచ్చినది-'...నడలె వదలె । వీడెను జాతెను వ్రీలె నాఁ జ్యోత మయ్యె,ననుటకు నామధేయము లమరు' (మాన.81.).

అ.వె. మ్రగ్గె, డొంకె, గుందె, దగ్గె, డీ లయ్యెను,
 స్రగ్గె, ముడిగె, డుంకె, నమసె, స్రుక్కె,
 గ్రుంగె, డస్సె, డిందె, గుదిసె, దూలె, నణంగె,
 ననగె నడగె ననుట యలరు; నభవ :

88

మ్రగ్గెను, డొంకెను, కుందెను, తగ్గెను, డీ లయ్యెను, స్రగ్గెను, ముడిగెను, డుంకెను, నమసెను, స్రుక్కెను, క్రుంగెను, డస్సెను, డిందెను, కుదిసెను, తూలెను, అణంగెను—ఇవి అడగెను (క్షీణించెను; తగ్గిపోయెను-అనుటకు) పేర్లు.

మ్రగ్గె:—‘మ్రొగ్గె’ (వావి.పా.). (బ్రొ.పా.) ‘మ్రగ్గెను’ (చూ.అను.)-(సాంఘ.) ఇట్లు వచించు చున్నది. ‘డస్సె, గుందె ముడింగె, దాకె ను బృడగెను, మ్రగ్గె గ్రుంగెను డొంకె స్రగ్గె స్రుక్కె, దగ్గె నన క్షీణదశ కగు’ (మాన.49).

స్రగ్గె:—సగ్గె (రూపాం.) ‘సగ్గె గుందె డొంకె దగ్గెను నడలెను, గ్రుంగె ను బృణంగె స్రుక్కె ననగె, దనరు బేల్లు క్షీణదశ నొందుటకు’ (అం.సం.70.).

డుంకె:—డొంకె - (వావి.అపపా) ‘స్రగ్గె డొంకెను గుందె దగ్గెను డిగె డుంకె, గ్రుంగె స్రుక్కెను ను బృణంగె డస్సె, నన క్షీణదశ నొందె ననుటకు’ (అవి) (వేంక. మాన.85.).

అడగె:—(ననగె) ‘దగ్గె ననుట’ అవి (పారాం.). (సూ.వి) ఈరెండు పాఠములను ఒక్కొక్కచో ఇచ్చుచున్నది - (చూ.డయ్య-అర్థము.4.) (చూ.తూలు అర్థము.8.). [క్షీణించు, తగ్గు; నశించు అర్థ-మనినది (సూ.వి.) దీనికి.]

అ.వె. మీతె, హెచ్చరిలెను, మించె, రెక్కొనె, హెచ్చె,
 నెచ్చె, బెరిగె, ననగె వృద్ధి జెందె
 ననుట కాఖ్య లగుచు నలరారు చుండు; ను
 గంధికుంతలాంబికాసమేత :

89

మీతెను, హెచ్చరిలెను, మించెను, రెక్కొనెను, హెచ్చెను, ఎచ్చెను, పెరిగెను— ఇవి వృద్ధి జెందెను (ఎచ్చరిలెను; ఎచ్చిరెన్నెను; ఎచ్చిరిలెను; రే కెత్తెను; కొనలు సాగెను; కొనసాగెను; వర్ధిలెను; ఎదిగెను; అభివృద్ధి చెందెను-అనుటకు) పేర్లు.

‘హెచ్చరిలెను:—‘హెచ్చరిలెను’ అనియే (అం.భా.పా.) అగపడు చున్నది. (సూ.ని.) గూడ దీనిని ఇట్లే ఉదాహరించినది. (సూ.ని.), పార మి ట్లిచ్చినను ‘హెచ్చిరిలు, హెచ్చిలు, ఎచ్చిరిల్లు, ఎచ్చిలు, ఎచ్చిర్లు’ అనువానికే ‘వృద్ధి చెందుట’ అర్థ మను చున్నది. ‘హెచ్చరిలు (ఎచ్చరిలు) అనుదానికి ఈ-అర్థమును ఇచ్చుట లేదు. (బ్రౌ.) ‘హెచ్చరిల్లుట, ఎచ్చరిలుట, అభివృద్ధి పొందుట’-అర్థ మని ‘ఏయుపాయంబుచే నైన నెచ్చరిలఁగ నీక రాక్షసకులము రమేశ్వ రుండుదునుము....’ (కలా.గీ.32.) అనుప్రయోగము నిచ్చు చున్నది. ఇట (సూ.ని.శ.ర.)లు ‘. నెచ్చిరిలఁగ’ అనియే (కలా.) పాఠ మను చున్నవి. (అం.భా.) ప్రామాణ్యమునుబట్టి (బ్రౌ.) పారమే ఇట ‘సరి’ అనిపించును. ‘ఎచ్చరిలు’ గూడ ఈ-అర్థమున ఉన్న దన వలయును. ‘అమగువమోముతోడను నేమిటి నో హెచ్చిరిల్లి హిమకరుఁ డొకనాఁ డేమో పోలు నఁట : యిఁకం దామర తాఁ బోలుదు నన దైవమునఁ గదే?’ (రాజ.చ. 2.179.) (చూ.సూ.ని.). ఇట ‘హెచ్చరిల్లి’ అనినను బాధ లేదు. (కాని) ‘హెచ్చిరిలు’ (ఎచ్చిరిలు) నకు (రూపాం.) అనఁ దగిన ‘ఎచ్చిలు’ అనుదానికి నిర్ధారకప్రయోగ మొకటి ఇ ట్లున్నది ‘మఱుసటి నాఁటివేకువ నమాత్యుఁడు మేల్కొని వంశ మంతయుం జెఱచిరి కూఁతురుం గొడుకుఁ జెల్లరె : మీఁదటఁ జంద్రహాసుఁ డె చ్చిఱినఁ బ్రమాద మౌ ననుచుఁ జిత్తమునం దలపోసి పీని నే. తెఱఁగున నైనఁ జంపెద యతిప్రవరోక్తుల బొంకుచేసెదన్’ (జై.భా. 8 93.) (అని). (ఎచ్చిలు-ఎచ్చు.) క. ఎచ్చు’ అని సూ.ని.).

‘హెచ్చెన్’—దీనికి సాధారణము గా ‘అతిశయించెను’ అనుఅర్థమునే నిఘంటువులు (విశేషవివక్ష లేక) ఇచ్చు చున్నవి.

అ.వె. తనరు ఖ్యాత మయ్యె ననుటకుఁ బేరు గా
నెగడె, ననఁగ వెలయు; నిండె, ననఁగఁ
బూర్ణ మయ్యె ననుట పొలుచు; నెఱుఁగె, బర్వె,
ననఁగ నొలపె ననుట; యద్రగేహ :

90

నెగడెను—ఇది ఖ్యాత మయ్యెను (ప్రసిద్ధి చెందెను; ప్రఖ్యాతి కెక్కిను; పేరువడెను-అనుటకు) పేరు.

నిండెను—ఇది పూర్ణ మయ్యెను (జలాదులచే పూరింపఁబడెను-అనుటకు) పేరు.

నెఱసెను, పర్వెను — ఇవి ఒలసెను (వ్యాపించెను; పొలసెను; కాంత్యాదులు అంతట ప్రసరించెను-అనుటకు) పేర్లు.

ఖ్యాత మయ్యెను:—(వేంక) ఇందులకు పర్యాయములను ఇట్లీచ్చినది-‘నెగడె వెలసెను నిండెను నెరసెఁ బర్వె । నావరించె ననఁగ ఖ్యాత మయ్యె ననెడి । మాటకు’ (మాన. 65.).

నెఱసెన్:—‘నెరసెను’ అని లఘురేఫాంతముగూడ ఇది. ‘ఇందుబింబముమీఁదికందుచందంబునఁ, గురులు నెఱ్ఱెగమున నెరపి యుండ’ (భార. విరా. 2. 138.) (చూ. సూ. ని.).

ఒలసెన్:—‘ఒలయు-వ్యాపించు, పర్వు, నెరయు-అని ఈ(అం.భా.కు) (బ్రౌ.) అర్థ మిచ్చినది. (సూ. ని.) ‘ప్రసిద్ధ మగు, ఒప్పు’ - అని అర్థ మిచ్చు చున్నది (చూ. పర్వు.). ఇది (అర్థాం.) అనవలసినది దీనికి.

అ.వె. అగిలె, విచ్చె, విఱిగెఁ, బగిలె, ననంగను

విరిసె ననుట కాఖ్య వెలయు చుండుఁ;

బిగిలెఁ, పీలె, ననఁగఁ బెం పొందు చుండును

జినిగె ననుట కాఖ్య; సితసమాఖ్య :

91

అగిలెను, విచ్చెను. విఱిగెను, పగిలెను — ఇవి విరిసెను (పగులఁబారెను; బ్రద్ధ లాయెను-అనుటకు) పేర్లు.

పిగిలెను, పీలెను — ఇవి చినిగెను (చిరిగెను. పికిలెను; బిగువుచే వస్త్రాదులు చీలెను-అనుటకు) పేర్లు.

విఱిగెన్:—‘భ్రమ గొనినట్లు మి నివ్వఱిగి పైఁ బడినట్లు’ (తారా. 4. 53.) మొ. దీనికి (ఉదా.) అనఁ దగినవి.

విరిసెన్:—‘మత్తమధులిబ్బో-లాహలాస్వీత మై విరిసెన్ దిక్కులు’ (భీమ. 6. 92).

పిగిలెన్:—(‘పికిలెన్’-(రూపాం.).) ‘పెట్టి ముది గ్రుడ్లు వడకుండఁ గట్టు కాచి పొదుగుటయు నెరకొని కొన్నిపూటలకును । బికిలె’ (వేం. పంచ. 1. 750.) (చూ. సూ. ని.).

ఆ వె. అంజె, నళికె, వెఱచె, నదరె, దద్దె, దద్దె
 తీల్లె, జడిసె, ననఁగఁ జెల్లు భయముఁ
 జెందె ననుట కాఖ్యచేత; చలించె నం
 చనుట బెదరె, ననఁగ నలరు; నభవ :

92

అంజెను, అళికెను, వెఱచెను, అదరెను, దద్దెను, దద్దెయీల్లెను, జడిసెను—ఇవి
 భయముఁ జెందెను (భీతిల్లెను; భయపడెను; భీతుఁగానెను; అడలెను-అనుటకు)
 పేర్లు.

బెదరెను — ఇది చలించెను (ఆకస్మికభయముచేత శరీరము కంపించెను (వణఁకెను;
 అదరిపడెను-అనుటకు) పేరు.

అదరెన్ — (అదరు) 'అదిరెన్' (రూపాం.) 'అదురుదురే పగదాయకుఁ, జెదురుదురే దైర్య
 మెడలి జీవితవాంఛన్, ముదురుదురే మూలల నరి, కెదురెదురేకాక శూరు లెచ్చి నైనన్'
 (చంద్రా. 6.96.) (చూ.సూ.ని.).

[దద్దెన్ — '... నదరె, దద్దిరె దద్ది, రిల్లె (వావి, అపపా.). 'దద్దిలె....' (బ్రా.పా.) (చూ.
 అను.).].

దద్దెయీల్లెన్:—దద్దిల్లె (రూపాం.) అని (శ.ర.).

చేతన్.—'.. చేతఁ (జలించె)' (వావి. అపమున్ది.).

బెదరెను:—'బెదురు - ఆకస్మికభయ - 'ఆకస్మికము గ భయపడుట'-అని (చిన్న.దాతు.).

ఆ.వె. తడిసె, నానె, ననఁగఁ దనరు నార్ద్రం బయ్యె
 ననుట కాఖ్య; తెగియె, నతె, ననంగ
 చేద మయ్యె ననుట చెలఁగుచు నుండు; ను
 గంధికుంతలాంబికాసమేత :

93

తడిసెను, నానెను—ఇవి ఆర్ద్ర మయ్యెను (తడి కలిగి యుండెను; చెమ్మగిల్లెను;
 తేమగిల్లెను-అనుటకు) పేర్లు.

తెగియెను, అతెను — ఇవి చేద మయ్యెను (తెగిపోయెను; తెగెను; తునిఁగెను;
 రూ పతెను-అనుటకు) పేర్లు.

తెగియెను:— 'మీనమూర్తి నిజశృంగం బెత్తి తీరస్థుఁ డౌ । మనుజాశీప్రభు నేయఁగాఁ దెగియె
రంభా స్తంభముం బోలి ' (దశా. 1.264) (చూ. బ్రౌ.).

అతెన్:— 'అరుట, తగ్గుట, నశించుట (దీపిక), చేదమవుట, తెగుట (అం భా.) లేకపోవుట'—అవి
(బ్రౌ.). దీనికి 'తుది రాజ్యము సగము... 'అను పద్యములోని 'అది గాదే తెగి బంట వై
యఱుము' అను తిక్కనార్యుని ప్రయోగము లక్ష్య మనఁ దగును. 'తెగి-సాహసించి: ప్రాణ
ములపై ఆస విడిచి: ప్రాణాలకు తెగించి-అనుట) బంట వై శూరుఁడ (వైశౌర్యము చూపి-
అనుట) 'అఱుము-తెగుము: ముక్కలు ముక్క లగుము, నామరూపములు లేక (నశించి)
పోము'—అనుట చెప్పఁబడు చున్న దన వచ్చును.

సీ. అచ్చివచ్చె, ననంగ నై వచ్చె, ననంగ మే
లై వచ్చె ననుట యౌ; నావటిల్లె,
ననంగను గలిగె నం చనఁ దోఁచు; గడతేటె,
ననఁ గృతార్థం బయ్యె ననుట కొప్పు;
నీడుమీతె, ననంగ నీడేతె, ననంగను
వయసు వచ్చె ననుట వఱలు; నందు
నంత్యంబు నెఱవేతె, ననుటకుఁ దోఁచును;
బొంగె, నుప్పతిలె, నుప్పొంగె, ననంగ

గీ. నుబ్బె ననుటకు నర్థ మై యొప్పు చుండు;
నలరు ననుకయ్యె, ననుట జొబ్బిలె ననంగఁ;
బరఁగుఁ జఱు కయ్యె, ననుమాట యొరిమె ననంగ;
భూతిలసితాంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

94

అచ్చివచ్చెను, బవచ్చెను—ఇవి మే లై వచ్చెను (అయివచ్చెను; అనుకూలపడెను;
క్షేమకారి ఆయెను-అనుటకు) పేర్లు.

ఆవటిల్లెను—ఇది కలిగెను (సంభవించెను; ఏర్పడెను-అనుటకు) పేరు.

గడతేటెను—ఇది కృతార్థ మయ్యెను (ధన్య మయ్యెను; చరితార్థ మయ్యెను; కృత
కృత్య మయ్యెను; సఫల మాయెను, ప్రయోజనము కల దాయెను-అనుటకు) పేరు.

ఈడు మీతెను, ఈడేతెను—ఇవి వయసు వచ్చెను (యౌవనము వచ్చినది ఆయెను; యుక్తవయస్కు అయ్యెను-అనుటకు) పేర్లు.

ఈడేతెను — ఇది నెఱవేతెను (సిద్ధించెను; సమకూడెను; ఫలించెను-అనుటకు) పేరు.

పొంగెను, ఉప్పతిలెను, ఉప్పొంగెను—ఇవి ఉబ్బెను-అనుటకు (మీడికి ఉబ్బితెను; (జలాదులు) పైకి లేచెను-అనుటకు) పేర్లు.

జొబ్బిలెను—ఇది అను కయ్యెను-అనుటకు (కొంచెము పలుచనిది గా; అంతగట్టిది అంతపలుచనిది గా కుండగా ఉండెను-అనుటకు) పేరు.

చుఱు కయ్యెను—ఇది ఒరిమెను (తైత్త్వము; వాడిమి; ఎక్కువప్రకాశము గలిగి ఉండెను-అనుటకు) పేరు.

[వఱు నందున్:—‘వఱు నెందు....’ అని (వావి.అపపా.). (సూ.ని.) పై రెండుపాఠములను ఇచ్చినది-(అందు) (చూ.నెఱవేఱు). (ఎందు) - (చూ.ఈడు మీఱు). ‘అంత్యంబు నెఱవేఱె ననుటయు; దోచును’ అనియే పాఠ మగపడు చున్నది. అప్పుడు ‘అంత్యంబు’ అనునది సప్తమీవిభక్త్యర్థకప్రథమాంత మన వలయును.

[అను కయ్యెన్:—‘....నను వయ్యె’ (వావి.పా.) (అపపా.).].

గీ. ఒడ్డగిలె, నాఁగ నొకదిక్కు కొరగె ననుట
యెనఁగు; బెండగిలెను, నాఁగ నెత్తువడియె
ననుట తగు; నొల్లఁబోయె, నాఁగను దనర్చుఁ
జిన్నఁబోయె నఁట చనఁ; జిత్స్వరూప :

910

ఒడ్డగిలెను—ఇది ఒకదిక్కునకు ఒరగుటకు (వ్రాలుటకు; ఒకవంకకు వంగుటకు) పేరు.

బెండగిలెను—ఇది ఎత్తువడియెను (బెండువడెను; బెండాయెను; బలహీన మాయెను-అనుటకు) పేరు.

ఒల్లఁబోయెను—ఇది చిన్నఁబోయెను (వాడెను; చిన్నఁగఁబోయెను; వెలవెలఁబోయెను; శోభాహీన మయ్యెను; కాంతి లేని దయ్యెను-అనుటకు) పేరు.

ఒరగు:—‘ఒరగు’ అని శకటరేఫాంతముగూడ ఇది. ‘ఒకపక్షమునకు చెంది ఉండు’ అనునది దీనినుండి ఏర్పడినలాక్షణికార్థము-అనఁ దగినది.

చిన్నఁబోయె:—(వావి.అపపా.). ‘చిన్నవోవు-భేదే-ఖిన్నుఁ డవుట’-అని (చిన్న.భాతు.) (శ.ర.). ‘అని విన్నవించినప్పుడె । విని చిన్నఁబోయె దైత్యవీరుఁడు ..’ (దశా.5.32.) ఇట్లే. నం । దనుఁ డొక్కఁడును లేమి సీనగరు చిన్నఁబోయె ’ (వరాహ. 2.92) (చూ. సూ. ని.). చిన్నఁగఁబోవు(రూపాం.) ‘సంతతి లేనిదుఃఖమున .నరసిజేక్షణ చిన్నఁగఁబోయి యుండు . ’ (శివ. 2.19.) (చూ.సూ.ని.).

గీ. ఓసరిలెఁ, దగ్గఁ, దటిగె, నా నొప్పుఁ దక్కు
వాయె ననుమాట; కలిచె, నా నలరు వలచె
ననుట; కసిదేతె, నాఁగను ఖ్యాతిఁ జెంది
యుండుఁ గన్పట్టె ననుట; సూర్యోత్తమాంగ !

96

ఓసరిలెను, తగ్గెను, తటిగెను—ఇవి తక్కు వాయెను (తక్కువపడెను; కొఱత వడెను; హీన మాయెను; అల్పతఁ జెందెను; తక్కువ దయ్యెను-అనుటకు) పేర్లు.
కలిచెను—ఇది వలచెను (ప్రియపడెను; ఇష్టపడెను; కోరిక కల వాయెను-అనుటకు) పేరు.

కసిదేతెను—ఇది ‘కన్పట్టెను’ అనుటకు (కనఁబడెను; అగపడెను; చూపట్టెను - అనుటకు) పేరు.

కలిచెన్:—‘కలిచె’నా ‘అని (వావి.పా.). (బ్రౌ.పా.) గూడ ఇదియే : (చూ.అను.) ఇచ్చట (సూ.ని.) ఇట్లు వచించు చున్నది. ‘కలుచు (ల్లు) న. క్రి. మోహించు, వలచు ..గీ -కలిచె నా నలరు వలచె, ననుట ’ (ఆం.భా 3.98.) (‘కలిచె’ అపముద్రితము) (అని) (ఆం.భా.) అకర్మకక్రియల వచించుప్రకరణ మిది. (సూ.ని.) ‘సకర్మక’మని అర్థ మిచ్చు చున్నది. ఇది ప్రమాదము. (సూ.ని.) ఇందులకు ఇచ్చిన ప్రయోగ మిది. ‘కలువక కల్పినట్లు తమకం బెద లేకయుఁ గల్గినట్లు ..తా నొరుఁ గల్వమి నేర్పు వేశ్యకున్’ (కుమా. 8.142.) (అని.). ఇచ్చట ‘ప్రియపడు; ఇష్టపడి యుండు; కోరిక కలిగియుండు’-అనెడి ‘అర్థమే’ సుసంగత మని పించును. ‘తమకం బెద లేకయు’ అనుట ‘ఈయర్థమునందు పునరుక్తము కాక యుండును’

‘కలువక కల్పినట్లు’ ఇష్టపడక, ఇష్టపడినట్లు-(కోరక కోరినట్లు-అనుట.) ఒరున్ కల్వమి-
ఇతరు నుద్దేశించి-(ఇతరునిఁగూర్చి) కోరిక ఉండుట లేనిది గా-(ప్రీతి లేనిది గా-ఉండుటను)
నేర్చును-అవ వచ్చును : (లేక) దీనికి రెండర్థములు గల వనుట (సకర్మము-అకర్మమును-
ఇది అనుట) సముచిత మేమో : (పరిశీలనీయము.) ఏ మైనను, ఇది ‘సకర్మము’ అని
(అం.భా.ను) ఇందులకు (సూ.ని.) ప్రమాణము గా ఒనఁగుట ప్రమాద మనవలసినదే :
‘వలచు’ అనుటకు-‘ప్రియపడు’-అను అర్థము కలదు. (అక.) ‘వలతు నే భక్తకోటికి వారి
జాక్షి’ (హర.2.13.) (చూ.సూ.ని.). కలఁచు-అనుదానికిఁగూడ ‘కామవికారముగలవానినిఁ
గాఁ జేయు’ అను-అర్థమును ఇచ్చి (సూ.ని.) స.క్రి. అనినది ప్రయోగములతో.

కసిదేఱెన్ —నిఘంటువులు ఈపదమును గ్రహించి ఈ-అర్థమును ఇచ్చుట లేదు.

సీ ఓహటించె, ననంగ నోడె నంచును దోఁచుఁ;

గూఁకె, నాఁ గనుపట్టుఁ గ్రుంకె ననుట;

కోలుపోయె, ననంగ బేలుపోయె, ననంగ

మోసపోయె ననుట పొలుచుఁ; దీరె,

ననఁగను విలిచె నం చని పల్కఁగాఁ దగుఁ;

గెరగొట్టె, ననఁగను గిలకిలఁ బలి

కె ననెడిమాట యాఁ; గేకన ల్గొట్టె, నాఁ

గేకలు వేయుచుఁ గేలు దట్టి

గీ. నవ్వుట చెలంగు; గర్వాడె, నాఁగ మేపు

మేసె ననుట దనర్చును; మెఱయుఁ గిసిమ

సంగెఁ, జెలరేఁగె, నాఁగను సమము లగుచు;

భూషితభుజంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

97

ఓహటించెను—ఇది ఓడెను (అపజయమును పొందెను; పరాజితుఁ డయ్యెను - అను
టకు) పేరు.

కూఁకెను—ఇది క్రుంకెను (అస్తమించెను; కనఁబడ కుండఁ బోయెను-అనుటకు)
పేరు.

కోలుపోయెను, బేలుపోయెను—ఇవి మోసపోయెను (వంచించుట; మోసము పొందెను-అనుటకు) పేర్లు.

తీరెను—ఇది నిలిచెను (నిలువఁబడెను; నిలిచి ఉండెను-అనుటకు) పేరు.

కెరగొట్టెను—ఇది కిలకిల పలికెను (పెద్దధ్వనితో నవ్వుచు మాట లాడె-ననుటకు) పేరు. (కిలకిల, కలకల-అనునవి నవ్వుటయం దగుధ్వనికి అనుకరణములు.)

కేకనల్గొట్టెను—ఇది కేకలు వేయుచు కేలు దట్టి నవ్వుటకు(చప్పటలు గొట్టి కేకలు వేయుచు పరిహసించి నవ్వుటకు) పేరు.

గర్వాడెను—ఇది మేపు మేసెను (గరువాడెను; భుజించెను; తిండి తినెను-అనుటకు) పేరు.

కసిమసఁగెను, చెలరేఁగెను—ఇవి (నమానార్థకములు) (విజృంభించెను; ఎక్కువ సానుర్యము చూపెను-అనుటకు) పేర్లు.

ఓహటించెను:—మఱికొన్ని పేర్లను గూడ (అం.శే.) దీనికి ఇచ్చినది-‘ఐదుపదిచేసె వెనుకముం దయ్యె జుఱిగె । వీగె వెన్నిచ్చె వెనుకంజ వేసె ననంగ । నోహటించె ననంగఁ బేళ్లొప్పు చుండు । నాహవపరాజ్మఖం డయ్యె ననుట (కథవ !)’ (12).

తీరెన్:—‘త్రేణుల్ తీరె, బారుల్ తీరె’ (మొ.). వానిలోని ‘తీరె’ ఇందులకు ఉదాహరణము కావచ్చును. ‘తీతెన్’ (వావి.అపపా.). పైపారము(ప్రాత వ్రాత ప్ర.పా.) (చూ సూ ని)

గర్వాడెను:—‘గర్వాడెను’ అనునది (ఇచ్చటిపా.) అని (శుద్ధాం.పా.).

ఆ.వె. దాఁగురించె, మఱిఁగె, దాఁగె, ననంగను

దాఁగి యుండె ననుట గాఁగఁ దోఁచు;

జదుకుపడె, ననంగఁ జదికిలఁబడె నను

మాట గాఁ దనర్చు; మాతృభూత !

98

దాఁగురించెను, మఱిఁగెను, దాఁగెను—ఇవి చాఁగియుండెను(చాటువడెను; మఱుఁగు పడెను; పొంచి ఉండెను; దాఁగుకొనెను; కానదా కుండ ఉండెను-అనుటకు) పేర్లు

చదుకుపడెను—ఇది చదికిలఁబడెను (చతికిలఁబడెను; (పిఱుఁదులు నేలకు అనించి) కూలఁబడెను-అనుటకు) పేరు.

డాగురించెను:—భార. ప్రయోగ మిట్లున్నది. 'ఏ మటు పోక శౌరి మది నేర్పడ మున్ గని డాగు రించెనో' యేమిటి కెందుఁ బోయిరా (పొ. 1.280.).

చదుకుపడెను;—'చదికిలఁబడు' చదుకుమీఁదినుండి ఏర్పడినదే! అన నగును (త. 'చదుక్కల్' జాబుట) (చూ. సూ. వి. చదుకు.).

చదికిలఁబడెను:—'... పాండవవీరుఁడు రాజుమేన బెట్టిద మగుబాణ మొక్కటి వడిం గొని...' (భార. ఖీష్ట. 2.110). 'చతికిలఁబడెను' అని (వ్యవ.). నిర్ధారకప్రయోగము ఏదియు దీనికి నిఘంటువులు ఇచ్చుట లేదు. చదికిలఁబడు అనుదాని కైన-అపభ్రంశమే 'చతికిలఁబడు' అన వలయును.

సీ. చేకుటె, జేకూరె, జేకూడె, నం చన

నేకార్థములు గాఁగ నెనఁగు చుండు;

వనమటె, వేసారె, విసివె, నటం చన

నేకార్థములు గాఁగ నెనఁగు చుండు;

బొబ్బెట్టె, వాపోయె, బొబ్బరిల్లె, ననంగ

నేకార్థములు గాఁగ నెనఁగు చుండు;

గుదురుపడెను, నెలకొనెను, డెక్కొనె, నన

నేకార్థములు గాఁగ నెనఁగు చుండు

గీ. వెచ్చె; ననఁ గందె, ననఁగను వేఁగె, ననఁగఁ

గమలె, ననఁగను దనరు నేకార్థములు గ;

వేగె, నాఁగను దెలవాటె, నాఁగ వేవె,

ననఁగ నేకార్థములు గాఁగఁ దనరు; నభవ :

99

చేకుటెను, చేకూరెను, చేకూడెను—ఇవి (ఏకార్థకములు-ఒకేఅర్థము కలివి - సమా నార్థకములు) లభించెను; నమకూడెను; ప్రాప్తించెను; కలిగెను-అనుటకు) పేర్లు.

వనమటెను, వేసారెను, విసివెను — ఇవి ఏకార్థకములు) (శ్రమపడెను; అలసట చెందెను; బడలెను; చాలశ్రమము కలివఁ దాయెను-అనుటకు) పేర్లు.

బొబ్బెట్టెను, వాపోయెను, బొబ్బరిల్లెను—ఇవి (ఏకార్థకములు) బొబ్బరించెను; గట్టి గా అఱచెను-అనుటకు) పేర్లు.

కుదురుపడెను, నెలకొనెను, డెక్కొనెను—ఇవి (ఏకార్థకములు) (పాడుకొనెను; నెలవుకొనెను; నాటుకొనెను; స్థిరపడెను; నిలిచి యుండెను; ప్రతిష్ఠిత మాయెను; కదల కుండ దృఢము గా ఉండెను-అనుటకు) పేర్లు.

వెచ్చెను, కందెను, వేగెను, కమలెను—ఇవి (ఏకార్థకములు) (క్రాగెను; తాపము నందెను; తాపముచే (వేడిమిచే) వర్ణాంతరమును (మఱియొకరంగును) పొందెను-అనుటకు) పేర్లు.

వేగెను, తెలవాటెను, వేవెను—ఇవి (ఏకార్థకములు) (పొడిచెను; ఉదయ మాయెను; (సూర్యాదులు) ఉదయించెను-అనుటకు) పేర్లు.

వేసరు:—‘వేసాఱు, వేసఱు’ నిర్వేదే ‘విసుకుట’ - అని (చిన్న.భా.తు.). దీనిని (అర్థాం.) గా నిఘంటువు లిచ్చినవి. ‘వసమఱు’ అనుదానికి ‘స్వాధీనత తప్పు’ అనియే అర్థ మను చున్నవి (సూ ని మొ.).

బొబ్బెట్టె:—‘బొబ్బరించు-ఉత్క్రేశే గట్టి గా నఱచుట’ అని (చిన్న.భా.తు.).

నెలకొనెను:—‘వ్యాప్తై, అవస్థానే చ-వ్యాపించుట, నిలుచుట’ అని (చిన్న.భా.తు.).

కందెను.—అం.భా. (1.49) లో తాపమునకు (అగ్గివేడిమికి) నామము గా ‘కందు’ ఇచ్చినది.

(బ్రౌ.) ‘వెచ్చుట-కమలుట, కందుట’ అను చున్నది(చూ అను) (సూ.ని.) వెచ్చు-అనుదానికి

‘క్రాగెను; తప్త మగు’ అని అర్థ మిచ్చి ప్రమాణముఁ గా ఈ(అం.భా.)ను ఉదాహరించినది.

ఏతత్పరిశీలనమున వీని కన్నిటికి సమన్వయ మేర్పడునట్లు పైరీతిని నావ్యాఖ్య సాగినది.

తెల్లవాటెను.—తెలాటెను (రూపాం.) ఒకకవి దీనిని ఇట్లు ప్రయోగించినాఁడు ‘ఆఁకటను బోవఁ

జాలవే యంగడిండు । గంట తాకట్టు గా నుంచి కడుపునిండఁ । గుడువు మిచ్చట సిగ్గిలఁబడి

తెలాఱు । దాఁక నొఱలినఁ గలుగదు తధ్య మనిన’ (చెన్న. 2.42) (చూ సూ.ని.తెలవాఱు.).

ఆ.వె. డిల్లపడె, ననంగఁ జెల్లును ధృతి వీడె

ననుట; జాగుచేసె ననుట కొప్పుఁ

దడనె, ననఁగ; మిడిసిపడె ననుటకుఁ దగు

మిడుకుమాలె, ననఁగ; మిహిరభూష :

డిల్లపడెను—ఇది ధృతి వీడెను (దైర్యము వదలెను; వ్యాకులపడెను; కలఁత చెందెను; ఖోభపడెను—అనుటకు) పేరు.

తడనెను—ఇది జాగుచేనెను (అలస్యముచేనెను; మసలెను; ఆలసించెను—అనుటకు) పేరు.

మిడుకుమాలెను—ఇది మిడిసిపడెను (మిట్టిపడెను; త్రుళ్లిపడెను; ఎగిరిపడెను—అనుటకు) పేరు.

డిల్లపడెను.—‘డిల్లపడు-భయాదులచే సత్త్వహీన మగు’ అని (శ.ర.). ‘నిశ్చేష్టతాయామ్ - నిశ్చేష్టం డవుట-అని (చిన్న.భా.తు.).

మిడిసిపడెను.—‘మిట్టు, మిట్టిపడు, మిడియు, మిడిసిపడు-‘హఠా దుత్పతనే’- ప్రసభము గా నెగయుట-అని (చిన్న.భా.తు.).

మిడుకుమాలెను:—‘మిడుకుమాల-చచ్చు’-అని (సూ.ని.). ప్రయోగ మిట్లున్నది ‘...సూతు, నిరువదేనమ్ములఁ దురగవతుష్కంబు, మిడుకుమాలఁగ నేసి మిన్ను ముట్ట । నార్చిన ...’(ఉ. హరి. 3.53.) ఇది (అర్థాం.) అనఁ దగినది. ఈ-అర్థమున (మిడుకు+మాల) అని, నామము ధాతువు కలసిన-ఒకవిధ మగుశబ్దపల్లవ మిది. (అం.భా.) ప్రదర్శించినది ‘మాల’ ధాతువు అనుప్రయుక్తము గాఁ గల ‘మిడుకు’ ధాతు వన వలసినది.

సీ. ఆశ్చర్యమును జెందె ననుమాట కర్థ మై
తటకాపడె, ననంగఁ దనరు చుండు;
ననిచె, నాఁగఁ జిగిర్చె ననుటయు వికసించె
ననుటయు నర్థ మై యలరు చుండు;
మోహరించె, ననంగ మొనఁ జేసె నని తోఁచుఁ;
బ లెక్కెక్కె, ననఁ దగుఁ బందె ననుట;
నివ్వటిల్లె, ననంగ నిండారె, ననఁ బూర
టిల్లె, నా సమము లై యుల్లసిల్లుఁ;

గీ. దొప్పటిలఁ బందె, నాఁగను దోఁచుఁ దట్టు
విలుగఁ బందె ననుటకును; బిలుదివిచె, న
నంగ వెనుదీసె ననుట దనర్చి యుండు;
భూతిలసితాంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

తటకాపడెను—ఇది ఆశ్చర్యమును జెందెను (అచ్చెరుపడెను; విస్మయపడెను; అబ్బురపడెను; ఆశ్చర్యపడెను-అనుటకు) పేరు.

ననిచెను—ఇది చిగిరెను (పల్లవించెను; చిగురొత్తెను; చిగిరించెను; చిగురు వెద్రెను; చిగురాకులు గలది గా ఆయెను-అనుటకు), వికసించెను; విరిసెను; పూలు పూచెను-అనుటకును) పేరు.

మోహరించెను—ఇది మొనజేసెను (పన్నెను; పూహము గా ఏర్పడెను-అనుటకు) పేరు.

పల్కెక్కెను—ఇది పండెను (పలము - (మొ.) పక్వ మాయెను; పరిపాకస్థితికి వచ్చెను-అనుటకు) పేరు.

వివ్వటిలెను, నిండా రెను, పూరటిలెను—ఇవి (సమములు-సమానార్థకములు) (పూర్ణ మాయెను; నిండెను (జలాదులతో కుండ మొ.) అవకాశము లే కుండ ఉండెను-అనుటకు) పేర్లు.

తొప్పటిలఁబందెను—ఇది తట్టు విఱుగఁ బందెను (ఒకప్రక్కకు ఒకగునట్లు (పడి) పందెను; అధికము గా పందెను-అనుటకు) పేరు.

పిఱుదివిచెను—ఇది వెనుదీసెను (వెనుకకు పోయెను; పరాజ్ఞాన మాయెను-అనుటకు) పేరు.

తటకాపడెను:—దీనిమీద నైనకృదంతనామమే 'తటకాపాటు'. (అం.భా) దీనిని (1.132.) లో ఉదాహరించి 'ఆశ్చర్యము' అర్థ మనినది. నిర్భరాశ్చర్యమునకు వేఱుగా 'నివ్వెఱ' ఇచ్చినది. (నూ.ని.) 'తటకాపాటు' నకు నిర్భరాశ్చర్యము: నివ్వెఱపాటు, నిశ్చేష్టత' అర్థము - అని (1.132.) అం.భా. ప్రమాణ మను చున్నది. ప్రమాద మనిపించును. ఉచ్చటఁగూడ పైక్రియకు 'ఆశ్చర్యపడు, నివ్వెఱపడు, నిశ్చేష్టత నొందు' అను చున్నది. (అం.భా.) ఇట స్పష్టము గా ఆశ్చర్యము చెందుటయే అర్థ మను చున్నది. (బ్రా.) ఈఅర్థమే చెప్పి 'కుటిలాలకయ్యోయ్యారము | తటకాపడి చూచెఁ జూపుతమి దీరంగన్' (దశా. 7 48.) ప్రయోగమును, 'లంకాపుర రాజ్యలక్ష్మి దటకాపడి చూచుచు నున్నయత్తఱిన్' అని (దశా.) మఱియొకప్రయోగమును ఇచ్చినది. (చూ.అను.). ఇక (శ.ర.) ఈక్రింది (సారం.) ప్రయోగము ఇచ్చి(తటకాపడు-

చేష్టలుతక్కు) అని అర్థ మొనగినది. (శ.ర.) చూపిన ఈ ప్రయోగము చూపియే 'నివ్వెట పడు, విశ్చేష్టత నొందు' అర్థ మనినది దీనికి (సూ.ని.). 'నివ్వెట'ను నిర్భరాశ్చర్యపరముఁ గా వేఱుపఱచు చున్న (అం.భ.) (సూ.ని.శ.ర.లు) చెప్పు చున్న 'నిశ్చేష్టత నొందు'అను - అర్థ మును దీనికి అంగీకరింపదు. (సూ.ని.శ.ర.లు) ప్రమాణముఁ గాఁ గొనిన (సారం.) ప్రయో గము ఇది - 'కంతుఁడొకాక యారజనికాంతుఁడొ లేక జయంతుఁడో ! యితం । డెంతవిలాస మెంతకళ యెంతయెయార మటంచు విస్మయా । క్రాంతమనంబుతోడఁ బులకల్ దొలకం గను తెప్పవేయ క । క్కాంత మహాభిలాషఁ దటకాపడి చూచెఁ గుమారశేఖరున్' (2.37.). 'నిశ్చేష్టత నొందిచూచెను' అనుటకంటె 'అశ్చర్యపడి మహాభిలాషతో చూచిన దనుటయే ఉచిత మనిపించును 'చేష్టలు లేనప్పుడు మహాభిలాషతో చూచుట ఎట్లు? మనస్సు విస్మయా క్రాంత మైనట్లే, చూపును మహాభిలాషచే విస్మయపరవశ మైన దని వచించుటకే 'తటకా పడి....చూచె'ననుట జరిగిన దనిపించును. ఇదిగాక, దీనికి (తటకాపడు-అనుదానికి) కలఁత పడు, కంగారుపడు'-అనుఅర్థము చెప్పవలసినప్రయోగములు గూడ ఉన్నవి (చూ.సూ.ని.). అందులకే అర్థాంతరము గా దీనినిఁగూడ ఇచ్చియే ఉన్నది (సూ.ని.). అదియే యిట దీనికి సముచిత మగు-అర్థ మనిపించు చున్నది. 'మహాభిలాషతో త్రొక్కినలాడుచు (బొత్తుర్వములొ) చూచెను'అని అర్థము. అందులకే పూర్వబీక-తటకాపడి-తొట్టుపడి (కంగారుపడి) అని అర్థ మిచ్చినది. ఇట (జి.కా.వ్యాఖ్య) పూ.టీ. త ప్పని తాను (శ.ర.) అర్థమే ప్రమాణ మనుచు ఈ (అం.భ.)నుగూడ జోడించినది. వీనికి సంగతి ఎట్లో? శ.ర. అం.భ. ఏకార్థకములు కావు. వనిచెను.—దీనికి 'కోరకీత మగు' మొగ్గయెత్తు-అను అర్థముగూడ పూర్వము అం.భ. వచించి నది (చూ.2.35.) 'వికపించు'-అనెడి-అర్థముచే, చిత్తవికాసాదులేకాక పుష్పవికాసాదులును సంగ్రహింపఁబడిన వనవచ్చును - 'ప్రావృషేణ్య పయోధర ప్రభవ మైన । గాలి ననిచిననీవ వృక్షంబువోలె' (శృం. నై.3.48.) మొ.

మోహరించెను:—దీనికి (అం.శే.) ఇ ట్లర్థ మిచ్చినది 'మోహరించెను దండెత్తె మొనసె దాడి । చేసెఁ బో బొగ్గఁ గోల్తలఁజేసె మాటు । కొనియె దళమొత్తె ననఁగఁ బే శ్లొనరు । నాహవో ద్యోగ మొనరించె ననుట (కభవ)' (13). 'మోహరించు-రణోద్యోగే' రణోద్యోగము సేయుట' - అని (చిన్న.భాతు.). 'మొనచేసుట, ఎదిరించుట' - అని (బ్రౌ.) (చూ.అను.). (అం.శే.) (అర్థం.)అనఁ దగినది. ఆహవోద్యోగమే రణోద్యోగము. ఎదుర్కొనుట, ప్రతిఘ టించుట-దీనికి అర్థ మనవలయును. ప్రయోగములను (సూ.ని.)ప్రదర్శించుచున్నది రెండర్థము

లకు. (అహవోద్యోగము) - 'మూడుకన్నులవేల్పుతో మోహరించి నేడు దేహంబు లేక
యున్నాడు తాను । వేయికన్నులవేల్పుతో విగ్రహించి । వనిత యిం కేమి గా నున్నవాడో
మరుఁడు' (శృం.వై. 4.28.). (వ్యాహము గా వీర్పడు) 'ఐనను గ్రొంచవ్యాహవిధానంబున
మోహరించి...' (భార.భీష్మ 2.25.) మొ.

తొప్పటిలఁబడెను:—'తొప్పరిలఁ బడెను' అని (బ్రౌ.అం.భా.పా.) (చూ. అను.). నిఘంటు
వాకటి ఇట్లే పాఠ మిచ్చి 'అనత మగు' అని అర్థము చెప్పినది గూడ.

గీ. వగచె, దురపిల్లె, వందురె, బల్లటిల్లె,

బొక్కె, నన నంగలార్చె నాఁ బొల్చి యుండుఁ;

బలుకఁబాటె, ననం దెల్లఁబాటె ననుట

కలరి యుండును; మాతృభూతాభిధాన :

102

వగచెను, దురపిల్లెను, వందురెను, పల్లటిల్లెను, పొక్కెను—ఇది అంగలార్చెను
(పరితపించెను; దైన్యముతో శోకించెను; దుఃఖపడెను-అనుటకు) పేర్లు.

పలుకఁబాటెను—ఇది తెల్లఁబాటెను (తెల్లనయ్యెను; తెల్లపడెను; తెల్లఁదనము
పొందెను; భయాదులచే వివర్ణ మాయెను; పొలిపోయెను-అనుటకు) పేరు.

అంగలార్చెన్:—'అంగలార్చు-దైన్యరోదనే'-దైన్యము గా వీడ్చుట-అని (చిన్న ధాతు). అంగ
లార్చుట-దుఃఖపడుట, వీడ్చుట. అంగలార్చు-దుఃఖరూప మైనవిచారము-అని (బ్రౌ.).

పలుకఁబాటెను:—'పలకఁబాటె.....' అని (వావి.పా.). (అం.భా.పా.) గా ఈయకపోయినను
'పలకఁబాటుట'యే (బ్రౌ) గ్రహించినది. (సూ.ని.శ.ర.లు) బహుప్రయోగములతో 'పలుకఁ
బాటు' అనియే గ్రహించినది. 'పల్క-బాటు' (రూపాం.) 'చెక్కులు పల్క-బాటె గడు
చిట్టుము లయ్యె మొగంబు వాడెఁ జ । న్ముక్కులు నల్పు గూడె. ...' (ద్వా.3.28.)
(ప్రాతప్రతిపా.) (చూ.సూ.ని).

గీ. బీటువోయె, ననంగను మీటు వ్యర్థ

మాయె ననుటయు మెల్లన పోయె ననుట;

గుంపుగూడె, ననెడిపలు కొప్పు చుండు

మల్లడిగొనె ననంగను; మాతృభూత :

103

బీజువోయెను—ఇది వ్యర్థ మాయెను (పొల్లవోయెను; రిత్తవోయెను; విఫల మాయెను-అనుటకు), (మెల్లన పోయెను) (తిన్నఁగా; నెమ్మదిగా విమృశము గా; మందము గా వెల్లెను-అనుటకును) పేరు.

గుంపుగూడెను—ఇది మల్లడిగొనెను (గుంపు గా (సమూహము గా) చేరెను-అనుటకు) పేరు.

బీజువోయెను—(అం.శే) మఱికొన్నిటినిగూడ దీనికి పర్యాయములఁ గా ఒనఁగినది - 'అఱిడి వోయెను బీజువోయెను రిత్తవోయెను వీసరవోయె ననఁగ నుడివోయె బొలివోయె నుడి వోయె ననఁగను, వ్యర్థ మయ్యె నటంట కాఖ్య లయ్యె' (16.).

ననెడిపలుకు: - 'ననం బలు కొప్పు చుండు' అని (వావి.పా.). దీనిని సంస్కరించి కాబోలుఁ (సూ.ని.) 'ననం బల్క నొప్పు చుండు' అని ఒకదో ఉదాహరించినది (చూ.మల్లడిగొను.). ఇందు యతిభ్రంశము ఏర్పడినది, గమనింప లేదు. పైనాగ్రహించినపాఠమును గూడ ఇచ్చి నది (సూ.ని.) (చూ.గుంపుగూడు.). మల్లడిగొను-అనుదానికే 'గుంపు గూడు' అర్థము అనుచున్నది (బ్రౌ.). 'మల్లడి-మల్లడిగొనుట-అనఁగా మెల్లన బోవుట, గుంపు గూడుట' - అని. (చూ.అను.). దీనినిబట్టి చూడ పై (వావి.పా.) (బ్రౌ.పా.) అయి ఉండు ననిపించుచున్నది.

గీ. పఱఁతపడె, ననఁ దగును దవడనరాలు

పట్టుకొనె ననుటకు; బడల్పడియె, ననఁగఁ

జాఁపచుట్ట గఁ బడె నని తోసఁబడును;

భూరిభవభంగః శ్రీమాత్మభూతలింగః

104

పఱఁతపడెను—ఇది దవడనరాలు పట్టుకొనెను (వాతాదులచే దొడనరాలు అడ కుండ విగిసికొనెను-అనుటకు) పేరు.

బడల్పడెను—ఇది 'చాఁపచుట్ట గఁ బడెను' (చాఁపచుట్టవంటిచుట్ట గ పడియుండెను-అనుటకు) పేరు.

బడల్పడియెన్:—దీనికి (బ్రౌ.) ప్రయోగము ఇట్లు ఒనఁగినది-'చిల్వకుఁ బాలు పోసి ముంగడ పసియింపఁ జేసి చిరకాలముఁ బెంచిన మే లెఱుంగు నే. కడఁగి బడల్పడం గఱచుఁగాక ;

కృతజ్ఞులె దుష్టమానసల్' (పం 1.796.). (చూ.అను.పడల్ పడుట). (బ్రౌ.) 'పడల్ పడుట' గ్రహించి ఇది ఉదాహరించినను 'బడల్ పడుట' గానే ప్రయోగమందు వచ్చినది

గీ. చెలఁగుఁ బటివోయె, ననఁగను జెదరె ననఁగ;

నయిదు పదిచేసె, నన ముందఱడుగు వెనుకఁ

బెట్టె ననుటకుఁ బేరు గా వెలయు చుండు;

భూతిలసితాంగ : శ్రీమాత్పూజుతలింగ :

105

పటివోయెను—ఇది చెదరెను (చెడెను; పా డయి పోయెను; (పదార్థగ్రహణ) శక్తి లే కుండఁ బోయెను-అనుటకు) పేరు.

అయిదు పదిచేసెను—ఇది ముందఱియడుగు వెనుకఁ బెట్టెను (ఐదు పది చేసెను; వెనుకంజ వై చెను; వెనుకకు మరలెను; ఓడిపోయెను-అనుటకు) పేరు.

పటివోయెను:—(చిన్న.దాతు.) ఇట 'పటిపోవు-(న్న.) ఆక్రమణే (అ.) అసమ్యక్భావే చ' చెడి పోవుట-అనినది. (బ్రౌ.) 'పటిపోయె (అనఁగా) చేరె (అం భా.)' అనుచున్నది. దీనిని బట్టి 'చేరె ననఁగ' అని (బ్రౌ.పా.) అగు ననిపించును. (పటిపోవు). ప్రయోగము లిట్లు న్నవి- 'మిఱిమిట్లు గొని చూడ్కి- పటిపోవ వెలిఁగి ప, రిభాంతి సేసెఁ గిరీటకాంతి' (భార.విరా.4.180) ఇట 'వెనుకకు మరలు' అను అర్థ మిచ్చినది (సూ ని). 'దృష్టి చెదరు, మనసు చెదరు' మొ. (వ్యవ) ఇట 'చెడిపోవు; పా డయి పోవు, పదార్థగ్రహణ శక్తి లే కుండఁ గా పోవు' అనుటయు సమంజసమే' అనిపించును. మఱియొక ప్రయోగము ఇట్లున్నది - 'అఱచేతులఁ బెడకేలం బిఱచియుఁ గూర్పరకరోరజానునిహతులం బిఱచియు వారు సముద్ధతిఁ బటివోవక పోరి రలఘుపాటవదృఢతన్' (హరి. పూ. 9.121.) (సూ.ని.) 'వెనుకకుఁ పోవు, మరలు - అర్థ మను చున్నది (సూ.ని.) 'తగ్గు, క్షీణించు' అను అర్థము 'పటివోవు నకు' పేరు గా ఇచ్చినది. 'సముద్ధతిన్, పటివోవక-తగ్గక, ఒకరికొకరు తీసిపోవక' అనినను ఇట సరిపడు నని పించును. ఇది గాక 'సముద్ధతి పటివోవక' బౌద్ధత్యము 'చెడక' అనినను గా దనదు.

అయిదు పది చేసెన్:—అయిదు పది చేయుట - అనఁగా ముందుకాలు వెనుకకాలితో చేర్చిన యెడల రెంటి వేళ్లును కలసి పది యగును-వెనుకంజవేయు, వెనుదీయు' అని (సూ.ని) వివ

రించి నది దీనిని. (శ.ర.) దీనిని ఇట్లు సమన్వయించు చున్నది - 'ఓడిపోవువారును చేతులు కూర్చి మ్రొక్కెదరుకనుక, దీనికి ఓడిపోవుట - అనునర్థము కలిగెను. (అని). ఈ (శ.ర.) 'నమస్కరించి' అను అర్థము దీనికి చెప్పుటకు క్రింది (అము.) ప్రయోగమును ఉదాహరించి నది ప్రమాణము గా. 'ఉరవడిఁ బోరికై కవచ మొల్లరు మంత్రములందుఁ దక్క, ను . స్థిర భుజశక్తి నైదు పది సేయరు దత్తి న తక్క, మంటికై . పొరల రధీకుఁ దీ కమలబుద్ధి ఖళూరికఁ దక్క, వజ్రదోః . పరిఘవశీకృతాన్యనరపాలకు లప్పురి రాకుమారకుల్' (2.34.). ఇట దానవర మగు-అర్థమున 'నమస్కరించు' అర్థ మనినది (శ.ర.). రెండవయర్థమందుఁ గూడ పర్యవసితార్థము గా 'ఓడిపోవుట' అను - అర్థము సిద్ధించును. 'నమస్కరించు' అను నదియే ఇటను వాచ్యార్థ మనినది (శ.ర.). ఇట(దానార్థమున) అయిదు పది చేయుట-అయిదు పది గా ఇచ్చుట; ఎక్కువ గా ఇచ్చుట- అని అర్థము చెప్పు చున్నారు చాలమంది వ్యాఖ్యాతలు. (అం.శే.) గూడ ఇట 'ఐదుపదిచేసె వెనుక ముందయ్యె జాణిగె . పీఁగె వె న్నిచ్చె వెను కంజ వేసె ననంగ . నోహటించె ననంగఁ బేల్లొప్పు చుండు . నాహవపరాజ్ఞాఖం డయ్యె ననుట (కథవ)'(12) అను చున్నది. (అం.భా.) కర్త పై (నూని.) వివరించినట్లే అభిప్రాయ పడినాఁడు దీనికి. 'నమస్కరించు' అను అర్థ మభిప్రేతము కాదు ఈతనికి. అము. ప్రయో గముకడఁగూడ రెండవవ్యాఖ్యానమే (ఎక్కువ గా ఇచ్చును-అనునదియే) ఈతని కిష్టము. 'నమస్కారార్థక మిది యని మఱియొకప్రయోగ మేదియు నిఘంటువులు చూపుట లేదు (అము) ప్రయోగము (స్వరసము గా) అన్యార్థముచే సిద్ధము.

గీ. చేను కావించెఁ బై రిడెఁ జెల్లు గొట్టె
ననెడిమాటకుఁ బొడిగొట్టె, ననంగఁ జెల్లు;
మస్తరించె, ననంగను మనును జేతు
అప్పళించె నటంచుఁ; జంద్రార్థచూడ :

106

పొడిగొట్టెను—ఇది చేను కావించెను; పై రిడెను; చెల్లు గొట్టెను (చేను సిద్ధము చేసి పైరు పెట్టుటకు చేనిలోనిచెల్లు కొట్టివేసెను-అనుటకు) పేరు.

మస్తరించెను—ఇది చేతులు అప్పళించెను (చేతులతో తట్టెను; గట్టిగా తాఁకెను-అను టకు) పేరు.

బొడి గొట్టె:—‘బొడి కొట్టె’ (వావి.పా.) (అప.పా.). ‘పొడిగొట్టు - దే.న క్రి. (పొడి+కొట్టు) చేనియందలిచెట్లు కొట్టు - అని (శ.ర.). పొడిగొట్టుట-చేనుగావించి పై రిడ చెట్లు గొట్టుట-అని (బ్రౌ.). అకర్మకధాతుప్రకరణ మిది. ‘అకర్మకధాతువు ఇది’ అనక తప్పదు. అకర్మకధాతు లక్షణ మిట్లున్నది-‘ధాతో రద్ధాంతరే వృత్తే ర్ధాత్వర్థే నోపసంగహాత్. ప్రపిద్యే రవివజైతః కర్మణో ఒకర్మికా క్రియా’ (అని). ధాత్వర్థసంగృహీతకర్మక మగు ‘అకర్మక’ మిది. (సూ.ని.) ‘పొడి’ కడ ‘పొడిగొను’ను జన్యముఁ గా చూపినది. (ప్రత్యేక) పదము గా చూపి అర్థ మిచ్చుట మఱచినది.

మస్తరించెను—(శ.ర.) (స.క్రి.) ఇది అను చున్నది. (సూ.ని) (స.క్రి.) ఇది అను చున్నది. (సూ.ని.) దీనికి ‘అస్పాలనముచేయు; తట్టు; చేతు లప్పళించు - అని అర్థ మిచ్చి సకర్మక మని ఈ‘అం.భా’ను ప్రమాణముఁ గా ఉదాహరించు చున్నది. ఇది అకర్మకధాతుప్రకరణము. ‘చేతులు అప్పళించు’ అనెడి శబ్దపల్లవముతో (అం.భా.) చేసెడి అర్థవివరణము ‘అకర్మకధాతు విది’ అని స్పష్టపఱచు చున్నది. అథర్వణాచార్యుని ‘అనుశాసనము’ ఇట్లున్నది - ‘క్రియాయా ఉపచార స్సౌఢ్యః । త్పథమాపదసంగతౌ । అకర్మకత్వం ప్రాయ స్సౌఢ్య త్పర త్రోభయసమ్మతిః’ అని (చూ.అహో.క్రియా.48.సూ.వ్యా.). ఈక్రిందిప్రయోగము ఇందులకు ఉదాహరణ మన వచ్చును- ‘కనఁ దగుతెల్లమానికపుఁగప్పుల నొప్పైడుచప్పరాలలోఁ । దనపొడ వై ననీడఁ గని తాళక యేనుఁ గటంచుఁ గొమ్ములం । జెనకఁగ వచ్చి కోటవయిఁ జేసినముత్తైపుసింగపుంగ మిం । గనుఁగొని పాటు వేల్పుదొరగౌ రతఁ దొదల మస్తరింపఁగన్’ (యయా.1.77.) ఇచట బెదలయందు చేతితో తట్టఁగా’ అని అర్థము. (సూ.ని.) (స.క్రి) గా దీనిని ఇచ్చినది. మఱియొకప్రయోగమును ఇట్టిచ్చినది (సూ.ని.). హస్తమున ‘హస్తమస్తంబు మస్తరించి । వెలయుశ్రీహరిశుభము గావించు మాకు’ (వాల్మీ.1.116.). హస్తముతో హస్తమస్తంబునందు ‘తట్టి’అనుట ఇటను సంగతమే :

క. పురు లోమె, నాఁగ జెత్త్రము

మెఱయించె నటంచుఁ దోచు; మీఱుచు నుండున్

సొరిగె, నన సొగనె, ననఁగను

సురిగె, నన న్వాడె ననుట; సోమవిభూషా:

107

పురు లోమెను—ఇది జెత్త్రము మెఱయించెను (పరాక్రమమా చూపించెను - అనుటకు) పేరు.

సొరిగెను. సొగనెను, సురిగెను — ఇవి వాడెను (వ్రూన మాయెను; వడలెను శోషించెను; వికాసము లే కుండెను-అనుటకు) పేర్లు.

పురు లోమెను. — 'పురు లోముట' అని (బ్రౌ.). (త.పొరలంబు.పురులు+ఓము) అని (సూ.ని.). సురిగెన్. — దీనికి ఈయర్థ మీయక అర్ధాంతరము లిచ్చి సానుస్వారము-అనినది (శర.). ప్రయోగము ౧ ట్లున్నవి 'అంగజ నీలోచనారవిందంబులు సురిగి యున్నవి గాని సొంపు లేదు' (వీర 2 48.)(మొ.)(చూ.సూ.ని.). 'సొరుగు, సొగయు' అనువానికిఁగూడ ఈఅర్థ మిచ్చుట లేదు (శ.ర.). ప్రయోగము లున్నవి - 'సొగయుకన్నులతోడఁ దొగలు ముడిఁగె' (దశా. 9. 424.) (చూ.బ్రౌ.). 'పాంథజనములు కొమ్మలప్రాపుఁ జేరఁ సొరిగి యెందొంటిలతకూన తొరిగి పడఁగ' (దశా. 9. 145.). ఇట (టీక) 'వాడి' అని అర్థ మిచ్చినది (చూ.బ్రౌ.).

వాడెను:—(అం.శే.) ఇ ట్లును చున్నది- 'వాడె గనుగందె ననఁ బుయిలోడె ననఁగఁ విన్నవోయె ననంగను జిన్నవోయెఁ ననఁగఁ బేళ్లగు నివి ఖిన్నుఁ డయ్యె ననుట (కంధకాసురహరణ)' (అం.శే. 28.).

గీ. ఒరులు చెప్పినవెనుకఁ దా నొకటి చేసె

ననెడిమాటకు మొం దొడ్డె, ననఁగఁ దోఁచు;

మల్ల చఱచె, ననంగను మను భుజంబు

లప్పళించె నటంచు; సూర్యావతంస :

108

మొం దొడ్డెను—ఇది ఒరులు చెప్పినవెనుకను తాను ఒకటి (వేఱు గా; చెప్పిన; దానికి భిన్నము గా) చేసెను (మూర్ఖత్వము (మొండితనము) వహించెను - అనుటకు) పేరు.

మల్ల చఱచెను—ఇది భుజములు అప్పళించెను (భుజాస్పృశనము చేసెను; భుజముపై (దండపై; మోచేతిపై భాగముపై) పెద్దధ్వని యగునట్లు అఱచేతితో కొట్టెను-అనుటకు) పేరు.

మొం దొడ్డెను:—మొం దొడ్డెను 'పురు లొడ్డెను' మొ.వానిని(బ్రౌ.). (మొ.) ఉదాహరించినవి (చూ. ఒడ్డు).(బ్రౌ.) 'మొండు' గ్రహించి, 'మొండు' అనగా భిన్నత్వమును మోసగఱున్న (అం.భా.) అను చున్నది. 'మొం దొడ్డెను' అనుదానినిబట్టి 'మూర్ఖత్వము' అను అర్థమున 'మొండు

ఉన్న దనిపించును. (సూ.ని.) గూడ 'మొండు' గ్రహించినదికాని 'విణ. కొంత తెగినది (కాలు,ముక్కు-మొ.) అనుచు 'స్రస్కక రామానుజుండు శూర్పణఖః ముక్కును జెవులును మొండు సేయుటయును' (రం.రా.బాల.గీ.పొ.16వం.) (చి.ని.పా.) 'మొండు సేయుటయు' (ముద్రి.పా.) 'మొండి సేయుటయు' (శ.ర.పా.) అను చున్నది. (శ ర) కూడ 'మొండి'కి (రూపాం.)గా 'మొండు' గ్రహించినది. ఇక 'మొండు' అనుదానికి 'ఓన్నత్వము' అర్థ మని (ఆం.భా.) అను చున్నందున 'మొండి, మొం డన ఓన్నత్వ మొనరెను' (2.124లో) అని (బ్రౌ.పా.) అగు నని తెలియవచ్చును. 'మొం దొడ్డెను' అనుచో 'మొండు' అనుదానికి లాక్షణికము గా (కాలుసేతులు వేణుపడుటవంటి) వేణుపాటు; కలయమి. అది కలిగి ఉండు వాడు-అనుఅర్థ మనవచ్చును. ఈ 'మొం దొడ్డు'నుబట్టి (2.124)లో బ్రౌ.పా.శమే(ఆం.భా) అభిప్రేత మనవచ్చును. లేదా, భావప్రధాన నిర్దేశము గలశబ్దపల్లవ మిది-అన వలయును. పరి శీలించిన-అ ట్లనుటయే యుక్త మని తోచు చున్నది.

గీ. అతిశయముఁ జేసె ననుమాట కాఖ్య గాను

బొలిచియుండును బొంపిరివోయె, నాఁగఁ;

గనులు చెదరంగఁ జీకట్లు క్రమమై ననుట

కలరు మిఱుమిట్లుగొనె, నన; నద్రి నిలయ :

109

బొంపిరివోయెను—ఇది అతిశయమును చేసెను (అతిశయించెను; అధికమాయెను— అనుటకు) పేరు

మిఱుమిట్లుగొనెను—ఇది కన్నులు చెదరనట్లు చీకట్లు క్రమమై (అధికతేజస్సును చూచినప్పుడు కన్నులు మిక్కిలిచలనము కలిగి గాఢాంధకారము కలవి గా అగును. అ ట్లాయెననుటకు) పేరు.

అతిశయము:—'ఉత్కర్షో అతిశయే' (అమ.). ఇట 'అతిశయనమ్-శీః 'ఏ రచ్' (గీ.3.56) 'భావే' అని (సుధ).

బొంపిరివోవు:—'.... గురుపతిబలముం ; బరిమార్చునట్టిస త్త్వము ; పురుహూతా : యిమ్ము కరుణ బొంపిరివోవన్' (హర.7.24.) (చూ.సూ.ని.).

మిఱుమిట్లు:—(మిట్లు+మిట్లు) - 'అందరుకుప్రభృతులు యథాప్రయోగంబు గ గ్రాహ్యంబులు' (జాతవ్యా.సంధి.42.). మిఱుమిట్లులు 'మిర్మిట్లు' (రూపాం.)-(మిఱుమిట్లులు) - 'మిక్కిలి

తేజీచూడ మిటుమిట్టులు గొల్పుఁ జరించునప్పు డమృక్క : తళుక్కునన్ మెఱపిన ట్లగు..”
(విజ.3.14.). (మిర్కిట్లు) - ‘బెరసి మొగిళ్లు నెత్తురువాన గురిపెను, మెఱుగులు దెసలా
మిర్కిట్లుగొలిపె’ (భాగ.3.604.) (చూ.సూ.వి.).

క. కపినించె, ననెడి మాటకు

వినిచె ననం జెల్లు చుండు; వీఁగె, ననంగాఁ

దినరును గర్వించె నటం

చని; త్రిశిరఃపురనివాస : యాదృతదాసా :

110

కనిపించెను— ఇది వినిచెను (వినఁబడెను; వినవచ్చెను-అనుటకు) పేరు.

వీఁగెను—ఇది గర్వించెను (గర్వపడెను; గరువము కలవాఁ డాయెను- అనుటకు) పేరు.

కనిపించెను:— ఈపదమును నిఘంటువులు ఈయర్థమున గ్రహింప లేదు. ‘ఎక్కడఁ జూచినా
వానిపేరు కనిపిస్తున్నది’ అని (వ్యవ.).

వీఁగెన్:—దీనికి ‘నిక్కు, ఉత్సహించు’-అనురీతియర్థములనే (సూ.వి.మొ.) ఇచ్చినవి. ‘ఉత్స
హించు’-అనుటకు వీ రిచ్చినప్రయోగము లి ట్లన్నవి- ‘వీఁగి తనతల్లిదాన్యంబు వీఁగఁ బూని’
(భార.1.3.). ‘ఎల్ల విభాగించి యిచ్చినం దమతమ,వృత్తుల నుండక వీఁగి పాండు, ధృతరాష్ట్ర
నందనుల్’ (భార.1.35.) ఇచ్చట నంతటను ‘గర్వించు’ అనునర్థము సరిపడు ననిపించును.
మొదటిప్రయోగమున, వీఁగి-గర్వించి, ఇంద్రునిని; ఇంద్రునిబలమును తృణప్రాయముఁ గాఁ
జూచి’ అనుటయే ఇట పూర్వాపరపరామర్శమున యుక్త మనిపించును. భారతవ్యాఖ్యాతలు
శ్రీ చదలవాడవారు గూడ ‘వీఁగి-గర్వించి’ అనియే ఇట అర్థము చెప్పినారు. ఇఁక రెండవ
ప్రయోగముకడఁగూడ (‘....తమతమవృత్తుల నుండక) వీఁగి - గర్వించి; బలమున ‘మే
మెక్కుడు, మే మెక్కుడు’ అని తలఁచి ఒకరి నొకరు తృణీకరించి; లెక్కసేయక’ అను
టయే సముచిత మనిపించును. అందులకే ఇచ్చటఁగూడ చదలవాడవారివ్యాఖ్య ‘గర్వించి’ అనియే
అర్థ మిచ్చినది. భాగ.ప్రయోగ మొకటిగూడ (సూ.వి.) ప్రదర్శించి, దీనికి (‘వీఁగు’కు) ఉత్స
హించి-అర్థ మునినది. అప్రయోగ మిది. ‘ఏకాంతామణీయందు వీఁగి కనెన్ యేకాంతుఁ డీ
కాంతునిన్’ (ఉ.10.30.). ఇచ్చట ‘ఉత్సహించు’ అను-అర్థమే సమంజస మనిపించును.

‘వీనిఁ గనెనో ...’ అని (పారాం.) ఉన్నది కాని, ‘ఈకాంతునిన్ వీనిన్ కనెనో’ అనుట సంగతము గా లేదు. ‘వీఁగు’నకు గర్వము-అను-అర్థ ముండుటకు ‘విష్టవీఁగు’ ఒకనిదర్శనము. ‘వెఱ్ఱు లై యతని భావించి బాంధవులు । విష్టవీఁగెద రాస విడిచెద రింక’ (అభి.166) మొ. (చూ.బ్రౌ.) గర్వమునకు లక్షణ మి ట్లున్నది - ‘ఐశ్వర్యరూపతారుణ్యకులవిద్యాబలై రపి । ఇష్టలాభాదినా ఽన్యేషా మవజ్ఞా గర్వ ఈరితః’ (స.త.సి.ప.ల.సం.).

గీ. సోలె, ననఁగను దగు వాడి వ్రాలె ననుట;

మనును సొమ్మలు వోయె, సొమ్మసిలె, ననఁగ

మూర్ఖుఁ జెందె నటం చనఁ; బొంచె, ననఁగ

దాఁగుకొనియుండె ననుమాట దగు; మహేశ :

111

సోలెను—ఇది వాడి వ్రాలెను (బడలిక చెంది వివశుఁ డయి నేలకు - ఒరగెను-వంగెను-అనుటకు) పేరు.

సొమ్మలువోయెను, సొమ్మసిలెను — ఇవి మూర్ఖును చెందెను (మూర్ఖిలైనను; మూర్ఖువోయెను; సొమ్మవోయెను; స్మృతి తప్పి ఉండెను-అనుటకు) పేర్లు.

బొంచెను—ఇది దాఁగుకొని ఉండెను (దాఁకొనెను; మఱుఁగువడి కానరా కుండ ఉండెను-అనుటకు) పేరు

సొమ్మలు వోయె:—‘సొమ్మల వోయె’- వావి.అపముద్రి.). ‘సొమ్మలఁ బోయెను’ అని (బ్రౌ. పా.) ‘పొలపి యతండు తేరిపయి సొమ్మలు వోయె నచేతనస్థితిన్’ (ఉ హరి.4 అ.) (చూ. శ.ర.సొమ్మలు వోవు.), శబ్దపల్లవములఁగూర్చి అధర్వణుఁ డి ట్లను మన్నాఁడు - ‘క్రియాః ప్రసిద్ధా బహవ శ్శబ్దపల్లవసంజ్ఞికాః । ప్రథమాయా ద్వితీయాయా స్పృష్పన్థ స్తత్ర సమ్మతః॥ తయో ర్విధి ర్యథాయోగం తత్సమా ద్వైకృతా దపి । క్రియాయా ఉపచార స్సాస్య తృప్తధమా పదసంజ్ఞితౌ ॥ అకర్మకత్వం ప్రాయ స్సాస్య త్పర త్రోభయసమ్మతిః’ (చూ.అహో.48నూ. వ్యా.).

గీ. అటచె, అంపిలె, ననఁ గూనె ననుట వెలయు;

సరిగ నెదిరించె ననుమాట చనును మాటు

మసలె, ననఁగను; రొప్పె, నా మనును వ్యాఘ్ర

మారవముఁ జేసె ననుట; చంద్రార్ధచూడ :

112

అఱచెను, అంపిలెను—ఇవి కూనెను (ప్రేలెను; వాగెను; వదలెను; ప్రలాపించెను—
అనుటకు) పేర్లు

మాటుమసలెను—ఇది సరిగ ఎదిరించెను—(సమానము గా ప్రతిఘటించెను; నీ
వెంత యనిన నీ వెంత యనెను; మాటు మలనెను - అనుటకు) పేర్లు.

రోప్పెను—ఇది వ్యాఘ్రము ఆరవమును (ధ్వనిని) చేసెను (కాండ్రు కాండ్రు మని
అఱచెను-అనుటకు) పేరు.

[సరిగ:—‘సరిగె’ (వావి. అవముద్రి.)]

అంపిలెన్.—‘అంపిల్లుట-వాపోవుట. వాపోవుట-ధ్వని గా రోదనము చేసుట, అక్కఱ లేనిమాట
లాడుట (దీపిక.). అని (బ్రౌ.).

గీ. లంబనం బాయె ననుట కై వ్రాలె, ననంగఁ

బొలుచుఁ; దగఁ బొడమె, ననంగఁ బుట్టె ననుట;

కాయె, నయ్యె, ననంగఁ జె న్నలరుఁ గలిగె

ననెడిమాటకు; మాతృభూతాభిధాన :

113

కై వ్రాలెను—ఇది లంబన మాయెను (ప్రేలెను; ప్రేలాడెను (సూర్యబింబాదులు)
క్రిందికి ఒరగెను (వంగెను) అనుటకు) పేరు.

పొడమెను—ఇది పుట్టెను (జనించెను-అనుటకు) పేరు.

ఆయెను, అయ్యెను—ఇవి లలిగెను (సంభవించెను; ఒనగూడెను; ప్రాప్తించెను-అను
టకు) పేర్లు

కై వాలు —కై వాలు (రూపాం.) ‘ప్రొద్దు కై వాలు దాఁక నప్పడఁతు లుండి.’ (శుక. 3. 93.)
(చూ. సూ. ని.). ‘లంబమానదివాకరమండలంబు’ అనురీతినిఁ గవులవాక్కులు బహుల
ములు గా దృష్టములు (చూ. మను. మొ.). ‘.. ప్రాయ మింతకును మిగులఁ గై వాల
కుండ. ’ (కాశీ 1. 7.). మొ. ప్రయోగములందు (సూ. ని.) ‘కై వాలు’కు ‘గతించు, కడచు’
అర్థ మను చున్నది. ఇది పైయర్థమునుండి ఏర్పడిన-ఒక విశేషార్థ మనవచ్చును.

అ.వె, మళ్లె, మరలె, దిరిగె, మగిడె, ననంగను

క్రమ్మటిలె నటించుఁ గానఁబడును;

వినిచె, ననఁగఁ దోచు వినఁబడె నం చవి;

మహితగుణసమేత : మాతృభూత :

114

మళ్లెను, మరలెను, తిరిగెను, మగిడెను—ఇవి క్రమ్మటిలెను (పెనుకకు మరలి పోయెను; పరావృత్తుఁ దాయెను-అనుటకు) పేర్లు.

వినిచెను—ఇది వినఁబడెను (వినవచ్చెను; విన నాయెను-అనుటకు) పేరు

వినిచెన్—(ఇది) సకర్మకమును గలదు 'విను' మీఁద అగుప్రేరణ మది 'వినఁజేయు, విని పించు' అని అర్థము 'సంతసముఁ జెంది భూసురుఁ, దంతన్ విజయాస్పదమున కరిగి ధరిత్రీ, కాంతనిఁ బొడగాంచి కుటో, దంతము వినుచుటయు నతఁడు హర్షముఁ జెందెన్' (కవిజ. 3.3) (చూ.సూ.ని). (ఆం.భా.) పైని ఇచ్చిన (అ.క్రి.) కి ప్రయోగములు బహుళములు గానే ఉన్నవి. '....దివ్యవాణి దా వినిచె ధరాధినాథునకు విస్మయ మందఁగఁ దత్పభాసదున్' (చార ఆది 4 104) మొ

అ.వె. చిక్కుపడియె, దొరకె, జేపడె, నగపడె,

దవలె, బట్టువడియె, దగులువడియె,

నబ్బె, నన గృహీత మయ్యె ననం దగు;

మహితగుణసమేత: మాతృభూత :

115

చిక్కుపడియెను, దొరకెను, చేపడెను, అగపడెను, తవలెను, పట్టువడియెను, తగులు వడియెను, అబ్బెను—ఇవి గృహీత మయ్యెను (పట్టుకొనఁబడెను; చేతఁబడెను; హస్తగత మాయెను; చిక్కెను-అనుటకు) పేర్లు

చిక్కుపడియెన్—ఈ పదమునకు ఈ అర్థమును (శ.ర.బ్రౌ.లు) ఈయ లేద. (సూ.ని.) ఇచ్చి ఈ (ఆం.భా.నే) ప్రమాణముగా కొనినది. (సాంబ.) దీనికి పర్యాయములను చాలపడు ఇట్లే ఇచ్చినది. 'అగపడెఁ జేపడె నబ్బె దొరకె జిక్కె, దగిలె దగుల్కొనెఁ దగులువడి యె, బట్టువడియె చిక్కువడె దవలె ననంగ, నమరు గృహీతాఖ్య (లబ్ధచె. .)' (అని.).

అ.వె. దోపువోయె, ననుట దోచు నులివడె న
 నంగ; దిమ్ముపడె, ననంగ డిందు
 వడియె ననుట దోచు; విడబడె, ననంగను
 దనరు విడువబడియె ననుట; కభవ :

116

దోపువోయెను—ఇది నులివడెను (దొంగిలింపబడెను; అపహరింపబడెను-అనుటకు) పేరు.

దిమ్ముపడెను—ఇది డిందువడెను (మత్తుగొనెను; మత్తు (మత్తత) కల వాయెను; దానివని అది చేయుటకు అనుకూలపడక ఉండెను-అనుటకు) పేరు.

విడబడెను—ఇది విడువబడియెను (విచ్చలవిడి గా ఉండెను; కట్టు వదలించుకొని నిరంకుశము గా (యధేచ్ఛము గా) ఉండెను-అనుటకు) పేరు.

దోపువోయెను:—(సూ.ని.) 'దోపువోవు'నకు 'నులివడు' అర్థ మిచ్చి ఈ (అం.భా.నే) ఉదాహరించినది. 'నులివడు' కడ మరల ఈ (అం.భా.నే) ఇచ్చి 'దోపుడువడు' అని వివరణ మిచ్చినది. 'దోపుడు' కడ (దోపు+పడు) 'కొల్ల నొందు, దొంగిలింపబడు' అనినది. 'దోపుడు' నకు ఐన పర్యాయమే 'దోపు'. '....దోపుడు నాగను దోపు నాగ. దొంగటిక మనంగ దొంగతన మనంగఁ జొర్యంబు చెల్లు' (అం.భా.2.292). 'నులిగొను' అనుదానికి (అం.శే.) 'పెనఁగొనె గిటి కొనియెను...నులిగొనె నన నాఖ్య లగును వలయిత మయ్యె ననుటకును..' (87.) అను చున్నది. 'నులిగొను' 'నులివడు' వే ఐన వలయును. లేదా, 'చుట్టు ముట్టి ఏతట్టునకును పో నీక నిర్బంధించి సర్వస్వము దొంగిలింపబడుట దీనికి అర్థ మన వలయును. ప్రయోగములు 'దోపు' నకు ఇట్లున్నవి. 'దోపు నిచ్చువాడు తోడన నెఱుదాత. దోచుకొన్నవాడు ద్రోహి యయ్యె. (వేమ.3.69.) '....దెంపు గనఁగఁ బలికి. నిలిపి దోచి పిచ్చువారు నై తొలఁగి రపుడు' (ఆము.8.77.) (చూ.సూ.ని.).

దిమ్ముపడెను:—'దిమ్ముపడు-డిందుపడు-అని, 'డిందుపడు' కడ 'దిమ్ముపడు, మత్తుగొను'-అని వివరణ మిచ్చి ఈ (అం.భా.నే) ఇచ్చినది (సూ.ని.). 'సొమ్ము వోయి దిమ్ము వట్టినది'. (వానికి సొమ్ము వోయినది దిమ్ము వట్టినది) (వ్యవ.) (చూ.సూ.ని.). 'డిందె-తగ్గె' పర్యాయము లని (అం.భా.8.88).

గీ. పొదివెఁ, గవిసెను, గ్రమ్మె; నాఁ బొలుచు నావ
రించె ననుమాట గాను; మలంచెఁ, జుట్టె.
గిఱిగొనెను, బ్రమ్మెఁ, బరిగొనె, గ్రిక్కొనె, నన
వెలయు వేష్టించె ననుటకు; వేదవేద్య :

117

పొదివెను, కవిసెను, క్రమ్మెను—ఇవి ఆవరించెను (కప్పెను; మూసివేసెను—అను
టకు) పేర్లు.

మలంచెను, చుట్టెను, గిఱిగొనెను, ప్రమ్మెను, పరిగొనెను, గ్రిక్కొనెను — ఇవి
వేష్టించెను (చుట్టుకొనెను; పరివేష్టించెను; చుట్టును అలముకొని (క్రమ్ముకొని)
ఉండెను—అనుటకు) పేర్లు.

[సకర్మకక్రియలు ఇచ్చటినుండి (117ప.నుండి) ప్రారంభ మగుచున్నవి.]

వేష్టించెను:—(సాంబ) ‘...వేడె మొనరించెఁ గ్రమ్మెఁ బొదివెఁ, జుట్టుకొనె నావరించె నా
నిట్టెనుడులు । వేష్టనంబున కమరు’ (మాన 21.) అని ‘క్రమ్మె’ ‘చుట్టుకొనె’ అనువానిని సమా
నార్థకములఁ గా (విశేషవివక్ష పాటింపక) వచించు చున్నది. ఇట సాంబ. ‘ఆవరించెను’
అనునది ‘తెలుఁ’గనుట గమనింపఁ దగి యున్నది.

పరిగొనె:—(సూ.ని.) ‘బరిగొనె’ అని (సరళాది) యే ఇచ్చటిపాఠ మను చున్నది. దీనికి ప్రమాణము
గా ‘....కరములు మూపు లూఁడుకొని కన్నెలు చన్నులబంటి నొందొరుల్ । బరిగొని నిల్వఁ
దత్పరిధి...’ (వసు.3.136.) పద్యమును ఉదాహరించినది. ‘....తత్పరిధి’ అను
అనుప్రాసము, (అనవలసి వచ్చిన ఒకప్పుడు) ‘పరిగొను’ అనుటకే ఇది నిర్ధారక మనును.
‘బరిగొను’ - ఇది అనుటకు నిర్ణాయకము గా మఱి ఏదియు (సూ.ని.) ఇచ్చట లేదు. (బ్రౌ)
‘పరిగొను’ (ఆం.భా.పా.) ఇచ్చి ‘పరిగొన్నవచ్చక ప్రవుదుమారము రేచి’ (పం.4.288)
ప్రయోగముకూడ ఇచ్చినది (చూ.అను.).

ఆ.వె. మెనవెఁ, దినియెఁ, గుడిచె, మెక్కె, బోనేసెను,
నమలె, నారగించె, నా భుజించె
ననుట కాఖ్య లగుచు నలరారు చుండును;
మాతృభూత ! భక్తమాతృభూత !

118

మెసవెను, తినియెను, కుడిచెను, మెక్కెను, బోసేసెను, నమలెను, అరగించెను—
ఇవి భుజించెను (సాపడెను; పసాపడెను; భోజనముచేసెను - అనుటకు) పేర్లు.

భుజించెను: — (అం.నం.కూడ) కొన్నిపర్యాయములను ఇందులకు ఇట్లు ఇచ్చినది - 'మెసవె
నారోగిణ మొనర్చె మెక్కె దినియె. గుడిచె నారగించెను బసాపడియె నమలె. సాపడె
ననంగ నొప్పు భోజనముపేసె. ననుట కివి యాఖ్య లై' (మాన.22.) ఇట్లే (సాంబ.మొ.).

సీ. పొందె, హత్తె, గలనె, జెందె, దార్కొనె, గూడె,

బెరనె, గ్రక్కితెనెను, బెనగె, దొరనె,

నిందె, గదినె, జేరె, నన నంటె నని తోచు;

వాక్రుచ్చె, నుడివెను, పలికె, నాడె,

ననె, ననగ వచించె నం చను; విలసిల్లు

వినియె నా జెవి దోరపెట్టె, నాగ

నాలకించెను, వినె, నాలించె ననగను;

బూనె, దాల్చె, దొడిగె, మోచె, నాగ

గీ. దార్చె, నా గొడగొనె, నన దనకు నావ

హించె ననుమాట గా; వెడలించె, రొప్పె,

వీచె; దఱిమెను, దోలెను, వెళ్లదన్నె,

ననగ నుచ్చాటనము జేసె నన దగు; భవ :

119

పొందెను, హత్తెను, కలనెను, చెందెను, తార్కొనెను, కూడెను, బెరనెను,
గ్రక్కితెనెను, పెనగెను, దొరనెను, అందెను, కదినెను, చేరెను—ఇవి అంటెను
(తాకెను; తగిలెను; ముట్టెను, స్పృశించెను-అనుటకు) పేర్లు.

వాక్రుచ్చెను, నుడివెను, పలికెను, నాడెను, అనెను,—ఇవి వచించెను (నొడివెను;
భాషించెను; చెప్పెను-అనుటకు) పేర్లు.

చెవి దోరపెట్టెను, అలకించెను, వినెను, అలించెను—ఇవి వినియెను (చెవియొగ్గెను;
చెవి వాలబెట్టెను; శ్రవణముచేసెను-అనుటకు) పేర్లు.

పూనెను, తారెను, తొడిగెను, మోచెను, తారెను, గొడగొనెను—ఇవి ఆవహించెను (మోనెను; వహించెను; ధరించెను—అనుటకు) పేర్లు.

వెడలించెను, రొప్పెను, పీచెను, తజీమెను, తోలెను, వెళ్లఁ దన్నెను—ఇవి ఉచ్చాటనముఁ జేసెను (ఉత్పాటించెను; స్వస్థానమునుండి లేవఁ గొట్టెను - అనుటకు) పేర్లు.

పెనఁగెన్:—దీనికి ఈఅర్థ మిచ్చి సకర్మకముఁ గా నిఘంటువులు గ్రహించుట లేదు (సాంబ) కూడ దీనికి ఈఅర్థమును ఇచ్చినది (చూ.మాన.28.).

అంటెన్:—(సాంబ.) దీనికి కొన్నిపర్యాయములను ఇట్లే ఇచ్చినది. '....గలసె బెరసెఁ గూడె హత్తె దొరసె. నందెఁ బొందెఁ బెనఁగెఁ జెందె నంటె ననఁగ. నమరు సక్తాఖ్య' (మాన. 28.) (సక్తాఖ్య) సక్తమగు. తగులుకొను; విడువ కుండు; బాగుగా తాకి ఉండు - అనుట) ఇచ్చట-'కలసెఁ బెరసె' అనునది (వావి.ఆప ముద్రి) (ఆం సం) కూడ 'ఏలసె బెరసె హత్తె నెనసె నదికెఁ జెందెఁ. బొందె దొరసెఁ గూడె నొందెఁ జెనకె. ననఁగ సక్త మయ్యె ననుట కివి యాఖ్య లగు' అనినది. (చూ మాన 38.)

వచించెన్:—దీనికి కొన్నిపర్యాయములను చాలవఱకు ఇట్లే (వేంక.) ఇచ్చు చున్నది. '...నాడె వాక్రుచ్చె, నుడివెఁ జెప్పె నొడివెను బలికె ననెనన వచించె ననుట కాఖ్య లమరు చుండు' (మాన 49.).

వినియెన్.—దీనికిని కొన్నిపర్యాయములను (వేంక.) ఇట్లు ఇచ్చినది. 'వినియె నాలించెఁ జెవి వాలఁదెట్టె నాల. కించె నూఁకొనె వినెను నంకించె ననఁగ. వినిచె నన శ్రుత మౌట కొ' (మాన.49.).

వినెన్:—సర్వలక్షణసారసంగ్రహము ఇట్లు చున్నది. 'చనియెఁ గనియెఁ గొనియె ననుటకుఁ జనెఁ గనెఁ. గొనె నటంచుఁ జెప్పఁ గూడ దనుచుఁ. బలికె నూత్నదండి పరికింప నివియును, గలవు కృతుల' (చూ.ప్ర.ఆ.). అహోబలపతియు వీనిని సాధువు లని (అధర్వణమునుబట్టి) ('చనెన్, వినెన్' ఇత్యాది ప్రయోగోఽపి ప్రబంధేషు వర్తతే' అనుచు) సాధించినాఁడు (చూ. 'అ ద్యః క్రియాను వినా సర్వః' అనుసూత్రమువ్యాఖ్య.).

అవహించెన్:—దీనికిఁ గొన్నిపర్యాయములను (వేంక.) ఇట్లు వచించినది 'అవహించె ననుట కానెఁ బూనెను మోచెఁ,దాలిచె నన నొప్పుఁ....'(మాన.50.).

వీచెన్:—ఒకటికి రెండు నిఘంటువులు (వేంక.ఆం.భా.) (ఇట్లు) ఈఅర్థ మిచ్చినను (బొ.) ఇచ్చు చున్నను (సూ.ని.) దీనికి ఈఅర్థము వచింప లేదు.

ఉచ్చాటనముఁ జేసెను:—కొన్నిపర్యాయములను దీనికిని (వేంక.) ఇట్లు ఇచ్చినది—'..దోలె వీచె । వెడలించె రొప్పెను వెలలఁబన్నెఁ దఱిమె,నాఁ బొల్పు నుచ్చాటనముచేసె । ననుటఁ కుఁ....' (మాన.50.) ఇట్లే 'వెడలించె, వెళ్లఁగొట్టెను దోలె వెలలఁబన్నెఁ । దఱిమె రొప్పె ననంగఁ దనరు నుచ్చాటనం । బొనరించె ననుటకు...' (సాంబ.మాన.27.). ఈ నిఘంటువులను ఇంత గా ఉదాహరించుట వీనికిఁ గల (ఆం.భా.) సంవాదమును తెలియఁ జెప్పుటకే-

[కలిపెన్:—'కలిపెన్' (పారాం.).].

గీ. అడ్డగించెఁ, దటాయించె, నానె, నాఁగె,
నిలిపె, నరికట్టె, ననఁగను వెలయు చుండు
వారణముఁ జేసె ననుటకు; మీఱు చుండుఁ
దన్నె,ననఁ దాచె ననుటకై; దాతృవంద్య :

120

అడ్డగించెను, తటాయించెను, అనెను, అఁగెను, నిలిపెను, అరికట్టెను—ఇవి వారణమును జేసెను (నివారించెను; అడ్డుపెట్టెను; ఆటంకపఱచెను-అనుటకు) పేర్లు.

తన్నెను—ఇది తాచెను (కాలితో కొట్టెను-అనుటకు) పేరు.

వారణముఁ జేసెను:—'నివారించె ననుట కలరు । నడ్డగించెఁ దటాయించె నాఁగె నిలిపె । నాచె నరికట్టెఁ బోసక యాపు చేసె । నాక యొనరించె ననుపేరు (లంబుజాక్ష :)' (వేంక. మాన. 50.).

తాచెన్:—(వేంక.) ఇందులకు ఇట్లే కొన్నిపర్యాయములను ఒనఁగినది- '....కంఠమి । తాదన మొనర్చె ననుట కొఁ దాచెఁ దన్నె,నడుగుతాటించెఁ గాళ్లచే నడఁచె ననఁగ...' (మాన.60.). 'తన్ను'కు 'పాదతాదనము'-అర్థ మని (సాంబ.కూడ) అను చున్నది (చూ.మాన.38.). (శ.ర.) ఈయర్థమునే దీనికి ఇచ్చినది-'ఒడిపి తల వట్టి తిగిచి మహోగ్రవృత్తి । కొంకు కొన రిండుకయు లేక కూలఁ దాచె' (భార.విరా.2౪.). ఇట (సం.భా.) 'ఆ తైనాం పశ్యతో'

రాజ్ఞాం పాతయిత్వా పదావధీత్' అను చున్నది (చూ.శ.ర.తా.చు) ఐనను - 'దేత్తముతో తన్నినాడు'-మొదలగువ్యవహారమునుబట్టి (వ్యావహారికము గా) కొట్టు (బాడు) అనికూడ అర్థము అనినది (సూ.ని.) (చూ.తన్ను-2 అర్థము.). 'ప్రహరించెను' అనుటకు వేఱు గా ఈపద్యనిఘంటువులు పర్యాయముల వచించు చుండుటనుబట్టి-వ్యావహారికార్థము పీనికి సంఘ తము కా దనవచ్చును ' .. బ్రహరించె ననుటకు వరలు నాహ్వయములు, మొత్తై గొట్టెను వ్రేసె మోదె ననగ (వేంక.మాన.81.) మొ. అంభా. ఇట్లే 'మొత్తై గొట్టెను వ్రేసె మోదెను మరిపె నా. బ్రహరించె ననుటకు బరగ చుండు' (8.124) అనినది వేఱు గా.

గీ. పురికొలిపె, నంచె, బుత్తెంచె, బుచ్చె, నంపె,
బంచె, బంపెను, బంపించె, బనిచె. ననగ
నలరు నంపించె ననుమాట కర్థ మగుచు;
భూతిలసితాంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

121

పురికొలిపెను, అంచెను, పుత్తెంచెను, పుచ్చెను, అంపెను, పంచెను, పంపెను, పంపించెను, పనిచెను—ఇవి అంపించెను (పోవఁజేసెను; వెళ్లునట్లునర్చెను; పయనింపఁ జేసెను-అనుటకు) పేర్లు.

అంచెన్: ..(వేంక.) కూడ ' బ్రస్థితఁ జేసె, ననుట కనిచె బంచె నంపె నంచె. బుచ్చె బుత్తెంచె వెలు మనఁ బొమ్మనె నన' (మాన.81.) అనినది. ఇట్లే (అం.సం.) 'అనిపె ననిచె బనిపె బనిచె నంపెను బంపె. బుచ్చె గెలుపు మనియె బొమ్మబనియె. ననగ వివి సమాఖ్య లగును బ్రస్థాపించె. ననెడుక్రియకు ...' (మాన.72.) అని, ఈప్రస్థానము యుద్ధమున కైన ప్రస్థాన మనునట్లు వచించిన దనిపించును 'గెలుపు మనియె' అనుటనుబట్టి. కాని 'గెలుపు' మనుటకుగూడ 'పోవు' అనెడి అర్థ మున్నట్లు క్రిందిప్రయోగమును ఉదాహరించినది (సూ.ని.). '.... జడలోనిరత్న మింద మనుచు. నిచ్చి తెలతెలవాఱగ వచ్చె గెలుపు. మనిలజా : యంచు దీవించి యనుపుటయును' (రామా.6.198.).

పీ. కనుఁగొనె, దిలకించె, గాంచె, జూచెను, గనె,
ననగను గనియె నం చనఁ జెలంగు;
నానె, నం చనఁ గ్రోతె, ననఁ ద్రావె, ననగ నా
స్వాదించె ననుటకై వఱలు చుండు;

పీల్చె, జుట్టె, ననంగ వెలయుఁ దద్బేద మై;
 వెదకె, నారసె, రోసె, వెనకె, నెమకె,
 బరికించెను, దడవె, నరసె, ననంగ న
 న్వేషించె ననుటకు వెలయుచుండుఁ;

గీ. దూకొనెను, జొచ్చెఁ, జొరఁబాటెఁ, దూతె, దూసె
 ననఁ దటారిం చె ననుమాట కర్థ మగును;
 గాఁడె, గ్రుస్సెను, దొలిచెను, నాడె, ననఁగ
 నాటె ననుమాట కర్థ మౌ; నాగభూష :

122

కనుఁగొనెను, తిరికించెను, కాంచెను, చూచెను, కనెను—ఇవి కనియెను (కన్గొనెను;
 దరిసించెను; వీక్షించెను; ఈక్షించెను; అలోకించెను; అవలోకించెను; పొడగనెను—
 అనుటకు) పేర్లు.

అనెను, క్రోలెను, త్రావెను—ఇవి అస్వాదించెను (అస్వదించెను; పానముచేసెను;
 త్రాగెను—అనుటకు) పేర్లు.

పీల్చెను, జుట్టెను—ఇవి తద్బేదమునకు (అస్వాదవిశేషమునకు) చప్పుడు గా
 కుండ త్రాగెను—అనుటకు) పేర్లు.

వెదకెను, ఆరసెను, రోసెను, వెనకెను, నెమకెను, పరికించెను, తడవెను, అరసెను—
 ఇవి అన్వేషించెను (వెతకెను; గాలించెను—అనుటకు) పేర్లు.

తూకొనెను, చొచ్చెను, చొరఁబాటెను, తూతెను, దూసెను—ఇవి తటారిం చెను (ప్రవేశిం
 చెను—అనుటకు) పేర్లు.

కాడెను, గ్రుస్సెను, తొలిచెను, నాడెను—ఇవి నాటెను (గ్రుచ్చెను (బాణాదు
 లను) లోపలికి దిగునట్లు చేసెను—అనుటకు) పేర్లు.

కనుఁగొనెన్:—‘కనుఁగొనెఁ దిరికించెఁ గాంచెఁ జూచెఁ గనియె, ననఁ బొల్పు వీక్షించె ననుట...
 (పేంక.మాన.51.) అని ఇట్లే వదించితిది.

అనెన్:—‘.. నానెఁ ద్రాగెఁ ద్రావెను గ్రోలె, ననఁగఁ బానముచేసె ననుట కొనరు’ (సాంబ. మాన. 80.).

వెనకెన్:—‘వెలచె’-(వావి.పా.) ‘వెదకు’నకు (రూపాం.) వెనకు. (‘వెదకుడు’నకు (రూపాం.) ‘వెనకుడు’ ఇచ్చినది (ఆం.భా.) చూ. 2.178.). ‘తనకుఁ బగ యగుప్రొద్దును వెనకి కనక । కనలుచీఁకటిరక్కపి కన్నులందుఁ । దొరుఁగు‘కనకన’మను నిప్పుఁడునుక లనఁగఁ । బొడిచె నెడనెడ మిడుఁగుఱుఁబుర్వు లంత’ (యయా. 2ఆ.) (చూ.శ.ర.). దీనినిబట్టి ఇది ‘వెనకె’ అగు నని తోచినది. నిఘంటువులు ‘వెలచు’ గ్రహించి ఈఅర్థమును ఈయ లేదు. ‘వెదకె నారసె రోసె వెతకెను నెమకెను, బరికించెను దడవె నరసె ననఁగఁ । దనరు చుండు నన్నేషించె ననుట. .’అని (వేంక. మాన. 80.) ‘వెతకు’ మఱియొక (రూపాం.) దీని కనినది.

తూతెన్:—‘తూలు’గానే (శ.ర.సూ.ని.) గ్రహించినవి. (సూ.ని.) ‘దూరు’ అని కొందఱు సరళాది గా గ్రహించినారు . అనినది. ‘దూకొనెఁ జొచ్చెను దూరెను జొరఁబాతె, ననఁగఁ బ్రవేశించె ననుట కమరు’ (వేంక.మాన 81.). ఇట్లే (సాంబ మాన 41.) ఇందు శకటరేప యుతముగానే ఇది యున్నది . ‘వేతొకవిల్లు పుచ్చుకొను వేగములోనన కొరవేంద్రుమైఁదూట పాములుపుట్టలోనికిం । దూతినయట్లు గా ..’ (భార.శ్రీష్ఠ.2.398.).

నాడెను:—(సూ.ని.) పై అర్థమున దీనిని (అ.క్రి.) గా ఇచ్చి ఈ(ఆం.భా.)ను ఉదాహరించినది. దీనికి పర్యాయములఁ గా ‘కాడెన్, గ్రుస్సెను, తొలిచెను’ అనువానిని ఇచ్చు చున్నది. సక ర్మకప్రకరణ మిది,(అ.క్రి.)అనుట ప్రమాదము. ఈ(సూ.ని)తానే‘గ్రుయ్య’కడ ‘గ్రుచ్చు’ (స.క్రి.) (బాణాదులను నాటు-అని ఈ(ఆం.భా.)ను ప్రమాణముఁ గా ఇచ్చు చున్నది. ఇట్లే ‘తొలుచు’ కడఁగూడ.

[తటారింపెను.—‘... దటాకించెమ’ (వావి.పా.). ఈపాఠమునే (సూ.ని.) ఒసఁగినది (చూ. తూకొను).(ద్రౌ.) ‘దూకొనుట, ప్రవేశించుట, లోపలికి చొచ్చుట, తటారింపుట (ఆం.భా.)’ అను చున్నది. (చూ.అను.దూకొనుట). ఇందువలన (ఆం.భా.బ్రౌ.పా.) ‘తటారింపు’ అను నదియే ! ఇదియే నాచే గ్రహింపఁబడినది. ‘తటాకించు’ (ఆం.భా.పా.)గా ఇచ్చిన (సూ. ని.)

బనను 'తటాకించు' అనుదానిని 'పదము' గా తాను గ్రహింప లేదు. 'చొచ్చు, ప్రవేశించు' అనునవి (అ.క్రి.లు గా (శ.ర.) అను చున్నను, (స.క్రి.లు) గా (సూ.ని.) ఇచ్చియే ఉన్నది.]

సీ. నుగ్గాడెను, పరిమార్చెను, నులిమెను; తెగటార్చెను,
 జదిపెను, జంపెను, సదమద మొనర్చెను.
 జక్కాడెను, నులుమాడెను, జాగలలాడెను,
 బిలుకుమార్చెను, ద్రుంచెను, పీచ మడచెను,
 బెంచెను, మన్నిగొనెను, పెంపెను, వెంపర లాడెను,
 మారిమనంగెను, మడిపెను, తునిమెను,
 గగ్గులకాడులు గావించెను, ముగియించెను,
 నులిచెను, పగ దెంచెను, నులుముఁ జేసెను,

గీ. నడచెను, జెండెను, ననంగఁ బొందగు వధించెను
 ననుటకు నమాఖ్య లై; సాకెను, మనిచెను, బెంచెను,
 బెనిచెను, బ్రతికించెను, గాచెను, నేదెను, నన నొనరుఁ
 బ్రోచెను ననుమాట; శ్రీమాతృభూతలింగ !

123

నుగ్గాడెను, పరిమార్చెను, నులిమెను, తెగటార్చెను, చదిపెను, చంపెను, సదమద మొనర్చెను, చక్కాడెను, నులుమాడెను, చాగలలాడెను, పిలుకుమార్చెను, ద్రుంచెను, పీచ మడచెను, పెంచెను, మన్నిగొనెను, పెంపెను, వెంపరలాడెను, మారిమనంగెను, మడిపెను, తునిమెను, గగ్గులకాడులు గావించెను, ముగియించెను, నులిచెను, పగ దెంచెను, నులుముఁ జేసెను, అడచెను, చెండెను—ఇవి వధించెను (రూపుమాపెను; కెడపెను; గీ టడఁగించెను; పొలియించెను; మడియించెను; సంహరించెను; హతము గావించెను-అనుటకు) పేర్లు.

సాకెను, మనిచెను, పెంచెను, పెనిచెను, బ్రతికించెను, కాచెను, ఏదెను — ఇవి ప్రోచెను (పోషించెను; కాపాడెను; రక్షించెను-అనుటకు) పేర్లు.

పెంచెను:—పెరుగునకు ప్రేరణరూపము ఇది -అని కొందఱు. పూసలలో దారము పెరిగినది.

అని (వ్యవ.) (చూ.వసు వ్యా. 1.28.) పెనుచు-పెంచు-పెంపు-అనువానిలోని 'పెనుచు'నకే

వ్యతిరేకలక్షణచే ఇట్టియర్థము సంపాదిత మైనది (వ్యవ.) లో అనవచ్చును. 'పెరుగు' 5 అర్థమునందు (సూ.ని.) 'పెరుగు-తెగు,చిన్న మగు'అనెడి అర్థమునఁగూడ ఇది సబిందుక మనుచు, ఇట్లే అనినది. (వసు.) ఈఅర్థమున (పెంచు-పెంపు) రెండిటినిఁ బ్రయోగించినది. '....అప్పట్టనం । బుట్టుంగెంపున నింపు మీఱురవిపెంపుం బెంపి.....' (వసు.4.55.) ('పెంచు'నకై-చూ.1.28).

గగ్గులకాడులు:—'గగ్గులుకాడును గావించె' అని (బ్రౌ.పా.) (చూ.అను.) 'గ్రగ్గులుకాడును గావించె' అని (వావి.పా.). (వేంక.) ఇ ట్లను చున్నది 'నుగ్గాడెఁ బరిమార్చె నులిమెను జ కాడె, మన్నిగొనియె నడమద మొనర్చెఁ । .జంపెఁ బిలుకుమారిచెను జా.గఱలాడెఁ బగదెంచె నుఱుముచేసెఁ । దునిమె మడిపె ముగించెను ద్రు శ్లదంచెఁ । ద్రుంచె గగ్గులకాడు గావించె నులిచెఁ । జెండె పెంపరలాడె నాఁ జెలఁగుఁ జే శ్లి.వి యగును వధించె ననుటకు' (మాన.54.) 'గగ్గులకాడులు గావించె-అని (సూ.ని.ఆం.భా.పా.) (చూ.గగ్గులకాడు). ఇదియే పై ని నాచే గ్రహింపఁబడినది. 'గగ్గులకాడు' దే.వి. ధన్యము రాల్చినకంకులసమూహము; దానివంటిది, నిస్సార మైనది-అని (శ ర.సూ.ని.). 'సిగ్గువడి విరియఁజాతీరి । బగ్గునఁ వొరి వచ్చువీరభద్రునిఛాతీన్'నుగ్గు లయి యి(య.?) పురుసపు రయి గగ్గులకా డై వికావిక లయి యమర్త్యుల్' (కాశీ.7.89.) (చూ శ.ర.). (గగ్గులకాడులు కావించు-నిస్సారులు గా చేయు; చంపు-అని దీనికి అర్థము.).

సీ. అదలించె, గద్దించె, నడలించె, ననఁగను

గదిమె, నం చనుమాట గాఁ జెలంగుఁ;

గొనియాడె, బొగడెను, గొండాడె, నగ్గించె,

ననఁగను వినుతించె ననుట దోచు;

మొత్తె, గొట్టెను, వ్రేసె, మోడెను, మరి(డి?)పె, నాఁ

బ్రహ్మరించె ననుటకుఁ బరఁగు చుండు;

వెలయును దేలించె, బెల్లించె, నూటించె,

ననఁగ నెక్కించె నం చనెడిమాట;

యెంచెను, లెక్కించె, నెన్నె, ననంగను

నెగడుచు నుండు గణించె ననుట;

గీ. కడగెఁ, గిట్టెను, డానెను, గదినెఁ, గవినెఁ,
 జేరె, డగ్గతె, ననఁ దారసించె ననఁగ
 వెలయుఁ; గోపానఁ బెదవిని విడిచె ననుట
 కవుడుగఱచె, నటంచు; నహార్యనిలయ !

124

అదలించెను, గద్దించెను, అడలించెను—ఇవి గదిమెను (గద్దించెను; బెదరించెను; భయపడనట్లు పెద్ద గా అటచెను-అనుటకు) పేర్లు.

కొనియాడెను, పొగడెను, కొండాడెను, అగ్గించెను—ఇవి వినుతించెను (స్తుతించెను; నుతించెను; కైవార మొనర్చెను-అనుటకు) పేర్లు.

మొత్తెను, కొట్టెను, మోదెను, మడిపెను—ఇవి ప్రహరించెను (అడిచెను; బాదెను; తాడించెను; తాడనము చేసెను; వ్రేసెను-అనుటకు) పేర్లు.

తేలించెను, బెల్లించెను, ఊటించెను—ఇవి ఎక్కించెను (ఉబ్బించెను; ఉబ్బవేసెను; ఇచ్చకము లాడెను; ముఖస్తుతి చేసెను; ముఖప్రీతివాక్యము లాడెను-అనుటకు) పేర్లు.

ఎంచెను, లెక్కించెను, ఎన్నెను—ఇవి గణించెను (గణుతి చేసెను; లెక్క పెట్టెను; గణనచేసెను-అనుటకు) పేర్లు.

కడగెను, కిట్టెను, డానెను, కదినెను, కవినెను, చేరెను, డగ్గతెను—ఇవి తార సించెను (సమీపించెను; దగ్గతెను; దగ్గతించెను-అనుటకు) పేర్లు.

అవుడు గఱచెను—ఇది కోపాన పెదవిని విడిచెను (లోపలికి పెదవి మడచెను; (వంచెను) బొడు గఱచెను; కోపముచే ఓష్టము కొఱకెను-అనుటకు) పేరు.

గదిమెను.—ఇందులకు (వేంక.) పర్యాయములను ఇట్లు పేర్కొనినది-‘గద్దించె ననుట కాఖ్యలు సెల్లు నుటిమెను, గద్దించె నదలించె గదిమె ననఁగ’ (మాన. 57.) (సాంబ. కూడ) ‘గద్దించె నదలించె గదిమెను నుటిమె నా, గద్దించె ననుట కొ’ (మాన. 35.). ఈనిఘంటువులు ఒకటికి రెం డిట్లును చున్నను (సూ.వి.) ‘ఉణుము, గద్దించు’- అనువానికి ‘తర్జించు’ అనెడి ఈఅర్థ మును ఈయ లేదు.

వినుతించెన్:—(అం.సం.) ‘వినుతి యొనరించె ననుటకుఁ । దనరున్ నామంబు లగుచు ధరపై నగ్గించెను గైవారము సేసెన్. గొనియాడెను బొగడె ననఁగఁ గొందాడె ననన్’ (చూ.న.88) అనినది ఇట్లే (వేంక. మాన.59.).

మరిపెన్:—‘చంపు’ అను అర్థమున ‘మడుపు’ సుప్రసిద్ధము ‘మడిపెఁ మనిపె’ అని (అం. భా. 3.123.). ‘రడయో రభేదః’ అని దాని కై న (రూపాం) ఇది అనిపించును, (అం.భా.) దానికే ‘ప్రహరించు’ అను (అర్థాం.) ఇట ఇచ్చిన దనవచ్చును. నిఘంటువులు ఏవియు ఈ అర్థమున దీనిని గ్రహించుట లేదు. ‘మడిపెన్’ అనియే ఇట (అం.భా.పా) అని ‘మడిపెన్’ అను దానికే (అర్థాం.) ఇది అని అవి అభిప్రాయపడిన పేరేమో!

ప్రహరించెను:—‘ప్రహరించె ననుటకు వఱలు నాహ్వయములు, మొత్తై గొట్టెను ప్రేసె మోడె ననఁగ’ (వేంక.మాన.81.).

గణించెన్:—‘....నెంచె గణుతి యిడె నెన్నికపెట్టె న,నంగ గణనచేసె ననుట కొప్పు’ (వేంక. మాన.85.).

కడఁగెన్:—దీనికి (శ.ర.) (సూ.ని.) ఈ అర్థమును ఇచ్చుట లేదు. (బ్రౌ.) ఇచ్చినది (చూ. అను.). (అం.శే.) ‘అభిముఖుఁ డగు’ అనెడి అర్థమును దీనికి ఇచ్చినది ‘ కడఁగెఁ దొడఁగెను జెలరేఁగెఁ గాలు ద్రొక్కెఁ । గవిసెఁ గదిసె ననంగ నాఖ్య లయి యొప్పు । నభిముఖుం డయ్యె ననుటకు’ (17.) అని. ఇది (అర్థాం.) అనఁ దగినది. ‘సకర్మకప్రకరణ’ మిది అగుటనుబట్టి ఈ (అం.భా.)కు ఇది అర్థ మన రాదు.

తారసించెన్:—‘తారసిల్లుట, నమీపించుట (దీపిక) ‘పూర్వపశ్చిమసముద్రములువలె తారసిల్లినన్’ అని (బ్రౌ.).

అవుడు గఱచెన్.—‘బొడు’ శబ్దమునకు ‘పెదవిక్రిందిచోటు’ అర్థ మను చున్నది (శ.ర.) (సూ.ని.) ‘పెదవి’ అర్థ మని ‘పెదవిని కలుపుట’ ‘బొడు గఱచుట’కు అర్థ మను చున్నది. ‘అలిగి యొడు గఱచి యాఁకటిపెలుచన । నిలువ లేక’ (భార.ఆది 8.291.). ఇట (సం భార.) స్పష్టము గా ‘త్రిశాం భ్రుకుటిం కృత్వా సందశ్య రదనచ్ఛదమ్’ (ఆది. 177, 31) అను చున్నది (చూ. సూ.ని.బొడు.), (‘అవుడు’ (రూపాం.) బొడు.) (అం.భా.కర్త) ‘కోపాన పెదవిని విఱుచుట’ దీనికి అర్థ మనినాడు. పండ్లతో గట్టిగా స్పృశించి లోపలికి పెదవిని (పెదవివెనుకప్రదేశ

మును)వంచుటయే ఈ విలుచుట. అదియే (పెదవిని) కఱచుట. రెండును ఇంచుమించు గా నమానార్థములే అనవచ్చును. 'అవుడు-పెదవిని. కఱచి-విఱచి' అని ఇది(స.క్రి.). గా వ్యాఖ్యాతము(అం.భా.)చే.

[ఊటించెన్—(సూ.ని.) 'ఊటించు' గ్రహించి ఈఅర్థమును ఇచ్చి ఈ (అం.భా. ను) ప్రమాణము గా ఒనగినది. (బ్రౌ.) గూడ ఇట్లే అన్నది (చూ.అను.). 'బెల్లించు' కడ మాత్రము (సూ.ని.) 'బెల్లించె నూఱించె ననగ' అని (అం.భా.పా.) గా ఇచ్చినది. ఇది ప్రమాద మని పించును.

[కవిసెన్—'చవిసె' అని (వావి.అపముద్రి.).].

గీ. అరసె, నాఁగ విచారించె ననుట కొప్పుఁ;

బూసె, బట్టించె, జమిరె, నాఁ బొలుచు నలమె

ననుట; కెదిరించె ననుటకు నజీమె, ననఁగఁ

బొలుచు చుండును; శ్రీమాత్పూజుతలింగ :

135

అరసెను—ఇది విచారించెను (అలోచించెను; పరిశీలించెను; పరికించెను; ఉచితానుచితముల విమర్శించెను-అనుటకు) పేరు.

పూసెను, పట్టించెను, చమిరెను—ఇవి అలమెను (అలఁదెను; విలేపించెను; గంధాదులను శరీరమునకు తాచెను (లేపనము చేసెను) అనుటకు) పేర్లు.

అజీమెను—ఇది ఎదిరించెను (మార్కొనెను; ఎదుర్కొనెను (ఎదురు గా నిలిచి యుద్ధమునకు సిద్ధపడెను) అనుటకు) పేరు.

అరసెన్:—'....నరసె నాఁ జే రగు నార్తి వారిచె వి,మర్శించె ననుటకు' (అం.సం.నానా. 23.).

[జమిరెన్:—'జమలె' (వావి.అపముద్రి.).].

[అజీమెన్:—'అజమె' (వావి.అపముద్రి.).].

గీ. ఎలిచె, దలచె. ననం జను నెంచె ననుట;
 చీరె, నన ను త్తరించె, నాఁ జించె, ననఁగ;
 చేదనముఁ జేసె ననుటకుఁ జెలఁగు చుండు
 భూతిలసితాంగ ! శ్రీమాతృభూతలింగ !

126

ఎలిచెను, తలచెను—ఇవి ఎంచెను (భావించెను; తలపోసెను; అనుకొనెను-అనుటకు) పేర్లు.

చీరెను, ఉత్తరించెను, చించెను—ఇవి చేదనము చేసెను (చేదించెను; ఖండించెను; త్రుంచెను; (ఉత్తరీయాదులను) త్రెంచెను-అనుటకు) పేర్లు.

ఎలిచెన్:—(సూ.ని.) (శ.ర.) దీనిని గ్రహింప లేదు. (బ్రౌ.) దీనిని గ్రహించి, ఎలుచుట-తలఁచుట, ఎంచుట(ఆం.భా.)-అనినది. 'ఎంచు'నకు- 'ఎనుచు' అనురూపమునుగూడ (బ్రౌ.) ప్రదర్శించినది (చూ.అను.) (ఆం.భా.పా.) 'ఎలిచె' అనునదియే అని స్పష్టము గా వచించుచున్నది (బ్రౌ.).

చీరెన్:—'చీత' అని (వావి.పా.). (శ.ర.) ఇట్లను చున్నది-'అలఘురేఫము గా ఒకానొకఁడు వ్రాసి యున్నాఁడుగాని, దానికి ప్రయోగము దొరకినది కాదు' (అని.). (సూ.ని.) లఘురేఫముతోనే దీనిని ఉదాహరించినది (చూ.చీరు-శివ అర్థము.)

ఉత్తరించెన్:—'దోషతులచాఁపు ఉత్తరింపుము'అని(వ్యవ.) 'త్రుంచు'ను ఈఅర్థమునందు సోమన ప్రయోగించు చున్నాఁడు. 'అలవరించి చతుర్విదాహారములఁ , దుష్టిచేసి దుకూలముల్ ద్రుంచి త్రుంచి । కట్ట నిచ్చిన' (శి.హరి.4 115.) (చూ.సూ.ని.త్రుంచు.) (నం.) 'ఉత్తరించు'అను దానికి తెలుఁగున విశేషార్థసంపాదనము కలిగి 'తెనుఁ' గిది ఐన దనవచ్చును. పూర్వము ఇట్టివి ఉదాహృతములు.

చేదనముఁ జేసెను.—(ఆం.శే.) ఓ, ట్లను చున్నది-' .నాహ్వయంబులు చేదించె ననుట కయ్యెఁ, జించె నన వచ్చె నన వ్రక్కలించె ననఁగ' (64.).

గీ, ప్రామె, దొలచెను, వెలిచెను, దోమె, రుద్దె,
 ననఁగ నిర్మల మొనరించె ననుట యొప్పు;
 నెనకొలిపె. రేచె, నాఁగను నెనఁగు చుండ
 బ్రేరణముఁ జేసె ననుమాట; యిందుజూట

127

ప్రామెను, తొలచెను, వెలచెను, తోమెను, రుద్దెను—ఇవి నిర్మల మొనరించెను (ముఱికి పోవజేసి (పాత్రాదులను జలాదులచే) శుభ్రపఱచెను; శుద్ధిచేసెను-అనుటకు) పేర్లు.

ఎనకొలిపెను, రేచెను—ఇవి ప్రేరణమును చేసెను (ప్రేరేచెను; పురికొలిపెను; యుద్ధాదులకు) ప్రోత్సహపఱచెను-అనుటకు) పేర్లు.

తొలచెను:—‘... దొలిచెను-(వావి.పా.) సూ.ని.పా.గూడ ఇట్టిదే (చూ.రుద్దు). ‘పాత్రను తొలిచెను’ అని వ్యవహారము. ఐనను ఇది ‘తొలచు’ అనియే ప్రయోగములు అను చున్నవి ‘నవలావణ్యరసంబు పల్లెరములోనం బోసి యగ్రంబునన్’ భవదీయాస్య మొనర్చి యార్చి పిదపం బ్రాతేయరుజ్జుండలం । బు వినిర్మించె విరించి యచ్చిలుము వో పూఁబోడి యిచ్చిహ్ను మం । బువులం దాతఁడు చేర దొలంచుమిసిమిం బుట్టెన్ సరోజాతముల్’ (నైష. 8.193.) మొ. (చూ.సూ.ని.). ‘తొలచు’ అనుటయే యుక్త మనిపించినది. ‘తొలిచెను’ అనుదానిని వేఱుగా ఉదాహరించినది (ఆం.భా.) (చూ.3.122.).

ప్రేరణముఁ జేసెను:—(ఆం. శే.) ఇ ట్లను చున్నది. ‘ప్రేరేచెను బురికొలిపెను, దారిచె ననఁ జోదనకుఁ దగు నాఖ్యలు’ (ఆం.శే.40.).

గీ. తెలచె, నెరఁగె, నెఱంగె, చాఁగిలెను, మ్రొక్కె,

నన నమస్కారమును జేసె ననుట కొప్పు;

మీఱె, ననఁ గడచె, ననఁగ మించె ననుట

పొలిచి యుండును; శ్రీమాతృభూతలింగ :

128

తెలచెను, ఎరఁగెను, ఎఱంగెను, చాఁగిలెను, మ్రొక్కెను—ఇవి నమస్కారమును చేసెను (నమస్కరించెను; చేమోడ్చెను; దండముపెట్టెను-అనుటకు) పేర్లు.

మీఱెను, కడచెను—ఇవి మించెను (అతిశయించెను; అతిక్రమించెను; దాఁటెను; (తనకంటె) ఇతరుని తక్కువవానినిఁ జేసెను-అనుటకు) పేర్లు.

తెలచెను:—‘తెలిచె’-అని (ట్రా.పా.) ‘దేవానాంప్రియుల మ్రొక్కి తెలుతుఁ గుకవులన్’ (రాఘ.1౪.) ఇట (శ.ర.) ఇ ట్లను చున్నది. ‘తెలచు’-దే.న.క్రి. ‘తెలుచు’యొక్క- (రూపాం.).

ఇట్లు అకారమధ్యము గా గ్రంథములయందు కానబడు చున్నది. అపక్షమున ఇది 'వెలచు' క్రియవంటిది గా నుండవచ్చును (చూ. తెలచు.) (అని.).

నమస్కారమును జేసెను:—'....గే లొగించె గొలిచె. నెఱగెఁ జేమోడ్చె నన నమస్కృతి యొనర్చె. ననుట కివి యాఖ్య లగు' అని (అం.నం.మాన.31.).

గీ. కనుపుగొట్టె, ననంగను దనరు నూచ

ముట్టు గాఁ గొట్టె ననుమాట; పట్టుపట్టె

ననెడిమాటకుఁ దగుఁ గచ్చుకొనె, ననంగఁ;

బుంగవతురంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

129

కనుపుగొట్టెను—ఇది ఊచముట్టు గా కొట్టెను (నిశ్శేషము గా-కొట్టెను; తునుకలు తునుకలు గా చేసెను; ఖండించెను-అనుటకు) పేరు.

కచ్చుకొనెను—ఇది పట్టుపట్టెను (పటము పట్టెను; కార్యదీక్ష వహించెను-అనుటకు) పేరు.

కనుపుగొట్టెను.—'.. .దై త్యుల నూచముట్టు గాఁ గొట్టినశౌర్యధుర్యునకు. . .రామభద్రునకుఁ బై పయిఁ జేకుఱుఁగాక భద్రముల్' (జై మి. 6.55.). ఇట 'ఊచముట్టు గా కొట్టిన' అనుట 'కనుపుగొట్టిన' అనుటయే ! (కనుపుగొట్టిన)-ఒక్కనినేని మిగుల నీయక రాక్షసు లందఱను ముక్కలు ముక్కలు చేసిన (రూపుమాపిన) రామభద్రునకు' అని అర్థ మనిపించును. 'కొట్టు' నకు 'చేదించు' అనెడి అర్థము గూడ ఉన్నది. 'కొట్టు' (న.క్రి.) ప్రహరే చేదనే చ; ప్రహరించుట, చేదించుట (తల కొట్టె-చెట్టు కొట్టె)-అని (చిన్న.భాతు). 'కాలుబలంబులం గనుపు గొట్టినం గాలు చెయి తల డొక్కయని యేరుపాటు లేక వండం దఱిగినయెడలను' (భావ. భీష్మ.3.248.). బ్రౌ. కనుపుగొట్టుట, చిందరవందర చేసుట, యదాయదలు చేసుట, చుండు తునకలు చేసుట-అనుఅర్థములను 'కనుపుగొట్టు'నకు ఇచ్చినది. 'భంగపఱచు' అనికూడ అర్థ మనినది దీనికి (శ.ర.).

[పట్టు పట్టెన్:—'పట్టుకు పడె ననెడి....' అని (వావి.అపపా.). 'కచ్చుకొనుట-అనగా పట్టుకో బడుట' అని. (బ్రౌ.). (నూ.ని.) 'కచ్చుకొను' అనుదానిని (అ.క్రి.) గా వచించు చున్నది.

ప్రయోగము ఒకటి ఇట్లున్నది 'ఉచ్చైశ్శృవ మగుతనపై । విచ్చలవిడి నెక్కురౌతు వృద్ధ శృవుఁ డై । హెచ్చె నని వేల్పుతేజిం । గచ్చుకొని హంపించు వీటఁ గల్గుహయంబుల్' (చమ 1.30.) (చూ.సూ.ని.). 'వేల్పుతేజిని - దేవతాశ్వమునుగూర్చి. కచ్చుకొని-పట్టుపట్టి; పంతముపట్టి-(హయంబులు హంపించును)' అని అన్వయము. (శ.ర.) 'తెలుచు' కడ ఇట్లుని నది 'దేవానాంప్రియుల మ్రొక్కి తెలుతుఁ గుకవులన్' (కుకవులన్ - కుకవులనుగూర్చి. 'కుకవులకు' అనియు ప్రయోగము (రాఘ.1.అ.) (అని). ఇట్టిదే ఇది. ఇట - అనన్తరక్రియ 'కచ్చుకొను. తదనన్తరక్రియ 'హంపించు'. (సూ.ని.) 'వేల్పుతేజిని' అనుదానికి (వ్యవహిత క్రియ యగు) 'హంపించున్' అనుదానితోనే అన్వయ మనుకొనికాబోలు : 'కచ్చుకొను' అనుదానిని (అ.క్రి.) గా పరిగణించుటయేకాక, ఈ (అం.భా.)ను ప్రమాణముఁ గాఁ గూడ ఇచ్చు చున్నది. (అం.భా.) ఒనర్చిన అకర్మకనకర్మక క్రియావిభాగమును (సూ.ని.) సరిగా గుఱుతించుకొననందున కలిగినప్రమాద మిది అనిపించును.].

గీ. పెట్టెఁ, కీలించె, నాఁగను వెలయు చుండు

నుంచె ననుపల్కునకు; నేదె, నుజ్జగించె,

ననఁగ విడిచె ననెడిమాట కతిశయిల్లు;

భూరిభవభంగ : శ్రీమాతృభూతలింగ :

130

'పెట్టెను, కీలించెను—ఇవి ఉంచెను (ఉనిచెను; ఉండఁజేసెను-అనుటకు) పేర్లు.

ఏదెను, నుజ్జగించెను—ఇవి విడిచెను (వదలెను; వీడెను; త్యజించెను; విసర్జించెను- అనుటకు) పేర్లు.

కీలించెన్:—(సూ.ని.)(సం.స.క్రి.) అని తత్సమధాతువు గా దీనిని ఇచ్చి ఇట్లు వ్రాయు చున్నది.

'(ఇది 'కీల' అని సంస్కృతధాతువునుబట్టి తత్సమము గా గ్రహింపఁబడెను, కాని (అం.భా. యయాతి) గ్రంథములలో నుండుటఁబట్టి తెలుఁగు గా కూడ కనఁబడుచున్నది)' (అని).

ఏదెన్:—(సూ.ని.) 'ఏదు'కు ఈఅర్థమును ఈయ లేదు. 'ఉడుగు'అర్థమిచ్చి (అ.క్రి.) అనినది.

(2.) అర్థము గా, 'లేని దగు; పోయిన దగు'- అని వచించి-'శృంగారంబు నలంగ దేమి యును బ్రస్వేదాంకురశ్రేణి లే । దంగంబుల్ మెఱుఁ గేద వించుకయు మాహారాష్ట్రసామంతు

సా । రంగుం దోలి తురంగముం గొనినసంగ్రామంబునం దృష్టన । ప్లాంగస్ఫారయకుండు
మన్మవిభుపం పై చన్నపైన్యంబునన్' (నిర్వ.1.43.) అనుప్రయోగము నొకదానిని ఉదాహ
రించినది. ఇది (అం.భా.) చెప్పినఅర్థము చెప్పినను సరిపడునదియే : 'అంగంబుల్ మెఱుగు
ఏదవు' అవయవములు కాంతిని విడిచినవి కావు=(అనఁగా) కాంతిహీనములు కాలేదు . అని
అనుటయే : ఇక రెండవప్రయోగ మొకటి ఇ ట్లున్నది- 'ముట్టఁబడి దీర్ఘసూత్రం । దీ ట్ట
ట్టరుగఁగ నుపాయ మెది యొకనిచేఁ । బట్టువడెఁ దనదుదెందము । పట్టు వదలి చకితవికల
భావేంద్రియుఁ దై' (భార.కాంతి.198.)-'దీర్ఘ సూత్ర స్తు మందాల్మా । హీనమిది రచేరనః.
మరణం ప్రాప్తవాన్ మూఢో । య దై వోపహతేన్ద్రియః' (సం. భార కా.137. అధ్యా.
17శ్లో.). మూలంబునందలి 'హీనబుద్ధిః' అనుదానికే 'ఉపాయ వేది' అని అనువాదము 'హీన
బుద్ధిః=విడువఁబడిన-(బుద్ధి) నిశ్చయాత్మికాంతఃకరణవృత్తి-కార్యసాధక మగు ఒకనిర్ణయ
మునకు రాఁ గలయాచోచన (అదియే ఉపాయము) (అది) కలిగినవాఁ దై' అని అర్థము.
ఇక అనువాదమునను, 'ఉపాయము ఏది=ఉపాయమును విడిచి' (అనఁగా) ఉపాయము(కార్య
సాధక మగునొకనిర్ణయము) లేనివాఁ దై అనుటయే : (అం. భా.) అర్థమునకు ఇది విరుద్ధ
మేమియుఁ గాదు. ఈఅర్థమునం దిది యిట్లు (స.క్రి.)గానే సమన్విత మగు చున్నది. ఈ
రెండుప్రయోగములనే ఇట (సూ.ని.) ఇచ్చినది (మా.సూ.ని.ఏమ).

క. ఒప్పించె, నొప్పగించెను,

నొప్పరగించె, నన మూడు నొకయర్థం బొఁ;

గప్పె, నన మూసె ననుచుం

జెప్పఁబడుఁ గివులవేతఁ; జెవ్వందీశా :

131

ఒప్పించెను, ఒప్పగించెను, ఒప్పరగించెను—ఇవి (సమానార్థకములు) (వశపతి
చెను; అధీనముచేసెను; అప్పగించెను-అనుటకు) పేర్లు.

కప్పెను—ఇది మూసెను (అచ్చాదించెను; మఱుఁగుపఱచెను; కనఁబడ కుండఁ
జేసెను-అనుటకు) పేరు.

ఒప్పరగించెను.—ఇది 'అర్పించెను' అనుదానినుండి ఏర్పడిన . 'ఒప్పగించెను' అనుదానికి
(యాపాం.) అనఁ దగినది-'వర్ణలోపాగమా నై కే సర్వస్మిం స్తద్భవే పదే' అని (అథ.కా.).

కప్పెను:—(సూ.ని.) దీనికి బంధించు, మూయు - అని అర్థ మిచ్చి ప్రయోగము ఇ ట్టిచ్చినది.
 'పలుకఁ డసత్యము మాటం । బలుకఁడు బెట్టిదము గాఁగఁ బలుకఁడు వాదం । బులకుఁ
 జొరఁడు వాణి యనం । గలవాకిలి యట్టిబుధుఁడు గప్పం జాలున్' (భార.శాం.5.922.). ఇట
 (ఆం.భా.) 'చెప్పంబడెఁ గవులచేత' అనుటనుబట్టి 'కవిప్రయోగై కవిషయమిది' యనవలసి
 యున్నది. 'వాకిలి మూసెను' అని (వ్యవ.) ఉన్నను 'వాకిలి కప్పెను' అను (వ్యవ.) ఈ -
 అర్థమున లేదు.

సీ. కొనె, మారె, జదిపె, నాఁగను గొట్టె నని తోఁచుఁ;

దఱిగె, ననం జను నఱకె ననఁగఁ;

గోరాడె, జిఱిమెను, గొండాడె, నాఁగను

దుమ్ము రేచె నటంచు దోచు చుండుఁ;

జెనకె, అంఁచెను, సోకె, జెనసె, ముట్టె, ననంగఁ

దాకె నటం చని తనరు చుండుఁ;

జెరిపె, దాచెను, దాపె, జెక్కె, దూర్చె, ననంగఁ

జొనిపె నటం చని తనరు చుండుఁ;

గీ. నెనఁగు నొడియించె, ననఁగఁ దీయించె ననుటఁ;

చీరె, ననఁ బిల్చె ననుపల్కు చెల్లు చుండుఁ;

రాలె, జాడించె, ననఁగను రహికి నెక్కు

విదిలిచె నటన్నపల్కు గా; వేదవేద్య :

132

కొనెను, మారెను, చదిపెను—ఇవి కొట్టెను (కొట్టి చంపెను-అనుటకు) పేర్లు

తఱిగెను—ఇది నఱకెను (ఘండించెను; ముక్కలు ముక్కలు గా కోసెను-అనుటకు) పేరు.

గోరాడెను, చిఱిమెను, కొండాడెను—ఇవి దుమ్ము రేచెను (దుమ్ము పైకి ఎగురు నట్లు కావించెను-అనుటకు) పేర్లు.

జెనకెను, అంఁచెను, సోకెను, జెనసెను, ముట్టెను—ఇవి తాకెను (తగిలెను; అంఁచెను; ప్పుళించెను-అనుటకు) పేర్లు.

చెరివెను, తాచెను, తాపెను, చెక్కెను, తూర్చెను — ఇవి చొనిచెను (కూర్చెను; పొదిగెను; ఖచించెను; రత్నాదులను సువర్ణాదులతో సంఘటించెను-అనుటకు) పేర్లు. ఒడియించెను—ఇది తీయించెను (లాగించెను; వృక్షాదులను పెల్లగిల్లఁ జేయించెను; పాదు ఊడి పైకి లేచి వచ్చునట్లు చేయించెను-అనుటకు) పేరు.

చీరెను—ఇది పిల్చెను (ఆహ్వానించెను; ఆమతించెను; పిలిచెను-అనుటకు) పేరు రాల్చెను, జాడించెను — ఇవి విదిలిచెను (దులిపెను; దుమ్ము మొదలగువానిని రాలునట్లు (క్రిందఁ బడునట్లు) చేసెను-అనుటకు) పేర్లు.

మారెన్:—ఈ (ఆం.భా.)ను ఇచ్చి దీనికి 'కొట్టు' అనియే అర్థ మనినది (సూ.ని.). ప్రయోగములను ఇట్లెచ్చినది 'విరహాల మారుమారుఘనవీరబలం బని పాంధకందరః । ల్లఱుగురమా కుమారునడిదా లని రాగవియోగజాతకా । తరగుణదాత్పమన్మధవతా కని తేంట్ల నదల్చి కమ్మఁదా । మరలఁ గదల్చి వారిచరమండలిసౌంపు వదల్చి రంగనల్' (వేంక.పంచ.4.150.). ఈ ప్రయోగమునందు 'మారు' అనుదానికి 'కొట్టి (బాధించి, చిత్రవధ మొనర్చి) చంపు' అను అర్థమే ప్రకరణపుష్టి కలది గా కాన్పించు చున్నది. మఱియొక ప్రయోగము ఇట్లున్నది 'మార ! నిను శంకరుఁడు పలుమాలు మార । వలసి క్రమ్మఱ బ్రతికించఁ దలఁచె నకట! యట్టియవివేకము నఁజూపి ! గట్టు'బట్టి'చెట్టు(?)జట గట్టి బై క్షంబుఁ బట్టఁ గడఁగె' (కృష్ణ.4.90.). ఇచటఁగూడ (పలుమాలు) 'మారన్'వలసి' 'కొట్టి (బాధించి) చంపుట (వలసియు) (అవశ్యక మయియు) అని అర్థము చెప్పుట సంగత మనియే తోచినది. 'కొనెన్' అనునది 'మారెన్' అనుదానికి పర్యాయము గా 'ఆం.భా.' వచించు చున్నది. (ఆం.భా.) వీనికి 'కొట్టు' అని అర్థ మిచ్చినను 'ప్రహరార్థములను (3.19.)లో (ఆం.భా.)వేఱు గా వచించి ఉండుటనుబట్టి (అజహత్స్వాన్వర్థ లక్షణతో) 'కొట్టిచంపు' అర్థ మనవలసి వచ్చినది. (బ్రౌ.) 'కొనియెను, వధించెను' అను చున్నది. వదార్థకములఁ గూడ (ఆం.భా.) (3.118లో) ఇచ్చినది. అందులకే పైరీతి విది వ్యాఖ్యాత మైనది.

చిటిమెన్:—దీనిని అలఘురేఫయుతముఁ గానే (సూ.ని.) గ్రహించి (ఆం.భా.పా.) గూడ అట్లే ఇచ్చినది. ఇక 'కొండాడు' కడ (సూ.ని.) లఘురేఫయుతముఁ గా (ఆం.భా.పా.)ను ఉదాహరింపుట ప్రమాద మనిపించును.

చెరివెన్, చెక్కెన్:— (ఆం.శే.) వీనికి 'సంఘటించుట కాఖ్య లై జాను మీఱుఁజెరివెఁ దుటి

మెను గీల్కొల్పెఁ జెక్కె ననఁగ' (34.) అని 'సంఘటించుట' అర్థ మనినది. ఇది (అర్థాం.) అనఁ దగినది వీనికి.

ఒడియించెన్:—ప్రయోగము ఇట్లున్నది '.. యిదె నాదువిభునిచే నీవదాన్యనగంబు, నొడి యించుకొని యేఁగు చున్నదాన' (పారి.4.58.). ఇట 'పరిమళోల్లాసవ్యాఖ్య' 'ఒడియించు కొని' 'అపహరించుకొని' అని అర్థము చెప్పినది. ఇది ఈసందర్భమునకు సముచితము గా కనిపించుట లేదు. (ఆం.భా.) వచించిన 'తీయించు' (లాగించు; వేర్లతోఁ గూడ పెకలించు) అను అర్థమే ఇచ్చటి సత్యభామాగంభీరవీరగర్వాలాపముల కెంతయో పరిపూర్ణి చేకూర్చునది గా ఉన్న దనుట సహృదయవేద్యము.

[కొనెన్: — 'గొనెన్' (వావి.అపముద్రి.).]

[దాచెన్: — 'దాచెన్' (వావి.అపముద్రి.).]

[విదిలిచెన్ — విదలిచెన్' వావి.అపముద్రి.) 'దోవతిధూళి విదుల్చుచు లేచి' (హరిశ్చ.2భా.) (చూ.శ.ర.).]

సీ. నివిరెను, దడవె, నా నిమిరె సం చని యొప్పు;

నచ్చె, ననం దగు నమ్మె ననుట;

సోడుముట్టె, ననంగ శోభిల్లు నంతట

వ్యాపించె ననుట; యియ్యకొనె, నూల్కొ-

నె, ననఁగ సమ్మతించె ననుట రాజిలు;

వంచె, ననం దగు వండె ననుట

వంచె ననుటయును; వానించు, ననఁగను

బైనిఁ దేలించుట పరఁగు చుండు;

గీ. బాఱజూచె, ననంగఁ దప్పకయె చూచె

ననుటకును దోఁచు; నోనాడె, ననఁగ నొవ్వ

నాడె ననుట చెలంగు; దనర్చు వీడె,

మానె, నన విడిచె ననుట; మాతృభూత :

133

నివిరెను, తడవెను—ఇవి నిమిరెను (చేతితో దువ్వెను; రాచెను-అనుటకు) పేర్లు.
నచ్చెను—ఇది నమ్మెను (విశ్వసించెను; ఆప్తుఁ డని తలఁచెను-అనుటకు) పేరు.

పోడుముట్టెను—ఇది అంతట వ్యాపించెను (బ్రహ్మరంద్రమును (మాడుపట్టును) తాఁకెను; తల కెక్కిెను; మిన్ను ముట్టెను; అతిశయించెను అనుటకు) పేరు.

ఇయ్యకొనెను, నూల్కొనెను—ఇవి సంమతించెను (ఈయకొనెను; అంగీకరించెను; ఒప్పుకొనెను; ఒడఁబడెను-అనుటకు) పేర్లు.

వంచెను—ఇది వండెను (వంటచేసెను; పచించెను), వంచెను (వంగునట్లు చేసెను; నమ్రముఁ గా ఒనర్చెను-అనుటకు) పేరు.

వానించెను — ఇది పైనిఁ దేలించెను (జలాదులలో మునుఁగక పైకి తేలునట్లు చేసెను-అనుటకు) పేరు.

పాఱఁజూచెను—ఇది తప్పకయె చూచెను (దృష్టి చెదర కుడ (తొలఁగి కుండ అట్టే చూచెను-అనుటకు) పేరు.

నోనాడెను—ఇది నొవ్వనాడెను (నోఁబలికెను; నొచ్చు (దుఃఖపడు) నట్లు మాటాడెను-అనుటకు) పేరు.

వీడెను, మానెను—ఇవి విడిచెను (వదలెను; విరమించెను; చాలించెను-అనుటకు) పేర్లు.

సంమతించెను:—కొన్నిపర్యాయములను నిఘంటువులు దీనికి ఇట్లున్నవి. 'పైకొనియె నియ్యకొనె నొడంబడియె నొప్పె. ననఁగ నంగీకరించుట కాఖ్య అయ్యె' (ఆం. శే. 34.), ...కెనఁగు మంచిది కా నిమ్ము, వల్లె యనఁగ నమ్మతిల్లుటకును' (పేంకి మాన 67 ప.).

వంచెను:—దీనికి మొదటియర్థమును నిఘంటువులు ఇచ్చుట లేదు.

వానించున్:—బ్రౌ. వానించుట-అనఁగా పైని తేలించుట (ఆం.భా.) అనినది. (సూ ని.శ ర.లు) దీనికి ఈఅర్థమును ఈయ లేదు

తప్పకయెచూచెను.—'భయ మింత లేక తప్పనిచూపుచేఁ జూచి చూడనియట్టిమాడ్కిఁ జూచు' (కవి.రా. 2.13.) (చూ.సూ.ని.తప్పు)

నోనాడెన్:—'నోనాడ నేసె' అనుదానికి-'దుఃఖపడేలాగు పొడిచినాఁడు' అని (బ్రౌ.) (చూ. అను.) 'నోఁబలుకు'కు ప్రయోగ మిచ్చు చిన్నది (బ్రౌ) 'క్షరభాండముగాక యెందు కీక్షర

మొక టండు నోఁ బలుకుచున్' (పంచ. 1.280.) (చూ. బ్రౌ. అను.) నోఁబలుకువంటిదే 'నోనాడు'.

అ.వె. ఓనరించె, ననఁగ నోరసేసె ననుట

వెలయు; విలిచె, ననఁగఁ ఓలిచె ననుట

యలరు; విలిచె, ననఁగ నమ్మె నం చనఁ దోఁచు;

మహితగుణసమేత : మాతృభూత :

134

ఓనరించెను—ఇది ఓరసేసెను (ప్రక్కకు ఒరగించెను; ఒకవంకకు తొలఁగఁ జేసెను—అనుటకు) పేరు.

విలిచెను—ఇది విలిచెను (పిల్చెను; ఆహ్వానించెను), అమ్మెను (విక్రయించెను; వెలకు వస్తువులను ఇచ్చెను—అనుటకు) పేరు.

[ఓర సేసెన్:—'ఓరఁజేసె'అని (వావి.అపపా.) 'క్రియాః ప్రసిద్ధా బహువః శబ్దపల్లవసంజ్ఞితాః'. అనుకారికారికావ్యాఖ్యానసందర్భమున అహోబలపతి ఇట్లను చున్నాడు—'. . కదియఁబడి చదికిలఁబడె'ఇత్యాదీనాం నాన్తానా మపి ద్వితీయా స్తత్వేనైవ గ్రహణమ్ । ఏరాదృశాని రూపాణి ద్వితీయాసమ్భవే అకర్మకత్వ ఉదాహరణమ్'(అని). ఇది సకర్మకప్రకరణము.].

అ.వె. పోఁజె, ననఁగ వెలయు ముంటఁ జీల్చె ననుట

చెప్పె ననుట ఫలముఁజెందె ననుట

పరఁగుఁ బొరసె ననఁగ; మఱువెట్టె, ననఁ దగు

మఱుగువెట్టె ననుట; మాతృభూత :

135

పోఁజెను—ఇది ముంటను చీల్చెను (ప్రత్తి నార ము న్నగువానిని నలుసులు లే కుండ నన్నము గా తీసి బాగుచేసెను; పోఁజెను), చెప్పెను (వచించెను; పలికెను), ఫలమును చెందెను (కార్యసిద్ధి పడసెను), పొరసెను (పొందెను—అనుటకు) పేరు.

మఱువెట్టెను—ఇది మఱుగువెట్టెను (మఱుగుచేసెను; దాఁచెను; కప్పిపుచ్చెను—అనుటకు) పేరు.

పోఁజెను:—ముంటఁ జించుట, చెప్పుట, ఫల మందుట, పొరయుట - (అం.భా.) అని బ్రౌ. (చూ. అను.). దీనినిబట్టి 'ముంటఁ జించె'అని (బ్రౌ.పా.)అని తోఁచు చున్నది. (సూ.ని.శ.ర.లు)

దీనికి మొట్టమొదటియర్థమునే ఇచ్చినవి. 'ప్రోజు' (రూపాం.) 'ప్రత్తినిఁ బ్రోజుచున్' వడికి బ్రాహ్మణుఁ డిచ్చుపవిత్రతంతువుల్ ...' (ఉ.హరిశ్చ.4.70.) (మా.సూ.ని.).

ముంటన్.—'మూడు'కు 'మూండు' రూపము గలదు (చూ.కు.సం.8.841.) (ఇది ఔపవిభక్తి కము.) దీనికి వీర్పడిన (రూపాం.) 'ముండు' దానికి (ఔ.) 'ముంటన్' - అనవచ్చునేమో : నారము న్నుగునవి మూడుప్రేళ్లతో పట్టి చీరుట లోకదృష్టము.

మఱుఁగువెట్టెన్:—మఱుఁగుఁ బెట్టెను' (వావి.పా.) అప్పు డిది 'మఱుఁగుఁ జొచ్చితిని' (మొ.) వానివంటి దన వలయును.

సీ. వందించె ననుటకుఁ బండించె, ననఁగను

గికురించె, వనఁగను గేరు చుండు;

దీకొనె, వనఁగను దీకొనె, వనఁగ నె

దుర్కొనె నంచును దోచు చుండు;

బురపురఁ బొక్కె, నాఁ దఱచు గా వెతలను

జెందె నం చనుమాట చెలఁగు చుండు;

వార్చె, నాఁ గడిగె నుపాసించెఁ గెడసె ను

ద్దేశించె నాఁగను దేజరిల్లు;

గీ. వెలయు వెన్నాడె, నాఁగను వెంబడించె

ననుటకు; వెలార్చె, వెదచల్లె, వనఁగఁ జల్లె

ననుటకుఁ జెలంగు; వినఁదాయె ననెడిమాట

కలరుఁ బెడచెవిఁ బెట్టె నం చని; మహేశ :

136

పండించెను, కికురించెను—ఇవి వందించెను (మోసగించెను; బేలువఱచెను; మోసము చేసెను-అనుటకు) పేర్లు.

దీకొనెను, దీకొనెను—ఇవి ఎదుర్కొనెను (మార్కొనెను: అభిముఖము గా అయి తాఁకెను-అనుటకు) పేర్లు.

పురపురః బొక్కెను—ఇది తఱచు గా వెతలను చెందెను (ఎక్కువ గా దుఃఖ పడెను; మిక్కిలి బాధపడెను-అనుటకు) పేరు.

వార్చెను—ఇది కడిగెను (ప్రక్షళించెను; కడిగికొనెను; జలాదులచే శరీరాదులను శుభ్రపఱచెను), ఉపాసించెను (సేవించెను; భజించెను; (భక్తితో) కొలిచెను), కెడ నెను (ఎడనెను; పానెను; ఎడమాయెను; వీడెను), ఉద్దేశించెను (బావించెను; అను కొనెను; తలచెను-అనుటకు) పేరు.

వెన్నాడెను—ఇది వెంబడించెను (వెంటఁబడెను; వెంటనంటెను-అనుటకు) పేరు.

వెలార్చెను, వెదచల్లెను—ఇవి చల్లెను (పొఱఁజల్లెను; విత్తరములు లోనగు వానిని నలుదిక్కులయందు పడునట్లు వేసెను-అనుటకు) పేర్లు.

పెడచెవినిఁ బెట్టెను—ఇది వినఁదాయెను (అలకించి విన కుండెను; పెడచెవులఁ బెట్టెను; ఆదరించి వినలేదు-అనుటకు) పేరు.

పండించెను:.... 'అంచు నతండు పల్క దరహాపితఁ జెక్కిలిఁ గొట్టి లెప్ప పం. దించితి వోయి దాసరి ...'(ఆము.గీ.40.).

వెదచల్లెను:—'వేడిమి దిక్కుల వెదచల్లుకొనుచు' (ద్వి.రామా.1412.) 'వదనంబు దెఱచిన వర దంతకాంతి. వెదచల్లినవిధాన వెన్నెలఁ గాయు' (ప్రభులింగ.లీల-4.14.) (చూ.బ్రా.).

గీ. మించు టిక్కెంచె, ననఁగ నిక్కించె ననుట;

చనును బారువఁ జూచె, నాఁ జక్కఁగాను

జూచె ననుటకు; సలిపె, నాఁ దోచుఁ జేసె

ననెడిమాటకు; మాతృభూతాభిధాన :

137

టిక్కించెను—ఇది నిక్కించెను (ఉబ్బించెను; ఉబికించెను; పైకి ఉబుకుట (ఎత్త గుట) కలదానినిఁ గా చేసెను-అనుటకు) పేరు.

పారువఁ జూచెను—ఇది చక్కఁగాను చూచెను (సూటి గా కాంచెను; లక్ష్యము తప్ప కుండ సరిగా చూచెను-అనుటకు) పేరు.

సలిసెను—ఇది చేసెను (ఓనరించెను;కావించెను;ఓనర్చెను;ఆచరించెను - అనుటకు) పేరు.

పారువఁ జూడెను:—‘పారువ’గ్రహించి (సూ.ని.) ‘గుఱుతు’ అర్థ మని క్రిందిప్రయోగమును ఇచ్చినది ‘కలికి జక్కవలు సీవలిగుబ్బలకు నుబ్బి, పఱతెంచెఁ బారువపట్టె నేమొ !’ (ఉ.రా. 6.63.).

క. పటుతాళించె, ననంగను

నటు నిటు బెళుకంగఁ జూచె ననుటకుఁ దోఁచుం;

జిటికె, ననంగను విలసిలుఁ

జిటికెలు వేసె ననుమాట; చెవ్వందీశా :

138

పటుతాళించెను—ఇది అటు నిటు బెళుకంగఁ జూచెను (భయాదులచే చలనము కలుగు నట్లు ఆడిక్కు ఈదిక్కు చూచెను-అనుటకు) పేరు.

చిటికెను—ఇది చిటికలు వేసెను (ఆవులింతలు వచ్చినప్పు డది అంగుళిస్ఫోటనములు ఆచరించెను; చిటికరించెను-అనుటకు) పేరు.

బెళుకంగన్:—(శ.ర.) ‘దెళుకు’ అని గ్రహించి ‘చలించు’ అని అర్థ మిచ్చినది. ‘దెళుకు’ అనియు ఈఅర్థమునందు కలదు. ‘తళుకులు గుల్కుచెళ్ళుకనుఁడమ్ముం నశ్రుమరందబిందు వుల్ . దొలఁక’ (దశా.4.52.) (చూ.సూ.ని.).

ఆ.వె అడిగె, బలికె, వందె, నడ్డగించెను, గోసె,

ననంగ నిట్లు కొన్ని యగు ద్వికర్మ

ధాతువులు గఁ దెలియఁ దగువాని నెల్లను;

మహితగుణసమేత : మాతృభూత :

139

అడిగెను, పలికెను, వందెను, అడ్డగించెను, గోసెను—ఇట్లు కొన్ని అగున్ (ఉండును). వానిన్ ఎల్లన్ (వానిని అన్నిటిని) ద్వికర్మధాతువులు (ప్రధానకర్మము, ఆప్రధాన కర్మము-అనెడి) రెండువిధము లగు కర్మములు - కలధాతువులు కన్, తెలియన్ తగున్-ఎఱుఁగనగును.

అకర్మకదాతువులను సకర్మకదాతువులను వచించి, ద్వికర్మకదాతువుల నిఁక (అం.భా.కర్త) దిజ్ఞాత్రము గా ప్రదర్శించినాఁడు. . . పైవానికి ఉదాహరణములు ఇవి. (అడిగెను) మాణవకుని (మాణవకునివలన) మార్గమును అడిగెను; అడిగి తెలిసెను - అనుట. (పలికెను) - పుత్తుని (పుత్తునికొఱకు) ధర్మమును పలికెను. (వండెను) బియ్యమును (బియ్యముతో) అన్నమును వండెను. (అడ్డగించెను) గోవును గోష్ఠమును (గోష్ఠమునందు) అడ్డగించెను; ఎక్కడకు పో నీక నిలిపెను. (కోసెను) వృక్షమును (వృక్షమునుండి) ఫలములను కోసెను (అని).

ద్వికర్మకదాతువులు:—తృతీయా, చతుర్థీ, పంచమీ, సప్తమీవిభక్తులకు అర్థములు వరుసగా, కరణ హేతువులు, తాదర్థ్యము, అపాదానము, అధికరణము - అనునవి (సహజముగా). వానిని వక్త వివక్షింపనప్పుడు ('అకథితం చ' (3.3.19.) అనుపాజ్ఞానిసూత్రమున) ఏర్పడినకర్మము అప్రధానకర్మము. అట్టిదానితోఁ గూడిన సకర్మకదాతువులు ద్వికర్మకదాతువులు. సన్నయ 'సర్వవిభక్తి సంస్కృతతుల్యా' అని సూత్రించినాఁడు. అహోబలపతి ఈసూత్రమునకు ఉదాహరణములు 'ద్వికర్మకదాతువులు గూడ' అని వ్యాఖ్యానించుచు 'గోవులఁ బాలు పితికెన్ - ఇత్యాదౌ ద్వితీయా' అనినాఁడు. ద్వికర్మకదాతువులు సంస్కృతమున ఇట్లు పరిగణితము లైనవి. 'దుహ్ యాచ్ వద్ దణ్ణే రుధి ప్రచ్ఛి చి బ్రూ శాసు జి మధ్ ముషామ్ । కర్మయు క్ష్యా దకథితం తథా స్యా స్మి హృ కృ వ్యహామ్' (అని.). వరుస గా వీనికి ఉదాహరణములు ఇవి. "గాం దోగ్ధి పయః" (అవును పాలును పితుకు చున్నాఁడు (అవునుండిఅనుట). "బలిం యాచతే వసుధామ్" (బలిని వసుధను (భూమిని) యాచించు చున్నాఁడు - (వసుధకై అనుట.). "తండులా నోదనం పచతి" (బియ్యమును అన్నమును వండు చున్నాఁడు. (బియ్యముచే - అనుట.). "గర్గాన్ శతం దణ్ణయతి" (గర్గులను నూఱురూపాయలను (అపరాధద్రవ్యము గా) పుచ్చుకొను చున్నాఁడు (గర్గులనుండి - అనుట.). "వ్రజ మవరుణద్ధి గామ్" (వ్రజమును (వసులకొట్టమును) గోవును నిలుపు చున్నాఁడు (వ్రజమునందు - అనుట.). "మాణవకం పన్థానం పృచ్ఛతి" (మాణవకుని (బాలుని) మార్గమును అడుగుచున్నాఁడు (మాణవకునివలన - అనుట.) (అడుగుటకు అడిగి తెలిసికొనుట అర్థము). 'వృక్ష మవచినోతి ఫలాని' (చెట్టును ఫలములను కోయు చున్నాఁడు (చెట్టునుండి - అనుట.). 'మాణవకం ధర్మం బ్రూతే' (మాణవకుని ధర్మమును చెప్పు చున్నాఁడు (మాణవకునికొఱకు - అనుట.). 'మాణవకం ధర్మం శాస్తి'

(మాణవకుని ధర్మమును శాపించు చున్నాడు (మాణవకునికొఱకు. అనుట.) 'శతం జయతి దేవదత్తమ్' (నూటిటిని దేవదత్తుని వశపఱచుకొను చున్నాడు. (నూటిటిచే. అనుట.) "సుధాం క్షీరనిధిం మగ్నాతి" (సుధను క్షీరనిధిని (పాలసముద్రమును) త్రచ్చు చున్నాడు (సుధకై. అనుట.) 'శతం ముష్ణాతి దేవదత్తమ్' (నూటిటిని. నూలురూప్యములను దేవదత్తుని దోచు కొను చున్నాడు. (దేవదత్తునినుండి. అనుట.) 'గ్రామ మజాం నయతి' (మేకను గ్రామమును అపహరించు చున్నాడు (గ్రామమునందు. అనుట.) "గ్రామ మజాం కర్షతి" గ్రామమును మేకను లాగు చున్నాడు (గ్రామమునందు. అనుట.) ఈదుహ్యదులు అర్థపరములు, స్వరూపపరములు కావు. కావున, 'బలిం భిక్షతే వసుధామ్'. అనునట్లు, బలిని వసుధను వేడు చున్నాడు. అనురీతివియు ద్వికర్మకములే : సంస్కృతవ్యాకరణము పరిగణించిన దుహ్యదులు, వానిపర్యాయములే తెలుగునను యదాప్రయోగము గ ద్వికర్మకధాతువు లని తెలియవలయును. వీనిలోనివానినే (అం.భా.) కొన్నిటిని ఉపలక్షణవిధితో ఉపాహరించినది. (అం.కౌ.) కర్మ ఏడువిధము లనుచు క్రిందిరీతిని వివరించినవి. '..గర్తకుః గ్రియచేతః గడు నిష్ఠముగః బౌందః దగినది కర్మాఖ్యః దనరునదియె. ఈస్పితకర్మ మస్పితకర్మంబు నలయ్యాస్పితాస్పి తాఖ్యకర్మ. మకథితకర్మంబు నక్కర్తృకర్మం బభిహితకర్మం బసభిహితకర్మ : మనుచుః గర్మంబు సప్తాహ్వయంబులచేతః దగుః దెర్పెదను వరుసగ విసుండు. జనపతి యన్నంబు సావడియెడు నన నీస్పితకర్మాఖ్య నెసఁగు చుండు. మును మూర్ఖుడు విషంబు దినియె వనఁగ నిది యయ్యనీస్పితకర్మ యగుచుః దనరు. చొరకొని కాలుండు పిష్ట గప్పినపాయ సాన్నంబు మెరవిడి వనఁగ నిదియె. యీక్షింప నీస్పితాస్పితకర్మాభిధానంబుచేతను దనరు మిగుల. నాదేవదత్తుడు యజ్ఞదత్తు నెఱగొంగడి నడిగెడి నని వడి గ లెండు. కర్మంబు లు నుప నకథితకర్మం బగు చుండును గృతులందు నూహ సేయ. మూర్ఖాః ప్యుడు గ్రామ మునుగూర్చి పోయెడిని గురుండు తచ్చిష్యుని మదినిఁ దలఁ. పుడు గ్రామమునుగూర్చి పోఁ జేయు చున్నాఁ డనిన శిష్యుఁ డలకర్మతను గనియెను. గనుక నిట్టిది కర్మకర్తనామంబుచేతను దనరారు చుండును గణింప. శ్రీయజ్ఞదత్తుచేఁ జాఁప వడి నల్లఁబడు చున్న దనఁ జాఁప ప్రథమ యైన, కతన నిదియె యభిహితకర్మనామదేయంబుచేఁ బొల్పు గ నలరు చుండు. యజ్ఞదత్తుడు చాఁప నల్లు చున్నాఁ డనుకరణి యనభితకర్మ మయ్యె' (అం.)

ప్రోవఁబడెను—ఇది ప్రోచుధాతువునకు కర్మార్థకరూపము. (కర్మమును చెప్పుచు వచ్చినలకారము గలరూపము-అనుట.).

ప్రోపించెను—ఇది జీజర్థకరూపము (జీజర్థము - ప్రేరణ. దానినిఁ దెలుపుచు వచ్చిన 'ఇంచుక్కు' తోడిరూపము ఇది అనుట.).

ప్రోచు టాయెను—ఇది భావార్థకరూపము (ధాత్వార్థమాత్రమును వచించునట్టిరూప మిది యనుట.) [ఇట్లే-పొదువఁబడెను, పొదివించెన్, పొదువు టాయెను-మొ.].

ఇక ఇట దిక్పాత్రము గా కర్మార్థకక్రియాదులను వచించు చున్నాఁడు అం భా. కర్త.

కర్మార్థము:—తెనుఁగున కర్మార్థకక్రియకు 'పడు' (జీ) చేరును. 'పడుజ్యనుబంధంబు కర్తంబు నం దగు' అని (బాలవ్యా. క్రియా. 49.). ఇట్టి క్రియ ప్రయోగింపఁబడునప్పుడు 'కర్మకు' ప్రధమావిభక్తి. కర్తకు తృతీయావిభక్తి కలుగును.

జీజర్థరీతి:—సంస్కృతవ్యాకరణమున 'హేతుమతి చ' అని ప్రేరణార్థమున 'జీచ్' ప్రత్యయము విహితము. ఆజీజర్థప్రేరణమునందు సాధారణము గా తెలుఁగున 'ఇంచుక్కు' విహిత మైనది. 'సర్వంబునకుం బ్రేరణంబునం దించు క్కు' (బాలవ్యా. క్రియా. 70.). చుగాగమాదులు ఇందు విశేషవిహితములు. ఇవి అన్నియు 'జీజర్థకము' లనఁబడు చున్నవి. ఇట్టిది జీజర్థరీతి.

భావార్థము:—సంస్కృతమున భావార్థధాతుకప్రయోగములు చాలఁ గలవు. తెలుఁగున అట్టివి విరలములు. (సం.) 'రామేణ అభూయత క్షితౌ' (మొ.). అట్టిదే తెనుఁగున (ప్రభువుచే) 'ప్రోచు టాయె' (మొ.). సంస్కృతమున 'అకర్మకధాతువులకే ఈభావార్థకప్రయోగము. అట్టినియమము ఇట ఉన్నట్లు తోఁపదు. బహువచనము వేలు గా వీనికి ఉండదు.

ప్రోచు టాయెను:—ఆంధ్రకౌముది '...భావకర్మార్థముల్ దెలిపెద నగుట యనఁగ, బ్రభువుచేత నొసంగఁబడుట యనఁగ నిట్టి, నుడులు లక్ష్యము లై యలరు', అనినది. ఇట్లే 'కుడుచు టాయెను' (మొ.).

గీ. భావమునఁ బ్రోవు, ప్రోచుట, ప్రోవడ; మనఁ
బరఁగుఁ; గర్మార్థమునఁ ప్రోవఁబడినది, యన
వలులు; గర్తార్థమునఁ ప్రోచువాఁ, డనంగ
మను సుబంతంబు లీ జాడ; మాతృభూత :

ప్రోవు. ప్రోచుట, ప్రోవడము—ఇవి భావమున పరఁగును (ఇట్టివి ధాత్వర్థ మాత్రమును బోధించు కృదంతస్తుబంతములు-అనుట.).

ప్రోవఁబడినది—ఇది కర్మార్థమున వఱలును (ఇట్టివి కర్మార్థమును వచించుక్రియా జన్యవిశేషణము లగునుబంతము లనుట.).

ప్రోచువాఁడు—ఇది కర్తృర్థమున వఱలును (ఇట్టివి కర్తను చెప్పెడిక్రియాజన్య విశేషణము లైననుబంతము లనుట.).

ఈక్రియావర్గము క్రియకు సంబంధించిన దగుటనుబట్టి కృదంతములస్వరూపమును క్రియాజన్యవిశేషణముల స్వరూపమును ఒకింత గా ముచ్చటించుచు వర్గమును ముగించు చున్నది (ఆం.భా.).

ప్రోవు.—‘ప్రోచు’నకు ‘వు’ ప్తకము (కృత్తు). ‘వువ్తకంబు మన్వాదుల కగు’ ‘ఁచు.కావు’అని (బాలవ్యా.కృ.17.).

ప్రోచుట.—‘ప్రోచు’నకు ‘ట’ ప్తకము (కృత్తు) ‘టవ్తకంబు భావంబునం దగు’ (బాలవ్యా. క్రియా.35.).

ప్రోవడము.—‘ప్రోచు’నకు ‘అడ’ ప్రత్యయము (కృత్తు). తత్సంనియోగమున ‘పున రాగమః క్రియాణామ్’ (ఆం.చి.క్రియా.41.) నూ.చే చకారమునకు ‘వ’ కారాదేశము. ఇచ్చట—‘ప్రతి క్రియ మడాంతత్వం ప్రతీతం న తు గీయతే’అని అధర్వణుఁడు. అహోబలపతి ఇట, అంద డము, పొందడము, విడువడము, నిలువడము, విఱుగడము-ఇత్యాదయః అడాంతా శ్శబ్దాః ప్రతీ యంతే సర్వత్ర. తథా ఽపి తత్ర గానం న సంభవతి. తేషాం గ్రామ్యత్వా న్న ప్రయోగార్హ తే త్యర్థః’ అను చున్నాఁడు (చూ.‘బతిమాలడము’.).

ప్రోవఁబడినది.—(ప్రోవఁబడిన+అది) ‘ధాతుజవిశేషణంబులకు విభక్తి వివక్షించునపుడు తచ్చ బ్దం బనుప్రయుక్తం బగు’ (బాలవ్యా.సమా.9.).

ప్రోచువాఁడు.—‘తృవర్ణకార్థంబునం ‘దెడి యెడు’ వన్నియ లగు’ (బాలవ్యా.క్రియా.44.)‘వాన్వికి లోపంబు బహులంబు గా నగు’ (బాలవ్యా.క్రియా.45.).

గీ. శ్రీలు వెలయంగ నీపేరఁ జేముకతనఁ
 బరఁగు శాశ్వతము గఁ 'గ్రియావర్గ' మిట్లు;
 గైకొనుము దీని భక్తసంఘాభిమాని !
 మాతృభూత ! జగత్ప్రియమాతృభూత !

143

[వ్యాఖ్యకై చూ. స్వర్గ. 68.]

ఇది

క్రియావర్గము

తే. అశ్రుతగ్రామ్యవిస్మృతవ్యర్థసులభ
 శంకితాలస్యనిర్ముక్తశబ్దవితతిఁ
 దక్క రచించునీకృతి దయను గొనుము
 మాతృభూత ! జగత్ప్రియమాతృభూత !

144

ఈకవి శబ్దదోషములఁ గొన్నిటినిఁ జేర్కొని, అవి యందు లేనందున నిర్దుష్ట మై వెలసినయాకృతిని దయతోఁ బరిగ్రహింపవలసిన దని కృతిపతి యగు మాతృభూతేశ్వరస్వామిని వేడుకొను చున్నాఁడు.

అర్థః—'జగత్ప్రియమాతృభూత, మాతృభూత !' (సంబోధనములు). అశ్రుత, గ్రామ్య, విస్మృత, వ్యర్థ, సులభశంకిత, ఆలస్య-నిర్ముక్తశబ్దవితతిన్ - (అశ్రుతములు)-ప్రయోగములందు వినఁబడనివి; అప్రయుక్తములు; అనుశాసనాదు లున్నను గవిప్రయోగప్రచురములు గావివి. (గ్రామ్యములు) - (జనవ్యవహారమాత్రప్రసిద్ధము లైనవి). (విస్మృతములు)-అన్యార్థములు; ఏమఱుపులు; ఏమఱుపాటువలనఁ గలిగినవి; రూఢ్యర్థమును గమనింపక యోగికార్థమునఁ గవులచేఁ బ్రయుక్తము లైనవి (రూఢ్యర్థమును విస్మరించినవి) (లేదా) ఘటాదిశబ్దములు ప్రమాదమున 'పటాదిపరములు' గాఁ బ్రయోగింపఁబడినవి (చూ.వామనుఁడు. కావ్యాలం.). (వ్యర్థ

ములు) - నిరర్థకములు; ప్రకృతోపయోగులు గాక (పద్య) పాదపూరణమునకే (పద్యమునందలి చందస్సును సరిపుచ్చుటకే) కేవల ముపయోగపడునవి. (సులభ శంకితములు)- సందిగ్ధములు; సందియములు గలవి; విన్నమాత్రనే అదియా ఇదియా యని సందేహము గలిగించునవి. (అలస్యములు) ప్రాలుమాలికలు; శ్లేషాఽసంఘటనకై కక్కుఱితి పడినవి. (నిర్ముక్తములు)-వదలఁబడినవి; వదలఁబడిన ప్రసిద్ధా ర్థము గలవి; గూఢార్థములు; మఱుఁగులు; ఒకశబ్దము ప్రసిద్ధార్థము అప్రసిద్ధార్థము గలిగి యుండ, నప్రసిద్ధార్థమందుఁ బ్రయోగింపఁబడినపదములు. (ఇట్టివి) ఐనశబ్ద వితతిన్-పదసమూహమును, తక్కన్-వదలి (మాని). రచించునీకృతిన్-చేసిన యీ కావ్యమును (ఈపద్యనిమిత్తరాజము ననుట). దయన్-కృపతో; నన్నుఁ గేవల మనుగ్రహింపవలయు ననెడికోరికతో, కొనుము-పరిగ్రహింపుము; ఈకృతికి భర్త వై స్వీయఁగా దీనినిఁ జేకొనుము ('నన్ను అస్మద్వంశ్యులను ఉద్ధరింపు' మని కృతికర్త వేఁడికోలు.).

విశే:—గణపవరపువేంకటకవి కావ్యదోషముల నిట్లు పరిగణించినాఁడు ('అతుకుఁబలుకులును బునరుక్తములును వట్టిపూఁదెలుఁ గాకుదెనుంగులుఁ గలుపు లీచ । లును బ్రాలుమాలికలును సందియము లేమఱుపులు మఱుఁగులు వ్యర్థపదములు ర । వణ మీఱుపదునై దు వాక్యదోషములు దనక...') (ప్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిజయవిలాసము 16వ.). గ్రామ్యమునుగూర్చి వామనుఁ డిట్లను చున్నాఁడు-'లోకమాత్రప్రయుక్తం గ్రామ్యమ్' (వ్యాఖ్య-)-'గ్రామే భవం గ్రామ్య మితి వ్యుత్పత్తిః । లోకమాత్రసిద్ధ మిత్యర్థః. అత్ర 'పూ'త్కృతేతిపదం గ్రామ్యమ్ । తస్య కావ్యే ప్రాచుర్యేణ ప్రయోగాదర్శనాత్ । 'తామ్బూలభృతగల్లో ౭యం తల్లం జల్పతి మానవః'-ఇత్యాదౌ యత్ తల్లగల్లాదిపదం ప్రయుజ్యతే తదపి గ్రామ్యం ద్రష్టవ్యమ్ (అని.)- చ్యుతసంస్కారమును వేఱు గాఁ బేర్కొననియికవి యాలక్షణమునే యిచ్చట ననుసరించినాఁ డని తోచును.

ఈకవి తా నాయాకావ్యములనుండి పదములు పరిగ్రహించునప్పుడు, వాని కరము నిర్ణయించు నప్పుడు, కవుల కై నప్రమప్రమాదాదులఁ బ్రోసిరా జని కడుజాగరూకత వహించినా నను

చున్నాడు. ఈపద్యమును దృష్టియం దుంచుకొని యీకృతిని ససాకల్యము గాఁ బరిశీలించి చూచితమేని, యీతఁ డీచెప్పిన దంతయుఁ జాలవఱకు సత్య మనిపించును. ప్రబంధాదుల యందలివి(యిట్టి)కొన్నిపదము లిందుఁ గానరావు. అవి యీతఁడు కావలయు ననియే(గ్రామ్య దోషభూయిష్టములు గా భావించియే) వదలె నేమో : చెప్పలేము. 'ఆమె, యేమె'వంటి వీతఁడు గ్రహింపలేదు. ప్రయోగములందు దృష్టములుగాక వ్యవహారమాత్రప్రసిద్ధము లగువాని వీతఁడు గ్రహింప లే దనుటకు 'అగత్యము, ఆగాయిత్యము'వంటి వెన్నో యిందుఁ గానరా కుండుట సాక్షి అశ్లీలార్థకము లగునవియుఁ గొన్ని యిందుఁ గానరావు. అవి జుగుప్సాది కరము లగుటయే నిరాకరణకారణ మేమో (సాంబ.) ఇట్లను చున్నది-'పాపలఁ గనుతావు వత్త బుయ్యి । మరునిల్లు దు బ్బిన మదనమంచెర మొప్పుఁ, బిల్లలఁ గలిగించువేరు చుల్లి । బుల్లి దెల్ల మనఁగఁ బోనఁగు శేఫముగాఁడు, గుద్ద పిట్ట యనంగ గుదము దనరు' (మాన.19.). ఈతఁ డీరహస్యాంగములపే ర్లేవియు నిట్లు (బట్టబయలు గా) వచింపలేదు. 'పిఱుఁడు' గ్రహించినాఁడుగాని 'పిట్ట'గ్రహింప లేదు. ప్రయోగములు లేక గ్రామ్యములు గా నుండుటయే యిందులకుఁ గారణ మేమో : 'ఏరుగు' గ్రహించినాఁడు. ప్రయోగ మెచ్చట నైన నున్న దేమో : అప్రయుక్తముల గ్రహింప నను చున్నాఁడు, ప్రచురప్రయోగములే యిందుల కుండవలయును. 'ఒగిన్,తగన్' గ్రహించినాఁడుగాని, అవి పాదపూరణమునకై నవి గాక, ప్రకృతోపయోగులు గా ఉపయోగపడినవానికే యభిధాయకములు గా నుండియుండును : ఇఁక నర్థనిర్ణయ మొనర్చుకొనినప్పు డాయాపదములకడ కవులకక్కుఱితియుఁ గల దని యట్టివి స్ఫురింప లే దను చున్నాఁడు. కా దన లేము. పై వీతఁడు పేర్కొనినదోషములకుఁ జాలవ ఱకు ఆలంకారికుల లక్షణము లిట్లున్నవి- (అశుతము) (య దప్రయుక్తం కవిభి రప్ర యుక్తం త దుచ్యతే'. (అన్యార్థము) 'య ద్రూఢిప్రచ్యుతం నామ త దన్యార్థ ముదాహృతమ్'. (నిరర్థకము) 'పాదపూరణమాత్రం య త్త నిరర్థక ముచ్యతే.' (సందిగ్ధము) 'సందిగ్ధం త న్మతం య త్స్యాత్ సందిగ్ధార్థప్రతికృతే'. (గూఢార్థము) ప్రయుక్త మప్రసిద్ధార్థే గూఢార్థం త నిగద్యతే' (ప్రతా. దోష.) ఉదాహరణాదులకై (చూ.ప్రతా.). (సులభశంకితములు) శక్తి యేష సంజాతా (తాని) శక్తితాని. సులభం యథా తథా శక్తితాని. (తారకాదిత్వా దితద్), అన్యార్థములగుటించి వాచునుఁ డిట్లను చున్నాఁడు-'రూఢిచ్యుత మన్యార్థమ్'(కావ్యా.

2అధి.12సూ.)-‘రూఢి మనపేక్ష్య యోగికార్థమాత్రోపాదానాత్ అన్యార్థం పదమ్ । స్థూలత్వా త్సామానేయన ‘ఘటశబ్దః పటశబ్దార్థః’ ఇత్యాదిక మన్యార్థం నోక్తమ్’ ఇతి (బీక)- ‘అజ్ఞో పూర్వకో వహిధాతుః కరోత్యర్థే రూఢః । ... స చ రూఢి మనాదృత్య ధారణే యోగికార్థే ప్రయుక్త ఇ త్యన్యార్థత్వమ్’ (అని.). కవులకు భ్రమప్రమాదము బుండు నని కవులే యను చున్నారు (చూ. నాపాణినీయము-కావ్యవాఙ్మయము), ‘ఛన్దోవత్కవయః కుర్వంతి న హ్యేషా ఇష్టిః’ అని మహాభాష్యకర్త. ‘ఆ హేతి భూతే లన్య ఇలన్తప్రమా ద్భువోలబి’ అని వామ నుడు- (చూ.కావ్యాలం 5అధి. 44సూ.).

చ. చరణనమజ్జనావనవిశారద : శారదచంద్రకుక్తిర
స్కరణచణాయమానముఖసారస : సారసమందితోక్తిని
ర్భరకవితారనై కసులభాయితరూపక : రూపకరసుం
దరలతికాసమానదయితాభరణాంగ : రణాంగణప్రియా :

145

కవి యీపద్యముతోను బైపద్యముతోను గృతినాయకుం సంబోధించి వర్ణించుచు ఈ ‘తృతీయ’ కాండముతో నై నగ్రంథపరిసమాప్తినిఁ బరమేశ్వరునికి నివే దించుకొను చున్నాడు.

అర్థః—చరణనమత్-జన + అవనవిశారద - (నీ) పాదములకు ప్రణతు లైనవారిని రక్షించుటయందు నేర్పరి యైనవాఁడా (భక్తరక్షణమునందు దక్షిణా :- యనుట). శారదచంద్రకుక్తిరస్కరణచణాయమాన ముఖసారస-శరత్కాలపువెన్నెలను ధిక్క రించుటచే ప్రసిద్ధి చెందిన దగు చున్నముఖచంద్రుడు గలవాఁడా : (పరమేశ్వరుని ముఖము శారదచంద్రికయట్లు సంతోషపఱచు చున్నది తనప్రసన్నతాదిగుణములచే ననుట). సారసమందిత + ఉక్తి నిర్భర కవితారస + ఏక సులభాయిత రూపక - శ్రేష్ఠము లై (రసవంతము లై) ఒప్పు చున్నవాక్కులతో నిండిన కవితామృతముచే ముఖ్యము గా అశ్రమముతోఁ బొందఁ దగినయాకారము గలవాఁడా (నీరూపవర్ణ నము కాళిదాసాదులవంటి మహాకవిజనములకే కాని, తదితరులకు సులభము గా

బొందరాని దనుట.). రూపకంతసుందరలతికాసమానదయితా + ఆభరణ + అంగ-
రూపవంతము; సౌందర్యవంతము (కాంతిమంతము) ఐనకంఠము, అందమైన లేత
తీగతో సమాన యగుప్రియురాలు (పరమేశ్వరి) అలంకారము గాఁ గల శరీరము
గలవాఁడా : (పరమేశ్వరునిశరీరమును, గరలభక్షణమున నల్ల నై నిగనిగ లాడు
చున్నశ్రీకంఠమును; సౌందర్యమునకు శేవధి యై వామాంగమం దున్ననర్వమంగల
(పౌర్వతి)యును బ్రధానము గాఁ బ్రకాశింపఁ జేయు చున్న వనుట). రణ+అంగణ
ప్రియా-యుద్ధముయొక్క ముంగిలియందు(ముందుభాగమునందు) ప్రీతి కలవాఁడా::
శత్రువుల కెదు రై యుద్ధము చేయుతలఁపు గలవాఁడా: (మహావీరుఁడా: యనుట).

విశే:—తిరస్క. . . చణాయమాన - 'భృశాదికృష్ణస్తము'నకంటె 'శానచ్' ప్రత్యయము. 'భృశా
దిభ్యో భు వ్యచ్యే ర్లోప శ్చ హలః' (3.1.12.). 'భృశాదిగణ' పాఠము లే కున్నను గొన్ని
శబ్దముల నేతద్గణపరితములఁ గాఁ బ్రామాణికవ్యాఖ్యాతలు సాధించు చున్నారు 'య స్యోత్సు
కాయమానా త్వం న ప్రతీపాయసే ఽన్తికే' అని (భట్టి) (చూ.5 ప.74 శ్లో.). ఇట మల్లి
నాథుఁడు-'ఉభయత్రా ఽపి భృశాదిత్వాత్ కృష్ణే' అను చున్నాఁడు. జయమంగలవ్యాఖ్యయు
నిశ్చే యనినది. భద్రాయిత (మూర్తి) మొద లగుచోటులందుఁగూడ 'భృశాదిపాఠముననే'
'కృష్ణప్రత్యయ' మని గణరత్నమహోదధి. 'కర్తుః కృష్ణే సలోప శ్చ' (3.1.11.) సూత్ర
మున నిట 'కృష్ణే' ప్రత్యయ మని అప్పకవి. ఎ ట్లైనను నివి సాధువులే: 'వామనుఁడు
కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తియందు 'విరలాయమా' నాదిషు కృష్ణే నిరూప్యః' (5. అధి.
29సూ.) 'విరలాయమానే మలయమారుతే' ఇత్యాదిషు కృష్ణే నిరూప్యః. భృశాది స్వ
పారాత్, నా ఽపి కృష్ణే, లోహితాని స్వపారాత్-అను చున్నాఁడు. కాళిక లోహితాదిగణ
మాకృతిగణ మను చున్నది (పరిశీలనీయము.). (తిరస్కరణచణ)-'తేన విత్త శ్చుక్చు ప్పణ
పౌ' (5.2.26.) 'చణవ్' ప్రత్యయము.

(రూపకంఠ.) రూపశబ్ద మిట 'అర్కఆద్యజంతము' (రూపము కలది). 'శ్రీకణ్ఠః' అనుచో
(సుధ) 'శ్రీః శోభా కణ్ఠే ఽస్య' అని వ్యాఖ్యానించినది. కాలకూటభరణజ్ఞా శ్రీః (శ్యామ)

శోభా కణ్ఠే యస్య సః' అని (గురు) 'రూపం స్వభావే సౌందర్యే నాకే పశుశబ్దయోః ।
గ్రన్థాపృథ్వై నాటకాదా వాచారశ్లోకయో రపి' అని (విశ్వ)

'అతికా'-అల్పార్థమునఁ గాని, స్వార్థమునఁగాని 'క' ప్రత్యయము. చంద్రురుక్-చంద్రకాంతిః
పెన్నెల. 'స్యః ప్రభా రు గ్రుచి ప్త్వి థా భా శ్చవి ద్యుతి దీప్తయః' (అమ.).

(నమజ్జన)-'నమతి రకర్మకః, వస్తనార్థ స్తు సకర్మకః- ఇతి ప్రపజ్ఞితం రసబిందో'-'నమజ్జన
పరివృతే' అని (చమ్పూ రా.) 'నమస్కుర్వాణైః జనైః పరివృతే' అని (వ్యాఖ్య.). ఇట-
క్రియానిఘంటు వాకటి యిట్లను చున్నది. 'భజతే భజతి శ్రయతి శ్రయతే ప్రజీవతతి సేవతే
నమతి' (అని). దీనినిబట్టి, భజించెడిజనము-'భక్తజన'మని యర్థము.

రణాంగణ :—'అంగన' శబ్దము గా దీనిని సకారాంతపదములందుఁ బఠించినది విశ్వము. ఐనను
'అజ్గణ' శబ్ద మసాధువు కాదు. 'అధ్యాస్య సౌరభేయం మౌక్తికరుచిరజ్జేషు విహితమతిః'
అని రసికరజ్జనాదికావ్యములు. ('.. రుచిరంగజేషు' అనియు నిట సర్థాంతరమున చేదము.
ఈకవి కిట - 'అజ్గణ' శబ్దమే యభిప్రేత మనుటకు ఈప్రయోగము నిర్ధారకము. (దీని
సాధుత్వమునకై (చూ.సుధాటిప్పణము).

అలం:—యమకము-(శబ్దా.) 'పద మనేకార్థ మక్షరం చాఽఽవృత్తం స్థాననియమే యమకమ్.
'పాదాః పాద స్యానేకస్య చాదిమధ్యాంత భాగాః స్థానాని' అని (వామనుఁడు) (చూ.కావ్యాలం.
4 అధి.1.2 సూ.). [ఇది సమస్తపదాంతయమక మనఁదగినది. సమస్తపదాంతాదియమకము
లను వామనుఁడు వచించినాఁడు (చూ.కావ్యాలం.)]

మాలిని. సకలభువననాదా ! సంతతస్వావబోధా !

మకుటఘటితసోమా ! మంగలాధారనామా !

సుకవిహృదయ గేహా ! సుందరస్వచ్ఛదేహా !

యకలుషనిజచర్యా ! యాశ్రితామోదకార్యా !

146

అర్థ:—సకలభువననాదా-అన్ని లోకములకు ప్రభు వైనవాఁడా ! (సర్వేశ్వరుఁడా:-
యనుట). సంతతస్వ + అవబోధా-ఎడతెగనిది, ప్రకృతినంగతి రేపిని ఎల్లప్పుడు

ప్రకాశించు చున్నది ఐన, ఆత్మజ్ఞానము (సచ్చిదానందరూప మగుపరబ్రహ్మము 'నేను' అనెడి 'ఆత్మసాక్షాత్కారము') గలవాడా (ఆత్మారాముడా : యనుట). మకుటఘటితసోమా-కిరీటము గా అమర్పబడిన (బాల) చంద్రుడు గలవాడా- (చంద్రశేఖరా : - యనుట). మగ్గల + ఆధారనామా-శుభములకు ఆశ్రయ మైన (నిజ) నామములు (శివ, శంభు, శంకర-మొదలగునవి) గలవాడా :. సుకవి హృదయగేహ-మహాకవులహృదయపుండరీకములు గృహములు (వాసస్థానములు) గా కలవాడా. (మహాకవు లందఱు జాలవఱకు శివభాగవతు లగుట యిందుమూలమునఁ దెలుపఁబడి, యీకవి కిష్టదైవము శివుఁ డని తదారాధనముననే మహాకవి గా నీతఁ డైనఁ డనుట సూచిత మగు చున్నది.). సుందర స్వచ్ఛ (సు+అచ్ఛ)-దేహ : -అంద మైనది మిక్కిలి తెల్ల నైనది ఐనశరీరము గలవాడా :. అకలుష. (స+కలుష) నిజచర్యా-పాపములేని (పాపమునకు తావు లేని పాపహేతువు కాని యనుట) స్వీయప్రవర్తనము గలవాడా : (పుణ్యసంపాదకము లగుపనులే యెప్పుడును జరపువాడా : యనుట). ఆశ్రిత+ఆమోదకార్యా-(నిన్ను)ఆశ్రయించినవారికి (నేవకులకు) సంతోషము కలిగించెడిపనులు(దుష్టశిక్షణాదులు)గలవాడా : ('మాతృభూతస్వామీ : ' అని అధ్యాహార్యము (దీనికి 'వేంకనార్యప్రణీతం బైనయాంధ్ర భాషార్థవంబునందు సర్వంబును తృతీయకాండము ఇది సంపూర్ణము' అను పైవచనముతో అన్వయము.).

విశే:—(భువన) నాథా-(అపపా.) నాథా-(సాధుపా.). 'నాధృ, నాధృ' యా చ్ఞోపతా పైశ్వ ర్యా శీష్ట' అని ధాతుపారము. 'నాథా....బోధ' అని యమకము 'ఇట మాత్రము ఇది చతుర్థవర్ణ సమేతమే'యనుటకు నిర్ధారకము.

ప్రత్యాశ్వాసముచివర 'మాలిసీ' వృత్తము నుపయోగించి, యాయాశ్వాసముల ముగించు తిక్కన సంప్రదాయము. 'యమకమునుగూడ నాతఁ డీ'మాలిని'యందుఁ జాలవఱ కిట్లే యుపయోగించినాడు. 'మనిసముదయహృద్యా : మూలవిద్యానవద్యా : విసమదమృతవృష్టి : వీక్ష్యలోక్తైకదృష్టి : మననసుగమమూర్తి : మంత్రరూపప్రకీర్తి : జనిమృతిఙ్గశాస్త్రా :

శశ్వదాహ్లాదవర్తమా !' (ద్రోణ. 2౮.౩8౩మొ.). అసంప్రదాయమునే యీతఁడు గ్రంథాంతము నం దనుసరించినాఁడు. 'ననమయయయుతం బై నాగవిశ్రాంత మై యి । ట్లనుపమగుణ మాలి న్యాహ్వయం బయ్యె ధాత్రిన్' అని మాలినికి లక్షణము. సంస్కృతలక్షణమును నిట్టిదే- 'నన మయయయు తేయం మాలిసీ భోగిలోక్తైః' (అని).

అలం:—పాదమధ్యయమకము (శబ్ద.).

గ ద్య ము

ఇది శ్రీమత్పరమేశ్వరకరుణాకటాక్షసంప్రాప్త సర్వజ్ఞత్వాదికలిపయగుణ స్వసామ్య తదితరసకలగుణనిరౌప మ్యానేతుహిమాచలఖ్యాత మహోద్ధృడకవి బిరుదప్రశస్త సీతారామార్యవర్యతనూజాత, శౌర్యదైర్యనైర్యాదిసకలగుణచిరత్న రత్నరత్నాక రాశితజనశ్రీకర కోటిసమాఖ్యవంశసుధాపయోధిరాకాశశాంక 'ఘం టికాతురగ సీలాతపత్ర హనుమద్ధ్వజ మకరకేతన దివాదీప నవవిధభేరి' కాదినిఖిల బిరుదాంక బృహదంబికాకటాక్షసంజాతసామ్రాజ్యధురంధర విమలయశోబంధుర కర్ణాటచోళపాండ్యమహీపాలాదిసంస్తూయమాన శ్రీరాయరఘునాథమహీనాథ సఖాంగణబిరుదాయమా నార్యనుతచర్య వేంకనార్యప్రణీతం బైన

యాండ్రభాషార్ణవంబునందు సర్వంబును

తృతీయకాండము

సంపూర్ణము

(తృతీయ)కాండము ముగించుచు స్వవృత్తాంతకథనముతోఁ గవి(తృతీయ) కాండసమాప్తితోపాటు గ్రంథపరిసమాప్తినిఁగూడఁ గృతిభర్తకు నివేదించుకొను చున్నాఁడు.

అర్థ:—సర్వంబును తృతీయకాండము ఇది సంపూర్ణము-అని అన్వయము. సర్వంబును-అంతయును (మిగు లేమియు లే కుండఁ గా). ఇది-సంపూర్ణము(సమాప్తము; ముగిసినది). ('సర్వంబును' అనుట(తృతీయ)కాండముతోపాటు గ్రంథ మంతయు ముగియుటను దెలుపు చున్నది.) (చూ. మిగిలినపై గద్య వ్యాఖ్యకై 1కాం. 197-201పు.).

ఇది

శ్రీవేంకటస్పార్యపుత్త్ర వేంకటసుబ్బమాంబాగర్భశక్తిముక్తాపల, 'కావ్యకలానిధి'

'మహీశూరమహారాజాస్థానమహావిద్యత్కవి' శ్రీచిదంబరకవింద్రభాగినేయ,

శ్రీపరమేశ్వరీకృపాసముపలబ్ధశాస్త్రసాహితీవైదుష్య, మధురావిజయ

కాశీఖండాది సంస్కృతాంధ్రమహాకావ్యవ్యాఖ్యాన సత్కావ్య

రచనాసువిదితప్రజ్ఞావిశేష, 'సాహిత్యాలంకార'

'సహస్రావధాని' 'విద్యత్కవివతంస'

పోతుకుచ్చిసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

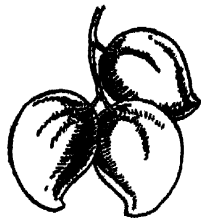
విరచితం బైన

చంద్రికావ్యాఖ్యానమున

సర్వంబును

తృతీయకాండము

సంపూర్ణము

అ ను బంధము

(తొలిపలుకు 12పు. 6పం. లో) వేంక. దేవ. 15. అనుదానికిఁ దరువాత 'అబ్బురపుఁదియ్యవిలు కానినిబ్బరంపు । దెబ్బిపోరుల నలయిక ప్రబ్బుబోంట్ల । గబ్బిగుబ్బలచెమటలయు బ్బడంచు । గబ్బి నాఁ జను మారుతాఖ్యలు' (ఆం. సం. దేవ. 22.)' అని చేరవలయును.

(ఆం. భా. పీఠిక 22వ. లో) 40పు. 24వం. గా 'ఈపద్యమునకు మూల మనఁ దగినయొక్కొక మి ట్లున్నది- 'ఉత్పన్నే సిద్ధభర్తు ర్వసతి మధురిపు ర్గాఢ మాశ్లాష్య లక్ష్మీ । మధ్యాస్తే విత్త నాధో నిధినివహ ముపాదాయ కైలాసశైలమ్ । శక్రః కల్పద్రుమాదీన్ కనకశిఖరిణో ఒధి త్యకాసు న్యధాసీత్ । ధూర్తేభ్య స్త్రాస మిత్థం దధతి దివిషదో మానవాః కేవరాకాః' (కర్పూర చరితము 6శ్లో.) [కవి వత్సరాజుకాలము-12 A.D. చివరిభాగమువాఁడు]' అని చేరవలయును.

(1.41వ. లో) 142పు. 17 పం. తరువాత 'తందరః—'తన్నా నిద్రాప్రమీలయోః' (అమ.). ఇట సుధ- 'ప్రమీలా-అత్యంతశ్రమాదినా మోహప్రాయా' అనినది' అని చేరవలయును.

(1.45వ. లో) 12పు. 10పం. తరువాత 'చౌవంపతూపులతోదుః—(శ. ర. సూ. వి.) 'తూపు' నిరనుస్వార మను చున్నవి. (సూ.వి.) ఇందులకు ప్రమాణము గా కొన్నిప్రయోగముల నిచ్చి ఇ ట్లను చున్నది 'అప్పకవి తిమ్మకవి మొద లగులాక్షణికులు దీనిని సానుస్వారముఁ గా గ్రహించినారు. కాని యది నిరాకరం బని యెఱుఁగునది- చి ని.' (అని.). కూచిమంచి తిమ్మకవి, (సూ.వి.) నిరనుస్వార మిది యనుటకు నిర్ధారకము గా ఇచ్చిన 'అపార్థుఁడు.... అ । త్తూపులగమి నేర్చిజముని । ప్రోవు గుడువఁ బుచ్చె. .' (భారత్రు. 1.253.) ప్రయోగ మునే (తానును) ఇచ్చి, 'సానుస్వార మిది' అనినాఁడు. అర్థబిందుప్రాసమునకు లక్షణము చెప్పి, అందులకు లక్ష్యము పై (భార.ప్ర.) అనినాఁడు (చూ. సర్వ. 2.29. మొ.). ఆనంద రంగరాట్టండము- 'నన్నయభట్టులక్షణసారము' నుండి ఈ ప్రాసమునకు లక్షణము చూపినది- 'ఒకటి కరసున్న గలిగి మూటి కవి లేక । ప్రాసములు లఘుపదము లై పైనిఁ జెల్లు । గృతుల నొక్కొకచో....' (అని). ఈలక్షణమునకు వివరణముగూడ ఇ ట్లిచ్చినది- 'కవటతప వర్గాక్షరములలో అరసున్న గలయక్షరములు మూఁడు, సున్న లేనియక్షర మొకటిగాని, ఉన్నట్లయితే ప్రాసము చెల్లును' (అని.). ఇందులకు (భార.ప్ర) లే లక్ష్యములు గా ఈయఁ

బడినవి. అప్పుకవి దీనినే 'ఖండాఖండప్రాస' మని వ్యవహరించి, లక్ష్యములఁ గా (భార. ప్ర.) లను ఉదాహరించినాడు. ఈతఁడు 'తూపు' సానుస్వార మని కంఠోక్తము గా వచించినాడుగూడ. 'కంపుతూపులు గల వన్నెకానిఁ గాంచెఁ . గంబమునఁ బుట్టెఁ దాఁబేటి కరణి నొప్పె . నొర హరి యనఁ బూర్ణంబు లర్థములును . బరుషసరళాదులను గనుపట్టు నిట్లు' (2ఆ.32వ.) (అని). ఈ ప్రాసమునకు లక్ష్యములు గా భార.ప్ర.లు ఇచ్చి (భార. ప్ర.) ప్రామాణ్యమునుబట్టియే 'చీకటి, తీగ, వీపు'-మొ. 'సానుస్వారము'లని లక్షణకర్త లందఱును ఏకముఖము గా అంగీకరించినారు. (శ.ర.)గూడ, 'తూపు' నిరనుస్వార మనినదేకాని 'చీకటి, వీపు'-మొ. సానుస్వారము లనియే అంగీకరించినది. దీనినిఁబట్టి ఈప్రాసము నిది కా దనలే దనిపించును. 'చీకు' కడ ' ..ఇట్లు దీనిని సబిందుకముగాఁ జెప్పుట 'చీకటి' శబ్దమునకు వ్యుత్పత్తిని కల్పించుటకు అనుకూలము గా నున్నది. ఇట్లు చెప్పుటచే ప్రయోగములకు విరోధము కనఁబడదు' అనియు (శ. ర.) అనినది. 'తూపు'నుగూర్చి (తాళపత్ర గ్రంథపరిశోధకులు) కొందఱిట్లను చున్నారు-'భారతములో ఈయెడ తాటాకుపుస్తకములలో స్పష్టము గా బిందువు కనఁబడు చున్నది'. (అని). జాగుగా పరిశోధించి చూచిన 'ఖండాఖండః' ప్రాసము త్రోవరా జనరానిది గా తోచు చున్నది. ఇంకను ఇది సమ్యక్పరిశీలనీయము గావలసి యున్నది. అందులకే ఇట 'సానుస్వార' మిది అని అనినను, (చి.ని.) మొ. వానిని గా దనక నిరనుస్వార మనికూడ (మతభేదసూచకముగా) నేను వచించినాను (చూ. 2.212 తూపు.). (ఇట్లే 'చీకటి, తీగ, పరఁగు- మొ. కూడ అచ్చటచ్చట రెండువిధములు గాను గ్రహింపఁబడినవి)' అని చేరవలయును.

(1. 72వ.లో) 38 పు. 11 పం.గా. 'మెఱుపునకు నిర్ధారకప్రయోగ మిట్లున్నది-'. . .దన . రును మెఱుఁ గన మెఱుపునకు జిగికి' (వేంక.నానా.124వ.) అని చేరవలయును.

(1.77వ. లో) 42పు.20వ.తరువాత 'జాబిలి:— జాబిలి (రూపాం.). 'జాను+బిలిక = జాను = అష్టాదశకరము. బిలిక=బింబము (శ.ర.) - 'అజాబిలి వెలుంగువెల్లికల డాయన్ లేక రాకానికా . రాజశ్రీసఖ మైనమోమునఁ బటాగ్రంబొత్తి యెల్లెత్తి యా . రాజీవానన యెడ్చె....' (వసు. 4.52.)' అని చేరవలయును.

(1.99 ప.లో) 65పు. 7వం తరువాత. 'చేట్టాటు' అని (వావి.పా.). సూ ని. 'చేట్టాటు' గా ఇట (అం.భా.పా.)ను ఉదాహరించినది. (అం.భా.) 'బాద' అను-అర్థమున 'చేట్టాటు' వేటు గా ఒనగినది (చూ.2.211.). అం.సం. ఇ ట్లనినది. 'బెడఁద దెస చేటు చేడ్చా, దొడ వాత్రం బంగలార్పు గోరంబు దొసం : గిడుమ వెత క ప్తి యంగద : కడగం డ్లనఁ జను విపత్తు' (మాన.59.)'అని చేరవలయును.

(1.103 ప.లో) 69పు. 23వం చివర. 'బస' అనియే ఇట అం.భా.పారము. బస(వసతి.నివాసము)- అనుదానినుండి ఏర్పడినదానినిఁ గానే(సూ.ని.)దీనినిగుఱించి అభిప్రాయపడిన దనవచ్చును. 'పస' కు 'వలపు' మొ. అనేకార్థములు ప్రయోగదృష్టములు (చూ.సూ.ని.). 'వలపున' కైన సంకేతముగూడ లాక్షణికము గా 'పస' అనఁబడి, కేవలసంకేతముగూడ ఆతరువాత దీనిచేత వచింపఁబడిన దనుట ఉచిత మని నా కనిపించినది, ఇంకను విచార్యము-అని చేరవలయును.

(1.105 ప. లో) 71పు. 11వం.గా 'అం. భా. ఈపద్యమున రసనామము లని 'చవి, చవురు' అను వానినిఁ జేర్చొనినది. (సూ. ని.) ఈశబ్దములకుఁ గలప్రసిద్ధినిబట్టి కాఁబోలు : 'చవురు- చౌరు(వి.) రసము, రుచి'-అనినది. (సూ. ని.)ని అనుసరించి నేనును వీని నిట్లే వ్యాఖ్యానించితిని. నానా. మొ. నిఘంటువులు 'రసము, రుచి' వే అను చున్నవి - 'శృంగారముఖ్య మధురాది సువర్ణ రేతో నిర్యాస రాగ గరల ద్రవ పారదేషుఁ | ఆస్వాదన ధ్వని సుధా ఽమ్బు రసాఖ్యధాతు స్విష్టో రసః'(అని). కావున (అం.భా.) వీనికి 'తిక్తాదిరసము'లనే అర్థముఁ గా వచించిన దనవలయును' అని చేరవలయును.

(1.114 ప.లో) 87పు. చిట్టచివర. 'బొబ్బెట్టు' (వావి. పా.). 'పోఁబెట్టు' అనునది (శ.ర.బ్రౌ.ల) పారము. 'పోట+బెట్టు' అని (వ్యు.) (చూ. శ. ర.)' అని చేరవలయును.

(1.116 ప. లో) 92పు. 14వం. చివర. 'బతిమాలడము. — 'ముట్టడము' మొ. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ప్రయోగించినాఁడు '....దానును గోట ముట్టడము దక్కి వెసం జనుదెంచుమాబడిన్' (హరి.ఉ.భా. 1. 24 మొ.)' అని చేరవలయును.

(1.118 ప. లో) 98పు. 22వం. చివర 'కొతుకు':—ఇది (వావి. అంభా.పా.). శ.ర. ఈపారమునే ఇచ్చినది 'గ్రచ్చు కొతుకు నాఁగ గ్రస్తాఖ్య విలసిల్లు' (అం. భా. ప్ర. వాగ్వ.)' (అని).

ఇ ట్లీచ్చియు 'గచ్చు' కడ 'గచ్చు కొదుకు నాఁగ గ్రస్తాఖ్య విలసిల్లు' అని (అం.భా.పా.) గా (పూర్వాపరవిరోధము గమనింపక) ఇచ్చు చున్నది (శ.ర.). బ్రౌ. కూడ ఒకచో 'కొదుకు' అనియే ఇచ్చటి (అం.భా.పా.) అను చున్నది (చూ. అను. 'గచ్చు' .). (సూ.ని.) 'కొతుకు' అనియే (అం.భా. పా.) ఇచ్చినను 'కొదుకు' నకును ఈ అర్థము ఇచ్చి నిర్ధారకప్రయోగ మి ట్లీచ్చినది. 'బ్రదికినబలిదై తేయంద్రుం దెదఁ దనయపజయముఁ దలఁచి యెంతయు వెతచేఁ గొదుకుచు ని ట్లని పలికెం । ద్రిదశాపాతుని న్యాయవిఘ్నరపణితీన్' (దశా.5.5.). 'కొదుగు' గ్రహించి, (అం.భా. పా.) 'కొదుగు' అనియు (బ్రౌ.) అనినది (చూ.అను.). ప్రయోగ మొకటి ఇ ట్లున్నది. 'అల్లనల్లన హరి హరి హరి యటంచుఁ గోలయును బోలె నొదుఁగుచుఁ గొదికికొనుచు । విష్ణుపదభక్తి మూర్తీభవించె ననఁగఁ । జకితహరిణాక్షి దాసరిసాని యయ్యె' (విప్ర.3.3.). ఇచ్చటి-అనుప్రాసమునుబట్టి, ఇచ్చటిపారము ఒకప్పుడు 'కొదిగి' కావచ్చును । అప్పుడు (బ్రౌ.) ఒకచో ఇచ్చిన 'కొదుగు' అను (అం.భా. పా.)కు ఇది మూల మనవచ్చును. 'కొతుకు' నకు ఐన (రూపాం.) 'కొదుకు, కొదుగు' అనునవి. ఇవి (పారాం.). 'కొతుకు' (అం.భా.పా.) గా (బ్రౌ.) ఉదాహరించుట లేదు. ఐనను పదగ్రహణ మొనర్చి 'కొతుకుట' కు ఈయర్థమును ఇచ్చు చున్నది (చూ.అను.) అని చేరవలయును.

(1.135వ.లో) 130పు. 3వం. తరువాత-'. . .గను పనఁ గినుక. . .'అని (వావి.అపపా.). 'అని సామంతులసంతపుఁ । బెనుగాడ్పులఁ దరతరంబు పెరిఁగెడునురే । కునికినుపుఁ గడలి మొర సెనొ । యనఁ దగి ప్రస్థానభేరి యంతట మ్రొసెన్' (కవిక.2.143.). 'కిన్వడు' ఇత్యాదులు ప్రయోగదృష్టములు- 'జనకునిఁ గన్నఁ గిన్వడుదు సభ్యుల బంధులఁ గాంచినం గడుం । గన లుదు ..' (హరి.పూ.9.81మొ.) (చూ.సూ.ని.).

(1.150వ.లో) 160పు. చిట్టచివర- 'వెతారము' :—కామమదమువలనిబాధ (మదపిచ్చి) అనెడి- అర్థము దీనికి వ్యవహారదృష్టము. అది (అర్థాం.) అనఁ దగినది. 'వెతారముపడి తిరుగు చున్నాడు' అని (వ్యవ.) అని చేరవలయును.

(1.165వ. లో) 190పు. 8వం. తరువాత- 'రేకు-ఇది సంవర్తికకు (లేతతామరపూవుతేకునకు) పేరు. 'దుద్దు, ముద్దె-ఇవి కర్ణికకు (పద్మబీజకోశమునకు) పేర్లు' అని చేరవలయును.

(2.9వ. లో) 219పు. 5వం. చివర-‘తత్పుర స్తోపనిష్కరమ్’ అని (అమ.). ఇట (గురు.)

‘త త్పురస్తోపనిష్కరమ్’ అని (పారాం.) అను చున్నది’అని చేరవలయును.

(2.12వ. లో) 224పు. 25వం. తరువాత- [‘కల్ల’ వావి.అపముద్రి. ‘కల్ల’అనియే (అం.భా.పా.)

(చూ.బ్రౌ.).’] అని చేరవలయును.

(2.21వ.లో) 237పు. 10వం. తరువాత-‘దారబందము:—(సం.ద్వారమ్. ప్రా.దారం. సం. ద్వార

బంధః. క. దారబందపు.) ‘....ఒరఁగం ద్రోచినదారబందములును.....’ (ఉ. హరి .1.53.)

(చూ.సూ.ని.).’ అని చేరవలయును.

(2.39వ. లో) 260పు. 11వం. తరువాత-‘పూఁబిందె, పూప—ఇవి అత్యంతబాలశలాటువునకు

(చాలలేతపిందెకుః పిందె యగుటకు ముందఱిదానికి)పేరు. వట్టి. వరుగు—ఇవి శుష్కశలా

టువునకు (ఎండినకాయకు) పేర్లు విత్తు, విత్తనము, గింజ, గిజరు—ఇవి బీజమునకు పేర్లు’

అని చేరవలయును.

(2.45వ. లో) 269పు. 18వం. తరువాత-‘లకుచమున కగుఁగంగరే న్లమ్మరే గన .. ’ (వేంక.

స్థా. 83). ఒకపద్య మి ట్లున్నది— ‘అశిరుచి కొప్పు కొప్పు శశియందు రమం దిర మోము

మోము చం । చలనమమేను మేను లకుచమ్ములలీలఁ గుచమ్ము లింపు ’ (ముకుంద.

1. 46పొ. 4వం.) (చూ. సూ. ని. ‘ఏ’ అవధారణార్థముకడ). దీనినిబట్టి ‘గజనిమ్మ’ కూడ

దీనికి అర్థ మనవలయును. (బ్రౌ.) ‘లకుచము, లికుచము’ అనువానికి నిష్ప్రపండు, కమ్మరేఁగు

పండు(D)’-అని రెండర్థములను ఇచ్చినది’ అని చేరవలయును.

(2.54వ.) 283పు. 9వం. తరువాత- ‘తిప్పదీఁగె’ అని (వావి. ముద్రి.). (సూ ని శ ర.బ్రౌ.యి)

‘తిప్పతీఁగె’ అనియే అను చున్నవి’ అని చేరవలయును.

(2.55వ.లో) 284పు. 7వం. తరువాత-వసపు, పసుపు-ఇవి హరిద్రకు (పసుపుమొక్క-ఋ,ఎనుపుఁ

గొమ్మునకు) పేర్లు’ అని చేరవలయును.

(2.61వ. లో) 293పు. 10వం. తరువాత- ‘రేణుకలు:— దేశ్యమునందు ‘రేణుకలు’ అనఁగా

‘నూఁగుదోస’ యని ఒకానొకనిఘంటువునందు వ్రాయఁబడి యున్నది.-అని (శ. ర.). ఇది

(అం. భా.)ను లక్ష్యీకరించి అనినమాటయే అనిపించును. 'నూఁగుదోస' కై న (రూపాం.) 'నూదోస'. ('నూదోస యన రేణుక లగు....') (అం. పద. అచర. 73.) (చూ. సూ. ని.)' అని చేరవలయును.

(2.63ప. లో) 297పు. 19పం. తరువాత-'కసివెంద' :— 'కసింద' అనియు దీనికే 'పేరు' అని చేరవలయును.

(2.72ప. లో) 312పు. 14పం. లో '...జాతిదుంప' అను చున్నది-అనుదానితరువాత-'చిరుగడము-గెనుసుగడ్డజాతిదుంప'అని (బ్రౌ.) అభిప్రాయపడిన దని వీ రనుట సరి యనిపింపదు.(బ్రౌ.) చిరుగడము, చిరుగడదుంప-వేణుగా గ్రహించినది. 'చిరుగడము' వేణుగా గ్రహించి 'మధుర కందము'అనియే దీనికి అర్థ మిచ్చినది (చూ.అను.).

(2.75.ప. లో) 319పు. 22పం. చివర 'కస్సు' (రూపాం.) 'సద సట్ర నలి నట్ర సరి గస్సు గట్రవెడకియుఁ గానక మది విచారించి' (బస.పు. 31.532 పం.చూ.సూ.ని.)'అని చేరవలయును. దీనికి తరువాత వేణుగా ['కుస్సె'ద బ్బిన . 'అని(వావి.పా.) (సం.కుశః). పైనాగ్రహించిన పారము వ్రాతప్రాతప్రతులపారము- (చూ. సూ. ని. 'కొస్సె')'] అని ఉండవలయును

(2.85ప. లో) 336పు. 25పం. తరువాత-['కేసరి'—(బ్రౌ.శ.ర.పా.). 'కిసరి' ప్రాత వ్రాత ప్రతులపారము (చూ.సూ.ని.)] అని చేరవలయును.

(2.88ప. లో) 341పు. 25పం. తరువాత-['కొండె'అని వావి.అపపా.]' అని చేరవలయును.

(2.89ప.లో) 343 పు. 14పం. తరువాత- 'నాగ్రహించినపారము (వ్రాత ప్ర.పా.) (చూ. సూ. ని.)'అని చేరవలయును.

(2.95.) 354పు. 4పం.గా 'కందురీగలు:—బహువచననిర్దేశము అవివక్షితము. ఏకవచనాంతముగా దీనిని(సూ.ని.) గ్రహించినది. ఇట్లే 'మిణుఁగుఱుఁబుర్వు'అను-ఏకవచననిర్దేశముగూడ'. ప్రయోగ మిట్లున్నది- 'మిడుఁగు అని తలచు బాలుఁడు ; మిడుఁగుఱుఁబుర్వుఁ గని... (నృసిం. 4.159) (చూ.సూ.ని.)'అని చేరవలయును.

(2. 96 ప. లో) 355పు. 16పం. చివర '(సం. ప్రా. కేకా. క. కేకే). ప్రాకృతసమము గా ఏర్పడిన-అచ్చతెలుగుపద మిది. 'పెద్దకూత' అనునది (అర్థాం.). అది వేఱు. సుప్రసిద్ధ మగుటను దానిని వచింపక వదిలినది (అం. భా.). (శ. ర.) 'నెమలికూత' -అను-అర్థమున దీనిని(సం.) అనియే అను చున్నది' అని చేరవలయును.

(2.106. ప. లో) 370 పు. 9పం. గా 'అనద:—దీనికి (3. 30)లో 'దిక్కు లేనివాడు' అనెడి అర్థము వచింపఁబడు చున్నది. ఇచ్చట దీనికి ప్రకరణమునుబట్టి 'అనాధ-విధవ' అను-అర్థమే సముచితము. ఈనందర్పమున (అమ.) గూడ 'విశ్వస్థా విధవా సమే' అను చున్నది (బ్రౌ.) 'అనద' శబ్దమునకు 'దిక్కు లేనిది, దక్షత లేనిది, మగఁడు లేనిది' అని అర్థ మిచ్చి 'సీరద హితవంశ : సీదేవి నన్ను । ననదవందంబున నక్కటా యిపుడు' అనుద్విపదరామాయణ ప్రయోగమును ఉదాహరించినది' అని చేరవలయును.

(2. 108ప. లో) 373పు. 12పం. చివర- 'ఎఱుకత-దైవజ్ఞురాలు: సోదె చెప్పునది-ఇది వేఱు. 'కిరాతి' అను-అర్థమున 'ఎఱుకెత' అనియే సాధువు' అని చేరవలయును ఇచ్చటనే 'ఎఱుకెత'కు తరువాత-'బోయత' (రూపాం.) 'తనుచు జు మ్మిన బోయతను బిట్టు గదిసి । కనుక నిఁ దమకించి కొఁగిటఁ జేర్చె' (విష్ణు. పూ. 312) (చూ.శ ర.). (సూ ని.) (అమ.క.143పొ. 7పం.) అని మఱియొకప్రయోగమును గూడఁ జూపినది' అని చేరవలయును.

(2.123ప. లో) 395పు. 22పం. తరువాత- 'గిటక.— 'గిటర'అని (వావి. అపపా.). 'రింగడా' (వావి.పా.)'అని చేరవలయును

(2.124ప. లో) 397పు. 20పం. తరువాత- 'మొండి — 'మొండి మొట్టన' అని (వావి.పా.). (బ్రౌ.పా.) 'మొండి మొం డన'అని అగపడు చున్నది (చూ.అను.). ఇట 'మొండు+అనన్' అని ఛేదము. ఇది (పారాం.). (అం.భా.పా.) ఇదియే ఐనను కావచ్చును । 'మొం డొడ్డి'అని ఒకచో (అం.భా.) (చూ. 3.108ప.)' అని చేరవలయును.

(2.105ప. లో) 367పు. 18పం.లో 'ద్రోపది'కి (రూపాం.) 'ద్రోపది'. ప్రయోగములందు

‘ద్రోపది’ అనియే నిర్ధారము గా రాసవచ్చు చున్నది ‘ఏవురయందును ద్రోపది ప్రీతితో, నొక్కొక్కయింటి దా నొక్కయేడు’ (భార. ఆది 8.115.). ‘భూవరు లెల్లరు నొక్కట । ద్రోపదికై తొడరి యతనితోఁ దెనఁగి కడుం జేవ నెడి .’ (భార. విరా. 4.211) మొ. (సం. ద్రా.పది. ప్రా. ద్రా.పది.) (చూ. సూ. ని). ‘ద్రోపది’ కైన (రూపాం) ‘ద్రోపది’ అన వచ్చును ప్రయోగము అన్వేషణయ్యును. ప్రయుక్తము లైనవానినే (ఆం.భా.) గ్రహించితి నను చున్నది’ అని చేరవలయును.

(2.126వ. లో) 400పు. 19వం. తరువాత. ‘తుమ్ము:— ఇది ఇదివఱకు వచింపఁబడినది (చూ. 1.141వ.) ఇది రోగప్రకరణ మగుటనుబట్టి ఇచ్చటితుమ్ము ‘పడిసె (రోగ)ము’వలన ఏర్పడినతుమ్మును వచింపును. పునరుక్తి లేదు’ అని చేరవలయును, దీనికి తరువాత [‘ఉక్కిన మన’ అని (వావి. పా.)] అని చేరవలయును.

(2.128వ. లో) 403పు. 12వం. తరువాత. ‘కుట్టుసూల:— ఏకపదము గా దీనిని (శ.ర.) గ్రహింపక ‘కుట్టు, సూల’ అని (రెండుపదములు గా) గ్రహించి, వేఱు వేఱు గా అర్థ మొనఁగినది. (సూ. ని.) ఏకపదము గా దీనిని ఇచ్చినది (చూ. కుట్టు). ‘కుట్టుతేలు’ వంటిది ‘కుట్టుసూల’ అన వచ్చును ‘సూల’ శబ్దమునకు ‘రోగము, రోగవిశేషము’ అర్థ మను చున్నది నిఘంటువులు. ‘చూల-చూలూడె’ అని వాడుకపాఠము. ‘అస్త్రీ చూలం రు గాయధమ్’ అని (అమ.) ‘రోగభేదే ఖిచే చూలం పురోక్తిః ప్రాచుర్యాస్తరే । యోగభేదే ద్వజే చూలః చూలా పణ్యప్రియాం మరా॥ చూలం నిక్రయచే ఒపి స్ఫూర్’ ఇతి ప్రతాపః’ అని (గురు.)’ అని చేరవలయును

(2.133వ. లో) 410పు. 6వం. తరువాత. ‘కోలెముక’— ఇది ‘క్రోలెముక’ అనియే (బ్రౌ. వావి. పా.). (సూ. ని. శ. ౨.౬) ‘కోలెముక’ అనియే గ్రహించినది. ప్రయోగములు ‘కోలెముక’ అనియే దీనిని అను చున్నవి. ‘కొన్నిటి నప్పశించుకొని కోలెముకర్ నులుమాడు నిట్టుల । య్యన్నిటి నయ్యులూకమురయం దెరంగన్ వధియించె భూవరా !’ (భార. సా. 1.18.). నిర్ధారకప్రయోగముగూడ ఒకటి ఇట్లున్నది. ‘నేలఁ దెట్టి వానిఁ గోలెముక బల్లన । విఱచి నడుము ద్రుంచి వీచి వైచె’ (భార. ఆది 8.215.). ‘కోలెముక’కు రూపాంతరములే ‘కోలెమ్ము, కోలెమ్ముక’ అనునవి. బ్రౌ. వావి. పాఠమునందు (క్రోవి+ఎముక) అని (వ్యు.)

ఆనవలయును. పరిశీలించిన, 'క్రోముక' కై సప్రాయశాంబ్రహ్మము 'క్రోముక' ఐన దేమో ! అనిపించును అప్పుడు 'క్రోమ్మలి' మొ. వనిపంటిది 'క్రోము' ఆనవలయును. ఇది అంత సముచిత మనిపించుట లేదు. (సూ.ని శ.ర.మొ) 'క్రోము' గ్రహింప కుండు టనుబట్టి దీనియునికియు శంకింపవలసినదిగానే ఉన్నది' అని చేరవలయును.

(2.138ప లో) 418పు. 20పం. తరువాత- 'మోఁ, చేయి నాఁ బ్రగండంబు' (ఆం ఖా 2 138.) అని (సూ.ని.) (చూ. మోఁచేయి) (ఈ సూ.ని.పా.అపపా.)' అని చేరవలయును

(2.139ప. లో) 9పం. గా 'అంగుటము — దీనికి (సూ.ని.బొ.) 'అంగుష్ఠమే' అర్థ మనినవి. (సూ ని.) ప్రయోగమునుగూడ ఇట్లున్నది- 'వారిమూర్ పుడిసిలింతునె మందర మంగుటంబునంఁ జిలుముదునే. ' (భా రా.ఆర 2.104.) (సం. అజ్ఞాప్యః. ప్రా. అంగుష్ఠో క. తు. అంగుట, ఉంగుట.) (చూ. సూ.ని.). (రూపాం. ఉంగుటము) (క. ఉంగుట, ఉంగుట్ట) 'మొక్కినిలిచి యతనిముందట మేదిని ; నుంగుటము నొఱయుచు నున్నఁ జూచి ; మెచటినుండి రాక యెవ్వనిసుత వేమి ; పనికి వచ్చి తనిన నదియు' (నిర్వ. 3.49). 'చిలుము' నకు (ఆం ఖా.) కోరాడుట- అర్థ మను చున్నది. (సూ ని) 23 దీనికి (అర్థాం.) అనినది. పైప్రయోగము కడఁగూడ ఆం.ఖా,కు 'కోరాడు' అనెడి-అర్థమే ఆఖ్యతేత మేమో ! (వంచినబొటనవ్రేలితో) మందరమును పొడిచి పొడిచి పొడిపొడి చేసి దమ్ము రేఁగఁ జేయుదునా? అనుట (ఆం.ఖా) ఇచ్చట వచించెడి-అర్థ మనుకొనవచ్చును. పొడుచుట కైన 'అంగుష్ఠసంనివేశవిశేషమునే' (వంచినబొటనవ్రేలి నే) 'అజ్ఞాప్యవిశేష' మని (ఆం.ఖా.) ఇట వ్యవహరించిన దనిపించును. 'బొటనవ్రేలు' అనునది దీనికి (అర్థాం.). ప్రసిద్ధార్థములందు విశేషశ్రద్ధ వహింప కుండుట (ఆం.ఖా.) పద్ధతి. అందుల కిదియు ఒక నిదర్శనము. (శ ర) 'తనయంగుటంబు వ్రేలం గీతిన' (భార.శల్య.) అని, ప్రమాణము గా 'అజ్ఞాశ్యగ్రేణ రాజేన్ద్ర స్వాజ్ఞాప్య స్తాడితో లభవత్' అని (సం. భార. శల్య.) ఉదాహరించినది' అని చేరవలయును.

(2.144ప. లో) 429పు. చివర వేయి గా 'త్రేఁగన్ను:—దీనిని (శ.ర) నిరనుస్వారముఁ గానే ఇచ్చినది. ఒకప్రయోగముగూడ ఇట్లున్నది- 'త్రేకంటిలింగంబుదాకన్ను సూచి' (బస. 31ఆ. 80) ఐనను(సూ.ని.) దీనిని నిరనుస్వారముఁ గా గ్రహించి (నిర్ధారములు గా లే కున్నను)

ప్రదర్శించు చున్నబహులప్రయోగములనుబట్టి, బాలవ్యాసారస్యమునుబట్టి, ఆం. భా. ప్రతి-
పాతయధాస్థితినిబట్టి 'క్రేగన్ను' అని (సానుస్వారముఁ గానే) నేను (దీని నిట) గ్రహిం-
చితిని.(బ.స.)ప్రయోగము పరిశీలించిన అంతప్రబలప్రమాణమును గాదు' అని చేరవలయును.

(2.156ప. లో) 455పు. 22వం.చివర-'ఇది (అర్థాం.) అనఁ దగినది'అని చేరవలయును. దీనికి
తరువాత వేఱుగా 'హసావళి.—(బ్రౌ.) దుప్పటి (O. G.) అనినది. మఱియేనిఘంటువులు
(శ.ర.మొ.) దీనిని స్పృశింప లేదు నాచూచినంతలో.'అనియు చేరవలయును. ఇదిగాక, ఈ
పుటలోనే 11వం. చివర- 'హరుముంజిముత్యాలయరచట్టపై గొప్ప,వతకంపుహారముల్ పరిధ
విల్ల' (విజ. వి. పీరి. 36.) (చూ.సూ.ని.) అని చేరవలయును.

(2.164 ప.) లో 469పు. 16 వం.గా 'ఒరగు'నకు ప్రయోగ మి ట్లున్నది- 'ఒక్కకే లొరగుపై
నునిచి యేకాంతంబుఁ, దెలుపుచుఁ గూర్చి నెచ్చెలులు ననఁగ' (శుక.1.321.) (చూ.సూ.ని.)'
అని చేరవలయును,

(2.175. ప. లో) 490పు. 18వం. తరువాత-'జోదిళ్లు:—ఇది (వ్రాఁతప.పా.). 'జోబిళ్లు'అనునది
(ముద్రి.పా.). 'ఘనత నహోబలగరుడాద్రిహిర,త్యాసురవధునకు నతి జోదిళ్లు' (హంస.
4.213.). 'జోబిళ్లు'అని (శ.ర.ముద్రి.) ' ఇట (నతి-నమ్రత-అని శ.ర.) (చూ.సూ.ని.)'అని
చేరవలయును.

(2.186ప. లో) 510పు. 6వం. తరువాత-'క్రిక్కలు:—ఇట బహువచననిర్దేశము అవివక్షితము.
వివక్షిత మగుచో 'బహుతఁ దనరు' అనురీతిని (ఆం.భా.) వచించును. కనుకనే క్రిందిరీతిని
ఏకవచనాంతము గా ప్రయోగము ఇ ట్లున్నది- 'అభ్రవిభ్రమము నేలా సర్వలోకాశ్రయక్షమతం
జేర్చుచుకుక్కవిశ్వవిభుశశ్వద్దానధారాజులొ ! ఘముతో సాటికిఁ బాటి సేసెదవు క్రిక్కా ! చక్కఁ
దర్శింపుమా!' (కావ్యా.7. 63మొ.) (చూ.సూ.ని.). వేంకనార్యుఁడు తన మల్లుపురాణమున
దీనిని బహువచనాంతముఁ గా ప్రయోగించినాఁడు- 'పసిఁడిజీరాపట్టెపనికిలుటండియ, లడుగుఁ
దమ్ములఁ గ్రిక్కలట్ల తనర' (4.57.) (చూ. సూ.ని.). ఇంతమాత్రమున ఏకవచనాంత
ప్రయోగము ఈతనికి ఇష్టము గా దన వీలు గాదు'అని చేరవలయును. (ఇది గాక) ఈపుటలోనే

19వం. తరువాత వేటుగా-‘పగ:- ఇదివఱకును ‘వైర’ పర్యాయములు వచింపఁబడినవి) చూ’ 1.134). (అం.సం.) శత్రుత్వపర్యాయము అనుచు కొన్నిటిని ఇట్లు వచించినది- ‘వైరము నకును ధర సమాహ్వయము అమరుఁ గంటు పగ మచ్చరంబు నూ దొంటమి యన’ (మాన. 47.). (సాంబ) గూడ వీనిని ఇట్లుదాహరించినది- ‘వేరము కంటు । నూడు పగ దేస మనఁగఁ బొల్పును విరోధ । నామములు . ’ (మాన. 31.). (అం.భా.) ఇట ‘విద్వేష’ మని, అట-‘వైరము’అని అర్థవిద్వేష మొనర్చినది. ‘విద్వేషము, వైరము’ సాధారణము గా పర్యాయము అనఁ దగినవే ఐనను, పునరుక్తిపరిహారమునకై విశేషవివక్షతో ‘విద్వేషము-సహజశత్రుత్వము, ‘వైరము-కృత్రిమశత్రుత్వము’అని (అం.భా.) అభిప్రాయపడిన దనవలయును. (బ్రౌ.) ‘కంటు’-సహజశత్రుత్వము-అని వచించినది. ‘కంటు’ నకు రెండర్థములును (కృత్రిమశత్రుత్వము, సహజశత్రుత్వము-అనునవి) కల వనవలయును (అం.భా.) రెండువోట్లను ‘కంటు’ గ్రహించి యుండుటనుబట్టి. లేదా , (సూ.ని.) ‘వైరము’ అనుదానికి మొదటియర్థము గా శత్రుత్వము, పగ, విరోధము-ఇచ్చి, రెండవయర్థముఁ గా ‘ద్వేషము, కపి’ అనుదానిని ఇచ్చినది. ఈరెండర్థములనే వేటు వేటుగా (అం.భా.) వచించిన దనవలయును. (భార.ప్ర.) ఒకటి ‘ఒంటమి’కి ఇట్లున్నది- ‘ఒంటమిని లేనియొంటరఁమింట రములు వలుకు టుచితమే యర్థరథం । డంటి నను నేమితక్కువఁగంటి చెవుమ....’ (భార. ఉద్యో. 4. 237.), ఇచ్చట (సం.భార.) ఇట్లున్నది-‘పితామహ ! యధేష్టం మాం వాక్ఫరై రుపకృన్తసి । అనాగసం సదా ద్వేషా దేవమేవ పదేపదే’ (సం.భార. ఉద్యో. 168.11.) (చూ. సూ. ని.). ఇట-‘అనాగసమ్’ సదా, ద్వేషాత్’ అనునవి ‘సహజవైరము’నే వచించిన వన వచ్చును. దానినే (తెలుఁగు) భార. రోని ‘ఒంటమి’ అనునది వచించిన దనుట సముచితమే’ అని చేరవలయును.

(2. 189వ. రో) 518పు. 3వం చివర- (బౌ. పా. కూడ) ‘ఒండన’ అనియే , (చూ. అను.). రెంటు-ద్వైధీభావము. అము. ప్రయోగము ఇట్లున్నది-‘తా రెట్లట్లు గఁ దమ్ముం । జేరిన ముత్తెంపునరులఁ జేడియచన్నుల్. రోరెంట టడిపె ఘన మగు । వారు నిజార్జవము చేరువారికి నీరే ?’ (5.23.) అని చేరవలయును.

(2. 196వ. లో) 533పు. 5వం. తరువాత-... పాగ లాయ మన నొప్పు వాజితాలకును' (సాంబ. తిర్య. 73.). ఇది (అర్థాం) అనఁ దగినది- 'యవనాధిపతి యుపాయనము గా నొసఁగిన, పాగా హయంబులు వాగె వచ్చు' (కాశీ. 1. 34.). ఆం.భా. అర్థమునకుఁగూడ (అము.) ప్రయోగము ఇ ట్లున్నది- 'క్రేపు దలఁచి పసి మేయుముఁ । జేపినపా ల్గలయ నెండచేఁ బాంధజనుల్ । దూ పింపమి కజఁ డంపిన । యాపాగా యనఁగ నదుల నంచలు మెఱసెన్' (4 168.) (చూ. సూ. ని.). ఇట-(అము.వేద.వ్యా.) ఇ ట్లర్థ మిచ్చినది- 'అజఁడు=బ్రహ్మ. అంపినఅపాగా= పంపినట్టితనగుఱ్ఱపుఁదబేలా (అనఁగా తనతబేలాలోనిగుఱ్ఱము లన్నియు) అనఁగన్=అను నట్లు గా .' (అని). (ఆంభా) ఇచ్చిన-అర్థమే ఇట 'పాగా' కు సముచిత మని వేఱు గా వచింప నక్కఱ లేదు. (సాంబ.) ఇచ్చిన-అర్థమునుగూడ (ఆం.భా.) గా దన లేదు 'మండు రోష్టిషము ల్మనును బాగా యన ...' (3. 47.). పూర్వము చెప్పనియరములఁగూడ (నానా. వర్గ) సంగ్రహించును (చూ. నానా. వర్గ. నావ్యాఖ్యారంభము.).

(2. 205వ. లో) 553పు. 10వం. చివర 'ఆయి త్తపాటు' నకు (శ. ర.) నిర్ధారకప్రయోగ మి ట్లిచ్చినది- 'సేవకులకు విష్ణుసారూప్యసౌభాగ్యవిలసనంబు । లెప్పు డవుడె సృజింప నాయి త్తపాటు । వెలయ నున్నది. .' (వర. 2.) (చూ. సూ. ని.)' అని చేరవలయును.

(2.2.4వ. లో) 570పు. 18వం. తరువాత వేఱు గా- 'నరాజి:— 'నరాజు' అనుదానిని ఖడ్గపర్యా యముఁ గా (బ్రౌ.) ఇచ్చు చున్నది (చూ. అను.). దీనినిఁబట్టి ఇట బ్రౌ. (ఆం. భా. పా.) 'నరాజు' అగునా ? అనునందేహమునకు అవకాశ మున్నది. 'నరాజి'కి 'నరాజీ' 'నారాజి' (రూపాం.). ప్రయోగము లి ట్లున్నవి- 'ఒక్కొక్కకెందలి రుదయించెఁ దరురాజిఁ, దోర మై తనరెఁ గంతునినరాజి' (కృష్ణ. 4.42.). 'తననరాజీచిల్వకును మార్తురాతేండ్లయుసురుగాడుపు లింపు లొసఁగు చుండ' (యయా, 1.57.) (చూ. సూ. ని.). పై ప్రయోగములు నిర్ధారకములు గా లే కున్నను, 'నారాజః (సం.) నుండి ఏర్పడిన 'నారాజి'కి (రూపాం.) 'నరాజీ, నరాజి' అనఁ దగి ఉండుటనుబట్టి (బ్రౌ.) పరిగ్రాహ్యము కా దనియే తోచు చున్నది- 'నారాజి'కి నిర్ధారక ప్రయోగములను ఇచ్చినది (సూ. ని.)- 'మోరాజిం దనతేజిఁ దోలి విమతక్షోణీతలాధీశులన్ । నారాజిం దెగటార్చి వీరభటసన్నాహంబుతోఁ జేరు....' (బహు. 1.51.). 'నేజాలు నా । రాజుల్ గైకొని కోటలోఁ గొలుచునారాజుల్ తదంగంబు లు । గ్రాజిం జెక్కలు సేయుచో మరలె గంధానేకపం బార్పటిన్' (రా. వి. 5.21.).' అని చేరవలయును.

(2 223వ లో) 592పు 9వంశో-‘బాదకు’ అనుదానికి తరువాత-‘దేశోపద్రవాలవలన ‘ముంచుకొని వచ్చిననుహాదకు)’ అని చేరవలయును. (ఇదిగాక) ఈపద్యములోనే 593పు. 13వం. గా ‘ఉపద్రవము - కేవలముబాద దీనికి అర్థము కాదు. (ఆం. భా) బాధకు పేర్లను వేరు గా ఇచ్చి నది (చూ 1 150). (అమ.) చూడ ‘పీడా బాధా వ్యధా దుఃఖమ్’ అని చెప్పి ‘స్వా దత్యయ ఉపద్రవః’ అని వేరుగా (తరువాత) వచించినది. దీనినిబట్టి ఏకార్థకము లివి కావు-అనుట స్పష్టము’ అని చేరవలయును

(2 224వ లో) 595పు 5వం. తరువాత- ‘చంపుట-‘చంపుడు దునుముట ’ అని (బ్రౌ. ప్రాంతప్రతులపా.) (చూ.నూ ని.)’ అని చేరవలయును

(2. 235వ. లో) 617పు. 16వం గా-‘కాకెపెసర’ అనునది పూర్వము ‘కాకముద్గ’ కు పేరు గా (ఆం భా చే) వచింపబడినది. ఇప్పు డిట ‘క్షుద్రముద్గ’ కు పేరు గా చెప్పబడు చున్నది. ‘ఇది అది వేరు’ ఏకము గాదు ’ అని చేరవలయును.

(2. 261వ. లో) 676పు. 26వం. తరువాత ‘గంగెడ్డు:-గంగిరెడ్డు (రూపాం.) ‘గంగిరెడ్డుకు లేవె ఘనతూర్యరావముల్, కలిమి గలదెవారకామినులకు’ (రామలిం.10వ.).

(2 247వ లో) 613 పు 6వం. తరువాత-‘సం. గంత్రికా క. గబలిగె) ‘గలతియ’(రూపాం.)- ‘అలికులచేయి యో ర్తొకనిహస్తములన్ ముఖమజ్ఞానాంబువున్ । గలతియ యెత్తి పోయ నవి గార్చును నుంచె నతండు దోయిటన్’ (నై ష.6 112.)’ అని చేరవలయును.

(2. 267వ. లో) 688పు. చిట్టచివర - ‘బంచాలము- ‘వానిబంచాలము బయట బడినది’ -అని (వ్యవ), అది దీనినుండి ఏర్పడినదే అనవచ్చును’ అని చేరవలయును.

(2.270వ. లో) 694పు. 16వం. తరువాత-‘ఆద్య-—(సం.అర్థమే ప్రా. అర్థమే క ఆద్య. త. ఆద్యం) సగము-అనునర్థమున స్త్రోత్రప్రయోగము (దీనికి) లేదు (అర్థరూపాయ-మొ)-అని (నూ.ని.) (నూ.ని.) 2. అర్థమే ‘తననారు యన్త యం చనగల వదర్థ మొప్పు’ (ఆం. భా.2 270)అనినది. అట-‘వదర్థము’ అనుట ప్రమాది మనిదించును అం చా. అర్థమునకు (బ్రౌ.) ప్రయోగ మిట్లేచ్చినది-‘రెగి గంటిపోయి గ నొడ్లయద్దల నిద్దల దాడును పేగినవిగాది’ (పేంక.సం.763). ఆద్య=రెండుచూచికలకొలది-అనునది (అర్థాం.). అది వేరు. (సాంబ.)

ధన్యము గొలుచువానిని క్రిందిరీతినిఁ జేర్కొనినది '...దూము ముంత ముకునంబుఁబల్లి కుం
చము సోల తవ్వ పడి యడ్డ । గరిసె పుట్టి సెలగ మెడా కల మనంగ । ధన్యములఁ గొల్పు
వానికిఁ దగును' (మాన.52.)' అని చేరవలయును.

(2.275ప. లో) 706పు. 16పం.గా- 'సంకటము:-ఇది 'ఇఱుకు' అనెడి-అర్థమున సం.పదము గా
కనఁబడు చున్నది' అని చేరవలయును.

(2.285ప. లో) 725పు. 4పం. తరువాత-'గానుఁగవాఁడు:-'గాండ్లవాఁడు' అనికూడ (వావి.ప్రతి)
అధస్పాచికయందు పార మున్నట్లు చూపు చున్నది. అది(పారాం.) అనవలయును' అని చేర
వలయును. (ఇదిగాక) ఈ పుటలోనే (5పం.గా) 'పంటపూఁటవాఁడు' అని సానుస్వారము గా
(సూ.ని.) గ్రహించినది. 'పూటము' అనుదేశ్య మొకటి 'భారము' అను-అర్థమున కానవచ్చు
చున్నది. దానినుండి ఏర్పడినదే ఈ 'పూట' అనినప్పుడు నిరనుస్వారమేఇది అగును' అని
కూడ చేరవలయును.

(3.1.118ప. లో) 930పు. 3పం. తరువాత వేఱు గా-'బోసేసెన్.. (బోనము+చేయు). (సాంబ.)
కూడ దీనిని 'ఇ ట్లిచ్చినది-బువ్వ మెతుకు కూడు బోన మొరెము ప్రసాదము పంటకము
పసదనము బాతుసాద మొగిర మన జరుగు నన్నముపేళ్లు, కుడిచె బోసేసె సాపడియె నమలె,
నారోగిణ మొనరె నారగించె మెనవె, దినె మెక్కె నన భుక్తి గొనుట కలరు' (మాన.
22.) ఇట్లే (వేంక.44.). 'తెచ్చి సుఖమతి యనునామధేయమునను । బరఁగుప్రియురాలిచేతి
కేర్పడఁగ నీయ । నావి డన్నంబు సంకటి యంబలియును,జేయ సవరేయివేళ బోసేసి పోవు'
(హంస.4.32.) (చూ.సూ.ని.)' అని చేరవలయును.

(3.119ప. లో) 932పు. 3పం. లో 'అవహించు'నకు 'ధరించు' అను-అర్థము ప్రయోగప్రసిద్ధమే-
'వరాహరూపం బావహించి రసాతలంబున సలిలనిమగ్న యగుపృథివి నుద్ధరించిన' (శివరా.
1.62.) (చూ.సూ.ని.)' అని చేరవలయును.

(3.83ప.లో) 898పు. 13పం. గా 'పండుండెను:-ఇది 'పరుండెను' అనుదానికి (రూపాం)అనఁ.
దగినది. (సూ.ని.శ.ర.(బౌ.లు) ఈ-అర్థమున దీనిని గ్రహించినట్లు కానరా లేదు.(ఆం.భా.)

‘పతిగ’కు (రూపాం.) ‘పడిగ’ గ్రహించినది (చూ 3 62.). అది దీనిని ‘కాదనడు’ అని చేరవలయును.

(968పు.6వం.) చరువార.-‘విశే.చిరత్నరత్నములు:-ఇది ఇదివఱకు వ్యాఖ్యాతము లచ్చట(200పు. 17 వం. చివర) ‘సారం. ప్రయోగ మొకటి యిట్లున్నది.-‘అన విని మందహాస మొలయం దమితోడ విభండు పొండు మీ పెనుకన వత్తు నన్నియును వేటకు నాయితపెట్టుఁ దిప్పుదే! యనియ చిరత్నరత్నఖచితాభరణంబులు పట్టుకొక విచ్చినఁ గొని చెంచులేం డ్రపుడు పింగఁడు బూరఁడు నై ముదంబునన్’ (1ఆ.76వ.) (అని) ఇది ‘చిరత్న’ అని పదచ్ఛేద మొనర్చి ‘చిరత్న=నూతనము లైన’ అని వ్యాఖ్యానించు చున్నారు కొందఱు పరిశీలింఁగా ‘అనియ, చిరత్న’ అనుటయే (పరిశోధనమునుబట్టి)నారు అచిత మనిపించు చున్నది ‘అనియ-’ అనియే; చెప్పినదేరడవు గా-చెప్పుచునే-అనుట. ఈకవి మఱియొకచో ఇందే ‘ప్రామానికపు నిగ్గుఁబ్రామానికపులిలా, పట్టభంగంబులు పరిధవిల్ల’ (1ఆ.112వ.) అని వర్ణించినాఁడు.(బ్రౌ.) ప్రాతశబ్దలుప్తశేష మగు ‘ప్రా’ కు ‘పురాతన మైనది. D. శ్రేష్ఠ మైనది-అని అర్థ మిచ్చి ‘కళుకుప్రాఁగెంపుఁజెక్క-డపుసొమ్ము లుండు, తెలిముత్తయంపుసొమ్ములు ధరించి’ (N. 9. 329) మొ. ప్రయోగములను ఉదాహరించినది’ అని చేరవలయును.

ఉన్నది - జరగవలసినమార్పు

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
[తొలిపలుకులో]			
సంపుటములు	భాగములు	2	18
సంపుట మిది	భాగ మిది	2	18
సంపుట మిఁక	భాగ మిఁక	2	19
ప్రథమసంపుటము	ప్రథమభాగము	3	2
బయిన	బయిన	4	10
తూపరాణము	తూపరము	6	23
యటంచు	యటంచుఁ	8	20
వన్నియు	నన్నియు	10	26
వకు	నకు	11	3
యిచ్చి	ఇచ్చి	16	12
భోఁడి	బోఁడి	26	4
[అం.భా. పీఠికలో]			
వారి, కం	వారి కం	1	16
తూడ	కూడ	4	25
ఈతడు	ఈతఁడు	5	13
భా 'వోత్పత్తేః	'భావోత్పత్తేః	8	10
భావ	భావా	8	24
సూర్యుడు	సూర్యుఁడు	8	28
ఏర్ప	ఏర్ప	10	7

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
వలయు	వలయు	12	25
నుకవి	సుకవి	12	25
నిర్వ	నిర్వి	14	13
తెలుఁవ	తెలువఁ	14	21
రజ్జ	రజ్జ	16	14
భూ	చూ	16	9
కవి :	కవి	20	21
తిక్క-న్న	తిక్క-న్న	21	26
కననంబు	కవనంబు	22	20
ఐనను	ఐనను	24	13
రీతిన్	రీతిన్	25	17
తెలిపిన	తెలిపిన	25	20
కొను చున్నాఁడు	కొనినాఁడు	28	17
దెలసి	వెలసి	43	25
పడి	వడి	48	11
అగృఘ్నుః	అగృఘ్నుః	48	22
నంబో	సంబో	50	23
గావల	గావల	52	19
వీజంబుతో	వీజంబులో	55	5
జ్ఞాన	జ్ఞాన	56	17
సందిధాన	సందిధాన	64	7

[ప్రథమ కాండములో]

కలువలచెలి

కలుములచెలి

8

21

ఉన్నది	జరగవలసిన మార్పు	పుట	పంక్తి
వేగంటి,	చేగంటి	13	7
జక్కు-లతేడు	జక్కు-లకు తేడు	16	16
లచ్చిదొర,బూరగొమ్మ	లచ్చిదొరబూరగొమ్మ	17	8
లచ్చిదొర,బూరగొమ్మ	లచ్చిదొరబూరగొమ్మ	17	12
అరము	అర్థము	29	9
కర్త	కర్తము	31	11
శి 855	శి.98	38	22
బాల	బాలా	44	23
నాటి	నాటి	55	3
యనంగ,	యనంగ;	57	14
క్రియావి	క్రియాజన్యవి	58	27
పంచాది	పంచాది	60	15
సమంబు	సమంబు	65	5
వేదవ్యా.	వేద. వ్యా.	68	13
లవణమునకు	లవణమునకు;		
	షడ్రసములలో ఒకదానికి	70	16
అడ్డ	ఉడ్డ	76	15
వాకు	వాక్కు	77	20
దుస్థితి	స్థితి	91	24
బుషయో	బుషయో	94	17
సూన్యత	సూన్యత	94	22
వఱగొడ్డము	వఱగొడ్డము	98	7
వోట	నోట	98	22
హుళికి	హుళిక్కి:-హుళికి	99	26

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
మీదంఁ	మీఁదం	103	23
సంజ్ఞ,	సంజ్ఞ	107	11
వీరణంబుః	వీరణంబు,	114	14
విల్లసిల్లు	విలసిల్లు	133	12
మోసము	మోసము	134	16
కొలుపు	కొలుపు	147	4
తినుక	తినుకు	160	7
పుటమ్మ	పుటమ్ము	165	12
సంజ్ఞః	సంజ్ఞ, పీ	183	14
దము	రము	184	13
వెల్లని	తెల్లని	190	14
వెల్లదమ్మి	తెల్లదమ్మి	190	14

[ద్వితీయకాండములో]

పట్టడ,	పట్టడ	242	8
బరుడు	బరడు	257	20
గట్టి	గట్టె	258	7
ఏరండమునకు	ఏరండమునకు (అముదపుచెట్టునకు)	272	20
సుగంధపాల	సుగంధిపాల	288	8
వాటక మ్మగు	వాటక మ్మని	292	6
కోష్ఠికా	క్రొష్ఠికా	292	20
వ్రాఁకుడు	వాఁకుడు	292	23
తలపోటయ	తలపోటమ	293	22
,జ్యోతి	జ్యోతి	293	8

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
సంజ్ఞ	సంజ్ఞ	300	16
యనఁగను,	యనఁగను:	305	20
ఎక్కుడుదీగ	ఎక్కుడుదీగె	307	9
చిఱుగడ్డ	చిరుగడము	312	12
భేరము	భేదము	313	10
దర్మ	దర్శ	327	19
చిఱుతపులికి: పివంగికి	చిఱుతపులికి	329	2
చైన	బైన	330	20
తోడేలు	తోడేలు	332	21
బెబ్బులి	బె, బ్బులి	333	9
దగు: పెం	దగు, బెం	333	21
వలె	వలె	337	18
బకదారులు,	బక, దారులు	343	3
గోరవంక:—	గోరువంక:—	343	10
‘గోరువంక’	గోరువంక . గోరువంక	343	10
పక్షికి,	పక్షికి,	346	20
బొప్పె	బొప్పె	348	22
బొప్పె	బొప్పె	349	6
రబించిన	రచించిన	366	9
సాగ	సౌగ	367	20
అంకులాడి	అంకులాడి	369	2
అంకులాడి	అంకులాడి	369	15
(దిక్కు లేనిదానికి)	(నాధుడు(భర్త)లేనిదానికి: విధవకు)	369	17

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
ప్రసూత-ఇది బాలెంతకు	బాలెంత—ఇది ప్రసూతకు	374	12
సోదికత్తె	సోదెకత్తె	375	21
చెలియ	చెలియలు	385	5
మేనమఱద	మేనమఱద,	382	24
మేనమఱదలు—	మేనమఱదలు—ఇది తనకంటె చిన్న		
ఇది మేనవదినెక పేరు	దైన మేనమామమేన తల్లకొమార్తెకు పేరు మేనవదినె—ఇది తనకంటె పెద్ద దైన మేనమామమేన తల్ల కొమార్తెకు పేరు.	383	13
మేలువా,	మేలువా,	383	8
అసతి	అసతి	384	7
వంపు	వంపు	393	8
నను	నను	394	25
గురుకు	గుఱుకు	398	14
తిమిర	తిమిరి	399	5
తిమిర	తిమిరి	399	18
కందనగాయ మన	కందనగాయ యన	407	13
గురు	గురు.	408	18
గ్రను	గను	409	6
కింది	క్రింది	409	19
నేత	నేత్ర	411	2
మోచెయి	మోచెయి	417	11
హ్వయంబు	హ్వయంబు;	417	17

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
మోచెయి	మోచెయి	418	2
ఎలుగు	ఎలుగు	414	6
నితమ్మత్తీ	నితమ్మో ౭త్తీ	414	20
మిగులుః	మిగులుః	419	3
పిడి, తక్కువ	పిడి తక్కువ	422	14
కబరికి	కబరి	432	2
నూగారు	నూగారు	432	19
దళాప	దళావ	440	7
సరిసెన	సరిసెన	440	5
పయంట	పయ్యంట	452	7
బురుసా :	బురుసా	453	7
చున్నది	చున్నది (చ్రౌ)	453	17
ప్రాచౌత	ప్రాచౌతు	453	18
దుప్పటి, దువ్వల్వ, వీణము, దుప్పటము—	హసావళి, దువ్వల్వ, వీణము, దుప్పటము—		
ఇవి హసావళికి	ఇవి దుప్పటికి	454	16
అనగనుః.... భిధతడు,	అనగను . భిధ, తడు,	456	3, 4
గంధ	గంధ	457	17
కంబలి	కంబళి	458	6
ఉల్లావ	ఉల్లడ	458	10
ప్రాముడు	ప్రాముడు	460	10
నమ్ము	నము	472	4

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
ఁత్రీ	త్రీ	474	13
సేవనుండి ఏర్పడిన (వికృ.) 'సేవ' ఇది అగు నవిపించు చున్నది	ఇది ఇచ్చటిది కాదు, (487పు. 4వం. చివర చేరవలసినది)	487	2
తెంకనాలు	తెంకజాలు	489	12
తెంకనాలు	తెంకజాలు	490	2
కాలత్	కాలాత్	492	9
కళవపము	కళవసము	493	21
గవలియు	గవలియును	496	26
క్షత్రియునకు;	క్షత్రియునకు	501	15
పగతుఁడు, పగవాఁడు	పగతుఁడు, పగఱ. పగవాఁడు	508	14
అని	అని	510	9
ప్రత్య	ప్రత్య	512	13
వట్రు	వట్రువ	513	2
బొలు;	బొలు	513	8
కర్మను	కర్మను	519	16
అరిబడి	అరి, బడి	521	12
దీనారమునకు	దీనారముఖభాగధేయమునకు	522	11
జజ్ఞ	జజ్ఞ	536	22
జి.కా.శి.	జి. కాశి.	537	7
యనఁగ	మనఁగ	538	28
పల్ల	పల్లము	539	14
స్యా ద్వేసరో వేటసరః'	పునః స్యా ద్వేసరో వేగసరః'	543	16

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
(సూ.ని.).	(సూ.ని.)	549	16
సన్నాహ	సన్నాహవా	552	2
సంగడయు	సంగడము	557	3
బాలసంగడ	బాలసంగడము	557	4
ముపకు	మునకు	557	15
వదియె	నదియె	571	12
నిది	నది	572	14
ఇట్టి	ఇట్టి	573	2
ఆయుధము.	ఆయుధము	578	23
బజాయి	జజాయి	519	25
అని	అని	581	4
దంతపు	దం . తపు	581	12
పెక్కంబు	పెక్కెంబు	586	2
పెక్కంబు	పెక్కెంబు	587	6
కుష్మ	కుష్మం	588	7
దంట, పోరు	దంటపోరు	589	17
పరి	పటి	592	10
దెళ్లుట	ద్రెళ్లుట	595	8
పీనుః	పీనుం,	595	13
వైశ్య	వైశ్య	600	18
కమ్మతీడు	కమ్మతీఁడు	602	18
గడ్డము	గడ్డము	605	21

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
గడ్డము	గడ్డము	605	22
(రూపాం.) గా	(రూపాం.) అనునట్లు గా	605	22
బాపటము	• బాపటము	612	9
బొ.	బ్రొ.	615	4
(సూ అని).	(సూ.ని.).	617	15
గుంట	గంట	620	9
నూకలు	నూకలు	624	21
అం.భా.	అం.భా.	626	9
కొఱలు	కొఱలుబొగ్గు	631	13
స్థలికి:	స్థలికి	639	9
షడ్రసములలో ఒకటికి:	మార		
మార లో నగువానిలో	లో నగువానిలో	646	13
గజాట్టి	గజాట్టి	647	19
'దాల్చి'	దాల్చి	647	21
మిశ్ర ని.	మిశ్రని.	648	26
నూనె	మానె	650	21
లెత్తి, చల్లిన	లెత్తి చ, ల్లిన	658	10
యుప్పి	యప్పి,	659	5
జన్మ	జన్మ	686	9
(అని.)	(అని)	686	14
ఒకండు.	ఒకండు, ఒండు,	689	14
తెలుగు	తెలుగు	692	2
కుడవ:	కుడవ:	694	7

ఉన్నది	జరగవలసిన మార్పు	పుట	పంక్తి
పణము-ఇది రూకకు	రూక — ఇది పణమునకు	698	8
కై	కై	700	16
దమ్మ య	దమ్మ, మ	701	20
పటికయం	పటికమం	711	8
తుట్ట	తుట్టె	714	18
దర్జీనివాకి	దర్జీవానికి	718	3
కన్భిప్రేత	కనభిప్రేత	727	15
వరవుడు	వరవుడు	730	2
వరవుడు	వరవుడు	730	14
చీలకు	చీలకు;	740	22
తలి	తతి	744	4
తోడుడు	తోడుడు	746	22
రాణి	రాణ	748	18
పావాలు పావకో	పావాలు పావలు పావకో	752	24
నొరుగ	నొరగ	753	13
తరాను	తరాసు	755	25
పూట	పూట	763	7
[తృతీయకాండములో]			
బేరుగా,	బేరుగా,	779	7
పరతంత్రునకు	అస్వతంత్రునకు	779	25
మనిపించుచు	మనిపించు	781	15
డుజ్జ	డుజ్జ	783	13
అమ.	అమ.	785	13

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
బొ.	బ్రొ.	787	11
దోషము)	దోషము.	792	11
శ్రేష్ఠతకు	శ్రేష్ఠతకు;	797	13
లేదు.	లేదు	797	18
నాగఁ	నాఁగఁ,	798	8
దొడ్డ	దొడ్డ	800	12
హొమ్ము.	హొమ్ము,	800	12
71	49	800	13
డగ్గఱ	డగ్గఱ	803	12
)	805	17
దాటుమాటు,	దాటుమాటు	812	11
గద్దింపు.	గద్దింపు	814	3
హీన	హీన	816	14
దిన	దిన	816	24
విశేష్యనిఘ్న	సంకీర్ణ	919	1
విశేష్యనిఘ్న	సంకీర్ణ	821	1
...యాఁచెకు)	..యాఁచెకు),	825	3
కార్థ	కార్థ	825	26
వర్గము	వర్గము	826	7
శ్రితా	శ్రితా	826	12
చిన్నిపువ్వు:—	చిన్నిపూవు:—		
చిన్నిపూవు (రూపాం.).	చిన్నిపువ్వు (రూపాం.).	827	2
చిన్నిపువు).	చిన్నిపూవు).	828	3

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
ముండ్లున్న-అని	ముండ్లున్న O.గ్' అనినది	832	20
(ప్రాతప్ర.పా.)	(ప్రాతప్ర.పా 'కుటుతేళ్లు')	832	21
ఁకెక్కెము;	ఁకెక్కెము	832	25
నెమ్మి:—	నెమ్మిలు.—	833	25
'నెమ్మి' అను	'నెమ్మి' (నెమ్మిలి)	833	25
అనవచ్చును	అనిపించును	833	26
(ఎమికె)	(ఎముక)	834	2
ఎమ్మిలు]	ఎమ్మిలు] పరిశీలించిన (నెమ్మి- (నెమ్మిలి) బ. నెమ్మిలు. నెమ్మి (ఎముక) బ. నెమ్మిలు-అనుటయే యుక్త మనిపించినది 'హోదులయు నీలుగు లో నగువానితోలిహలునకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు' (బాలవ్యా.ప్రకీ 10సూ.).	834	2
కోరికకు).	కోరికకు), (అక్కర)	839	9
మధ్యా	మధ్యా	840	2
గాదమునకు:	గాదమునకు (841	3
13.).	13.)	842	2
'ఏవకు' కు	'ఏవ' కు	844	19
పొల్చు.	పొల్చు	855	7
అను	అను	855	24
పిడె	పిడె	866	4
(ఆం.భా.).పటిగకే	(ఆం.భా.). పటిగకే 'ల-డయో రభేదః' అనునట్లు	866	12

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
భూములున్న D	భూములున్న D'	866	21
గూడ	గూడ	866	21
రుచికి); -	రుచికి),	868	14
(ఆం.భా.)	(ఆం.భా.).	869	3
అవి	అని	869	7
అర్థ	అర్థ	870	25
కొప్పు' ।	కొప్పు'	871	5
లబ్ధము	లబ్ధము	874	6
మొక్కుడు	మొక్కుడ	878	2
...నెంతేనియు ।	.నెంతేనియు.		
....భృశము గా ।	. భృశము గా,	878	2, 3
నెట్టకేలకు	నెట్టకేలకు,	882	14
ద్వర్థ	ద్వ్యర్థ	882	19
త్వర్థ	త్వర్థ	882	3
భేళ్లు	భేళ్లు	884	18
సాచ్యర్థఃమొప్పును	సాచ్యర్థ మొప్పును;	884	26
కుండ,గ	కుండఁగ	885	16
(బాల.పా.)కు	(బాల.పా.) నకు	886	13
దర్థము	దర్థము	888	13
ఇవి సర్వమునకు;	ఇవి (ఏకార్థకములు-ఒకేయర్థము కలవి) (సర్వమునకు;	889	17
అంగీ....సమ్మతికి	(అంగీ ...సమ్మతికి)	890	9
(ఆం.భా.)	(ఆం.భా.)	893	27

ఉన్నది	జరగవలసిన మార్పు	పుట	పంక్తి
అవ్య	అవ్య	894	6
కందవఁ	కందువఁ	902	14
(మాన	(ఆం సం. మాన	902	22
వీఁడె	వీడె	902	25
దాఁకె	దాఁ(డాఁ)కె	903	10
స్రొక్కెఁ	స్రొక్కెఁ	903	11
దొంకె	దొంకె	903	12
అని	అని	903	16
శూరుఁడ(వై	శూరుఁడ పై (907	7
(వావి.అపపా.).	‘చిన్నపోయెను’ (వావి అపపా.).	909	4
బీటుబోయెను	బీటువోయెను	918	8
తోఁపఁ	తోఁపఁ	918	19
(పటిపోవు).	(పటిపోవు)	919	14
కలిగెను.	కలిగెను	920	3
ప్రాయ స్ఫూ	ప్రాయ స్ఫూ	921	14
హస్తమున‘హ	‘హస్తమున హ	921	20
సురిగెను	సురిగెను	922	2
పొరలంబు	పొరలోంబు	922	4
చెప్పినః	చెప్పిన	922	18
మోచేతి	మోచేతి	922	22
మొండన	మొట్టన. .		
మొనరెను’	మొనరును’	923	7

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
ఇంద్రునిని;	ఇంద్రునిని,	924	18
అర్థము	అర్థము	924	20
సౌలసి	సౌలసి	925	18
దీపిక.	దీపిక-	926	10
కైవాలు — కైవ్రాలు	కైవ్రాలు — కైవాలు	926	20
దృష్టములు	దృష్టములు'	926	22
అర్థము.	అర్థము-	927	10
మనంగఁ	మనంగఁ,	928	16
(67.)	(69)	928	17
యయ్యె,	యయ్యె'	928	20
పరిగొను	పరిగొను	929	19
నులిమెను;	నులిమెను,	936	5
మరిపెను	మడిపెను	936	20
అనిపించును.	అనిపించును. లేదా	939	6
ననఁగ;	ననఁగ	941	3
చుండు	చుండు;	941	4
(నం.)	(నం.)	941	19
వచ్చును (చూ. తెలచు)'	వచ్చును' (అని)		
(అని.).	(చూ. తెలచు.).	943	3
పాలును	పాలను	954	18
యనభిత	యనభిహిత	955	26
చున్నాఁడు.	చున్నాఁడు	955	9

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
వలయును	వలయును).	957	2
ఇక ఇట....	ఇట్లు....		
వచించు చున్నాడు	వచించినాడు	958	8
టవర్ణ	టవర్ణ	959	13
బలుకు	బలుకు ।	961	14
దనక	గనక	961	17
కంఠమును,	కంఠమును,	961	6
బిన్నె-	బిన్నె.	965	6
లందఱు జాల	లందఱుఁ జాల	966	8

[అనుబంధములో]

పెరిగెడునురే	పెరిగెడునసురే	972	17
అర్థము	అర్థము	972	22
దుంప	దుంప	974	9
సూ.ని.)	సూ.ని.)'	974	16
వ్రాతప.	వ్రాతప్ర.	978	13
(బౌ.	(బౌ.	979	22
24వ	214 వ.	980	16
ద్రవాలు	ద్రవాదులు	981	2
గల్గెదె	గల్గెదె	984	14
(రూపాం)	(రూపాం.)	982	23

[అం.భా. పదసూచికలో]

అడి	అడ్డి	4	11
-----	-------	---	----

1002

అచ్చతెలుగుకోశము

ఉన్నది	జరగచలపినమార్పు	పుట	పంక్తి
98	98	7	6
37	137	18	11
ఎదుఁగు	ఎదుగు	18	3
ఎవమందుము	ఎనమందుము	18	12
ఏఁడికోలు	ఏఁడికోల	20	19
కండచుక్క	ఇది 'కండచక్కెర దిండి' అనుదానికి తరువాత చేర వలయును	25	7
కత్తలానివజీరుఁడు	ఇది 28 పు. లో 9 పం. గా ఉన్న 'కత్తలాని' తరువాత ఉండవలయును	25	10
కణఁదురు	కణుఁదురు	28	5
168	162	32	4
కళుకు	ఇది 'కళాసము' అనుదానికి తరువాత ఉండవలయును.		
129	1 129	35	3
యెకిమీడు	యెకిమీఁడు	47	23
గా జేసికొన్న	గాఁ జేసికొన్న	48	20
గరుడి	ఇది 'గరుడపచ్చ' తరువాత చేరవలయును	48	18

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
11	121	56	15
పెనిమిటి	పెనిమిటి	61	8
చుట్టుకీళ్లారు	చుట్టుకొల్లారు	65	15
24	21	65	18
ందిరము	వెందిరము	66	15
చెటకొఱవి	చెట్లకొఱవి	66	12
జంగుబిల్లి	జంగుబిల్లి	70	13
81	82	71	9
8	2	76	23
డిల్లవడెను	డిల్లవడెను	77	9
తడవెను	తడవెను	79	7
తప్పెట	తప్పెట	80	17
2	1	85	9
దూలు	నూలు	105	18
138	1 138	107	3
	2	118	3
241	141	118	16
పుపు	పుపు	121	3
3	2	123	22
30	307	128	5
	2	131	3
బిల్లిదుండు	బిల్లిదుండు	133	4

1004

అచ్చతెలుగుకోశము

ఉన్నది	జరగవలసినమార్పు	పుట	పంక్తి
110	119	133	12
బురుడ	బురుక	136	17
ముక్క-వాడు	ముక్కు-వాడు	136	22
99	119	141	4
మిణుగురులా	మిణుగుణులు	148	21
42	142	157	4
మతమ్మ	రామతమ్మ	159	14
వెడలెను	ఇది 'వెడలుపు'		
	అనుదానికి తరువాత		
	చేరవలయును	114	4

అచ్చ తెలుగు కోశము

* ఆం. భా. ప ద సూ చి క

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
అంకవన్నె	2	200	అంచెను	3	121
అంకు	2	143	అంజ	3	21
అంకునము	2	195	అంజ	2	135
అంకెము	2	266	అంజమెడపట్టు	2	209
అంకెకాడు	3	11	అంజిక	1	133
అంగడి	2	12	అంజెను	3	92
అంగద	1	137	అంట	2	37
అంగదట్టము	2	158	అంటనివేల్పు	1	47
అంగలార్పు	1	137	అంటి	2	58
అంగలార్చెను	3	102	అంటు	2	186
అంగి	2	156	అంటుప్పు	2	249
అంగిలి	2	142	అంఠెను	3	132
అంగుటము	2	139	అంఠెలు	3	29
అంచ	2	94	అండ	2	189
అంచ	3	21	అండ	3	21
అంచతేజి నెక్కునట్టిరాదు	1	39	అండె	2	136
అంచు	2	152	అండె	2	178
అంచు	2	153	అందెము	2	266
అంచులవాడు	2	282	అంత	3	68

*ఆంధ్రభాషారవము

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
అంతట	3	76	అక్కట	3	50
అంతటికి	3	74	అక్కసము	1	131
అంతరదామర	1	165	అక్కిలి	2	143
అంతరపల్లటి	2	89	అక్కు	2	137
అంతలపొంతలవాడు	2	113	అగచాటు	1	150
అంతిపురము	2	13	అగచాట్లమారి	3	14
అంధలము	2	201	అగడిత	2	25
అందిపొందినట్టివాడు	2	113	అగడు	1	115
అందు	3	66	అగడ్త	2	25
అందుగు	2	61	అగవ	2	244
అందుల	3	66	అగవ	1	157
అందె	2	150	అగవడెను	3	115
అందెను	3	119	అగపాటు	1	104
అంపట	2	213	అగసాలి	2	284
అంపు	1	143	అగిలెను	3	91
అంపెను	3	121	అగిసె	2	64
అంబలి	2	250	అగురు	2	162
అంబస్తు	3	12	అగ్గమయ్యెను	3	84
అంజాళము	2	43	అగ్గము	1	104
అకరువు	1	165	అగ్గలము	1	66
అక్క	2	113	అగ్గలము	3	24
అక్కజము	1	132	అగ్గలిక	1	137
అక్కటికము	1	131	అగ్గి	1	48
అక్కడ	3	66	అగ్గించెను	3	124
అక్కరములు	2	187	అగ్గింపు	1	114

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
అగ్గెడ	3	66	అట్లు	3	74
అపట	3	66	అడఁచెను	3	123
అచాటము	3	16	అడపము	2	166
అచ్చట	3	66	అడబాల	2	241
అచ్చనగల్లు	2	307	అడరెను	3	83
అచ్చము	1	158	అడలించెను	3	124
అచ్చరములు	2	187	అడవి	2	34
అచ్చరలు	1	62	అడవికాఁకర	2	70
అచ్చికము	1	158	అడవినెలవరి.	2	176
అచ్చివచ్చెను	3	94	అడవిబీట	2	60
అద్దు	2	302	అడవిమల్లె	2	51
అద్దుకుప్ప	3	3	అడవిమొల్ల	2	52
అచ్చెరువు	1	132	అడిగెను	3	139
అట	3	66	అడిగొట్టు	3	7
అటకలి	2	250	అడిదము	2	214
అటమట	1	116	అడియాలము	1	80
అటిక	2	247	అడియాస	1	137
అటుకులు	2	253	అడుకులు	2	253
అటులన్	3	74	అడుగు	2	135
అట్టడి	2	13	అడుగు	3	49
అట్టిఁడు	2	116	అడుగుట	1	113
అట్టిక	2	17	అడుగుట	2	172
అట్టు	2	256	అడుగు	2	125
అట్టెడ	2	266	అడుసు	1	155
అట్టము	1	111	అడ్డకత్తి	2	215

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
అడ్డగించెను	3	120	అత్తైము	2	90
అడ్డగించెను	3	139	అదక	2	298
అడ్డపాటు	1	76	అదనము	3	24
అడ్డము	1	76	అదను	1	86
అడ్డము	3	25	అదను	3	30
అడ్డము లేనివాడు	3	5	అద నై నవాడు	3	7
అడ్డసరము	2	56	అదరు	1	133
అడ్డసారె	2	305	అదరులు	2	242
అడి	1	76	అదరెను	3	92
అడ్డుగ	2	272	అదలించెను	3	124
అణంగెను	3	88	అదుముడు	1	150
అణుకువాడు	2	208	అదువకాపు	3	29
అణుజు	2	98	అద్ద	2	270
అతివ	2	104	అద్దమరెయి	1	94
అతివన	2	55	అద్దము	2	168
అతుకు	2	158	అద్దరి	1	155
అత్త	2	114	అద్దిర	3	66
అత్తడి	2	197	అనంటి	2	58
అత్తమిల్లెను	3	83	అనంటి	2	58
అత్తము	2	58	అనద	2	106
అత్తమ్ము	2	100	అనద	3	6
అత్తి	2	42	అనుగలము	2	210
అత్తు	2	154	అనుగు	2	210

పదము	కొండము	పద్యము	పదము	కొండము	పద్యము
అనువు	2	192	అబ్బురపాటు	1	132
అనుము	2	235	అబ్బెను	3	115
అనుసు	2	202	అబ్రము	1	132
అనెను	3	119	అభిని	2	304
అన్న	2	113	అమడ	2	100
అన్ను	2	104	అమవస	1	89
అన్నువ	3	16	అమరెను	3	83
అపరంజి	2	279	అమాస	1	89
అప్ప	2	113	అమ్మ	2	112
అప్ప	3	49	అమ్మకము	2	267
అప్పచ్చి	2	254	అమ్మిక	1	40
అప్పడము	2	256	అమ్ము	2	212
అప్పన	2	192	అమ్ముడు	2	267
అప్పనము	2	192	అయిదు పదిచేసెను	3	105
అప్పము	2	254	అయ్య	2	112
అప్పనము	1	66	అయ్యారె	3	66
అప్పళము	3	71	అయ్యెడ	3	66
అప్పు	2	228	అయ్యెను	3	113
అప్పుడు	3	78	అర	1	78
అప్పులవాడు	2	229	అరంటి	2	58
అబక	1	157	అరంగు	2	21
అబక	2	244	అరంటి	2	58
అబ్బ	2	112	అరక	2	232

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
అరకట	2	136	అరుగు	2	21
అరగడము	2	119	అరుగుడు	2	219
అరవట్ట	2	156	అరుగుదెంచెను	3	87
అరడా	2	215	అరుదు	1	132
అరణము	2	179	అరుదెంచెను	3	87
అరదము	2	200	అరువరి	2	229
అరపలము	2	269	అరుసము	1	98
అరపీసము	2	272	అర్మిలి	1	137
అరసెను	3	122	అఱ	1	71
అరసెను	3	125	అఱ	2	16
అరాబు	2	12	అఱకము	2	128
అరి	2	192	అఱకాలు	2	135
అరి	2	211	అఱచెను	3	84
అరికట్టు	3	31	అఱచెను	3	112
అరికఁజెను	3	120	అఱచెయ్యి	2	139
అరిగెను	3	86	అఱజాతి	3	32
అరిగె	2	193	అఱపు	1	122
అరిగోలు	1	157	అఱవ	2	103
అరితి	1	136	అఱవము	1	110
అరిదళము	2	280	అఱిముఠి	3	73
అరిది	1	132	అఱిమెను	3	125
అరిపోసి	2	211	అఱిసె	2	255
అరుగుడమ్ము	2	219	అఱుకువ	2	128

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
అఱుట	2	178	అల్లట	1	150
అఱుముట	2	220	అల్లము	2	249
అఱువది	2	268	అల్లారుముద్దు	3	29
అఱెను	3	93	అల్లి	1	165
అఱ్ఱు	2	141	అల్లిక	2	296
అఱ్ఱెము	2	128	అల్లిబిల్లి	3	29
అలంగము	2	12	అల్లుడు	2	111
అలఁతినగవు	1	131	అల్లుబచ్చలి	2	72
అల	1	154	అల్లె	2	211
అలబలము	1	121	అల్లెము	2	111
అలరు	2	40	అల్లొనేరేళ్లు	2	175
అలరువిల్కాఁడు	1	45	అళఁది	1	108
అలరెను	3	83	అళది	2	50
అలవరి	2	12	అళికెను	3	92
అలనంద	2	235	అళుకరి	3	9
అలసు	2	36	అళుక్కు	1	133
అలికిడి	1	121	అవతల	1	155
అలుఁగు	1	162	అవల	1	155
అలుఁగు	3	50	అవసడి	1	115
అలుక	1	135	అవిటి	2	120
అలుకు	2	22	అవిటి	2	122
అలుకుడు	1	121	అవుజు	1	155
అలుచు	1	134	అవుడుగ్గుణచెను	3	124

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
అవ్వ	2	112	అకుమడుపు	2	167
అవ్వ	2	112	అకుటాయి	2	299
అవ్వల	1	155	అకె	2	116
అనదు	3	16	అగడపలు	1	73
అసము	1	114	అగడము	2	191
అసలు	1	155	అగడీడు	3	13
అసిమి	2	266	అట	1	130
అసియాదెను	3	83	అట	1	139
అస్తరు	2	158	అట	3	48
ఆ			అటకత్తె	1	129
అకలి	2	260	అటరి	1	129
అకొంట	2	260	అడ	3	66
అకొన్నవాడు	3	7	అడిక	1	115
అగొకర	2	70	అడికోలు	2	192
అగెను	3	120	అడె	2	188
అడంగి	3	13	అడెను	3	83
అడుది	2	104	అడెను	3	119
అడోతు	2	261	అడెలు	1	73
అకసము	1	69	అడెలు	1	73
అకు	2	93	అడెలు	2	93
అకుఁజుట్ట	2	167	అణము	2	252
అకుటిల్లు	2	14	అణి	2	203

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఆణి	2	276	ఆమని	1	86
ఆణి	3	15	ఆము	1	133
ఆణె	2	131	ఆముదము	2	48
ఆడెము	2	7	ఆముదము	2	258
ఆతల	1	155	ఆయతి	1	86
ఆద	1	100	ఆయము	2	135
ఆది	1	80	ఆయవారము	2	175
ఆన	2	191	ఆయితము	2	205
ఆనతి	2	191	ఆయెను	3	113
ఆనవాయి	1	80	ఆరగించెను	3	118
ఆనవాయి	2	258	ఆరగింత	2	260
ఆనుగము	2	71	ఆరగింపు	2	260
ఆనె	2	131	ఆరట	1	49
ఆనెను	3	122	ఆరతి	2	165
ఆనెను	3	120	ఆరపెను	3	122
ఆపె	2	116	ఆరాటము	1	49
ఆపోవుట	2	260	ఆరు	2	63
ఆబ	2	143	ఆరు	2	146
ఆబిడ	2	116	ఆరు	3	50
ఆబూతి	2	260	ఆరుగ	2	234
ఆమడ	2	9	ఆరుదూలు	1	115

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
అరుదొండ	2	60	అవజము	1	127
అరె	2	92	అవటిల్లెను	3	94
అరె	2	103	అవడ	2	60
అరెకుడు	2	183	అవడి	2	223
అరెగోల	2	195	అవల	1	155
అరెను	3	83	అవలింత	1	141
అరెపువ్వు	2	62	అవలిమొన్న	1	92
అరెలు	2	62	అవలియెల్లండి	1	91
అర్దుము	2	271	అవి	2	124
అర్పు	2	223	అవిరి	1	87
అఱడి	1	115	అవు	2	262
అఱువలము	2	269	అవులింత	1	141
అఱున	2	271	అస	1	71
అలకించెను	3	119	అస	1	137
అలతి	1	123	అసాది	2	289
అలము	2	222	అస్తీ	2	275
అలవట్టము	2	168	అస్తీకాడు	3	3
అలించెను	3	119	అసు	2	295
అలు	2	105			
అలు	3	50			
అలుడి	1	136	ఇంగలము	2	242
అవ	2	236	ఇంగిలీకము	2	88

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఇంగిలీకము	2	280	ఇచ్చట	3	66
ఇంగువ	2	249	ఇచ్చ నుండువాఁడు	3	5
ఇంచు	2	74	ఇటిక	2	29
ఇంచుక	3	74	ఇటుక	2	29
ఇంచుకంత	3	74	ఇటులు	3	74
ఇంచువింటివాఁడు	1	45	ఇట్టలము	3	29
ఇంత	3	68	ఇట్టిక	2	29
ఇంతి	2	104	ఇట్టుక	2	29
ఇందు	3	66	ఇట్లు	3	74
ఇందుగ	2	63	ఇడుపు	2	13
ఇందుప్పు	2	249	ఇదుము	1	150
ఇక్క-	2	13	ఇక్కడి	2	279
ఇక్కడ	3	66	ఇత్తిగ	2	306
ఇక్కువ	2	13	ఇద్దరి	1	155
ఇగము	1	80	ఇద్దము	2	271
ఇగిరిక	2	172	ఇనుకు	2	238
ఇగిరికె	2	172	ఇనుమద్దియ	2	47
ఇగురు	2	39	ఇనుము	2	279
ఇచట	3	66	ఇప్ప	2	43
ఇచ్చ	1	137	ఇప్పుడు	3	79
ఇచ్చకము	1	117	ఇమ్ము	2	13
ఇచ్చకాలమారి	3	8	ఇయ్యకొనెను	3	133

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఇయ్యకోలు	1	104	ఇల్లంట్రమా	2	111
ఇయ్యెడ	3	66	ఇల్లము	2	269
ఇయ్యేడు	1	96	ఇల్లటము	2	111
ఇరవు	2	13	ఇల్లరి	2	192
ఇరుగడలు	3	25	ఇల్లాలు	2	105
ఇరుగు	3	78	ఇల్లి	2	175
ఇరుగుడు	2	49	ఇల్లు	2	13
ఇరుపక్కలు	3	25	ఇవక	1	80
ఇరుపర్వనేల	2	9	ఇవతల	1	155
ఇరుమెయులు	3	25	ఇవతాళింపు	1	80
ఇరులు	1	146	ఇవము	1	80
ఇరువాగు	2	210	ఇవల	1	155
ఇరుగు	2	270	ఇవ్వల	1	155
ఇరుస	2	270	ఇసుక	1	155
ఇరుసు	2	202	ఇసుకమాను	2	43
ఇర్వది	2	268	ఇసుమంత	3	71
ఇఱుకటము	3	26	ఇసుమంత	3	27
ఇఱ్ఱి	2	84	ఇసుము	1	155
ఇలుదొర	2	176			
ఇలువరము	2	14		ఈ	
ఇలువారము	2	14	ఈక	2	99
ఇలునింపడము	2	179	ఈగ	2	95

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఈఁగంత	3	27	ఈడు	2	302
ఈఁగవులి	2	87	ఈడుమీతెను	3	94
ఈఁచ	2	236	ఈడేఁగు	2	220
ఈఁఁబె	2	217	ఈడేతెను	3	94
ఈఁత	2	79	ఈతల	1	155
ఈఁత	2	264	ఈన	2	238
ఈఁత	3	62	ఈనిక	2	264
ఈఁద	1	60	ఈపి	2	88
ఈఁదర	1	60	ఈము	1	80
ఈఁదాడు	2	78	ఈరము	2	36
ఈఁదు	2	79	ఈరన	1	134
ఈకోలు	1	104	ఈరనము	1	134
ఈగి	2	172	ఈరిక	2	35
ఈగి	2	190	ఈరు	2	88
ఈచుకొనినది	2	263	ఈరెండ	1	82
ఈడ	2	46	ఈరెలుఁగు	1	121
ఈడ	3	66	ఈర్పెన	2	168
ఈడిక	2	38	ఈటతాటలు	3	29
ఈడిక	2	201	ఈల	1	122
ఈడిగ	2	283	ఈవల	1	155
ఈడు	2	117	ఈవి	2	172
ఈడు	2	228	ఈవికొఁడు	3	3

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఈవుల్రమాను	1	57	ఉగ్గళింపు	1	130
ఈసడము	1	115	ఉగ్మలి	2	104
ఈసడింపు	1	115	ఉచ్చి	2	145
ఈసు	1	134	ఉచ్చిత	2	63
ఈల్గు	1	141	ఉచ్చు	2	293
ఈల్గుట	2	225	ఉజ్జగించెను	3	130
			ఉజ్జగింపు	2	173
	ఉ		ఉజ్జనము	2	173
ఉంకువ	2	179	ఉడిగము	2	288
ఉంగరము	2	150	ఉడుకు	1	49
ఉంగిడి	2	125	ఉడుగర	2	152
ఉండ	2	275	ఉడుత	2	87
ఉండువాడు	3	10	ఉడుతచాటలు	2	154
ఉం డ	2	48	ఉడుము	2	84
ఉండ్రన	2	48	ఉడ్డ	2	306
ఉక్క	1	87	ఉత్తండము	2	149
ఉక్కళము	2	9	ఉత్తరదొక్కరము	2	209
ఉక్కిన	2	126	ఉత్తరించెను	3	126
ఉక్కు	2	221	ఉత్తరిగె	2	149
ఉక్కు	2	279	ఉత్తరేను	2	54
ఉక్కెలు	2	255	ఉత్తలంబు	1	140
ఉగ్గడి	2	191	ఉత్తలము	1	133

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఉదిరి	2	279	ఉప్పు	2	249
ఉదిల	1	133	ఉప్పుఁగండ	2	131
ఉడుక'	2	22	ఉప్పుఁజేఁప	1	160
ఉద్దము	2	298	ఉప్పొంగెను	3	94
ఉద్దర	2	228	ఉబుకువాఁడు	3	9
ఉద్దవిడి	1	65	ఉబ్బ	1	87
ఉద్ది	2	302	ఉబ్బలి	1	155
ఉనికి	2	189	ఉబ్బినము	2	126
ఉపపడము	1	142	ఉబ్బెను	3	94
ఉపారము	2	193	ఉముక	2	239
ఉప్పత	1	115	ఉమ్మ	1	87
ఉప్పతిలెను	3	94	ఉమ్మదము	1	87
ఉప్పన	1	104	ఉమ్మలక	1	87
ఉప్పరము	1	69	ఉమ్మలి	1	155
ఉప్పరి	2	285	ఉమ్మలింపు	1	87
ఉప్పరిగ	2	17	ఉమ్మలిక	1	87
ఉప్పలము	2	9	ఉమ్మలికము	1	87
ఉప్పి	2	63	ఉమ్మాదము	1	136
ఉప్పిఁడి	1	105	ఉమ్మెత్త	2	53
ఉప్పిళ్లు	2	254	ఉయ్యలచేరుపిట్ట	2	94
ఉప్పు	1	104	ఉయ్యలపులుఁగు	2	94
ఉప్పు	2	5	ఉయ్యాల	2	201

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఉయ్యెల	2	201	ఉల్లంకి	2	98
ఉరవడి	1	65	ఉల్లడలు	2	158
ఉరవు	2	137	ఉల్లబములు	2	158
ఉరి	2	293	ఉల్లము	1	100
ఉరుటము	1	84	ఉల్లఱపుబిరుదు	3	26
ఉరుమ	1	128	ఉల్లసము	1	118
ఉఱికి	3	86	ఉవిద	2	104
ఉఱుత	2	87	ఉసిరిక	2	49
ఉఱుము	1	72	ఉనుఱు	1	61
ఉలవ	2	236			
ఉలి	2	300			
ఉలిపికట్టె	3	13	ఉఱక	2	239
ఉలిమిరి	2	43	ఉఱగెను	3	83
ఉలివు	1	121	ఉఱత	1	159
ఉలుక్కు	2	198	ఉఱద	1	134
ఉలుచ	1	160	ఉఱపురము	2	262
ఉలుప	2	251	ఉఱట	1	87
ఉలుప	2	193	ఉఱట	2	30
ఉలుపా	2	193	ఉఱట	3	50
ఉలుపి	2	122	ఉఱింజెను	3	124
ఉలుము	2	128	ఉఱద	2	37
ఉల్పడు	2	122	ఉఱిగము	2	288

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఊడుగు	2	44	ఎండ్రకాయ	1	160
ఊడుపు	2	298	ఎండ్రడి	1	160
ఊపిరి	1	60	ఎండ్రడిక	1	160
ఊబ	2	240	ఎంత	3	68
ఊరక	3	74	ఎందు	3	66
ఊరుఁగాయ	2	252	ఎకిమీఁదు	2	182
ఊరుఁబిండి	2	251	ఎకిరింత	2	203
ఊరు	2	23	ఎక్కటిబవరము	2	222
ఊరుపు	3	52	ఎక్కడ	3	66
ఊర్పు	1	60	ఎక్కుడు	2	203
ఊసర	2	5	ఎక్కుడు	3	51
ఊసరవెల్లి	2	87	ఎక్కుఁగుఁచీగ	2	70
ఊసిళ్లు	2	95	ఎక్కుపెట్టుట	2	212
ఊళ	1	122	ఎక్కువ	3	24
			ఎగవు	2	99
			ఎగయువాఁడు	3	10
ఎంగిలి	2	261	ఎగ్గడి	2	183
ఎంచఁదగినది	3	20	ఎగ్గు	1	117
ఎంచెను	3	124	ఎగ్గెడ	3	66
ఎండ	1	82	ఎచట	3	66
ఎండమావులు	1	82	ఎచ్చట	3	66
ఎండ్ర	2	76	ఎచ్చరింపు	1	138

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఎచ్చరిక	1	138	ఎదుఁగు	3	24
ఎచ్చ	3	24	ఎదుట	3	73
ఎచ్చెను	3	89	ఎదురుకొనుట	2	173
ఎటులు	3	74	ఎదురుకోలు	2	173
ఎట్టకేలకు	3	70	ఎదురేగుట	2	173
ఎట్లు	3	74	ఎద్దడి	2	210
ఎడ	3	24	ఎద్దడినేల	2	6
ఎడఁద	1	100	ఎద్దు	2	261
ఎడఁద	2	37	ఎద్దునాలిక	2	61
ఎడఁబాటు	2	174	ఎవమందుము	2	271
ఎడకత్తియ	2	110	ఎనుపతేలు	2	88
ఎడబెట్టు	2	274	ఎనుపనరము	2	264
ఎడ మయ్యెను	3	85	ఎనుపెంటి	2	264
ఎడరు	3	32	ఎనుపోతు	2	264
ఎడసెను	3	85	ఎనుబది	2	268
ఎడ్డ	1	100	ఎనుము	2	264
ఎడ్డ	2	137	ఎన్నిక	2	295
ఎత్తనగోలు	2	267	ఎన్ను	2	236
ఎత్తు	1	113	ఎన్నెను	3	124
ఎద	1	100	ఎప్పుడు	3	78
ఎద	2	132	ఎముక	2	133
ఎద	3	51	ఎమ్ము	2	133

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఎమ్మె	1	139	ఎట్టయు	2	69
ఎయ్యెడ	3	66	ఎలజవ్వనము	2	118
ఎర	3	64	ఎలనగవు	1	131
ఎరఁగుడు	2	175	ఎలనాఁగ	2	104
ఎరఁగెను	3	128	ఎలమావి	2	45
ఎరగలి	2	242	ఎలమి	1	136
ఎరువు	2	258	ఎలిచెను	3	126
ఎరుస	2	274	ఎలిసె	2	20
ఎఱంగెను	3	128	ఎలుఁగు	1	121
ఎఱక	2	99	ఎలుఁగు	2	83
ఎఱచి	2	131	ఎలుక	2	86
ఎఱుంగమి	1	103	ఎలుకచెవి	2	54
ఎఱుక	1	102	ఎలుకజీడి	2	54
ఎఱుక గలవాఁడు	2	170	ఎల్ల	2	24
ఎఱుకు	2	289	ఎల్ల	3	22
ఎఱుకెత	2	108	ఎల్లప్పుడు	3	76
ఎఱువు	1	108	ఎల్లవెంటకు	3	74
ఎఱ్ఱ	1	161	ఎల్లి	1	91
ఎఱ్ఱ	2	132	ఎల్లిదము	1	134
ఎఱ్ఱిగిసె	2	64	ఎల్లండి	1	91
ఎఱ్ఱన	1	108	ఎళనీరు	2	78
ఎఱ్ఱమునగ	2	44	ఎళ్లము	2	269

పదము	కాండము	వ్యుత్పత్తి	పదము	కాండము	పద్యము
ఎసఁగెను	3	83	ఏబలము	2	269
ఎసకము	3	29	ఏకతము	2	190
ఎసకరి	2	289	ఏకలము	2	82
ఎసకొలిపెను	3	127	ఏకు	2	294
ఎసటిపోతలు	2	254	ఏకుడు	2	294
ఎసరు	1	153	ఏగున	2	271
వి			ఏట్రీంత	2	91
			ఏడాకులయనఁటి	2	42
ఏ	3	76	ఏడుగడ	3	22
ఏకటి	1	137	ఏడుగడ	3	79
ఏకరి	2	289	ఏడుపు	1	122
ఏగుట	2	219	ఏడ్చెను	3	84
ఏగుడు	2	219	ఏడ్చుము	2	271
ఏగుపెండ్లి	2	177	ఏడ్చు	1	141
ఏగెను	3	86	ఏతము	2	293
ఏగెను	3	87	ఏతరి	3	7
ఏడాది	1	95	ఏతుల	2	116
ఏడికోలు	2	232	ఏతుల	3	46
ఏడు	1	95	ఏద	1	138
ఏడుము	2	271	ఏదు	2	83
ఏదెను	3	128	ఏదెను	3	130
ఏది	2	268	ఏనాది	2	289

ఆం.భా.పదసూచిక

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఏనుంగు	2	194	ఏలుకోటి	2	117
ఏనుఁగడుగులు	2	154	ఏవ	1	138
ఏనుఁగు	2	194	ఏవ	3	46
ఏనుఁగుమొగముసామి	1	43	ఏవగింపు	1	115
ఏనుఁగంత	3	27	ఏవము	1	115
ఏన్లు	2	194			
ఏపు	1	133		ఐ	
ఏపు	1	139	ఐతె	3	70
ఏమటిక	1	138	ఐద	3	73
ఏమటిపాటు	1	138	ఐదువ	2	107
ఏరవకడ	2	51	ఐదువరాలు	2	107
ఏరాలు	2	113	ఐర	2	127
ఏరు	2	232	ఐరగట్టు	2	231
ఏరుకలవ	2	231	ఐరేనికడవలు	3	36
ఏరుగు	2	134	ఐవచ్చెను	3	94
ఏరుపలుపు	2	252			
ఏర్పిడుక	2	258		ఒ	
ఏఱు	1	163	ఒంటనివాఁడు	2	185
ఏఱువంగ	2	59	ఒంటమి	1	134
ఏల	1	123	ఒంటరి	2	185
ఏలకి	2	62	ఒంటరీఁడు	2	185
ఏలిక	2	182	ఒంటి	3	25

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఒంటిపాటు	2	190	ఒక్కసారి	3	68
ఒంటె	2	265	ఒక్కమ్మడిన్	3	80
ఒంట్రటింపు	2	185	ఒక్కెడ	3	70
ఒంట్లు	2	148	ఒక్కొలనన్	3	80
ఒండు	2	268	ఒగరు	1	104
ఒందొండు	3	68	ఒగి	3	67
ఒండొరిమిక	2	186	ఒజ్జ	2	171
ఒకండు	2	268	ఒజ్జసాని	2	107
ఒకటి	2	268	ఒట్టు	1	113
ఒకతేవ	3	68	ఒడఁబడిక	1	104
ఒకపరి	3	68	ఒడఁబాటు	1	104
ఒకప్పుడు	3	70	ఒడయఁడు	2	182
ఒకపెట్టునన్	3	80	ఒడలు	2	134
ఒకింత	3	74	ఒడి	2	153
ఒక్కంతగాన్	3	80	ఒడియించెను	3	132
ఒక్కట	3	79	ఒడిసె	2	218
ఒక్కటి	2	268	ఒడ్డగిలెను	3	95
ఒక్కటిఁడు	2	185	ఒడ్డణము	2	150
ఒక్కఁడు	2	268	ఒడ్డాణము	2	150
ఒక్కనాఁడు	1	97	ఒడ్డనము	2	210
ఒక్కమాటు	3	68	ఒడ్డారము	1	118
ఒక్కయూఁకువన్	3	80	ఒడ్డి	2	89

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
బడ్డు	2	210	బర	3	51
బడ్డోలగము	2	171	బరగల్లు	2	299
బత్తడము	1	150	బరగు	2	163
బత్తు	1	150	బరిజ	2	195
బత్తు	2	149	బరిమ	2	186
బదలుట	2	173	బఱ	2	215
బదిఁగెను	3	85	బఱగొడ్డెము	1	118
బద్ద	3	21	బఱపు	1	139
బద్దిక	2	186	బఱ్ఱ	1	104
బనరెను	3	83	బఱ్ఱన	1	104
బనవెట్టు	3	30	బల్లఁబోయెను	3	95
బప్పగించెను	3	131	బల్లె	2	159
బప్పనివాఁడు	3	13	బళపు	1	126
బప్పమి	1	134	బసఁగు	2	172
బప్పరము	1	154	బసి	3	72
బప్పరగించెను	3	131			
బప్పించెను	3	131			
బప్పికోయి	1	104	ఓ	3	70
బప్పు	1	80	ఓగిరము	2	257
బమ్మిక	2	186	ఓజ	1	142
బమ్మ	3	20	ఓజా	2	282
బయ్యారము	1	139	ఓటమి	2	224

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ఓడ	1	157	ఓలగము	2	171
ఓడవాఁడు	1	158	ఓలచెంగనాలు	2	224
ఓడుట	2	224	ఓలము	1	76
ఓదము	2	195	ఓలి	2	179
ఓదె	2	237	ఓలి	3	45
ఓసిక	2	221	ఓలిమి	1	76
ఓనె	3	72	ఓవరి	2	16
ఓమటి	2	257	ఓసరించెను	3	134
ఓమము	2	57	ఓసరిలైన	3	96
ఓమె	3	72	ఓసి	3	72
ఓయి	3	72	ఓహటించెను	3	97
ఓర	3	72	ఓహరిసాహరి	2	221
ఓరణము	2	90			
ఓరపాక	2	16			
ఓరి	3	72	ఔడు	2	142
ఓరీ	3	72	ఔదల	2	145
ఓరుగల్లు	2	11	ఔను	3	75
ఓరుపు	1	134	ఔర	3	66
ఓరెము	2	257	ఔరు	2	75
ఓర్పరీ	3	11			
ఓర్వమి	1	134			
ఓల	1	122	కంకటి	2	164

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కంకణము	2	91	కంటు	1	134
కంకర	2	17	కంటు	2	185
కంకి	2	236	కంకె	2	148
కంగవ	2	13	కండ	2	131
కంగారు	2	222	కండమక్క	2	133
కంగిలుపు	3	29	కండచక్కెర	2	251
కంగిస	2	222	కండచక్కెరదిండి -		
కంగోరుపావడ	2	158	కత్తలానివజీరుడు	1	45
కంచము	2	244	కందె	2	294
కంచరి	2	284	కంతి	2	74
కంచి	2	11	కంద	2	41
కంచు	2	279	కంది	2	71
కంచుకంటు	2	243	కందణము	2	209
కంచుమించు	2	90	కందనగాయ	2	132
కంచె	2	6	కందము	2	197
కంచెల	3	46	కందరికము	2	267
కంచెల	2	155	కందాయము	1	86
కంట	1	130	కంది	2	235
కంటసము	1	116	కందు	1	49
కంటసరి	2	148	కందు	1	108
కంటీలు	2	148	కందు	2	99

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కందు	3	52	కచ్చె	2	153
కందురీగ	2	95	కజ్జము	2	254
కందువ	3	32	కజ్జాయము	2	254
కందెన	2	202	కజ్జారము	2	79
కందెను	3	99	కటా	3	67
కంప	2	38	కటకటా	3	67
కంపు	1	106	కటకరము	2	85
కంపె	2	166	కటమర	2	143
కంబము	2	207	కటారి	2	214
కంబము	2	20	కటిక	2	207
కంబలి	2	158	కటికవాండ్రు	2	184
కంబవలి	2	178	కటికవాడు	2	286
కంసాలి	2	284	కటికి	3	23
కకపాల	2	177	కటికిచీకటి	1	146
కకపాల	2	301	కట్టా	3	67
కక్కెర	2	92	కట్ట	2	8
కచ్చ	2	136	కట్టడ	2	174
కచ్చడము	2	157	కట్టడి	1	99
కచ్చి	2	196	కట్టనము	2	151
కచ్చిక	2	242	కట్టరము	1	130
కచ్చుకొనెను	3	129	కట్టాయితము	2	205
కచ్చె	1	116	కట్టికలు	2	184

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కట్టిడి	1	99	కడవ	2	46
కట్టినది	2	263	కడవటిది	3	24
కట్టియ	2	38	కడమ	3	24
కట్టుక	2	264	కడలి	1	152
కట్టుకంబము	2	195	కడలు	1	154
కట్టుఁగొయ్య	2	234	కడవ	2	246
కట్టుచారు	2	251	కడాని	2	279
కట్టె	2	38	కడి	2	260
కట్ల	2	201	కడి	3	61
కట్లచెట్టు	2	62	కడిఁది	2	221
కట్లమంచము	2	201	కడితము	2	188
కట్లె	2	300	కడిమి	2	46
కడ	1	71	కడిమి	2	221
కడ	3	24	కడియము	2	149
కడంక	3	46	కడుగు	2	250
కడంత	2	144	కడుగుడు	2	252
కడంతి	2	85	కడుపు	2	109
కడఁగెను	3	124	కడుపు	2	137
కడఁజు	2	85	కడుపుబ్బ	2	128
కడకన్ను	2	144	కదెము	2	149
కడచెను	3	128	కడ్డి	2	275
కడతేఱెను	3	94	కణంజు	2	85

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కణసరము	2	90	కదిసెను	3	119
కణింతి	2	74	కదుపు	2	100
కణఁదురు	2	95	కదుము	2	130
కణుజు	2	277	కదురు	2	294
కత	1	112	కనరు	1	135
కత్తలాన	2	196	కనలు	1	135
కత్తలాని	2	196	కనాతిగోడ	2	159
కత్తశము	2	204	కనికరము	1	131
కత్తి	2	209	కనుఁగొనెను	3	122
కత్తి	2	211	కనుక	3	70
కత్తువ	2	8	కనుపు	2	74
కత్తెర	2	297	కనుపుగొట్టెను	3	129
కత్తెరవంగ	2	59	కనుమ	1	145
కద	3	68	కనుమ	2	9
కదంబము	2	163	కనుమరి	2	284
కదలడమ్ము	2	219	కనుము	2	75
కదలిక	2	219	కనుమూసిగంత	2	307
కదలు	2	219	కనెను	3	122
కదలుడు	2	219	కన్నను	3	70
కదలెను	3	83	కన్నిలుపు	3	29
కదలెను	3	86	కన్నకొడుకు	2	111
కదిసెను	3	124	కన్నగాఁడు	2	291

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కన్నడము	1	110	కప్పచిప్ప	1	161
కన్నడీఁడు	2	103	కప్పదము	2	151
కన్నము	1	145	కప్పము	2	193
కన్నాకు	3	15	కప్పు	1	76
కన్నాత	2	209	కప్పు	1	108
కన్నాతలు	2	207	కప్పురము	2	162
కన్నియ	2	106	కప్పురాలు	2	278
కన్నీరు	2	144	కప్పెను	3	131
కన్ను	2	74	కప్పెర	2	133
కన్ను	2	96	కప్రము	2	162
కన్ను	2	144	కబురు	3	53
కన్నులవిలుతుఁడు	1	45	కబ్బము	1	112
కన్నులు	3	61	కమలగాఁడు	2	229
కన్నె	2	106	కమరి	2	150
కన్నెకయ్యము	2	222	కమలెను	3	99
కన్నెఱకము	2	106	కమి	2	260
కన్నెలేడి	2	96	కమికిలి	2	141
కన్య	2	106	కమ్మ	2	77
కపురము	2	162	కమ్మ	2	147
కపురపుటనఁటి	2	42	కమ్మ	2	186
కపోడా	2	212	కమ్మ	2	248
కప్ప	1	161	కమ్మ	2	282

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కమ్మ	3	52	కరకంచు	2	154
కమ్మచ్చు	2	300	కరకరి	1	135
కమ్మతకాడు	2	229	కరడు	1	154
కమ్మతీడు	2	229	కరడు	2	98
కమ్మన	1	106	కరణము	2	187
కమ్మపిల్లి	2	84	కరణికము	2	187
కమ్మరము	2	284	కరపక్క	2	277
కమ్మరి	2	284	కరవటము	2	166
కమ్మరేను	2	45	కరవాలు	2	214
కమ్మవిల్క్కాడు	1	45	కరాటము	2	166
కమ్మి	2	153	కరి	2	304
కమ్మి	2	202	కరిది	1	128
కమ్మి	2	300	కరివె	1	126
కమ్మనీరు	2	301	కరిసె	2	269
కయి	2	138	కరుమలి	2	284
కయివడి	2	302	కరువ	2	27
కయ్య	1	164	కరువలి	1	59
కయ్య	2	230	కరువాడు	1	160
కయ్యము	2	222	కరుసు	1	117
కర	1	154	కఱకంతునిల్లాలు	1	40
కర	2	8	కఱకు	1	84
కరక	2	50	కఱకు	1	117

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కఱకు	2	221	కలను	2	222
కఱకుట్లు	2	252	కలప	2	231
కఱటి	3	7	కలపము	2	163
కఱద	1	110	కలము	1	157
కఱి	1	108	కలము	2	189
కఱి	3	61	కలయంపి	2	23
కఱిజేజేయన్న	1	46	కలయిక	2	178
కఱియ	1	108	కలవంటకము	2	257
కఱిపేము	2	50	కలవడము	2	23
కఱుకు	2	243	కలవరము	1	142
కఱ్ఱ	2	237	కలవరింత	1	142
కఱ్ఱి	1	108	కలవరింపు	1	142
కఱ్ఱి	2	182	కలవాడు	3	3
కఱ్ఱినెచ్చెలి	1	38	కలఁసి	2	23
కల	1	142	కలి	2	250
కలంకు	1	80	కలికి	3	62
కలంకు	3	51	కలిగొట్టు	2	48
కలఁక	1	158	కలిచెను	3	96
కలగర	2	69	కలిమి	1	67
కలఁగినది	1	158	కలిమి	2	210
కలఁత	1	158	కలివె	2	51
కలనితదీసిత్తల్లి	1	42	కలిసె	3	119

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కలుఁగు	1	145	కళ్ళు	2	98
కలుఁజు	1	168	కల్లె	2	131
కలుజువ్వి	2	44	కల్లెము	2	199
కలుపు	2	259	కవ	2	100
కలుపు	3	51	కవడె	1	128
కలుబంద	2	65	కవణకాఁడు	2	208
కలుము	1	106	కవణము	2	199
కలుములచెలి	1	41	కవణము	2	260
కలువ	1	164	కవను	2	76
కలువకంటి	2	105	కవయుట	2	178
కలువతేనితోడు	1	41	కవలు	2	182
కల్కి	2	104	కవిసెను	3	117
కల్ల	1	119	కవిసెను	3	124
కల్ల	2	12	కవుచు	2	131
కల్లము	2	209	కవుగు	1	138
కల్లు	2	29	కవును	2	298
కల్లెల్గు	2	86	కవ్వడి	2	182
కళుకు	1	82	కవ్వపుఁగొండ	2	28
కళవళము	1	142	కవ్వము	2	264
కళవసము	2	177	కసటు	1	98
కళాచిక	2	168	కసరు	1	135
కళాసము	2	177	కసవు	2	75

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కనవు	2	76	కాడెను	3	122
కసి	2	129	కాపు	2	229
కసిదేతెను	3	96	కాపులు	2	282
కసిమనంగెను	3	97	కాబట్టి	3	70
కసివెంద	2	63	కాక	3	72
కసీసము	2	155	కాకి	2	93
కస్తీ	1	135	కాకిచిప్ప	1	161
			కాకిచెఱకు	2	75
			కాకితము	2	188
			కాకిదొండ	2	60
			కాకినేరేడు	2	46
			కాకిపెసర	2	58
			కాకివెసర	2	235
			కాకిబంగారు	2	278
			కాకిమేడి	2	42
			కాచెను	3	123
			కాటికాడు	2	98
			కాటుగపిట్ట	2	91
			కాడు	2	225
			కాణి	2	272
			కాదు కాదు	3	74

కా

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కాన	2	34	కారుకోడి	2	92
కాన	3	70	కారుగచ్చ	2	55
కానిక	2	193	కారుదున్న	2	83
కాను	2	259	కారుపెసర	2	235
కానుక	2	193	కారుమినుము	2	68
కానుగు	2	47	కారుమునగ	2	44
కాన్పు	2	109	కారె	2	76
కాపంతము	2	290	కారెనుపోతు	2	83
కామ	2	248	కార్చిచ్చు	2	242
కామంచి	2	76	కాఱియ	1	108
కామాల	2	127	కాఱియ	1	150
కాయ	2	39	కాఱు	2	298
కాయ	2	124	కాఱు	1	117
కాయువు	1	137	కాఱొడ్డెము	1	117
కార	2	63	కాలరి	2	192
కారపుమన్ను	2	5	కాలిత్రోవ	2	9
కారము	1	104	కాలు ద్రొక్కు	2	177
కారాకు	2	238	కాలువ	1	164
కారు	1	86	కాల్పంటు	2	185
కారు	1	85	కాల్వరు	2	185
కారుకంది	2	64	కాళ	1	129
కారుకొల్లి	2	58	కాళాంజి	2	168

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కాళె		129	కికురింపు	2	292
కాళ్ల జెట్టి	2	88	కికురు	2	292
కావంచి	2	76	కిక్కన	2	75
కావరము	1	133	కిగ్గాడి	3	27
కావరి	3	7	కిటుకు	1	138
కావి	1	108	కిట్టెను	3	124
కావి	2	154	కిత్తు	1	48
కావిగోచిదారి	2	176	కినుక	1	135
కావునన్	3	70	కినుపు	1	135
కానంత	3	27	కిన్క	1	135
కాసర	2	70	కిముడు	3	16
కాసు	2	274	కియ్య	2	187
కాసె	2	153	కిరుదెన	2	126
కాసె	2	284	కిరుసు	2	218
కాసెనిల్కిడ	2	209	కిలారము	2	261
కాసెయులి	2	300	కిలారి	2	261
కాసెవాడు	2	284	కిల్లాకు	2	188
			కిల్లి	2	209
	కీ		కిసుక	2	233
కింక	2	124			
కికురించెను	3	136		కీ	
కికురింత	2	292	క్రీగడుపు	2	136

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కీడు	1	99	కుందెను	3	88
కీడ్పాటు	1	99	కుందేటికొమ్ము	2	66
కీలారి	2	261	కుందేలు	2	85
కీలించెను	3	130	కుంపటి	2	241
కీలు	2	135	కుంపె	2	166
కీలంటు	2	145	కుంపెన	2	148
కు			కుంపెరుగు	2	259
			కుక్క	2	290
			కుక్కపాల	2	66
కుంకుడు	2	44	కుక్కవాయింట	2	67
కుంకుమ	2	160	కుక్కి	2	164
కుంకుమపూవు	2	161	కుచ్చలి	2	74
కుంఞము	2	270	కుచ్చితుడు	3	7
కుంచె	2	296	కుచ్చు	2	40
కుంట	1	162	కుచ్చె	2	153
కుంటి	2	122	కుచ్చె	2	277
కుంతెనకత్తియ	2	110	కుచ్చెల	2	153
కుండ	2	245	కుచ్చెల	2	230
కుండ	2	245	కుచ్చెలి	2	74
కుండనము	2	279	కుటాక	2	98
కుండి	2	239	కుట్టతేళ్లు	3	46
కుందు	3	24	కుట్టసూరి	2	128
కుందెన	2	289			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కుడిచెను	3	118	కుబుసము	2	156
కుడితి	2	250	కుమి	2	240
కుడుపు	2	260	కుముటు	2	126
కుడుము	2	256	కుమ్మరబొనిక	2	64
కుతి	1	135	కుమ్మరి	2	282
కుతికంటు	2	148	కుమ్మరింపు	2	209
కుత్తుక	2	141	కుమ్ము	2	242
కుదినెను	3	88	కురంగట	3	21
కుదురుపడెను	3	99	కురాసానియోమము	2	57
కుదువ	2	267	కురుకు	1	141
కుదువ	2	229	కురుఁజు	2	16
కునిస్టి	2	122	కురుఁజు	2	123
కుప్ప	2	101	కురుజు	2	98
కుప్ప	2	141	కురుప	2	284
కుప్పము	2	23	కురులు	2	145
కుప్పసము	1	148	కురువేరు	2	61
కుప్పసము	2	156	కుఱుచ	2	123
కుప్పి	2	280	కుఱుపు	2	129
కుప్పియ	2	280	కుఱుపు	2	135
కుప్పె	2	215	కుఱ్ఱ	2	118
కుప్పె	2	280	కుఱ్ఱి	2	262
కుబుసము	1	148	కులాకు	1	139

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కుళ్లా	2	155	కూఁతురు	2	111
కుళాయి	2	155	కూఁతురుబుడమ	2	61
కువాళము	2	159	కూకి	2	89
కువ్వ	2	101	కూకీపల్కులు	2	180
కుపి	2	164	కూకు	2	172
కుసుని	2	123	కూకురుగుండె	2	93
కుసుమ	2	109	కూచము	2	164
కుసుమ	2	237	కూటమి	2	178
కుసుమపూవు	2	161	కూటు	2	240
కుష్టు	2	128	కూడ	3	70
			కూడలి	1	164
			కూడిక	2	178
			కూడు	2	257
			కూడెను	3	119
			కూన	2	99
			కూయి	1	115
			కూర	2	67
			కూర	2	248
			కూరాడు	2	250
			కూరిమి	1	136
			కూర్కు	1	141
			కూర్కువాడు	3	11
కూఁకిటి	2	96			
కూఁకటి	2	145			
కూఁకటికువ్వె	2	98			
కూఁకటిమువ్వ	2	91			
కూఁకటిమూఁగ	2	91			
కూఁకెను	3	97			
కూఁత	1	115			
కూఁతనేల	2	9			
కూఁతపట్టునేల	2	9			
కూఁతు	2	111			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కూర్పరి	2	211	కే		
కూలి	2	303			
కూలివాఁడు	2	288		2	96
కూలు	2	231		3	97
కూలుట	2	225		3	7
కూలెను	3	87		3	85
కూళ	3	7		2	216
			కేరడము	1	139
			కేరింత	1	131
కేంగట	2	78	కేరము	2	98
కేందమ్మి	1	164	కేలు	2	138
కేందామర	1	164	కేలుమోడ్పు	2	175
కేందోవ	1	164	కేళాకుళి	1	163
కేంపు	2	277	కేళాకూళి	1	163
కేంపు	3	54	కేవడము	2	216
కేడ	2	138	కేసరి	2	85
కేడసెను	3	85			
కేడసెను	3	87	కై		
కైరగొట్టెను	3	97		2	138
కైలఁకు	2	138		2	105
కైలను	2	138		1	112
కైలను	3	21		2	283

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కైజామోర	2	200	కొంచ	2	93
కైజీతము	2	185	కొంచమలఁగొట్టిన		
కైజా	2	94	జాఁడు	1	44
కైదువ	2	211	కొంచు	1	140
కైపు	1	138	కొంచెము	3	16
కైపు	2	303	కొంచె	3	12
కైముడి	1	128	కొండ	2	27
కైరవడి	2	167	కొండంగి	2	83
కైలాటకాఁడు	2	286	కొండగొఱియ	2	85
కైవడి	2	302	కొండగోగు	2	43
కైవడి	3	52	కొండగోను	2	43
కైవళి	2	302	కొండచిలువ	1	147
కైవారము	1	114	కొండపిండి	2	65
కైవ్రాలెను	3	113	కొండబూరుగ	2	47
కైసేత	2	146	కొండముచ్చ	2	83
			కొండాడెను	3	124
			కొండాడెను	3	132
కొంకనక్క	2	83	కొండి	2	88
కొంకి	2	135	కొండిక	2	118
కొంగ	2	93	కొండియుఁడు	3	13
కొంగవాలు	2	289	కొండె	2	145
కొంగు	2	152	కొండెకాఁడు	3	13

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కొండెగీడు	3	13	కొడిమె	1	159
కొండ్ర	2	233	కొడిమె	1	118
కొండలము	1	150	కొడిసె	2	50
కొంప	2	14	కొడిసెపాల	2	50
కొక్కరాయి	2	94	కొడుకు	2	118
కొక్కిన	2	209	కొడుపు	1	126
కొక్కు	2	86	కొఱత	2	207
కొక్కురౌతు	1	43	కొజిగచూరు	2	21
కొక్కెర	2	94	కొతిమిరి	2	249
కొటారు	2	15	కొతుకు	1	118
కొటిక	2	123	కొత్తళము	2	12
కొట్టము	2	13	కొదమ	2	99
కొట్టము	2	15	కొదమసింగ మెక్కు		
కొట్టు	2	190	కొన్నజంత	1	40
కొట్టె	2	240	కొదవ	3	24
కొట్టెను	3	124	కొదుక	3	24
కొట్ర	2	123	కొద్ది	3	16
కొదవలి	2	231	కొద్దికాడు	3	13
కొదన	2	50	కొన	2	37
కొడిద	2	140	కొన	2	197
కొడిదిలి	2	140	కొనియాడెను	3	124

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కొనుట	2	267	కొమ్ము	2	12
కొనెను	3	132	కొమ్ము	2	262
కొప్పరము	2	137	కొమ్ముకాడు	2	289
కొప్పు	2	145	కొయ్య	2	38
కొప్పు	2	211	కొరడు	1	72
కొప్పు	3	61	కొరవి	2	53
కొప్పు	3	51	కొఱ	1	160
కొప్పువల	2	147	కొఱ	3	46
కొబ్బెర	2	78	కొఱంత	3	24
కొమ	2	104	కొఱంకు	2	6
కొమరు	3	41	కొఱత	3	46
కొమరుడు	2	118	కొఱ గానివాడు	3	27
కొమరుడు	1	44	కొఱను	2	6
కొమరుడు	2	111	కొఱపము	2	199
కొమారుడు	2	111	కొఱలెను	3	83
కొమరిత	2	111	కొఱవి	2	242
కొమిరె	2	106	కొట్ట	2	234
కొమ్మ	3	52	కొట్ట	1	160
కొమ్మ	2	36	కొలంకు	1	163
కొమ్మ	2	104	కొలను	1	163
కొమ్ము	3	52	కొలము	2	170
కొమ్ము	2	201	కొలారికము	2	206

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కొలికి	2	141	కోడటికము	2	111
కొలిమి	2	299	కోడి	2	92
కొలిమిత్తి	2	299	కోడు	2	164
కొలుచు	2	236	కోడు	3	53
కొలుపు	1	143	కోడె	2	262
కొలువు	2	227	కోడెకాడు	2	118
కొల్ల	2	223	కోన	2	30
కొల్లార్పండి	2	201	కోనేలు	1	162
కొల్వడుగాడు	2	184	కోపు	3	62
కొవ్వెర	2	78	కోపులు	1	130
కొస్సె	2	75	కోమ	2	8
			కోమటి	2	170
			కోమట్లు	2	227
			కోమలి	2	104
కోచ	2	221	కోయ	2	289
కోక	2	151	కోయదోటకూర	2	73
కోట	2	12	కోయిల	2	89
కోట	2	189	కోర	2	244
కోటాడు	2	91	కోరవాయి	2	125
కోచేరు	2	232	కోరాడెను	3	132
కోడ	2	35	కోరింద	2	70
కోడంట్రము	2	111	కోరిక	1	137
కోడలు	2	111			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
కోరు	2	192	కాలు	2	188
కోర్కె	1	137			
కోట	2	143		క్ర	
కోల	2	212	క్రంత	1	145
కోలగగ్గెర	3	32	క్రందు	1	121
కోలపొన్న	2	55	క్రందు	2	223
కోలాటము	1	130	క్రక్కు	2	127
కోలుపోయెను	3	97	క్రచ్చట	3	71
కోలెముక	2	133	క్రన్నన	3	71
కోశ	3	9	క్రమృట	3	69
కోవి	2	237	క్రమృటీ	3	69
కోవురము	3	29	క్రమృటీలెను	3	114
కోవెల	2	16	క్రమృతు	3	117
కోసెను	3	139			
	కౌ			క్రౌ	
			క్రాగు	2	245
కౌగిలి	2	141	క్రాత	2	187
కౌజు	2	94	క్రాలెను	3	83
కౌచుమేపరి	3	6			
కౌదు	1	138		క్రి	
కౌదువు	2	302	క్రింద	3	67
కౌసు	2	133	క్రిక్కలు	2	186

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
క్రిక్కిరిసెను	3	119	క్రొత్త	3	23
			క్రొత్తడి	2	116
	క్రీ		క్రొత్తముట్టు	3	47
క్రీసీరునేల	2	7	క్రొన్నన విలుకాని		
	క్ర		తండ్రి	1	38
క్రకుంకుఁగొండ	2	28	క్రొమ్మి	2	53
క్రకుంకెను	3	87	క్రొమ్ముడి	2	145
క్రకుంగుట	2	225	క్రొవ్వు	1	133
క్రకుంగెను	3	88	క్రొవ్వు	2	132
క్రకుక్కు-	2	292	క్రొవ్వెద	2	145
క్రకుక్కు-డు	1	150		క్రొ	
	క్రే		క్రొఁతి	2	83
క్రేఁగన్ను	2	144	క్రొలు	1	165
క్రేఁటు	1	122	క్రొలు	3	46
క్రేణి	1	139	క్రొలెను	3	122
క్రేపు	2	262	క్రొవ	2	128
క్రేవ	3	21	క్రొవ	2	149
	క్రొ		క్రొవి	2	53
			క్రొవి	2	237
క్రొంజిగురుట			క్రొవి	1	165
విల్కొ-ఁగు	1	45			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
			గంటీలు	2	148
	ఖ		గంటు	2	74
			గంటుపారంగి	2	54
ఖండ	2		గంటె	2	243
			గండగొడ్డలి	2	217
	గ		గండి	1	145
గంగడోలు	2	262	గండివనము	2	62
గంగడోలు	3	47	గండు	2	100
గంగరావి	2	42	గండు	2	103
గంగరేగు	2	45	గండు	3	44
గంగాళము	2	246	గండ్ర	2	75
గంగెద్దు	2	261	గండ్రక	2	75
గంజనగాలు	2	307	గంత	2	158
గంజాయి	2	41	గంతు	2	198
గంజాయి	2	73	గంతుగొనెను	3	87
గంజాయి	2	304	గందపత్తె	3	54
గంజీ	2	250	గందంబు	1	106
గంట	1	129	గందము	2	162
గంట	2	151	గందపత్తె	2	21
గంట	2	237	గందవొడి	2	162
గంట	3	53	గంప	2	240
గంటము	2	189	గంపపులుగు	2	97

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
గంబురము	2	162	గట్లతేనిబిడ్డ	1	40
గంబుర	2	162	గడ	2	75
గంబూర	2	162	గడన	3	35
గంబూరము	2	162	గడప	2	17
గగ్గురు	1	141	గడము	1	76
గగ్గు	1	122	గడి	1	76
గగ్గురు	1	141	గడి	2	24
గగ్గులకాడులుకావించెను	3	123	గడితము	2	152
గగ్గెర	2	53	గడిదొంగ	2	291
గచ్చ	2	49	గడియ	2	22
గచ్చు	1	118	గడియ	3	53
గజనిమ్మ	2	42	గడియ	1	95
గజ్జ	2	136	గడువు	2	191
గజ్జి	2	129	గడుసరి	3	12
గజ్జె	2	151	గడె	1	95
గట్టి	3	23	గడ్డ	2	230
గట్టి	2	221	గడ్డపాఱ	2	230
గట్టివా	2	117	గడ్డము	2	142
గట్టు	2	27	గడ్డము	2	146
గట్టు	3	53	గడ్డి	2	76
గట్టులయెకిమీడు			గడ్దన	3	30
గన్నవాల్గింటినిఁ జెట్టపట్టుక					
యేలినట్టిదీట్లు	1	37	గదురు	1	107

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
గద్దించెను	3	124	గయాళి	2	117
గద్దయ	2	165	గర	2	34
గద్దవ	2	142	గరగరనివాడు	3	10
గద్దె	2	165	గరగరిక	1	131
గని	2	32	గరాసు	3	7
గనిమ	2	8	గరిఁపె	2	243
గనియ	2	75	గరిగ	2	247
గనుపు	2	74	గరిడి	3	46
గనె	2	75	గరిత	2	105
గన్నెరు	2	53	గరిమిడి	2	74
గన్నేరు	2	53	గరిమిడికొక్కు	2	86
గబుసు	1	138	గరివడెము	2	255
గబ్బి	1	138	గరిసె	2	240
గబ్బిదాయి	2	94	గరుటామంతుడు	1	53
గబ్బిలము	2	94	గరుటాలమంతుడు	1	53
గబ్బు	1	106	గరుడి	1	53
గబ్బుచెంకమెకంబు గట్టి			గరుడపచ్చ	2	276
కళవనంబు గుబునంబు గా			గరుదాల్చు	1	141
జేపికొన్నదంట	1	37	గరువము	1	133
గబ్బులుగు	2	97	గరువు	2	4
గమికాడు	2	184	గరుసు	2	4

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
గర్వాదెను	3	97	గా		
గఱి	2	99	గాజర	2	73
గఱికి	2	74	గాడి	2	162
గలంతె	2	247	గాడు	2	129
గలిజెరు	2	69	గాజాపరుజు	2	215
గలిజేరు	2	69	గాజు	2	149
గలీబు	2	215	గాజు	2	280
గళకత్తెర	2	209	గాజుకొప్పెర	2	245
గవఁకు	2	21	గాజురాయి	3	29
గవతము	2	76	గాటము	1	66
గవని	2	21	గాటు	1	104
గవను	2	21	గాడిద	2	266
గవి	2	32	గాడిదగడపర	2	65
గవి	1	146	గాడ్పు	1	59
గవిని	2	21	గాణ	2	287
గవులు	1	106	గాతము	1	146
గవ్వ	1	161	గాత్రము	3	20
గనగనలు	2	161	గాదము	2	76
గస్తాలు	2	207	గాదము	2	130
గపి	2	218	గాదిలి	3	46
గపి	2	259	గాదె	2	240

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
గానుఁగ	2	302	గాలింపు	2	252
గానుఁగవాఁడు	2	285	గాలితే రెక్కుమన్నీఁడు	1	45
గాబ	2	238	గాలిదిండి	1	148
గామిడిగాఁడు	2	82	గాపి	1	150
గాము	1	63	గి		
గాయమానము	2	205	గింజ	2	39
గాయము	2	124	గింజెన	2	56
గార	2	17	గింజెము	2	156
గార	2	47	గిండి	2	193
గారడి	1	148	గిజరు	2	39
గారడీఁడు	1	148	గిజిగాఁడు	2	98
గారడీఁడు	2	287	గిటక	2	123
గారము	2	186	గిట్ట	2	197
గారము	2	173	గిడియ	1	127
గారవము	2	173	గిడ్డి	3	46
గారవింపు	2	173	గిడ్డి	2	263
గారి	2	255	గిడుగు	2	193
గాలము	1	159	గిత్త	2	262
గాలి	1	59	గిద్దు	2	90
గాలి	1	63	గిన్నె	2	244
గాలి	3	53	గిబ్బ	2	262

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
గిబ్బరౌతునకుఁడు	1	51	గుంటక	2	233
గిరక	2	294	గుంటకలగర	2	69
గిరిసెము	2	49	గుంటగలిజేరు	2	69
గిఱక	2	123	గుంటిక్రోవి	2	218
గిఱికొనెను	3	117	గుండఁగి	2	92
గిలక	2	187	గుండఁడు	2	288
గిలకచెట్టు	2	57	గుండము	2	241
గిలగిలచెట్టు	2	57	గుండు	2	29
గిలిగింతచెట్టు	2	57	గుండు	2	275
గిలిగిచ్చచెట్టు	2	57	గుండు	3	52
గిలుబు	2	292	గుండె	2	132
	గీ		గుంపు	2	100
గీఁక	2	194	గుంపుగూడెను	3	103
గీపెట్టు	1	121	గుగ్గిలము	2	45
గీము	2	13	గుగ్గిళ్లు	2	253
గీరనగింజ	2	307	గుజరాతి	1	130
	గు		గుజ్జరివాఁడు	2	103
గుంజ	2	234	గుజ్జ	2	123
గుంజు	2	77	గుజ్జ	2	233
గుంట	1	162	గుజ్జవేలుపు	1	43
గుంట	2	233	గుజ్జెనగూడు	2	257

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
గుట్ట	2	27	గుచ్చియ	2	216
గుట్ట	3	53	గుడె	2	216
గుడారము	2	159	గుడెతాల్పు	1	50
గుడారము	3	54	గునిసె	2	123
గుడారు	2	159	గునుకు	2	224
గుడి	2	16	గునుకుడు	2	224
గుడి	1	82	గునుకులు	2	239
గుడిసె	2	14	గునుపము	2	216
గుడిసె	2	47	గునుపు	1	139
గుడిసె వేటుది	2	117	గున్న	2	36
గుడుప	2	216	గున్న	2	123
గుడుసు	1	82	గున్న	2	194
గుడుసు	2	14	గున్నంగి	2	98
గుడుసుటడిదపు			గుబిలి	2	91
గ్మన్నెదొర	1	38	గుబిలి	2	134
గుగుసువాల్	1	52	గుబురు	2	100
గుడ్డ	2	157	గుబ్బ	2	30
గుత్తకాడు	2	183	గుబ్బ	2	74
గుత్తి	2	40	గుబ్బ	2	137
గుచి	2	40	గుబ్బకాయ	1	126
గుచి	2	135	గుబ్బలి	2	27

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
గుబ్బలిదొర	2	28	గురుపోతు	2	85
గుబ్బలు	3	44	గుఱక	1	142
గుబ్బెత	2	106	గుఱాంగోచ	2	204
గుమి	2	100	గుఱి	1	80
గుమరు	2	100	గుఱి	2	212
గుమ్మ	2	258	గుఱుకు	2	125
గుమ్మ	3	64	గుఱుతు	1	80
గుమ్మడి	2	71	గుఱుపెట్టు	1	142
గుమ్మడు	3	10	గుఱ్ఱము	2	196
గుమ్మడు	2	46	గులప	2	204
గుమ్మెత	1	128	గులివి	2	134
గుయ్యారము	2	226	గులిమి	2	134
గురి	2	64	గుల్ల	1	161
గురిగి	2	247	గుల్లాము	2	204
గురిజ	2	52	గుళిగ	2	275
గురియ	2	247	గువ్వ	2	96
గురివెండ	2	52	గువ్వగుత్తి	2	65
గురుగు	2	52	గువ్వగుత్తిక	2	65
గురుగు	2	64	గునగున	1	117
గురుగు	2	73	గూ		
గురుజాలు	2	278			
			గూటిగువ్వ	2	98

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
గూఁడు	2	168	గెలుపు	2	223
గూఁడు	2	99	గెలుపడి	2	223
గూడ	1	157	గెలువము	2	223
గూడబాతు	2	98	గెల్పు	2	223
గూడారము	2	159	గెల్లు	1	121
గూడారు	2	159		గే	
గూడెము	2	23	గేదఁగి	2	79
గూన	2	247	గేదె	2	264
గూనివాఁడు	2	121	గేలి	1	139
గూను	2	124	గేస్తు	2	176
గూబ	2	91	గేస్తురాలు	2	105
గూబ	2	144		గొ	
గూబ	3	53	గొంగ	2	185
గూబతడ	2	56	గొంగడి	2	158
గూబరి	2	289	గొంజ	2	263
గూబు	2	196	గొండము	2	241
	గె		గొండ్లి	1	140
గెంటసము	1	117	గొండెము	3	51
గెండె	1	159	గొండెము	2	22
గెబ్బు	1	133	గొంతి	2	105
గెలివివాఁడు	3	12	గొంతు	2	141

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
గొంతుక	2	141	గొద	2	260
గొంతుమాటు	2	209	గొదగొనెను	3	119
గొంతెమగోరు	2	70	గొనను	2	123
గొంది	2	31	గొనప	2	123
గొగ్గి	2	124	గొనబు	1	139
గొగ్గి	2	204	గొనబు	3	14
గొగ్గి	2	276	గొనమ	2	232
గొగ్గిపండ్లవాడు	2	121	గొనము	1	93
గొజ్జంగి	2	52	గొనయము	2	211
గొజ్జెంగ	2	52	గొనయము	3	51
గొట్టము	2	247	గొనిపె	2	123
గొట్లె	2	63	గొబడి	2	98
గొడవ	2	222	గొబ్బి	2	56
గొడుగు	2	193	గొబ్బిళ్లు	2	175
గొడువు	2	193	గొబ్బున	3	72
గొడ్డలి	2	216	గొరక	2	217
గొడ్డలి	2	230	గొరక	3	44
గొడ్డు	2	35	గొరవంక	2	89
గొడ్డు	2	263	గొరిజ	2	197
గొడ్డాల	2	106	గొలుగుట	2	177
గొతుపు	2	278	గొట్టియ	2	265

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
గొట్టు	2	283	గోడ	2	12
గొట్టె	2	265	గోడిగ	2	197
గొల	2	38	గోడు	1	141
గొలక	1	121	గోడెము	2	23
గొలిమిడి	2	56	గోణము	2	157
గొలుసు	2	149	గోతము	2	266
గొల్ల	2	261	గోతాము	2	207
గొల్లఁడు	2	261	గోతి	2	104
గొల్లజిడ్డు	2	66	గోదరి	2	283
గొల్లత	2	108	గోదుమ	2	234
గొల్లపరై	2	23	గోను	2	43
గొల్లవాఁడు	2	261	గోనె	2	266
గొల్లు	1	141	గోము	3	24
గొల్లెన	2	159	గోరంక	2	89
గొహారు	1	115	గోరంట	2	53
	గో		గోరగింత	1	132
గోఁగు	2	43	గోరప	1	115
గోఁగుట	2	177	గోరము	1	132
గోఁటు	2	149	గోరింక	2	89
గోఁచి	2	157	గోరు	2	58
గోఁడిరింపు	2	82	గోరు	2	140

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
గోరుపడము	2	158	గౌరు	3	44
గోరువంక	2	89	గౌరు	1	138
గోరువంక	3	60	గ్రక్కున	3	71
గోరువంకలు	2	180	గ్రచ్చ	2	49
గోరువెచ్చ	1	83	గ్రద్ద	2	93
గోరోజనము	2	162	గ్రద్దముక్కువాడు	2	121
గోర్వంక	2	89			
గోల	2	37			
గోల	2	104	గ్రిక్కొనెను	3	117
గోళి	2	74			
గోవ	2	85			
గోవాళ్లు	2	116	గ్రుడ్డి	2	120
గోసంగి	2	289	గ్రుడ్డి	2	124
గోసన	1	114	గ్రుడ్డికొక్కెర	2	94
గోసు	1	114	గ్రుడ్డు	2	99
			గ్రుడ్డు	2	143
గౌద	2	143	గ్రుడ్డు	3	53
గౌదకట్టు	3	37	గ్రుడ్డులాట	2	222
గౌరు	2	194	గ్రుప్పెను	3	122

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
	చ		చంబ	2	72
చంక	2	137	చక్కదనము	3	41
చంకిలి	2	137	చక్కడఁగుట	2	225
చంటిపాపఁడు	2	118	చక్కనయ్య	1	45
చంటివాఁడు	2	118	చక్కనిది	3	19
చంటివాఁడు	2	120	చక్కాడెను	3	123
చండి	1	40	చక్కి	3	21
చండి	3	6	చక్కిలము	2	256
చంద్ర	2	48	చక్కు	2	306
చంద్లు	2	137	చక్కెర	2	251
చందమామ	1	77	చక్కెరవిల్కాఁడు	1	45
చందమామ	3	15	చట్ట	2	131
చందము	2	303	చట్ట	2	138
చందు	1	77	చట్టము	2	161
చందుగు	2	297	చట్టి	2	247
చందురకావి	2	154	చట్టు	2	29
చందురుఁడు	1	77	చట్టుప	2	99
చందురుకూనలు	2	180	చట్టువ	2	244
చందువలు	2	158	చట్టువము	2	244
చంపుడు	2	224	చదరంగము	2	305
చంపెను	3	123	చదరంగపుఁబలిక	2	305

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
చదలము	2	194	చన్ను	2	137
చదలు	1	69	చప్ప	2	226
చనిపెను	3	123	చప్పట	2	140
చదిపెను	3	132	చప్పన	1	105
చదిరిక	2	165	చప్పరము	2	16
చదుకుపడెను	3	98	చప్పిడి	1	105
చదును	2	4	చప్పుడు	1	121
చదురు	1	118	చమిరెను	3	125
చదువరి	2	170	చమరు	2	259
చదువు	1	111	చమ్మ	2	72
చదువు	2	171	చయ్యన	3	71
చనవరి	2	187	చరచర	1	124
చను	2	137	చరిది	2	127
చనుట	2	219	చరుక	2	125
చనుదెంచెను	3	87	చర్మకము	2	165
చనువ		8	చటి	2	30
చనుముక్కులు	2	137	చటియ	2	30
చనుమొనలు	2	137	చలపాది	3	26
చనెను	3	86	చలము	1	135
చనెను	3	87	చలి	1	80
చనెను	3	83	చలికారు	1	86

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
చలిది	2	257	చవులు	3	63
చలిపరిదిరి	2	15	చవుతి	1	88
చలిమిడి	2	254	చా		
చలిమిరి	1	80			
చలినిడి	2	254	చాంగణ	2	209
చలివెల్గు	1	77	చాంగ	2	54
చలువ	2	29	చాంగల లాడెను	3	123
చలువ	1	80	చాగిలెను	3	128
చలువ	2	153	చాడు	2	161
చల్ల	2	259	చాప	2	164
చల్లడము	2	158	చాపు	2	152
చల్లన	1	80	చాపతాయి	2	29
చల్లపిట్ట	2	98	చాకి	2	283
చల్లాడము	2	158	చాకిత	2	108
చల్వతోతి	1	77	చాకిరి	2	288
చవి	2	276	చాకీలు	2	244
చవి	2	105	చాగము	2	172
చవిక	2	14	చాగరాడి	2	65
చవిర	2	14	చాచి	2	137
చవుడు	2	5	చాటు	1	76
చవురు	1	105	చాటువ	1	113
			చాన	2	104

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
చానపి	2	23	చించెను	3	126
చామ	2	104	చింత	2	47
చామ	2	235	చింతపండు	2	248
చాయ	1	80	చిందము	1	161
చాయ	2	302	చిందట	1	135
చాయ పెనిమటి	1	81	చిందటవందట	3	67
చాయలు	2	214	చిందు	1	131
చాట	2	82	చిందు	1	135
చాటిక	2	82	చింపి	2	157
చాటిక	2	160	చింబు	2	265
చార్	2	34	చింబోతు	2	265
చాలిక	2	191	చికిలికాడు	2	282
చాలు	2	233	చికిలికాడు	3	10
చాలు	3	63	చిక్కంటి	2	168
చాలు	2	34	చిక్కన	2	252
చాలువు	2	34	చిక్కము	2	293
చాలుమాసి	3	5	చిక్కనము	2	160
చావు	2	225	చిక్కుడు	2	72
	చి		చిక్కుపడియెను	3	115
చింక	2	238	చిగిర్చినది	2	35
చింగు	2	153	చిగురు	2	39

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
చిగురుబోడి	2	105	చిదుముట	2	224
చిచ్చు	1	48	చినుకు	1	75
చిటిక	3	30	చిన్న	2	118
చిటికరింత	3	30	చిన్నరిపొన్నరి	3	26
చిటికెనప్రేలు	2	140	చిన్నటికము	2	117
చిటికెను	3	138	చిన్నారిపొన్నారి	3	26
చిటితాళము	1	129	చిన్నిపువ్వు	2	175
చిటిబొద్దు	2	151	చిన్నిపూవు	3	44
చిట్కెలు	2	140	చిన్నె	1	80
చిట్టి	2	270	చిప్ప	2	76
చిట్టుములు	2	109	చిప్పకూకటి	2	145
చిట్టె	2	153	చిప్పముత్తెము	2	276
చిట్టెము	2	280	చిప్పర	2	76
చిట్టెల్గు	2	86	చిప్పె	2	282
చిట్లుకట్టె	3	13	చిమట	2	216
చిడిముడి	1	140	చిమిడిక	2	257
చిడిముడిపాటు	1	140	చిమ్మఁజీకటి	1	146
చిఱుము	2	129	చిమ్మట	2	95
చిత్తడి	1	86	చిమ్మట	2	301
చిత్తరువు	2	297	చిమ్మనగ్రోవి	2	178
చిదుగు	2	38	చిమ్మిలి	2	256

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
చియ్య	2	131	చిలిమిడి	2	63
చిరిపి	2	243	చిలుక	2	89
చిరుగడము	2	72	చిలుక	2	203
చిరుగుడు	2	128	చిలుకకొయ్య	2	20
చిర్నగవు	1	131	చిలుకచ్చు	2	204
చిటిమెను	3	132	చిలుకడుక్కు	2	66
చిఱు	3	16	చిలుకలకొల్కి	2	105
చిఱుగంట	2	151	చిలుకు	2	213
చిఱుత	2	82	చిలుకట	2	265
చిఱుత	2	118	చిలుము	1	148
చిఱుత	3	16	చిలుము	2	280
చిఱుత	3	63	చిలుమువాలు	3	52
చిఱుతనగోడు	2	307	చిలువ	1	148
చిఱుతపులి	2	82	చిలువమేత	1	59
చిఱుతేకు	2	54	చిల్క	2	73
చిఱుదొడ	2	135	చిల్కడ	2	215
చిఱుపాల	2	55	చిల్ల	2	63
చిఱుపులి	2	82	చిల్ల	2	66
చిఱువరి	2	234	చిల్లకోల	2	216
చిఱువాల	2	258	చిల్లరవాండ్రు	3	16
చిట్టి	2	67	చిల్లాణము	2	217

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
చిల్లి	1	145	చీపు	2	58
చిల్లాట	2	216	చీమ	2	88
చివక	2	37	చీము	2	132
చివర	2	37	చీర	2	151
చివికివెలను	2	66	చీరిక	2	157
చివ్వ	2	37	చీరికిఁ గొననిది	3	26
చివ్వ	2	222	చీరుడు	1	112
చివ్వంగి	2	82	చీరెను	3	126
	చీ		చీరెను	3	132
చీఁడుడు	2	126	చీల	2	203
చీఁపురు	2	22	చీలమంథ	2	135
చీఁపురుఁగట్ట	2	22	చీవుక	2	94
చీకటి	1	146		చు	
చీకటిమాను	2	51	చుంగు	2	153
చీకు	2	120	చుంచు	2	86
చీకురాయి	2	94	చుంచు	2	96
చీకురువాయి	2	94	చుంచు	2	146
చీటి	2	188	చుంచు	3	63
చీటికిమాటికి	3	70	చుండు	2	86
చీడ	2	124	చుక్క-	2	68
చీడపురువు	2	87	చుక్క-	2	160

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
చుక్క	3	61	చుక్కంటి	1	128
చుక్కచొట్టు	2	160	చూ		
చుక్కలచొర	1	77			
చుచ్చు	2	265	చూకురు	1	135
చుట్ట	2	186	చూచెను	3	122
చుట్టప	2	186	చూడ్కి	2	144
చుట్టము	2	112	చూపు	2	144
చుట్టలు	2	112	చూరి	2	211
చుట్టలు	3	54	చూరి	2	217
చుట్టలము	2	186	చూరు	2	220
చుట్టలము	2	186	చూలు	2	223
చుట్టగొండ	2	53	చూలు	3	30
చుట్టగొండ	1	53	చూలము	2	109
చుట్టకీర్తన	2	11	చూలు	2	109
చుష్మ	1	135	చె		
చుష్మిట్లు	3	37			
చుర్రమాను	2	45	చెంక	2	143
చులుకు	1	65	చెంగట	3	24
చులు కయ్యెను	3	94	చెంగనార్	2	175
చులుకరి	2	185	చెంగనాడు	3	44
చులుకు	1	84	చెంగలి	2	76
చులుకులు	3	49	చెంగలువనెచ్చెలి	1	77
			చెంగల్వ	1	184

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
చెంగావి	2	154	చెక్కు	2	37
చెంగు	1	129	చెక్కు	2	143
చెంగెను	3	85	చెత్తెను	3	132
చెంచడము	2	90	చెచ్చెర	3	30
చెంచలి	2	68	చెట్ట	1	99
చెంచు	2	289	చెట్ట	2	138
చెంచెత	2	108	చెట్ట	3	44
చెండు	2	164	చెట్ట	2	211
చెందెను	3	123	చెట్టు	2	35
చెంత	3	21	చెటకొలువి	3	13
చెందమ్మి	1	164	చెడిది	1	99
చెందిరము	2	280	చెడిది	2	211
చందిరము	2	161	చెడిపె	2	106
చెందెను	3	119	చెడుగు	3	7
చెందొగ	1	164	చెత్త	2	22
చెంద్రికవన్నె	2	154	చెదలు	2	88
చెంప	2	143	చెదారము	2	22
చెంబ	2	245	చెనఁటి	3	7
చెకుముకి	2	172	చెనకెను	3	132
చెక్కు	2	38	చెనసెను	3	132
చెక్కిలి	2	143	చెన్నచెఱుకు	2	68

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
చెన్నఁబ	3	7	చెఱఁగు	2	152
చెన్ను	1	80	చెఱకడము	2	251
చెన్ను	1	139	చెఱచు	2	74
చెన్ను	3	41	చెఱచనచేట	3	6
చెప్పు	2	298	చెఱసాల	2	226
చెప్పుతట్ట	2	61	చెఱకువిల్కాఁడు	1	45
చెమట	1	140	చెఱువు	1	162
చెమరు	1	140	చెఱంగెను	3	83
చెమరుఁగాకి	2	93	చెఱంగెను	3	83
చెమటియావు	2	262	చెఱఁది	2	87
చెనుడు	2	56	చెఱచు	1	162
చెయి	2	138	చెఱరేఁగెను	3	97
చెరచెర	1	65	చెరి	3	44
చెరచు	2	142	చెరి	2	104
చెరలాటము	1	110	చెరి	2	186
చెరవ	2	245	చెరి	2	139
చెరవము	2	245	చెరిక	2	230
చెరి	2	296	చెరికాఁడు	2	186
చెరికి	3	7	చెలిచి	2	128
చెరివెను	3	132	చెలిమి		136
చెఱ	2	225	చెలిమి		186

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
చెలిమిడి	2	67	చేతిబీట	2	60
చెలియలు	2	113	చేతిసొలు	2	71
చెలువ	2	104	చేద	2	293
చెలువము	1	80	చేదు	1	104
చెలువు	3	41	చేస	1	159
చెలువుడు	2	115	చేకట్టు	2	149
చెల్మి	2	186	చేకత్తి	2	206
చెల్లె	2	113	చేకము	2	153
చెల్వ	1	80	చేకుతెను	3	99
చెవి	2	144	చేకూడెను	3	99
చెవిటి	2	120	చేకూరెను	3	99
చెవి దోరపెట్టెను	3	119	చేగ	2	37
చెవుడు	2	124	చేట	2	240
చెవులపువ్వు	2	148	చేటకొల్లారు	2	14
చెవులపోతు	2	85	చేటు	1	99
చెవ్వ	2	129	చేటు	2	211
చెవ్వాకు	2	147	చేట్పాటు	1	99
చే	2	138	చేడియ	2	104
			చేడె	2	104
చేతిదోస	2	71	చేడ్పాటు	2	211
చేతిపొట్ట	2	60	చేత్తాళ్లు	2	207

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
చేను	2	230	చొక్కము	2	277
చేపచెను	3	115	చొక్కము	3	14
చేమంతి	2	52	చొక్కా	2	156
చేమిరి	2	259	చొక్కాటము	3	14
చేయమ్ము	2	213	చొక్కాయ	2	156
చేర	2	140	చొక్కుటాకు	2	238
చేరు	2	149	చొగా	2	156
చేరుచుక్క	2	147	చొచ్చెను	3	122
చేరుళ్లు	2	254	చొప్ప	2	237
చేరువ	2	8	చొప్ప	2	76
చేరువ	3	21	చొప్పరి	2	189
చేరువ	3	53	చొప్పరి	2	286
చేరెను	3	119	చొప్పు	2	8
చేరెను	3	124	చొరి (చాచెను	3	122
చేవ	2	37	చొరుగాకు	2	238
చేవిప్పు	2	175	చొఱ	1	159
చొ			చొళ్లు	3	15
			చొళ్లెము	2	145
చొక	3	14	చొ		
చొకా	2	156			
చొకాటము	3	14			
చొకాయ	2	156			
			చోటు	2	13
			చోడును	1	150

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
చోద	1	150	చావంచతూపులి		
చోఱ	3	44	జోడు	1	45
చోఱ	1	159		జ	
చోఱా	2	156	జంకు	1	133
	చా		జంకెన	1	133
చాక	1	134	జంగ	2	198
చాకట్లు	2	148	జంగనడుపు	2	198
చాకమ్మ	2	306	జంగమయ్య	1	37
చాకళింపు	2	198	జంగము	2	285
చాకారము	2	301	జంగిలి	2	184
చాకు	2	199	జంగుబిల్లి	2	84
చాట	2	168	జంజడ	2	203
చాటుప్పు	2	249	జంట	2	100
చాడు	2	5	జంత	2	117
చాడు	2	5	జంతికవుండు	2	130
చాడోలు	2	195	జంతికలు	2	255
చాతు	2	155	జందెము	2	176
చాదంతి	1	56	జంపు	3	63
చాదంతియెకిమీడు	1	46	జంపు	2	193
చాలము	2	273	జక్కవ	2	94
చావంచ	2	306	జక్కి	2	196

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
జక్కి-బె	1	180	జనుము	2	236
జక్కు-లకు తేడ	1	51	జన్న	2	46
జగ-సంపు	2	193	జన్నము	2	171
జగడము	2	222	జన్ని	2	125
జగంబు	2	7	జన్నిదింబు	2	176
జగముకన్ను	1	81	జన్నియ	2	174
జగ్గు	1	81	జన్నె	2	174
జజాయి	2	218	జబర	2	37
జట్టి	2	89	జబురుజంగి	2	218
జట్టి	2	267	జచ్చి	2	138
జట్టికాడు	3	11	జచుళి	2	100
జడ	2	146	జచుళిగ	1	128
జడదారి	2	176	జముడు	1	50
జడి	1	75	జములండ్రి	1	81
జడిసెను	3	92	జమువాడి	3	60
జడుపు	1	133	జముదాది	2	217
జడ్డ	2	183	జమున	1	163
జడ్డిగము	2	231	జములగతుడు	1	37
జతనము	1	138	జొచ్చి	2	48
జతనము	2	190	జరవాచ	2	155
జతులు	1	130	జరిగెను	3	86

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
జరుగుడు	1	143	జవాది	2	162
జఱజఱ	1	65	జవుకు	1	155
జఱజఱ	1	124	జవ్వనము	2	117
జలకట్టె	2	90	జవ్వని	2	106
జలగ	1	161	జవ్వాజి	2	162
జలదరింపు	1	133	జవ్వాడెను	3	83
జలదారి	1	154	జవ్వాది	2	162
జలుబు	1	80	జవ్వాదిపిల్లి	2	84
జల్లి	1	119	జా		
జల్లి	2	147		3	87
జల్లి	2	193		2	290
జల్లి	2	240		2	201
జల్లికాడు	3	12		2	179
జల్లిమెకము	2	85	జాజి	2	52
జల్లు	1	75	జాజికాయ	2	161
జల్లెడ	2	240	జాజు	1	108
జకుకు	1	133	జాజు	2	32
జన	2	293	జాడ	2	8
జననిక	2	159	జాడకాడు	2	189
జనరాలు	2	106	జాడకాడు	2	286
జవాజి	2	162	జాడించెను	3	132

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
జాడు	2	237	జాలవల్లిక	2	166
జాణ	3	3	జాలి	1	133
జాతర	2	219	జాలి	1	135
జాతర	1	143	జాలు	1	157
జాదు	2	32	జాలె	2	90
జానంబు	2	199	జాపవా	2	279
జాను	3	14	జాశేము	2	198
జాపత్రి	2	161	జావ	2	250
జాబిలి	1	77	జి		
జాబు	3	49		2	84
జాము	1	95		2	252
జాటు	1	143		1	80
జాటుడు	1	143	జిగురు	2	252
జాటుపు	1	143	జిట్ట	2	96
జాతెను	3	87	జిగుగు	2	193
జాల	1	159	జిద్దు	2	252
జాల	2	194	జిత్తు	1	113
జాలకాడు	2	87	జిత్తులవాడు	3	3
జాలరి	1	158	జిల	2	129
జాలరి	2	285	జిలివిలి	2	147

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
జిల్లేడు	2	53	జుట్టనవేలు	2	139
	జి		జుట్టు	2	96
జీడి	2	46	జుట్టు	2	146
జీతగాడు	2	184	జుట్టువు	2	61
జీతగాడు	2	288	జుడుగు	2	292
జీతము	2	303	జుణుగు	2	292
జీని	3	49	జుత్తనవేలు	2	139
జీనువ	2	98	జుత్తిలి	2	140
జీబు	3	26	జుమోజు	2	251
జీబు	3	54	జుత్తెను	3	122
జీబులక	2	56	జువ్వి	2	44
జీరా	2	204			
జీరుకు	1	143	జూటు	3	3
జీరుకుపాటు	1	143	జూదకాడు	2	304
జీలుగు	2	64	జూదంబు	2	304
	జూ		జూదరి	2	304
జొంజులు	2	146	జూర్	2	195
జొంజులు	2	165	జూవరము	3	33
జొంటింగ	2	95			
జుట్ట	2	140	జెన	2	99
జుట్టనవేలు	2	139	జెట్టి	2	207

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
జెముడు	2	56	జో		
జెఱి	1	147			
జెల్ల	1	160		3	41
జే			జోక		
			జోగి	2	176
			జోగు	2	175
జేండ్ల	2	283	జోటిక	2	104
జేగంట	1	129	జోడన	2	198
జేగులు	2	32	జోడమ్మ	2	213
జేజేలమానికమ్	1	58	జోడాలు	2	175
జేజేర్	1	62	జోడింపు	2	209
జేడె	2	5	జోడు	2	100
జేన	2	140	జోడు	2	204
జేనెఁడు	3	27	జోడు	3	54
జేబ	2	209	జోఁగి	2	290
జేవురు	1	108	జోతి	1	82
జొ			జొద్దిళ్లు	2	175
			జోదు	2	184
			జోటీఁగ	2	95
జొంపము	2	36	జోల	1	123
జొత్తు	2	132	జోలి	1	112
జొన్న	2	234	జోహారు	2	175
జొన్నలు	2	41			
జొబ్బిలెను	3	94			
జొహారు	2	175			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
	ట			ఠ	
టంకము	2	274	రవణీలైన	3	83
టంకసాల	2	15	రవర	3	3
టంకు	2	286	రవరవ	1	119
టకటంకు	2	286	రవళి	1	119
టక్కరి	2	286	రవళికాఁడు	2	286
టక్కు	1	119		ఠా	
	టా		రావు	2	13
టాకు	2	21		ఠి	
	టీ		రింగజా	2	123
టీకు	1	139		డ	
	టె		డంగురము	1	128
టెంకాయ	2	78	డంబు	1	138
టెంకి	2	13	డంబు	3	44
టెంకణాలు	2	175	డక్క	1	127
టెక్కి	2	155	డక్కి	1	127
టెక్కు	1	139	డగ్గతెను	3	124
టెక్కెంబు	2	221	డగ్గుతిక	1	122
	టో		డప్పి	2	260
టోకు	3	45	డబ్బాటు	3	33
టోపి	2	155	డబ్బి	3	166

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
డబ్బు	1	119		డి	
డబ్బు	1	138	డింకవేసెను	3	87
డబ్బుర	2	244	డింకులు	2	207
డబ్బులు	2	274	డింగిళ్లు	2	175
డవిణ	1	127	డింగెను	3	88
డమరుగంబు	1	127	డిగ్గియ	1	163
డస్సెను	3	88	డిల్లవడెను	3	100
	డా			డీ	
డాగురించెను	3	98	డీకొనెను	3	136
డాగెను	3	98	డీల్పడుట	2	225
డాక	3	45		డు	
డాక	2	99	డుంకెను	3	88
డాకడ	1	71	డుబుడక్క	1	128
డాకలి	2	299		డె	
డాక్కల్లు	2	299	డెందము	1	100
డాపల	3	25	డెందమ్మచూలి	1	45
డాబ	2	98	డెక్క	2	197
డాబ	2	204	డెక్కొనెను	3	99
డాలు	2	221	డెబ్బది	2	268
డాలు	3	55		డే	
డాసెను	3	124	డేగ	2	90

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
డేగ	2	90	తందర	1	141
	దొ		తంపర	3	16
దొంక	2	8	తంపి	2	241
దొంకెన	2	217	తంబళి	2	284
దొంకెను	3	88	తంబుగ	2	245
దొక్క	2	119	తంబురా	1	127
దొక్క	2	134	తక్క	3	69
దొక్క	2	137	తక్కటి	3	24
దొక్కరము	2	209	తక్కటి	2	165
దొక్కు	2	119	తక్కిలి	2	50
	దొ		తక్కు	1	119
దోలు	1	127	తక్కు	3	24
	త్ర		తక్కువ	3	24
తంకర	2	238	తక్కె	2	50
తంగు	2	199	తక్కెడ	2	50
తంబలమారి	3	9	తక్కెల	2	50
తండనము	2	301	తగటి	2	155
తండ్రి	2	112	తగటు	2	275
తంతి	1	126	తగడు	2	275
తంతు	1	143	తగనివాడు	3	13
తంతె	2	22	తగరు	2	265

ఆం.భా.పదసూచిక

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తగవరి	2	183	తడప	2	37
తగవు	2	191	తడవుడు	2	173
తగిరిన	2	69	తడవుల		
తగులాటకత్తె	2	110	నిశుపడు	1	147
తగులువడియెను	3	115	తడసెను	3	133
తగెను	3	83	తడచెను	3	122
తగ్గు	2	190	తడసెను	3	87
తగ్గు	3	24	తడసెను	3	100
తగ్గెను	3	96	తడి	2	12
తచ్చన	1	139	తడిక	2	12
తటకాపడెను	3	101	తడికద్రోపరి	2	291
తటకాపాటు	1	132	తడిబము	2	163
తటః	1	119	తడిసెను	3	93
తటాయించెను	3	120	తడుకు	2	12
తట్ట	2	244	తడువు	2	157
తట్టు	1	155	తడువు(దాల్చు)	2	176
తట్టువునుంగు	2	161	తడుకు(బెందెము)	3	34
తట్టువ	2	196	తతి	1	86
తడ	2	56	తత్తడి	2	196
తడఁబాటు	2	174	తత్తటము	1	140
తడకాలు	2	209	తత్తెర	2	303
			తదియ	1	88

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తద్దయు	3	67	తమటంబు	1	127
తనరెను	3	83	తమలపాకుతీగె	2	61
తనర్పు	2	152	తమి	1	40
తనివి	2	260	తముకు	1	127
తనివెచ్చ	1	83	తమ్మ	2	168
తనుకు	3	42	తమ్మ	2	72
తనుపు	2	171	తమ్మటంబు	1	127
తనుపు	2	260	తమ్మలి	2	284
తన్నెను	3	120	తమ్మి	1	164
తవసి	2	176	తమ్మిచుట్టము	1	81
తపారము	2	155	తమ్మిచూలి	1	39
తత్వ	2	238	తమ్ముఁడు	2	113
తప్పిదము	2	191	తమ్ములము	2	100
తప్పు	2	191	తరకటింపు	1	103
తప్పెట	1	128	తరకనమ్మ	2	214
తప్పెట	2	58	తరంగ	1	154
తబక	2	238	తరంగ	1	154
తవిసి	2	176	తరగంపె	2	301
తబుకు	2	166	తరబడి	2	302
తమకము	1	140	తరము	2	112
తమకము	3	55	తరము	2	302

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తరము	3	15	తటిమెను	2	301
తరలిక	2	219	తటిమెను	3	119
తరలాడు	2	219	తలుగరి	3	11
తరలెను	3	86	తలుపు	2	278
తరవలి	2	214	తలుపు	3	15
తరాసు	2	300	తలులు	2	137
తరికంబిము	2	265	తల	2	37
తరిగట్టు	2	28	తల	2	144
తరిగొట్ట	2	68	తలఁకు	1	133
తరితీవు	1	140	తలఁగుడు	2	224
తరుచుట	2	265	తలఁచెను	3	126
తర్వాత	3	73	తలఁచు	1	137
తఱక	2	238	తలఁపురతనంబు	1	58
తఱటు	2	199	తలకట్టు	2	147
తఱపి	2	263	తలగడ	2	163
తఱపియావు	2	263	తలగడుగు	2	160
తఱి	1	86	తలపోటము	2	62
తఱి	3	30	తలపోత	1	102
తఱిగెను	3	96	తలయంటు	2	160
తఱిగెను	3	132	తలయంపి	2	163

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తలయేరు	3	60	తవిలెను'	3	115
తలరు	1	133	తవుగోల	2	230
తలవరి	2	183	తవుడు	2	254
తలాటము	2	199	తస్స	2	131
తలాడ	2	163	తపి	2	35
తలాఁపి	2	163	తసుకు	1	119
తలారి	2	183	తహతహ	1	140
తలిగ	2	244	తా		
తలిరు	2	39			
తలిరువిత్తుండు	1	45	తాఁడి	2	49
తలివము	2	163	తాఁజేలు	1	161
తలుగు	2	231	తాకట్టు	2	229
తలుపు	2	21	తాగాఁడి	1	162
తలేరు	2	128	తాచెను	3	132
తల్లడము	1	133	తాడు	2	77
తల్లడింపు	1	133	తాత	1	39
తల్లి	2	112	తాత	2	112
తళుకు	1	82	తానకంబు	2	13
తళుకు	2	90	తానంబు	2	160
తళ్లు	2	154	తాప	2	22
తవళి	1	119	తాపరంబు	2	22
			తాపికత్తియ	2	110

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తాపెను	3	132	తాళపుటి	2	77
తామర	1	164	తాళము	2	22
తామర	2	128	తాళాలు	2	207
తామరతంపర	1	165	రాళి	2	149
తామేలు	1	161	రాళిక	1	134
తాయెతు	2	150	రాళీకుడు	3	4
తారకాణ	1	103	రావడము	2	149
తారము	2	274	రావలంబు	2	13
తారము	2	276	రావి	1	106
తార్కొనెను	3	119	రాపు	2	13
తార్చెను	3	119		త్రి	
తార్పు	2	166	తిండిపోతు	3	3
తాలింపు	2	252	తికము	2	136
తాలింపువైచినది	2	252	తిక్క	3	7
తాలిమి	1	134	తిక్కటి	2	218
తాలిమికాడు	3	11	తిగ	2	306
తాలు	2	238	తిగవంచ	2	306
తాలుచ	2	143	తిట్టు	1	113
తాల్చెను	3	119	తిజంగి	2	209
తాల్మి	1	134	తిత్తి	1	129
తాళగిరి	2	287	తిత్తి	2	131

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తినియెను	3	118	తిరుగఁబోత	2	252
తినుకు	1	150	తిరుగు	2	174
తిన్నసిది	3	11	తిరుగుడు	2	174
తినై	2	21	తిట్కి	1	160
తిప్ప	2	27	తిట్టి	2	176
తిప్పదీగ	2	54	తిట్టిగొట్టు	2	176
తిమిరి	2	126	తిలకించెను	3	122
తిమరు	1	133	తివుట	1	65
తిమ్మఁడు	2	83	తివురు	1	65
తిమ్మనము	2	251	ప్రీ		
తియ్యన	1	104	తీంఱము	2	129
తియ్యమామిడి	2	45	తీంఱ	2	66
తియ్యంబు	3	14	తీంఱ	1	84
తియ్యమునగ	2	44	తీంఱము	1	84
తియ్యవిట్టఁడు	1	45	తీగ	1	163
తిరస్తు	2	189	తీగ	2	36
తిరిగెను	3	114	తీగ	3	55
తిరిచినాపలి	2	11	తీగపేరికల్కిమగఁడు	1	44
తిరిపగొట్టు	2	176	తీగబచ్చలి	2	72
తిరిపము	2	175	తీగవిలుకాఁడు	1	45
తిరుగన్	3	69	తీగె	2	148

ఆంధ్రా.పదసూచిక

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తీగెమల్లియ	2	234	తుంటవిల్క్కాడు	1	45
తీఁట	2	129	తుండు	1	79
తీఁటకసివింద	2	54	తుండె	1	79
తీఁటకోవెల	2	54	తుండెము	1	79
తీతువ	2	97	తుంచుడుకు	1	137
తీపు	1	104	తుంపరలు	1	75
తీయము	2	117	తుటారము	1	117
తీయవాడు	3	9	తుటుము	2	100
తీరు	3	41	తుట్టె	2	100
తీరుకులు	1	130	తుట్టె	2	280
తీరెను	3	97	తుట్టెపురువు	1	147
తీర్పరి	2	183	తుట్ర	1	75
తీర్పరి	3	4	తుడుపు	2	160
తీఱెను	3	87	తుడుము	1	127
తీవ	2	36	తుది	2	225
తీవంచ	2	306	తునిమెను	3	123
తీవరము	1	65	తునియ	1	79
తీవఁము	2	129	తునుక	1	79
తు			తునుము	2	224
			తుపాకి	2	218
తుంగ	2	74	తుమికి	2	46
తుంట	1	79			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తుమురు	2	220	తూకొనెను	3	122
తుమ్మ	2	18	తూనికకోల	2	300
తుమ్మి	2	73	తూనీగ	2	96
తుమ్మికి	2	46	తూనుకోల	2	300
తుమ్ము	2	126	తూపరము	1	145
తుమ్మ	1	141	తూపరాణ	1	154
తుమ్మెద	2	95	తూపు	2	212
తురక	2	290	తూము	1	145
తురాయి	2	147	తూము	1	154
తురికి	2	196	తూము	2	270
తుఱంగలించెను	3	83	తూర	1	75
తుఱుతు	1	65	తూర	1	159
తుఱుము	2	145	తూరు	2	238
తువర	2	4	తూరుపు	1	71
తుప్పి	2	4	తూరుపుగొండ	2	28
తూ			తూరుపుదొర	1	46
			తూర్చెను	3	132
తూఁగు	1	141	తూర్పాట	3	32
తూఁటిగానపుఁదేజీ			తూర్పు	2	239
గలబోటి	1	42	తూఁట	3	122
తూఁటు	1	145	తూల	1	159

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తూలికాఁడ్లు	1	158	తెన్ను	2	8
తూలెను	3	88	తెన్ను	3	55
	తె		తెప్ప	1	157
తెంపరి	2	185	తెమ్మ	3	45
తెక్కరము	1	139	తెమ్మెర	1	59
తెక్కలి	2	292	తెర	1	154
తెక్కలికాఁడు	2	291	తెర	2	159
తెక్కు	1	139	తెర	3	64
తెగ	2	212	తెరలెను	3	87
తెగటార్పు	2	224	తెరువరి	2	189
తెగటార్చెను	3	123	తెరువాటుకాఁడు	2	291
తెగడ	2	57	తెరువు	2	8
తెగడిక	1	115	తెర్లు	1	49
తెగడు	1	115	తెఱంగు	2	303
తెగియెను	3	93	తెఱగంటులు	1	62
తెగుట	2	225	తెఱవ	2	104
తెట్టె	2	100	తెఱవ	3	54
తెడ్డు	2	244	తెఱవామెకము	2	81
తెనమజ్జెళ్లు	3	83	తెలచెను	3	128
తెనుఁగు	1	110	తెలవాడెను	3	99
తెనుఁగుఘాఁడు	2	103	తెలి	1	108

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తెలి	2	259	తెల్లయేనుఁగు	1	56
తెలికపిండి	2	302	తెల్లవావిలి	2	51
తెలికవాఁడు	2	285	తెల్వికాఁడు	2	170
తెలిగిబ్బ	1	54	తెవులు	2	124
తెలిదమ్మి	1	164	తే		
తెలియేఱు	1	55	తేఁటి	2	95
తెలివి	1	102	తేఁటియల్లెవింటిదొర	1	45
తెలివికత్తె	2	107	తేగము	2	172
తెలివికాఁడు	3	3	తేజి	2	196
తెలివిడి	1	102	తేజి	2	197
తెలుపు	1	108	తేఱ	1	80
తెలె	2	244	తేటిక	1	157
తెల్లువాఁడు	2	103	తేసీఁగ	2	95
తెల్ల	1	108	తేనెతొస	2	256
తెల్లగల్ప	1	164	తేప	1	157
తెల్లతుమ్మ	2	48	తేమానము	2	228
తెల్లతేజి	1	56	తేరు	2	200
తెల్లదమ్మి	1	164	తేఱినది	1	158
తెల్లన	1	108	తేఱు	1	80
తెల్లము	3	24	తేలిఁచెను	3	124
తెల్లమాను	1	57	తేలు	2	88

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తేలుకొండి	2	66	తొట్టు	1	163
తేలుమొనచెట్టు	2	66	తొట్టు	1	157
తేవ	1	143	తొట్టువ	1	157
తొ			తొచ్చె	2	296
			తొట్రగిల్లుట	1	143
తొంగలితెప్పలు	2	144	తొట్రీలుట	1	143
తొంట	2	37	తొట్రు	1	143
తొంట	2	77	తొట్రు	2	38
తొంటచేతివాడు	2	121	తొట్రుపాటు	1	143
తొండ	2	87	తొట్ల	2	201
తొండము	2	194	తొడ	2	135
తొండు	3	6	తొడగు	2	147
తొందారు	3	6	తొడవు	2	147
తొంటిది	2	268	తొడిగెను	3	119
తొగ	1	164	తొడిమ	2	39
తొగటవాడు	2	283	తొడు	2	37
తొగర	1	104	తొడుకు	3	44
తొచ్చెము	1	117	తొడుకు	2	261
తొట్టి	1	157	తొడుగట్టు	2	38
తొట్టి	2	246	తొడుపు	2	202
తొట్టి	2	38			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తొత్తు	2	288	తొలుత	3	73
తొప్పటిలఁబందెను	3	101	తొల్లి	3	73
తొమ్మందుము	2	271	తొవ	1	164
తొయ్యలి	2	104	తొవరిమాను	2	62
తొఱఁగుట	2	173	తొవరు	1	108
తొఱట	2	38	తో	2	197
తొఱ్ఱ	2	38			
తొట్టివాఁడు	2	121	తోఁచ	2	289
తొఱ్ఱు	2	261	తోఁట	2	34
తొలఁగుడు	2	224	తోఁడుడు	2	296
తొలఁచెను	3	127	తోఁడేలు	2	83
తొలపి	2	65	తోఁప	2	256
తొలి	1	145	తోఁపు	2	34
తొలి	3	54	తోఁపు	2	154
తొలి	3	73	తోఁపు	3	55
తొలిచెను	3	122	తోఁబుట్టు	2	113
తొలిదెస	1	71	తోటి	2	289
తొలినాఁడు	1	97	తోడఁబుట్టినది	2	113
తొలివేలుపులు	1	63	తోడికోడలు	2	113
తొలుకరి	1	86	తోడు	2	113
తొలుకారు	1	86	తోడు	2	259

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
తోడు	2	210		త్ర	
తోడుల	3	70	త్రచ్చుట	2	265
తోడుతోన్	3	74	త్రవ్వ	2	270
తోడెము	3	16	త్రస్తరి	1	139
తోడ్తోన్	3	74	త్రస్స	2	175
తోడ్పాటు	2	210		త్రా	
తోనిగాడు	2	90			
తోపారము	2	90	త్రాచు	1	147
తోమాలె	2	163	త్రావెను	3	122
తోముడు	2	160	త్రాసు	2	300
తోమెను	3	127		త్రి	
తోరము	3	55			
తోరములు	2	214	త్రిక్క	1	136
తోలు	2	131	త్రిక్క	3	69
తోలు	2	37	త్రిప్పట	2	174
తోలుక	2	37	త్రిమ్మట	2	174
తోలుట	2	220	త్రిమ్మరీడు	2	287
తోలెను	3	119		త్రు	
తోవ	2	21			
తోస్తానము	2	298	త్రుంగుట	2	225

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
త్రుంగుడు	1	98	త్రోవ	2	8
త్రుంచుట	2	224	ద		
త్రుంచెను	3	123		2	254
త్రుక్కు	1	133		2	218
త్రుక్కు	2	280		2	100
త్రుప్పు	2	280		3	3
త్రుప్పుడు	2	146		2	222
త్రుమ్మ	2	220		2	77
త్రుళ్లుట	1	140		2	238
త్రుళ్లు	1	133		2	149
త్రె				2	208
				3	21
				3	54
				3	78
త్రెళ్లుట	2	225		2	175
త్రెళ్లెను	3	87		1	127
త్రొ				3	11
				2	210
				2	190
త్రొక్కుడు	2	178	దండుగు	2	117
త్రో			దండువు	2	190
త్రోపరి	3	10			
త్రోపుడు	2	301			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
దండె	1	127	దద్దు	2	131
దండెములు	2	207	దద్దురు	2	131
దంతె	2	68	దప్పి	2	260
దంతె	2	233	దబ్బి	2	75
దందడి	2	222	దబ్బినము	2	297
దక్కినపుత్రేడు	1	50	దబ్బిలు	1	119
దక్కినంబు	1	71	దబ్బిప్రేలు	2	139
దగ్గఱ	3	21	దమ్మము	1	98
దగ్గు	2	126	దమ్మము	2	274
దచ్చి	2	306	దమ్ముడు	3	12
దట్ట	2	243	దయ్యము	1	63
దట్టము	3	16	దయ్యము	1	99
దట్టి	2	207	దర	2	267
దడదడ	1	65	దరి	1	155
దడము	2	210	దరువు	1	131
దడియము	2	269	దళవాయి	2	184
దడ్డెము	2	248	దవ	2	75
దణి	2	184	దవ	2	220
దద్దటిల్లెను	3	92	దవసంబు	2	236
దద్దతెను	3	92	దవుడ	2	143
దద్దళము	2	16	దవ్వు	3	22

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
దనువంది	2	208	దావరడంగి	2	51
	దా		దావరము	2	292
దాగిలిమూత	2	307	దావా	2	292
దాటు	2	100	దాసనంబు	2	52
దాటువాడు	3	10	దాసరి	2	285
దాక	2	57	దాహరి	2	285
దాడి	2	220		ది	
దాడింబ	2	50	దింపెన	2	56
దాణము	2	192	దిండడ	2	233
దాది	2	112	దిక్కమొకంబు	3	9
దావు	3	21	దిగులు	1	133
దామెన	2	264	దిగువ	3	67
దాయ	2	112	దిటము	1	66
దాయి	2	300	దిట్టము	1	103
దార	2	214	దినకోరు	3	32
దారణ	2	267	దిబ్బ	2	21
దారబందము	2	21	దిముకు	1	121
దారము	2	295	దిమ్ము	2	100
దారి	2	287	దిమ్ముపడెను	3	116
దారి	2	8	దిరిసెము	2	49
దాలి	2	241	దిరిసెనము	2	49

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
దివటీ	2	165	దు		
దివిదారికొమ్ము	2	206	దుంకము	1	145
దివియ	2	164	దుంగ	2	38
దివె	2	161	దుండగంబు	2	191
దివ్వటి	2	165	దుండికము	2	49
దివ్వియ	2	164	దుండిలము	2	49
దివ్వె	2	164	దుండులి	3	6
దివ్వెనకోల	2	165	దుంత	2	264
దీనంతు	1	115	దుందుటా	2	165
దీనమొల	3	12	దుంప	2	37
దీ			దుంపబిచ్చి	2	72
			దుక్కి	2	233
దీకొనెను	3	136	దుక్కిముచ్చ	2	229
దీటు	2	302	దుగ	2	305
దీమంబు	2	13	దుగమోములయ్య	1	47
దీము	2	13	దుగినుడు	1	39
దీవటీ	2	165	దుగులము	2	273
దీవన	1	113	దుగ్గ	1	40
దీవియ	2	164	దుగ్గానుట	2	274
దీవి	1	155	దుగ్గు	2	248
దీవె	2	161			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
దుట్టువు	2	61	దుమ్ము	2	220
దుట్టువు	2	61	దురద	2	129
దుడుకఁడు	2	118	దురదగొండి	2	54
దుగుకు	2	191	దురపిల్లు	1	150
దుడ్డు	2	216	దురపిల్లెను	3	102
దుడ్డె	2	118	దురము	2	222
దుడ్లు	2	274	దువాళము	2	198
దుత్త	2	247	దువాళి	2	198
దుత్తాయి	2	156	దువ్వ	2	220
దుత్తెఁడు	3	27	దువ్వల్వ	2	156
దుద్దు	1	165	దువ్వెన	2	168
దుద్దు	2	147	దుస్సర	2	65
దుద్దు	1	119	దుస్ససేనుఁడు	2	182
దున్న	2	264	దూ		
దుప్పటము	2	156			
దుప్పటి	2	156	దూఁకుడు	2	198
దుప్పి	2	85	దూడ	2	262
దుబ్బు	2	76	దూడపాల	2	57
దుమగతికేతు	1	98	దూది	2	280
దుమారము	2	220	దూది	2	294
దుముకు	2	198	దూప	2	260
			దూబ	2	117

పదము	కాండము	పద్యము	ప్రకరము	కాండము	పద్యము
దూబ	3	45	దేవురు	1	116
దూముతీగె	2	65	దేవేరి	2	105
దూరబారి	2	89	దొ		
దూరు	1	115		దొంగ	2
దూల	2	129	దొంగరనము	2	292
దూలగొండి	2	54	దొంగటికము	2	292
దూలపోతు	2	122	దొండ	2	60
దూలము	2	20	దొండి	1	145
దూసర	2	65	దొంతర	2	34
దూసరులు	2	239	దొంతరముద్దు	2	180
దూసెను	3	122	దొంతి	2	34
	దె		దొంద	2	120
దెప్పు		1	117	దొందము	2
దెస	1	71	దొందు	2	120
	దో		దొబ్బలగొట్ట	2	221
దేంద్ర		2	283	దొగ్గలి	2
దేవతాడి	2	51	దొడ్డ	3	16
దేవదారి	2	48	దొడ్డి	2	8
దేవళంబు	2	16	దొడ్డికాళ్ళవాడు	2	122
దేవురింను	1	116	దొడ్డు	3	16

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
దొడ్డు	2	120	దోఁపరి	2	291
దొన	2	90	దోఁపు	2	292
దొన	2	214	దోఁపుచూరు	2	21
దొన్నె	2	244	దోఁపుడు	2	292
దొప్ప	2	244	దోఁపువోయెను	3	116
దొబ్బ	2	192	దోదుమ్మి	2	218
దొమ్మిదోలు	2	63	దోనమ్ములు	2	218
దొమ్మరి	2	287	దోనె	1	157
దొమ్మి	2	222	దోమ	2	95
దొర	2	182	దోము	2	126
దొరకెను	3	115	దోయి	2	100
దొరకోలుసన్నాసి	2	291	దోయిలి	2	141
దొరసాని	2	107	దోర	2	34
దొరసెను	3	119	దోరణము	2	21
దొసంగు	1	98	దోరపాక	2	16
దొసఁగు	1	98	దోరెను	3	87
దో			దోరెము	2	90
			దోవతి	2	157
దోఁకుడుపాఱు	2	230	దోసము	1	98
దోఁగురు	2	292	దోపిలి	2	141
దోఁటమ్ము	2	218	దోసె	2	256
దోఁపడము	2	292			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
			నగవు	1	131
దొడ	2	143	నచ్చిక	2	191
			నచ్చినవాడు	2	187
			నచ్చెను	3	133
ద్రావి	1	117	నట్టు	2	131
			నట్టు	2	287
			నట్టు	3	45
ద్రోణము	2	212	నట్టువపిట్ట	2	96
ద్రోవది	2	105	నట్టువుండు	2	287
ద్రోవది	2	105	నట్లొట్టు	1	75
			నడ	2	197
నంజుడు	2	131	నడక	2	228
నంది	2	284	నడత	2	228
నక్క	2	83	నడవు	2	197
నక్కతోకపొన్న	2	55	నడవ	2	8
నక్కదోస	2	71	నడవడి	2	228
నక్కనేరేడు	2	46	నడిరాతిరి	1	94
నక్కరేను	2	45	నడిరేయి	1	94
నక్కవిరిగి	2	45	నడివేలు	2	139
నక్కు	3	42	నడుము	2	138
నగరు	2	13	నడ్డిముక్కు గలాడు	2	121

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
నత్త	2	87	నలి	2	76
నత్తివాడు	3	12	నలి	3	45
నన	2	40	నలికిరి	2	87
ననిచినది	2	35	నలితిండికాడు	3	6
ననిచెను	3	101	నలుగు	2	160
నన్నుకాడు	2	116	నలుపలంబు	2	269
నప్ప	2	118	నలువ	1	39
నమలెను	3	118	నలుసాల	2	14
నమ్మిక	2	191	నలుసు	2	76
నమ్మినవాడు	2	187	నల్ల	2	132
నర	2	118	నల్ల	2	242
నరగజంబు	1	127	నల్లగల్వ	1	165
నరపు	2	118	నల్లచ్చికాడు	2	98
నరము	2	132	నల్లజీలకఱ్ఱ	2	249
నరవ	2	9	నల్లతెగడ	2	59
నరసింగము	2	209	నల్లదాసరిగాడు	1	161
నరాజి	2	214	నల్లన	1	108
నరులు	1	137	నల్లమద్ది	2	47
నర్లు	1	137	నల్లి	2	88
నఱకెను	3	132	నల్లిక	2	87
నఱుకు	2	205	నల్లము	2	271

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
నల్పు	1	108	నాఁడు	1	90
నల్లేరు	2	70	నాఁడు	3	56
నల్వసి	2	268	నాఁడు	2	7
నవ	2	129	నాగప్పసావి	2	108
నవఁత	2	127	నాగమల్లె	2	52
నవగోజు	2	159	నాగవలి	2	178
నవలా	2	104	నాగవాసము	1	130
నవారు	2	251	నాగసరము	1	129
నవారు	2	164	నాగుఁబాము	1	147
నవ్వ	2	218	నాగులు	1	146
నవుకు	1	158	నాడె	2	296
నవ్వు	1	131	నాడెను	3	122
నస	2	129	నాటెము	2	273
నసుకు	1	119	నాటెము	3	14
నా			నాతి	2	104
			నాతుక	2	104
నాఁగలి	2	232	నాదు	1	121
నాఁగేలు	2	232	నాదు	1	126
నాఁగురు	2	62	నాన	1	132
నాఁచు	1	165	నానఁద్రాలు	2	253
నాఁచు	3	45	నాను		
నాఁటిది	1	90			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
నానుడి	1	112	నికరము	3	15
నానెను	3	93	నిక్కము	1	118
నానొడి	1	112	నిక్కల	1	142
నాపసాని	2	108	నిక్కపుడు	1	138
నార	2	37	నిక్కు	1	139
నారదబ్బ	2	46	నిక్కువంబు	1	118
నారణపక్కి	2	93	నిక్కుపీనులజక్కి	1	56
నారసము	2	213	నిగుణు	2	242
నారి	2	211	నిగ్గు	1	82
నారికెడంబు	2	78	నిచ్చ	1	66
నాణు	2	35	నిచ్చలంబు	3	15
నాలవకొలమువారలు	2	282	నిచ్చలు	1	66
నాల్గు	2	143	నిచ్చెన	2	22
నావ	1	157	నిజము	1	118
నావురు	2	62	నిట్ట	2	13
			నిట్టరాడు	2	20
ని	3	67	నిట్టలము	3	29
నింగి	1	69	నిట్టూర్పు	1	60
నిండాఁరెను	3	101	నిట్టూడు	2	20
నిందెను	3	90	నిట్రు	2	75
నింపిరి	2	134	నిడుద	2	188

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
నిడుద	3	18	నిల్కడ	2	190
నిడుపు	2	152	నివాళి	2	165
నిత్తెమ్మలై	2	51	నివిరెను	3	133
నిదుర	1	141	నివ్వటిలెను	3	101
నిద్దము	2	252	నివ్వెట	1	132
నిద్దుర	1	141	నిసుఁగు	2	99
నిన్న	1	92	నిసువు	2	99
నిప్పచ్చరమ్ము	2	210	నీ		
నిప్పటి	2	256	నీచ	3	7
నిప్పస్తు	2	175	నీటు	1	139
నిప్పు	2	242	నీటుకాఁడు	3	10
నిప్పుక	2	242	నీడ	2	302
నిబ్బరము	1	66	నీరాకు	1	165
నిబ్బరికము	1	131	నీరాడు	2	245
నిమితకాండ్రు	2	25	నీరిప్ప	2	43
నిమ్మ	2	42	నీరు	1	153
నిమ్మశంబు	2	191	నీరుకట్టు	2	127
నిర డు	1	96	నీరుకట్టె	1	147
నిలుపేద	3	14	నీరుకాకి	2	93
నిలిపెను	3	120	నీరుకోడి	2	92
నిలువు	2	141	నీరుచిట్టి	2	67

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
సీరుజెంకి	1	162		ను	
సీరుతిత్తి	2	182	ను	3	67
సీరుపాము	1	147	నుంకు	2	175
సీరుపిప్పలి	2	57	నుగ్గాడెను	3	123
సీరుమంపు	2	7	నుగ్గు	2	220
సీరుల్లి	2	69	నుడి	1	111
సీరువంగ	2	59	నుడికారము	1	111
సీరెండ	1	82	నుడిసెను	3	119
సీరెత్తువంగ	2	59	నుడుగు	1	111
సీరొట్టు	2	256	నుడుపు	1	111
సీర్చిచ్చు	1	48	నుదురు	2	143
సీర్చిచ్చుకాడు	2	97	నునుపు	2	252
సీర్విట్టు	2	260	నున్నన	2	252
సీటు	2	242	నున్నవిది	2	252
సీలాలి	2	165	నురుగు	1	154
సీలి	2	154	నుర్వు	1	154
సీలి	2	207	నులుపుడు	2	239
సీల్గ	1	141	నులుమాడెను	3	123
సీల్గుట	2	225	నులుము	2	220
సీల్గెను	3	87	నులుముజేసెను	3	123
సీళ్లచివది	2	245	నులక	2	295

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
నెమరు	2	263	నెయ్యి	2	259
నెమలియడుగుమాను	2	48	నెయ్యిఁడు	2	186
నెమిలి	2	48	నెరక	2	133
నెమిలి	2	96	నెరసు	1	155
నెమిలింబయికొన్నమసీఁడు	1	44	నెఱక	2	145
నెమ్మది	1	100	నెఱతనము	2	163
నెమ్మది	2	191	నెఱసరి	3	56
నెమ్మి	1	136	నెఱసెను	3	90
నెమ్మి	2	96	నెఱి	2	145
నెమ్మి	2	202	నెఱి	2	153
నెమ్మి	2	186	నెఱి	3	61
నెమ్మి	3	56	నెఱిక	2	153
నెమ్మి	2	43	నెల	1	77
నెమ్మిలిపరుఁజు	2	215	నెల	3	55
నెమ్ము	2	202	నెలకొనెను	3	99
నెమ్ములు	3	47	నెలఁత	2	104
నెమ్మేను	2	134	నెలఁతుక	2	104
నెయ్యమి	1	136	నెలయల్లఁడు	1	45
నెయ్యమి	2	186	నెలవత్తి	2	167
నెయ్యము	1	136	నెలపు	2	13
నెయ్యము	2	186	నెల్లి	2	50

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
నెవము		138	నేల	2	3
నెవ్వ	2	210	నేలగుమ్మడి	2	57
నెవ్వగ	1	103	నేలతాడి	2	61
	2		నేలరామర	2	69
నేఁడు	1	96	నేలనేరేడు	2	46
నేఁతకాఁడు	2	283	నేలపల్లటి	2	89
నేఁతపలక	2	296	నేలపొన్న	2	55
నేఁతరి	2	283	నేలచూలె	2	17
నేజ	2	217	నేలములక	2	59
నేటు	1	118	నేలయడుగు	1	145
నేతిబీట	2	60	నేలయుపిరిక	2	49
నేబు	2	74	నేలవేము	2	50
నేమకము	2	174	నేవళము	2	149
నేమంబు	2	174	నేస్తకాఁడు	2	186
నేరమి	2	191	నేస్తము	2	136
నేరము	2	191	నేస్తము	2	186
నేరాజు	2	155		2	
నేరుపు	1	103	నొంచువాఁడు	3	9
నేరెడు	2	46	నొగ	2	203
నేరేడు	2	46	నొగులు	1	150
నేర్పరి	3	3	నొడి	1	111

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
నొడికారము	1	111	పంజా	2	165
నొడుగు	1	111	పంజులకమ్మ	2	147
నొడువు	1	111	పంట	2	232
నొప్పి	1	150	పంటి	2	246
నొవ్వి	1	150	పంటె	2	295
నొసలు	2	143	పంట్రికోల	2	295
నో			పండినది	2	35
			పండించెను	3	136
			పండు	2	39
నోరు	2	142	పండుగ	1	143
నోవి	1	150	పండువ	1	143
ప			పందెను	3	83
			పంతము	1	103
			పంద	2	117
పంగ	2	36	పంద	2	221
పంగము	2	192	పంది	2	82
పంగిడి	2	195	పందికొక్కు	2	86
పంగెను	2	195	పందిరి	2	15
పంప	2	19	పందిలి	2	15
పంపకము	2	200	పందుము	2	271
పంపదార	2	251	పందెకాడు	2	304
పంచె	2	157			
పంచెను	3	121			
పంజి	2	192			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పందెము	2	304	పగతుఁడు	2	185
పంపించెను	3	121	పగదెంచెను	3	123
పంపు	2	275	పగ యీగుట	2	224
పంపు	3	32	పగలు	2	185
పంపెను	3	121	పగలు	1	93
పంబ	1	128	పగలు	3	56
పక్క	2	138	పగవాఁడు	2	185
పక్కము	2	186	పగిది	2	192
పక్కి	2	96	పగిది	2	303
పక్కియ	2	138	పగిలెను	3	91
పక్కు	2	119	పగులుడు	2	130
పక్కు	2	257	పగ్గము	2	231
పక్కెర	2	199	పచ్చ	1	108
పగ	1	134	పచ్చ	2	276
పగ	2	186	పచ్చగన్నెరు	2	234
పగటిది	1	93	పచ్చగుఱ్ఱములరౌతు	1	81
పగటు	1	134	పచ్చడము	2	156
పగడంపుజిట్ట	2	98	పచ్చడి	2	248
పగడ	2	305	పచ్చతామర	2	69
పగడము	2	277	పచ్చన	1	108
పగడసాల	2	305	పచ్చపిట్ట	2	96

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పచ్చవిల్తుండు	1	45	పడఁకు	2	30
పచ్చిక	2	71	పడఁతి	2	104
పజ్జ	3	21	పడఁతుక	2	104
పటికము	2	278	పడక	1	141
పటుతాళించెను	3	138	పడగ	1	148
పట్ట	2	37	పడగ	2	221
పట్టపగలు	1	93	పడగ	3	47
పట్టించెను	3	125	పడగదాలుపు	1	148
పట్టి	2	111	పడత	2	232
పట్టిలి	2	141	పడమటికొండ	2	28
పట్టు	2	13	పడమటివంకజేడు	1	51
పట్టునీర	2	152	పడమర	1	71
పట్టువడియెను	3	115	పడము	2	153
పట్టుసాలెవాడు	2	283	పడవ	1	157
పట్టె	2	164	పడవ	2	206
పట్టెడ	2	299	పడవాయి	2	184
పట్టెడు	3	27	పడవాళ్లు	2	184
పట్టెమంచంబు	2	164	పడాయి	2	184
పట్టెమార్పు	2	154	పడి	2	270
పట్టెము	2	215	పడిగ	2	6
పట్ట	2	289	పడిగము	2	168

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పడిగలు	3	62	పత్తిరిబొట్టు	2	160
పడిగె	1	148	పదకిము	2	149
పడియ	1	163	పదడు	2	220
పడియ	2	225	పదను	1	86
పడివాగె	2	196	పదపడి	3	73
పడిసెము	2	126	పదరము	2	166
పడుగు	2	296	పదరు	1	118
పడుచుడు	2	118	పదవి	1	67
పడుచుదనము	2	117	పది	2	268
పడుండెను	3	83	పదిలము	1	138
పడుదల	2	204	పదుగు	2	170
పడుపుది	2	110	పదునొకొల్తము	2	271
పడువాడు	3	9	పదుచ్చి	2	34
పడె	1	163	పదురు	2	117
పడ్డ	2	263	పద్దు	1	103
పణఁకు	2	30	పన	2	237
పణఁతపడెను	3	104	పనఁటి	2	246
పణమ్ము	2	209	పనస	2	50
పణిదము	2	251	పనిచెను	3	121
పణిహారులు	2	184	పని వెఱుపువాడు	1	13
పత్తిరి	2	38	పనివాడు	3	6

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పనుపరి	3	5	పయ్య	1	108
పనుపు	2	288	పయ్యంట	2	155
పన్న	2	119	పయ్యెర	1	59
పన్నము	1	111	పయ్యెద	2	155
పన్నాగము	2	202	పరంట	2	258
పన్నిక	3	32	పరంటె	2	295
పన్నిదంట	2	204	పర	2	144
పన్నిద్దము	2	271	పరక	2	272
పన్నిల్లము	2	269	పరగెను	3	83
పన్నీరు	1	153	పరచి	2	228
పన్ను	2	192	పరదా	2	159
పన్నుండెను	3	83	పరము	2	202
పప్పు	2	154	పరాకు	1	138
పప్పు	2	248	పరిక	2	98
పబ్బము	1	143	పరికి	2	289
పయంట	2	155	పరికించెను	3	122
పయింట	2	155	పరిగొనెను	3	117
పయిడి	2	279	పరిథవిల్లెను	3	83
పయిని	3	66	పరిది	1	82
పయిరు	2	234	పరిపరి	3	67
పయిరు	2	39	పరిమార్చెను	3	123

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పరిమార్పు	2	224	పఱువు	2	163
పరుంజు	2	215	పఱువ	1	156
పరుండెను	3	83	పఱి	2	223
పరుఁజు	2	215	పఱిగ	2	230
పరుగు	2	224	పఱియ	1	79
పరువడి	2	174	పఱివోయెను	3	105
పరువడి	2	205	పఱుపు	3	56
పరువు	2	224	పఱ్ఱె	1	79
పరువునేల	2	9	పలక	2	166
పరువెత్తెను	3	86	పలక	2	216
పరుస	2	171	పలకఁబాఱెను	3	102
పరుసన	1	117	పలపల	3	17
పరుసు	1	117	పలము	2	269
పర్వెను	3	90	పలవరింపు	1	116
పఱగడ	2	8	పలికెను	3	119
పఱచుట	2	220	పలికెను	3	139
పఱచెను	3	86	పలు	3	68
పఱత	1	156	పలుకమి	2	174
పఱతి	1	156	పలుకరించ	1	111
పఱద	1	156	పలుకు	1	110

పదము	కౌండము	పద్యము	పదము	కౌండము	పద్యము
పలుకు	3	55	పల్లకి	2	201
పలుకుఁజెలి	1	42	పల్లటము	1	150
పలుకువెలఁదిమగఁడు	1	39	పల్లటి	2	198
పలుకెంపు	2	180	పల్లటిలైన	3	102
పలుగంటు	2	180	పల్లము	1	158
పలుఁగు	2	278	పల్లము	2	199
పలుఁగురాయి	2	29	పల్లిక	2	240
పలుగు	2	233	పల్ల	1	158
పలువన	3	17	పల్ల	2	143
పలునొక్కు	2	180	పల్లె	2	23
పలువట్టడ	2	189	పల్లెత	2	108
పలుపు	2	231	పల్లెరు	2	55
పలుమఱు	3	70	పల్లెము	2	244
పలుము	1	116	పల్లెరము	2	244
పలువ	3	7	పవలు	1	93
పలువగలు	3	25	పవడము	2	277
పలువితములు	3	25	పవాడము	2	193
పల్కి-ప్పు	2	142	పవ్వ	2	146
పల్కె-క్కెను	3	101	పవ్వళించెను	3	83
పల్గ్గకి	3	13	పవ్వళింపు	1	141
పల్ల	1	108	పస	1	103

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పన	3	30	పసుపు	2	249
పనదనము	2	146	పసురు	2	40
పనవన	1	75	పసులకాపరి	2	261
పనపు	2	55	పసులపోలిగాడు	2	91
పనరము	2	261	పసులు	2	86
పనరు	2	40	పస్తు	2	175
పనరు	2	131	పస్సి	1	108
పనరుమొగ్గ	2	40	పా		
పసి	2	261	పాండవబీడు	2	7
పసి	3	47	పాచి	2	70
పసిండి	2	279	పాడి	2	258
పసిడి	2	279	పాతలు	2	240
పసిబిడ్డ	2	118	పావజగము	1	145
పసిబిడ్డ	3	56	పాపది	1	148
పసిమి	1	108	పాపతేడు	1	147
పసిమొగ్గ	2	40	పాకెన్న	2	178
పసిరిక	2	96	పాగ	2	156
పసిరిక	2	127	పాగా	2	196
పసిరికపాము	1	147	పాగా	3	47
పసుపు	2	41	పాగు	2	251
పసుపు	2	55	పాచనము	2	127

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పాచిక	2	305	పాస్సు	2	163
పాట	1	123	పాప	2	118
పాటకము	2	130	పాప	2	143
పాటపాట	3	67	పాప	3	55
పాటబండి	2	201	పాపట	2	146
పాటము	2	277	పాపటబొట్టు	2	147
పాటి	2	302	పాపటము	2	233
పాట్లని	3	13	పాపటము	2	233
పాడగము	2	150	పాపఁడు	2	118
పాడి	2	191	పాపోసు	2	298
పాడి	2	302	పాము	1	148
పాడు	2	7	పాముది	1	148
పాడు	2	23	పాయపోసు	2	298
పాడె	2	225	పాయము	2	117
పాడ్యము	1	88	పాయము	2	117
పాణివడమ్ము	2	214	పారసి	2	284
పాతర	1	129	పారివాఁడు	2	204
పాతిక	2	272	పారుడు	2	127
పాది	1	163	పారువచూచెను	3	137
పాదిరి	2	48	పారువము	2	89
పాదొట్టు	2	87	పాఱ	2	230

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పాఱజూచెను	3	193	పాశము	2	194
పాఱము	2	209	పావకోళ్లు	2	298
పాఱవాతము	2	213	పావడ	2	158
పాఱుట	2	224	పావలు	2	298
పాఱుడు	2	170	పావలు	2	298
పాఱుడు	2	30	పావిలి	2	74
పాల్	2	275	పావు	2	273
పాల	2	47	పావురము	2	89
పాల	2	91	పావురావల్కులు	2	180
పాలకొడిసె	2	51	పావురాయి	2	89
పాలపాపడు	2	118	పాసెను	3	85
పాలవిలుగు	2	172	పి		
పాలవెల్లి	1	152	పింగాణి	2	280
పాలవెల్లి	3	47	పింజ	2	213
పాలాసత్రాళ్లు	2	200	పింజారి	2	285
పాలిక	2	179	పింజె	2	153
పాలిండ్లు	2	137	పిండి	2	254
పాలు	2	258	పిండికొండ	2	65
పాలు	3	55	పిండివంట	2	257
పాలుడు	2	127	పిందు	2	100
పాశ	2	305	పిందె	2	39

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పికిలి		98	పిడుఁజు	2	88
పిక్క	2	135	పిడుత	2	247
పిక్కు	2	292	పిడుఁదు	2	88
పిగిలెను	3	91	పిడెంబు	2	214
పిచ్చి	1	136	పిణుఁజు	2	88
పిచ్చి	2	131	పిత్తడి	2	279
పిచ్చుక	2	92	పిదప	3	73
పిచ్చుకకాలు	2	65	పిన్న	2	118
పిచ్చె	2	47	పిన్నపాఁవర	2	71
పిట్ట	2	96	పిన్నపాల	2	68
పిట్ట	2	230	పిన్నములక	2	59
పిట్టు	2	256	పిన్నటికంబు	2	117
పిడి	2	141	పిప్పి	2	239
పిడి	2	241	పిమ్మట	3	73
పిడి	2	215	పిరంగి	2	214
పిడికిటికట్టు	2	211	పిరి	2	295
పిడికిలి	2	141	పిటికి	2	221
పిడిసాన	2	299	పిఱుదివిచెను	3	101
పిడుక	2	258	పిఱుఁదు	2	136
పిడుగు	1	72	పిలుకుమార్పెను	3	123
పిడువ	2	260	పిలుపు	1	112

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పిల్క-మార్పు	2	224			
పిల్ల	2	99			
పిల్లనగ్రోవి	1	129	పుంగుడు	2	130
పిల్లపీఠర	2	55	పుంజము	2	295
పిల్లపెసర	2	58	పుంజు	2	92
పిల్లాణి	2	151	పుంట	1	94
పిల్లి	2	84	పుండు	2	129
పిల్లిగడ్డ	2	161	పుక్క	2	143
పిల్లారి	1	43	పుక్కిలి	2	143
పిసరు	2	239	పుచ్చ	2	72
పిసాళి	3	8	పుచ్చడిక	1	132
			పుచ్చె	2	133
			పుచ్చెను	3	121
పీఠ మడచెను	3	123	పుటముల్	2	207
పీఠము	2	221	పుటముమ్మ	1	154
పీఠర	2	55	పుటిక	2	240
పీట	2	165	పుట్ట	2	8
పీనుంగు	2	225	పుట్టకాలివాడు	2	122
పీరంగి	2	218	పుట్టకొక్కు	2	67
పీలికాడు	1	158	పుట్టచంట	2	72
పీలెను	3	91	పుట్టము	2	151
పీల్చెను	3	122			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పుట్టి	1	157	పురంట	1	94
పుట్టి	2	240	పురపురబొక్కెను	3	136
పుట్టి	2	271	పురి	2	96
పుట్టిక	2	240	పురి	2	295
పుట్టు	1	100	పురికొల్పెను	3	121
పుట్టువ	1	100	పురిటిల్లు	2	16
పుడమి	2	3	పురివిచ్చెను	3	85
పుడమివేల్పు	2	170	పురుగు	2	87
పుడిగ	2	172	పురుడు	2	302
పుడిసిలి	2	140	పురుడు	3	56
పుడిసెడు	3	27	పురు లోమెను	3	107
పుడుక	2	76	పుచవు	2	87
పుడుకు	2	172	పుచ్చు	2	87
పుడుకురింత	2	172	పుట్టె	2	133
పుత్తడి	2	279	పులకండము	2	251
పుత్తెంచెను	3	121	పులకరము	1	141
పుసుక	2	133	పులకలు	1	141
పుసుపిల్లి	2	84	పులగము	2	172
పున్నమ	1	89	పులికూడు	3	60
పుప్పొడి	2	40	పులిగోరుచెట్టు	2	62
పుయిలోట	1	133	పులిచింత	2	68

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పులిచెంచలి	2	68	పుపు	2	40
పులిపిరి	2	130	పుపుతెత్తు	2	163
పులిమెట్టు	2	250	పువ్వ	2	40
పులిసరి	2	66	పుసి	2	134
పులుగు	2	96	పుస్తు	1	107
పులుగు	3	47	పుపై	2	148
పులుగుడు	2	66	పూ	2	40
పులువ	2	251			
పులుము	2	128	పూట	1	94
పులుముడు	2	160	పూట	2	304
పులుమాఁకులు	2	79	పూటకాపు	2	304
పులుసు	1	104	పూటకూళ్లవాడు	2	285
పుల్ల	2	76	పూదేనె	2	40
పుల్లగొరక	2	92	పూబిందె	2	39
పుల్లన	1	104	పూచినది	2	35
పుల్లప్రబ్బ	2	68	పూచినమాపులు	3	47
పుల్లబచ్చలి	2	72	పూజెకాగులు	3	36
పుల్లరి	2	192	పూడుపు	1	67
పుల్లు	2	76	పూచె	2	275
పుల్లె	2	244	పూనెను	3	119

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పూప	2	39	పెంట	2	8
పూమొగ్గ	3	49	పెంట	2	261
పూరటిల్లెను	3	101	పెంటిజింక	2	84
పూరి	2	76	పెంటిపోతులు	2	100
పూరేడు	2	98	పెంటియేనుగు	2	194
పూలపొట్లము	2	163	పెండలము	2	72
పూవిల్లు	3	58	పెండియము	2	150
పూవు	2	40	పెండిలి	2	177
పూవు	3	48	పెందె	2	20
పూవులవిలుతుడు	1	45	పెందెము	2	150
పూస	2	278	పెందెరము	2	150
పూసయెముక	2	133	పెందేరము	2	150
పూసలవాడు	2	286	పెండ్లాము	2	105
పూసెను	3	125	పెండ్లి	2	177
			పెండ్లికూతురు	2	178
పెంకు	2	133	పెండ్లికొడుకు	2	178
పెంచు	2	133	పెంచొడ	2	135
పెంచుక	2	133	పెంపు	3	56
పెంచెను	3	123	పెంపెను	3	123
పెంచెను	3	123	పెక్కు	3	20
పెంజెర	1	147	పెచ్చు	3	24

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పెట్ట	2	92	పెద్ద	3	16
పెట్ట	2	100	పెద్దదోస	2	71
పెట్ట	2	230	పెద్దవిద్దురవోయెను	3	87
పెట్టమారి	2	92	పెద్దపాఁపర	2	71
పెట్టియ	2	297	పెద్దఁజూను	2	49
పెట్టు	2	172	పెద్దప్రేలు	2	139
పెట్టె	2	297	పెనఁకువ	2	222
పెట్టెను	3	130	పెనఁగులాట	2	222
పెట్లాఁగు	2	209	పెనఁగెను	3	119
పెట్లుప్పు	2	249	పెనము	2	243
పెడక	2	137	పెనివెను	3	123
పెడకంత	3	33	పెనిమిటి	2	115
పెడచెయి	2	133	పెను	3	16
పెడచెవినిఁ బెట్టెను	3	136	పెనుఁబాము	1	147
పెడతల	2	142	పెనుమాను	2	49
పెడతల	2	145	పెన్న	1	163
పెడలు	2	19	పెన్నిదుర	2	225
పెణక	2	214	పెన్నెరు	2	63
పెదవి	2	142	పెన్నెరులవాఁడు	2	119
పెద్ద	2	119	పెన్నేరు	3	63
పెద్ద	2	170	పెయ్య	2	262

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పెర	2	280	పేడ	2	258
పెరక	2	193	పేక	2	296
పెరడు	2	19	పేటి	2	204
పెరయ్యిగ	2	95	పేటు	2	30
పెరిగెను	3	89	పేడి	2	117
పెరుగు	2	259	పేడు	2	38
పెరుగుడు	2	190	పేద	3	14
పెరుగుతోటకూర	2	73	పేదరాలు	2	106
పెఱ	3	24	పేదటికము	2	210
పెఱ	3	57	పేను	2	88
పెఱిక	2	266	పేము	2	62
పెఱుకుతోటకూర	2	73	పేరంటము	2	106
పెల్ల	2	230	పేరంటాలు	2	106
పెల్ల	3	24	పేరడవి	2	34
పెళ్లు	2	19	పేరణము	2	204
పెళ్లెము	2	303	పేరణి	1	130
పెసర	2	235	పేరణి	2	204
పే			పేరు	1	112
			పేరు	2	149
			పేరు	3	16
			పేరు	3	56
			పేరు	3	56
పేట	2	12			
పేట	3	58			
పేడ	2	134			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పేరెము	2	198	పైకము	2	275
పేరైనవాడు	3	4	పైరూటమి	2	180
పేరోదనము	2	276	పైదలి	2	104
పేరోలగము	2	171	పైయెద	2	155
పేర్కొనుట	1	113	పైరు	2	39
పేలాలు	2	253	పా		
పేలిక	2	157	పొంగలి	2	172
పేసెము	2	40	పొంగెను	3	94
పై	3	66	పొంచడమ్మ	2	292
			పొంచెను	3	111
			పొంత	3	21
			పొంతకడవ	2	246
			పొంతకత్తియ	2	110
			పొందిక	1	186
			పొందు	2	186
			పొందుకాడు	2	186
			పొందెను	3	119
			పొంపిరివోయెను	3	109
పైడితామర	2	69	పొక్కలి	2	241
పైడియుమ్మెత్త	2	53	పొక్కిలి	2	136
పైకము	2	100	పొక్కు	1	112
పైకము	2	274			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పెర	2	280	పేడ	2	258
పెరక	2	193	పేక	2	296
పెరడు	2	19	పేటి	2	204
పెరయ్యిగ	2	95	పేటు	2	30
పెరిగెను	3	89	పేడి	2	117
పెరుగు	2	259	పేడు	2	38
పెరుగుడు	2	190	పేద	3	14
పెరుగుతోటకూర	2	73	పేదరాలు	2	106
పెఱ	3	24	పేదటికము	2	210
పెఱ	3	57	పేను	2	88
పెఱిక	2	266	పేము	2	62
పెఱుకుతోటకూర	2	73	పేరంటము	2	106
పెల్ల	2	230	పేరంటాలు	2	106
పెల్ల	3	24	పేరడవి	2	34
పెళ్లు	2	19	పేరణము	2	204
పెళ్లెము	2	303	పేరణి	1	130
పెసర	2	235	పేరణి	2	204
పే			పేరు	1	112
			పేరు	2	149
			పేరు	3	16
			పేరు	3	56
			పేరు	3	56
పేట	2	12	పేరు	2	149
పేట	3	58	పేరు	3	16
పేడ	2	134	పేరు	3	56

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పొదరు	2	36	పొరచి	2	228
పొది	2	214	పొరచేసినది	2	252
పొదిటి	2	123	పొరిగొనుట	2	224
పొదివెను	3	117	పొరుగు	3	78
పొదుఁగు	2	263	పొర్లుగాడి	2	55
పొద్దు	1	90	పొర్లుట	2	178
పొన్	2	279	పొల	2	131
పొనఁటినది	2	252	పొలఁతి	2	104
పొనపొన	3	66	పొలఁతుక	2	104
పొనరెను	3	83	పొలపరి	2	291
పొనిక	2	64	పొలమరి	3	49
పొనుఁగు	2	123	పొలము	2	3
పొన్న	2	43	పొలయల్గు	1	135
పొన్నంగి	2	98	పొలసు	2	131
పొన్నగంటి	2	67	పొలసుడిండి	1	50
పొన్నట్టు	2	244	పొలసుడిండ్లు	1	63
పొన్ను	2	239	పొలిమెర	2	24
పొయి	2	241	పొలిమేర	2	24
పొర	2	144	పొలియుట	2	225
పొరక	2	22	పొలుపు	3	41
పొరకటి	2	13	పొల్లి	2	104

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పొల్లక	2	104	పోచిళ్లు	2	253
పొల్ల	2	238	పోటకము	2	130
పొల్లకట్టు	2	238	పోటనబంతి	2	30
పొల్లు	1	119	పోటి	2	302
పొల్లు	2	238	పోటిగాడు	3	49
పొళ్ళ	2	60	పోట్లాట	2	222
పొవ	2	242	పోణిమి	1	138
పో			పోతరంబు	1	133
			పోతు	2	100
పోక	2	78	పోతుగుట్టము గలాడు	1	50
పోక	2	78	పోతురాజు	1	64
పోకప్రమాను	2	78	పోని	3	72
పోకంత	3	27	పోపిట్ట	2	98
పోకముడి	2	153	పోయెను	3	86
పోకొత్తు	2	167	పోయెను	3	87
పోగు	2	294	పోరాట	2	222
పోగు	3	56	పోరు	2	189
పోగులు	2	148	పోరు	2	222
పోచ	2	294	పోరువ	2	156
పోజెను	3	135	పోలిక	2	302
పోక	2	189	పోలికి	2	302
పోక	2	219			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పోవడి	1	112	ప్రా		
పోసనాలు	2	258			
	ప్రా		ప్రాచి	1	165
ప్రాజు	2	34	ప్రాజదువు	1	111
ప్రాజు	2	189	ప్రాత	3	23
			ప్రాబలుకులెంకి	1	81
	ప్ర		ప్రాబలుగుమ్మమ్మల్		
ప్రక్క	2	138	పన్ని పి స్తగునట్టిపుడమి		
ప్రక్కి	2	46	తే రెక్కినపోటుగాడు	1	37
ప్రక్కె	2	46	ప్రాపు	3	21
ప్రగ్గ	2	36	ప్రామినుకు	1	111
ప్రతి	2	302	ప్రాముడు	2	160
ప్రతిన	1	103	ప్రామెను	3	127
ప్రత్తి	2	59	ప్రాయేలు	1	152
ప్రబ్బ	2	44	ప్రాలు	2	253
ప్రబ్బలి	2	44	ప్రె		
ప్రమిద	2	217			
ప్రమైను	3	117	ప్రెగడ		183
ప్రల్లదము	1	116	ప్రెగ్గడ		183

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ప్రెగ్గడ	2	189	ప్రోచితివి	3	140
ప్రెగ్గడసావి	2	107	ప్రోచితివి	3	140
ప్రే			ప్రోచుఁగాతన్	3	140
			ప్రోచు చున్నాఁడు	3	140
			ప్రోచు చున్నాను	3	140
ప్రేంకడము	2	49	ప్రోచు చున్నావు	3	140
ప్రేంకణము	2	49	ప్రోచుట	3	142
ప్రేగు	2	133	ప్రోచు టాయెను	3	141
ప్రేముడి	1	136	ప్రోచును	3	140
ప్రేలిక	2	157	ప్రోచువాఁడు	3	142
ప్రేలుడు	1	116	ప్రోచెను	3	140
ప్రేలువాఁడు	3	11	ప్రోడ	2	105
ప్రో			ప్రోడ	3	9
			ప్రోతును	3	140
			ప్రోతునుగాతన్	3	140
ప్రోద్దు	1	90	ప్రోతువు	3	140
ప్రోద్దు	1	81	ప్రోతువుగాతన్	3	140
ప్రోద్దునెల	2	109	ప్రోపించెను	3	141
ప్రోయ్య	2	241	ప్రోయాలు	2	104
ప్రో			ప్రోలు	2	11
			ప్రోవఁబడినది	3	142
ప్రోఁగు	2	148			
ప్రోక	2	101			
ప్రోగు	2	101			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ప్రోవఁబడెను	3	141	బండిబాట		9
ప్రోవడము	3	142	బంతి	2	34
ప్రోవు	2	101	బంతి	2	164
			బంతి	3	53
బ					
బంకమన్ను	2	5	బందడము	2	246
బంగరు	2	279	బందికల్లు	2	293
బంగల	2	241	బందిగము	2	226
బంగారు	2	279	బందిపోటు	2	292
బంగారుకడుపువాఁడు	1	39	బందుగులు	2	112
బంగు	2	304	బందెకాఁడు	2	291
బంటు	2	184	బందెడ	2	51
బంటు	2	288	బంబోతు	2	120
బండ	2	29	బకదారి	2	89
బండరువు	2	15	బక్క	2	119
బండారము	2	15	బగి	2	138
బండారు	2	249	బచ్చెన	1	80
బండాలము	2	267	బజారము	1	116
బండి	2	200	బజాఱి	2	117
బండికన్ను	2	202	బటువు	2	150
బండికల్లు	2	202	బటువు	2	163
బండిగురువింద	2	52	బటువు	3	16

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
బటువుకత్తి	1	52	బదనిక	2	54
బట్ట	2	157	బదులు	2	302
బట్టికాడు	2	84	బదులుమాట	1	114
బట్టినగోల	2	267	బద్దపరికి	3	32
బట్ల	2	186	బద్దె	2	153
బల్లె	2	248	బన్నము	2	224
బడప	1	150	బన్నసరము	2	149
బడల్పడియెను	3	104	బమ్మ	1	39
బడి	2	192	బమ్మెర	1	103
బడి	3	73	బయకాడు	2	287
బడిత	2	217	బయట	3	77
బడిమి	2	171	బయలు	1	69
బడిలి	1	145	బయ్యంకలు	2	109
బడుగు	2	119	బరకము	2	266
బడుగు	3	57	బరగు	2	37
బడువ	2	5	బరడు	2	37
బడువు	2	119	బరణి	2	166
బతము	2	174	బరి	2	138
బతిమాలడము	1	116	బరి	2	195
బత్తళిక	2	214	బరికట్టె	3	14
బత్తి	1	136	బరికాయ	3	12

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
బరిగిరౌతు	2	203	బల్లిదుండ్లు	2	119
బరిచి	2	217	బలిదుంగు	3	11
బరిచెనవి	3	25	బల్లెము	2	217
బరిపోటు	2	204	బవంతి	2	154
బరిస	2	217	బవనిక	2	54
బట్టె	2	264	బవరము	2	222
బలపము	2	29	బవిసిఁడు	2	287
బలారె	3	66	బవిరి	1	103
బలితము	2	119	బవిరి	2	198
బలిమికాఁడు	2	119	బవిరె	2	148
బలియుఁడు	2	119	బవిళి	2	223
బలిసినవాఁడు	2	119	బవిననము	1	126
బలు	3	16	బవిసి	1	99
బలుగు	2	37	బసవఁడు	2	261
బలుపు	2	119	బసివి	2	110
బలురక్కసి	2	62	బౌ		
బలువిడి	3	11	బాఁకు	2	217
బలుసు	2	63	బాఁపఁడు	2	170
బల్ల	3	58	బాఁపత	2	108
బల్మి	2	221	బాఁపన	2	170
బల్లి	2	87	బాఁపనుండు	2	170

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
బాఁపటికము	2	170	బాము	1	150
బాగాలు	2	167	బార	2	141
బాగు	3	14	బార	2	306
బాగుదార	2	217	బారంగి	2	54
బాట	2	9	బారకేళ్లమరినవాఁడు	1	44
బాట	3	47	బారసి	1	88
బాడిగ	2	303	బారి	1	150
బాడిన	2	300	బారి	3	61
బాడు	2	159	బారిజము	2	43
బాడువ	2	5	బారిముద్ర	2	274
బాణము	2	218	బారిసము	2	146
బాణలి	2	243	బారు	2	34
బాతు	2	93	బారెఁడు	3	27
బాది	1	150	బాలసంగడము	2	207
బాదలి	2	16	బాలెంత	2	109
బాదరు	2	219	బాళి	1	196
బాన	2	246	బావ	2	114
బానిస	2	288	బావి	1	163
బానిసము	2	288	బావురు	2	84
బానిసీఁడు	2	288	బావురుఁబిల్లి	2	84
బాబా	2	196	బాస	3	56

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
బాసట	2	210	బిత్తెడ	2	244
బాసవాయిదిట్టలు	1	62	బిద్దె	1	150
బాసికంబు	2	147	బిద్దెను	3	87
బాహుపురి	2	150	బిబ్బిలికాయ	2	151
బి			బియ్యము	2	253
			బిరడ	1	126
బింకము	2	221	బిరబిర	1	124
బిందె	2	245	బిరాన	3	71
బికారి	2	176	బిరుదాయత్తు	3	26
బికారి	3	14	బిరుదు	2	193
బికాసి	2	176	బిల్ల	1	78
బికిరము	2	175	బిల్లదిండు	2	163
బికిరాలమారి	2	176	బిల్లిక	1	78
బిగువు	2	221	బిన	2	293
బిచ్చము	2	175	బిస్త	1	150
బిట్టు	1	66	బీ		
బిడారు	2	194			
బిడ్డ	2	111	బీటిక	2	130
బిడ్డకుట్టు	1	150	బీగము	2	22
బిత్తరము	1	139	బీడు	2	6
బిత్తరి	2	104	బీడు	3	15
బిత్తలి	3	12	బీతు	1	133

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
బీరము	1	131	బుడిగి	2	123
బీరము	2	221	బుడిపి	2	74
బీరిజము	2	136	బుడుక	2	160
బీరువోయెను	3	103	బుడుత	2	118
బీఱ	2	60	బుడుత	2	123
బీఱనరము	2	132	బుడుబుడుక్క	1	128
	బు		బుడ్డగింపు	2	82
బుంగ	2	246	బుడ్డి	2	246
బుక్క	2	143	బుడ్డిగ	2	177
బుక్కా	2	162	బుడ్లు	3	36
బుక్కాము	2	162	బుద్ది	1	102
బుగ్గ	1	154	బుబ్బుదము	2	255
బుగ్గ	2	30	బురకడము	2	290
బుగ్గ	2	143	బురద	1	155
బుగ్గి	2	220	బురుడ	2	123
బుజంబు	2	138	బురుజు	2	151
బుట్ట	2	240	బురుడ	1	119
బుడమ	2	71	బురుసా	2	155
బుడమ	2	234	బుట్టకొమ్మ	2	178
బుడిగ	2	177	బుట్టమక్కువాడు	2	121
బుడిగ	2	246	బులుపు	1	139

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
బువ్వ	2	257	బూరుగ	1	129
బువ్వము	2	179	బూరుగ	2	47
బుసి	2	238	బూరువ	1	129
బుసుకుజొన్న	2	234	బూరె	2	255

బూ

బె

బూఁజు	1	107	బెండ	2	64
బూక	1	118	బెండగిలెను	3	95
బూగర	2	238	బెందడి	2	17
బూచి	1	63	బెగ్గిలుట	1	133
బూమలవొర	1	37	బెగ్గురు	2	94
బూటకమ్ము	1	118	బెట్టిదంబు	1	132
బూడిద	2	242	బెట్టు	1	66
బూతపిల్లి	2	84	బెడక	2	266
బూతము	1	63	బెడఁగు	1	133
బూతు	1	118	బెడిగ	2	192
బూది	1	48	బెడ్డ	2	230
బూదె	1	88	బెత్త	2	140
బూమె	1	118	బెత్తము	2	62
బూరకాలివాఁడు	2	122	బెత్తిలి	2	140
బూరగొమ్ము	1	161	బెత్తెఁడు	3	27

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
బెదరు	1	133	బై		
బెదరెను	3	92			
బెబ్బులి	2	82		1	116
బెబ్బులి	3	15		1	135
బెరసెను	3	119		2	90
బెలము	1	145		3	48
బెల్లము	2	251	బొ	1	99
బెల్లించెను	3	124			
బెళవ	2	98		3	12
బెళుకు	2	90		2	133
బెస్త	2	288		1	119
బే				2	307
	2	278		2	74
	2	248		2	293
	2	273		2	141
	1	159		2	51
	3	7		2	78
	2	228		2	158
	3	97		1	145
	2	228		2	208
బేగడ	2	278			
బేడ	2	248			
బేడ	2	273			
బేడిస	1	159			
బేరజము	3	7			
బేరులు	2	228			
బేలుపోయెను	3	97			
బేహారులు	2	228			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
	బొ		బొటప్రేలు	2	139
బొందడీడు	2	183	బొటనప్రేలు	2	139
బొందకమ్ము	2	204	బొట్ట	2	240
బొంది	2	134	బొట్టనప్రేలు	2	139
బొందు	2	237	బొట్టము	2	157
బొందె	2	58	బొట్టప్రేలు	2	139
బొక్క	1	145	బొట్టు	2	148
బొక్కనము	2	15	బొట్టు	2	160
బొక్కనము	2	189	బొట్టు	2	188
బొక్కెన	2	57	బొట్టు	3	63
బొక్కెన	2	200	బొట్టులు	1	75
బొక్కెన	2	293	బొట్టె	2	92
బొగడ	2	148	బొట్లు	1	75
బొగడ	3	57	బొట్లు	1	154
బొగ్గు	2	242	బొడిగ	2	118
బొచ్చు	2	146	బొడియ	2	243
బొచ్చె	2	133	బొడ్డు	2	136
బొజుగు	2	116	బొద	2	75
బొజ్జ	2	137	బొద్ది	2	67
బొజ్జదేవర	1	43	బొద్దు	2	149
బొజ్జవాడు	2	120	బొప్పి	2	130

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
బొబ్బ	1	114	బొమ్మాచారి	2	176
బొబ్బ	2	130	బొరుగులు	2	253
బొబ్బ	2	223	బొటియ	1	145
బొబ్బమెకము	2	81	బొట్ట	2	137
బొబ్బర	2	235	బొట్టవాఁడు	2	120
బొబ్బరింత	1	114	బొత్త	1	145
బొబ్బరిల్లెను	3	99	బొల్లి నెమ్మొగముపిట్ట	1	53
బొబ్బలి	2	64	బొసుక	2	120
బొబ్బెట్టు	1	114	బో	2	133
బొబ్బెట్టెను	3	99			
బొను	2	143	బోగముది	2	110
బొనుముడి	1	142	బోటి	2	104
బొమిక	2	133	బోటి	2	107
బొమిడికంబు	2	204	బోటికత్తియ	2	107
బొమ్మ	2	297	బోటు	2	74
బొమ్మంచులు	2	154	బోడ	2	119
బొమ్మదాయ	1	160	బోడ	2	176
బొమ్మమేడి	2	42	బోడఁగు	2	119
బొమ్మరమ్మ	2	307	బోడతరము	2	64
బొమ్మరక్కసి	1	64	బోడి	2	119
బొమ్మరిల్లు	2	15	బోడింపు	2	177

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
బోడివాఁడు	2	119		బ్ర	
బోడు	2	99	బ్రతికించెను	3	123
బోద	2	99	బ్రతుకు	2	226
బోదువా	2	99	బ్రదిమి	2	226
బోదె	2	99	బ్రద్ద	1	79
బోనకత్తె	2	288	బ్రద్దర	1	79
బోనము	2	257	బ్రమరి	2	223
బోను	2	293			
బోయ	2	289		బ్రు	
బోయఁడు	2	288	బ్రుంగెను	3	87
బోయెత	2	108			
బోయనీఁడు	2	289		మ	
బోయి	2	288	మంకెన	2	52
బోర	2	137	మంగ	2	48
బోరుతలుపు	2	21	మంగలికత్తి	2	301
బోరులు	2	153	మంగలము	2	243
బోలె	2	133	మంగి	2	283
బోలె	2	177	మంగు	2	129
బోసేసెను	3	118	మంగుడు	2	129

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
మంచి	2	170	మంతనము	2	190
మంచి	2	190	మంతరసాని	2	110
మంచిదె	3	75	మంతు	2	188
మంచివాడు	2	170	మంతు కెక్కినవాడు	3	4
మంచివాడు	3	3	మంద	2	261
మంచు	1	80	మందట	1	113
మంచుకారు	1	86	మందలింపు	1	113
మంచుగొండ	2	28	మందనము	2	297
మంజాడి	2	278	మందారము	1	71
మంజిడి	2	154	మంది	2	103
మంట	2	242	మందు	2	124
మంటపము	2	16	మందుపట్టడ	2	25
మండ	2	36	మందుమల	2	28
మండ	2	275	మందులమారి	3	14
మండవాయి	2	125	మందెమేలము	1	139
మండిలూటి	2	130	మక్కు	2	136
మండీలు	2	207	మక్కు	3	15
మందె	2	101	మక్కువ	1	136
మందెగలు	2	254	మగటిమి	2	103
మందెము	2	7	మగడు	2	103
మండ్రగబ్బ	2	88	మగడు	2	115

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
మగతనము	2	108	మటుమా యలాఁడు	2	286
మగనాలు	2	107	మట్ట	2	77
మగపోర్కి-కూటమి	2	180	మట్టము	2	123
మగరాలు	2	278	మట్టనము	2	123
మగవాఁడు	2	108	మట్టసి	2	123
మగిడెను	3	114	మట్టి	2	5
మగుడ	3	89	మట్టు	2	123
మగులు	2	13	మట్టె	2	151
మగువ	2	104	మడఁతి	2	104
మగ్గము	2	296	మడత	2	153
మగ్గరి	2	283	మడమ	2	135
మచ్చ	1	80	మడి	2	6
మచ్చ	2	124	మడి	2	230
మచ్చము	1	80	మడి	2	153
మచ్చరము	1	135	మడి	3	52
మచ్చిక	1	136	మడికాసు	2	279
మచ్చు	2	17	మడికాసుగట్టు	2	28
మచ్చెము	1	159	మడిపెను	3	123
మజ్జరి	2	283	మడి(రి)పెను	3	124
మజ్జిగ	2	259	మడియుట	2	225
మజ్జొ	3	66	మడిసెను	3	87

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
మడుగు	3	49	మనిసి	2	103
మడుగు	2	153	మనుట	2	226
మడుగు	1	162	మనుడిండి	1	147
మడువ	2	8	మనుపాల	2	68
మణుగు	3	58	మనుబిళ్లు	2	85
మణుగుఁ బూవు	2	256	మనుబోతు	2	85
మతకరి	2	286	మనుమడు	2	111
మత్త	2	195	మనుమరాలు	2	111
మత్తు	2	195	మన్నన	1	134
మదట	3	6	మన్ని	2	132
మదల	3	6	మన్నిక	1	134
మదహత్తి	3	15	మన్నిగొనెను	3	123
మది	1	100	మన్నింపు	1	134
మదురు	2	13	మన్నీడు	2	183
మద్దెల	1	128	మన్ను	2	5
మద్దేశసంఘ	2	208	మన్ను	2	85
మనసు	1	100	మన్నెము	2	7
మనికట్టు	2	138	మన్నెటికము	2	183
మనికి	2	226	మన్నెవాడు	2	183
మనికితంబు	1	137	మబ్బు	1	71
మనిచెను	3	123	మబ్బు	2	303

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
మబ్బుత్తోవ	1	69	మఱుగుజ్ఞు	2	123
మబ్బుపూనిసువు	1	47	మఱునాఁడు	1	97
మబ్బురవుతు	1	46	మఱుమాట	1	114
మబ్బురాయుంట	2	304	మఱుమోఁత	1	122
మయి	2	134	మఱుపెట్టెను	3	135
మరల	3	69	మఱ్ఱి	2	44
మరలెను	3	114	మల	2	27
మరాటివాఁడు	2	103	మలంచెను	3	117
మరుఁడు	1	45	మలఁగ	2	266
మరులు	1	136	మలకడమ్ము	2	298
మరులుమ్మెత	2	53	మలత	3	28
మర్లుమాతంగి	2	53	మలాక	2	162
మఱింది	2	114	మలిగ	2	12
మఱిఁదలు	2	114	మలిమిడి	2	125
మఱికువ	1	137	మలుఁగు	1	160
మఱిపు	1	137	మల్ల	2	248
మఱి	3	67	మల్లచఱచెను	3	108
మఱిఁగెను	3	98	మల్లచఱుపు	2	208
మఱుఁగు	1	76	మల్లచఱుపుడు	2	208
మఱుఁగుడు	1	49	మల్లరమ్ము	1	133

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
మల్లారము	3	36	మాచకమ్మ	2	109
మల్గు	2	186	మాటు	1	111
మల్లె	2	37	మాటలమారి	3	11
మల్లె	2	51	మాటికి	3	69
మల్లె	2	242	మాటిమాటికి	3	70
మల్లెలు	2	41	మాటు	1	76
మల్లెను	3	114	మాడ	2	272
మవ్వము	3	24	మాడ	2	273
మసక	1	146	మాడి	2	58
మసకము	2	178	మాడుగు	2	17
మసటు	2	134	మాడువు	2	17
మసనంబు	2	225	మాడెము	2	7
మసలెను	3	87	మాడ్కి	2	302
మపి	2	243	మాడశంబులు	2	154
మస్తు	2	134	మాదిగ	2	289
మస్తరించెను	3	106	మాదిఫలము	2	53
మస్తు	2	195	మాదిరి	2	302
మస్తువాడు	3	7	మాన	2	270
			మానిక	2	270
మాందాళి	2	276	మానికము	2	278
మాఁడు	2	257	మానిసి	2	103

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
మానుట	2	173	మాలఁడు	2	289
మానెను	3	133	మాలిమికాఁడు	1	158
మావు	1	94	మాలిగుఁబోతు	3	6
మామ	2	114	మాలిగులు	3	40
మామిడి	2	45	మాలె	2	17
మామెన	2	57	మాలెత	2	108
మాయదారి	2	286	మావంతుఁడు	2	203
మాయలాఁడు	2	286	మావడిఁడు	2	203
మారి మసంగెను	3	123	మావి	2	45
మారెను	3	132	మావి	2	109
మారేడు	2	44	మావు	2	196
మార్తుఁడు	2	185	మానటిఁడు	2	205
మాఱకము	2	267	మాసి	2	185
మాఱు	2	302	మాసినది	3	15
మాఱుగడ	2	267	మాస్టిఁడు	2	205
మాఱుమనువుడి	2	110		మి	
మాఱుమసలెను	3	112	మిండు	1	72
మాఱుమాట	1	114	మిండు	1	82
మాల	2	289	మిండు	2	151
మాలకరీ	2	282	మింఁచెను	3	89
మాలికాకి	2	93	మింఁడ	2	87

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
మిండగీడు	2	115	మిత్తిక	2	5
మిండడు	2	115	మిద్దె	2	17
మిక్కిలి	1	66	మినమిననివాడు	3	10
మిక్కిలి	3	24	మినుకు	1	82
మిక్కుటము	1	66	మినుకు	1	1 11
మిగత	2	267	మినుము	2	235
మిగత	3	24	మినురతనమ్ము	1	81
మిగులు	2	267	మినుసిక గలాడు	1	37
మిటారము	1	139	మిన్న	2	147
మిటారి	2	105	మిన్న	3	15
మిటారింపు	1	139	మిన్నక	3	74
మిట్టపండ్లవాడు	2	121	మిన్ను	1	69
మిడిగ్రుడ్లవాడు	2	121	మిరియము	2	248
మిడుకు	1	116	మితీమిడి	1	82
మిడుకుమాలెను	3	100	మిఱుమిట్లు		
మిడుగుతాయి	2	29	గొనెను	3	109
మిడుత	2	95	మిఱ్ఱు	1	158
మిఱుగుఱుబుర్వ	2	95	మిల్లి	2	243
మిఱుగురులు	2	242	మిసిమి	2	252
మిత్తి	2	67	మిహి	2	252
మిత్తి	2	225	మిహి	3	23

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
	మీ		మూంగిస	2	86
మీఁగడ	2	259	మూంగురులు	2	145
మీఁగాలు	2	135	మూంజెరమ	2	142
మీఁజెయి	2	139	మూంజెయి	2	138
మీఁద	3	66	మూంత	2	245
మీట	2	293	మూంత	2	270
మీను	1	159	మూందల	2	145
మీతెను	3	89	మూందు	3	73
మీతెను	3	128	మూందువెనుకలు	3	73
మీలముచ్చ	2	97	మూక్క	1	79
మీలవల్లకి	2	97	మూక్కంటి	1	87
మీస	2	146	మూక్కల	2	148
మీసము	2	146	మూక్కాణి	2	272
	ము		మూక్కాలిపీట	2	166
ముంగ	2	237	మూక్కిఁడి	2	121
ముంగఱ	2	148	మూక్కు	2	142
ముంగల	3	73	మూక్కున	2	270
ముంగామురువు	2	149	ముగియించెను	3	123
ముంగాలు	2	135	ముగిసెను	3	87
ముంగి	2	86	ముగుద	2	105
ముంగిలి	2	19	ముచ్చ	2	306

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ముచ్చ	2	136	ముత్తవ	2	56
ముచ్చట	1	117	ముత్తవ్వ	2	112
ముచ్చివుక	2	273	ముత్తాత	2	112
ముచ్చ	2	291	ముత్తియము	2	276
ముచ్చె	2	298	ముత్తుసు	2	271
ముచ్చెవాడు	2	283	ముత్తెము	2	276
ముట్ట	2	109	ముత్తెదువ	2	107
ముట్టత	2	109	ముత్యము	2	276
ముట్టె	2	82	ముత్యాలకుచ్చ	2	147
ముట్టె	2	142	ముదల	2	191
ముట్టెను	3	132	ముదిమి	2	118
ముడి	2	74	ముదివాడు	2	119
ముడికాళ్ళవాడు	2	122	ముదుకు	2	119
ముడిగెను	3	88	ముదురు	2	119
ముడిచె	2	125	ముదుసలి	2	119
ముడియవిడుపు	2	291	ముద్ద	2	260
ముడుత	2	74	ముద్దరాలు	2	105
ముడుము	2	135	ముద్దియ	2	105
ముడుసు	2	133	ముద్దు	2	180
ముడ్డి	2	136	ముద్దుగల తల్లుల		
ముఱుగుదామర	2	68	బిడ్డడు	1	44

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ముద్దుగుమ్మ	2	104	ముప్పాతిక	2	272
ముద్దుటుంగరము	2	150	ముప్పిరి	2	295
ముద్దె	1	165	ముప్పు	2	118
మున్	3	73	ముప్పేట	2	295
మునగ	2	44	ముప్పేటపేరు	2	149
మునిచీకటి	1	146	ముమ్మైనవాలు	1	54
మునిమాపు	1	94	ముయ్యాకుపొన్న	2	59
మును	3	73	ముయ్యడ	2	270
మునుక	2	160	మరిపము	1	139
మునుపు	3	73	మరుము	2	61
మునుము	3	32	మరుపు	1	139
మున్నీటిరాచూలిము			మరుపు	3	57
క్కఁ గెంజడలోనఁ గ్రొవ్విరి			మర్దు	2	148
గాఁ దాల్చికొన్నమేటి	1	37	మర్దు	3	41
మున్నీరు	1	152	ముఱికి	2	134
మున్ను	3	73	ముఱిచీకటి	1	146
మున్నూలు	2	295	ముఱిముఱిచీకటి	1	146
మున్నేఁడు	1	96	ముఱుత్రోవ	3	33
ముప్పది	2	268	ముఱ్ఱు	2	258
ముప్పరువునేల	2	9	ములక	2	64
ముప్పలము	2	269	ములు	2	38

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ములుక	2	59	మూఁకుడు	2	248
ములుకోల	2	231	మూఁగ	2	121
ములుగు	1	122	మూఁగపొఁత	2	233
ములుగొలిపిడి	2	56	మూఁత	1	76
ములుచ	3	7	మూఁపు	2	137
ములుదోస	2	71	మూఁపురము	2	262
ములువెలమ	2	46	మూడి	2	136
ముల్లంగి	2	72	మూతి	2	142
ముల్క్	2	213	మూన	2	238
ముల్లు	2	236	మూయి	1	76
ముల్లుచిత	2	63	మూర	2	141
ముల్లుముపై	2	63	మూరెఁడు	3	27
ముళ్లు	2	207	మూల	1	71
మువ్వ	2	151	మూల	2	145
మువ్వీసము	2	272	మూల	3	57
ముసగన	1	117	మూలకొత్తళములు	2	18
ముసలి	2	119	మూలరాలు	2	278
ముసినగవు	1	131	మూలుగు	2	133
ముసిముసినగవు	1	131	మె		
మూ					
			మెంచ	2	290
మూఁక	2	100	మెండు	1	158

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
మెండు	3	24	మెడనూలు	2	148
మెంతి	2	236	మెడవంపు	2	142
మెంతి	2	249	మెడుద	2	250
మెకములతేడు	2	81	మెత్త	2	163
మెకమెకపాటు	3	39	మెత్త	2	199
మెక్కెను	3	118	మెదడు	2	133
మెగ్గ	2	30	మెదుకు	2	257
మెచ్చు	1	163	మెప్పు	1	114
మెచ్చు	1	114	మెయి	2	134
మెటిక	2	22	మెరక	2	5
మెట్ట	1	158	మెఱసెను	3	83
మెట్ట	2	5	మెఱుఁగు	1	72
మెట్ట	2	9	మెఱుఁగు	1	82
మెట్ట	2	27	మెఱుఁగు	2	259
మెట్ట	2	298	మెఱుఁగు	3	57
మెట్టరామర	2	69	మెఱుఁగుఁబోడి	2	105
మెట్టిక	2	22	మెఱుఁగురిక్కలు	3	48
మెట్టు	2	22	మెఱుపు	1	72
మెట్టు	2	250	మెఱుపు	1	82
మెడ	2	141	మెఱికువ	1	142

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
మెలఁకువకాఁడు	3	11	మేనత్త	2	115
మెలఁత	2	104	మేనబావ	2	115
మెలఁతుక	2	104	మేనమఱఁదలు	2	115
మెల్ల	2	23	మేనమఱఁది	2	115
మెల్లకంటివాఁడు	2	120	మేనమామ	2	115
మెల్లఁగ	3	77	మేనతీకము	2	115
మెనపుట	2	260	మేనల్లుఁడు	2	113
మెనపెను	3	118	మేనవదినె	2	115
మే	2	134	మేను	2	134
			మేమఱుఁగు	2	204
మేఁక	2	265	మేముడు	1	104
మేకు	2	218	మేర	2	191
మేకోలు	1	104	మేరగట్టు	2	28
మేటి	3	15	మేరువు	1	126
మేడ	2	17	మేలము	1	139
మేఁడి	2	232	మేలిమి	2	279
మేడి	2	42	మేలిమి	3	57
మేడి	3	57	మేలిల్లు	3	48
మేదరవాఁడు	2	285	మేల్	1	98
మేదరి	2	285	మేల్	1	136
మేనగోడలు	2	113	మేల్	3	66

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
మేలు	3	15	మొండి	2	124
మేలు	3	64	మొండికట్టె	3	7
మేలు	2	17	మొండెము	2	225
మేలుకంట	1	142	మొందొడ్డెను	3	108
మేలుకట్టులు	2	158	మొక్క	2	35
మేలు కాంచుట	1	142	మొక్కడీడు	2	194
మేలుకొంట	1	142	మొక్కళి	2	277
మేలువాడు	2	115	మొక్కళి	3	64
మేలువాడు	3	3	మొగడ	2	40
మేల్కత్తి	2	214	మొగడుదామర	2	68
మేల్బంతి	3	15	మొగము	2	142
			మొగముట్టు	2	199
			మొగమోట	1	133
మై	2	134	మొగరంబు	2	20
మైకోలు	1	104	మొగరాడు	2	20
మైద	2	53	మొగలి	2	79
మైమఱపు	2	223	మొగలింగ	2	43
మైమఱువు	2	204	మొగవాళము	2	23
			మొగసాల	2	14
మొంటె	2	240	మొగి	3	73
మొండి	2	122	మొగులు	1	71

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
మొగులువిరి	1	153	మొరపనేల	2	8
మొగ్గ	2	40	మొరపము	2	29
మొగ్గరము	2	210	మొరసు	3	8
మొటిక	2	35	మొరసునేల	2	8
మొటిమె	2	129	మొరిఁపె	2	240
మొట్ట	1	159	మొఱ	1	115
మొట్టి	2	123	మొఱఁగుడు	2	292
మొత్తము	2	100	మొఱఁగు	1	122
మొత్తెను	3	124	మొఱ్ఱ	1	115
మొదటిది	3	24	మొఱ్ఱి	2	124
మొదల్	2	36	మొల	2	136
మొదలు	2	267	మొలక	2	35
మొద ల్పెడుట	2	225	మొలక	2	128
మొదవు	2	263	మొలనూలు	2	150
మొద్దు	2	36	మొలవ	2	35
మొన	2	37	మొల్ల	2	52
మొన	2	210	మొల్లమి	2	100
మొనగాలు	2	198	మొల్లము	2	100
మొనలు	2	205	మొల్లలు	2	41
మొన్న	1	92	మొసలి	1	160
మొయిలు	1	71	మొసలికాటు	2	216

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
మొసలివాయి	2	216	మోము	2	142
మొహదా	2	215	మోర	2	142
మొహళము	2	73	మోరు	2	18
			మోవి	2	142
	మో				
మోఁకాలు	2	135	మోవు	2	77
మోఁచెయి	2	138	మోసము	1	138
మోఁదెను	3	124	మోసల	2	14
మోక	2	35	మోసాల	2	14
మోచెను	3	119	మోసు	2	35
మోజా	2	298	మోహరించెను	3	101
మోట	2	293			
మోటు	3	8		ప్ర	
మోటు	2	36	ప్రగ్గెను	3	87
మోటు	2	196			
మోడము	1	71		ప్ర	
మోడి	1	135	ప్రమాఁకు	2	35
మోడి	3	58	ప్రమానిపోటుపులుఁగు	2	93
మోడు	2	36	ప్రమాను	2	35
మోదుగ	2	44			
మోపరి	2	288		ప్రము	
మోపెటుట	2	212	ప్రముగ్గు	2	23

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
ముచ్చిమి	2	292	రకము	2	297
ముచ్చిలి	2	292	రకము	3	14
ముచ్చు	2	58	రక్కసి	1	50
			రక్కసులు	1	63
			రచ్చ	2	12
			రజన	3	35
మొక్క	2	175	రజ్జు	1	116
మొక్క-వాఁడు	3	9	రజ్జులాఁడు	3	12
మొక్కెను	3	128	రట్టడి	1	115
మొగ్గెను	3	88	రట్టు	1	115
			రడ్డి	2	282
			రతనపువిల్లు	1	74
మోఁగుడు	1	121	రతనము	2	278
మోఁత	1	121	రద్ది	1	115
మోకు	2	231	రద్దు	1	115
మోల	3	73	రపము	3	32
మోసెడిది	3	12	రవ	2	275
			రవగాల్	2	198
			రవడి	2	228
			రవణము	3	14
			రవరవ	1	135
రంగు	2	297			
రంజకము	2	219			
రంజణి	3	35			
రంపు	2	223			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
రవళి	1	121	రాట్నము	2	294
రవాయి	2	277	రాడు	2	20
రవాలు	2	198	రాణ	2	297
రవుతు	2	203	రాణ	3	14
రసదాడి	2	74	రాణి	2	107
రహి	2	297	రాణివాసము	2	13
రా	2	182	రాతిరి	1	94
			రాతిరిఁ దిరుగుమేటి	1	50
రాగి	2	235	రాపులుఁగు	2	91
రాగి	2	279	రాపూవు	2	61
రాగులు	2	41	రాపొడి	2	275
రాచ	2	170	మతమ్మ	2	89
రాచది	2	108	రాములక	2	59
రాచపుండు	2	130	రాయంచ	2	94
రాచఱికమ్ము	2	182	రాయఁడు	2	182
రాచవాఁడు	2	182	రాయబారము	2	189
రాజనము	2	234	రాయబారి	2	189
రాజు	2	132	రాయఱికము	2	182
రాజు	2	182	రాయనము	2	188
రాజు	3	62	రాయి	2	29
రాటము	2	209	రాయిడి	2	223

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
రారాజు	2	182	రుద్దుడు	2	160
రారావు	2	223	రుద్దెను	3	127
రారేక	2	148	రుమాల	2	156
రాలైనను	3	132	రువ్వపులుగు	2	91
రావి	2	42	రూ		
రావిరేక	2	148	రూక	2	272
రావుతు	2	203	రూకంత	3	27
రాసి	2	101	రూణింపు	2	209
రి			రె		
రింగు	2	153	రెంచ	2	305
రింబ	1	136	రెంట	2	189
రిక్కదారి	1	69	రెక్కొనెను	3	89
రిత్త	3	15	రెట్ట	2	134
రిమ్మ	1	136	రెట్ట	2	138
రివట	2	37	రెడ్డి	2	170
రివ్వ	2	37	రెడ్డి	2	282
రివ్వ	2	98	రెబ్బ	2	37
రు			రెమ్మ	2	37
రుంజ	1	128	రెయి	1	94
రుటము	1	84	రెయివెల్గు	1	77
రుత్త	3	15	రెల్ల	2	237

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
	రే		రొండు	2	127
రేగు	2	45	రొండుడు	1	116
రేచెను	3	127	రొంపి	1	155
రేక	2	34	రొక్కము	2	275
రేకు	1	165	రొక్కము	2	303
రేగడ	2	3	రొద్దె	2	256
రేణుకలు	2	61	రొడ్డుడు	1	116
రేతిరి	1	94	రొద	1	121
రేవు	1	91	రొద	2	213
రేపొలఁతిమగండు	1	77	రొప్పు	1	60
రేయి	1	94	రొప్పు	2	127
రేయెండ	1	80	రొప్పెను	3	112
రేల	2	42	రొప్పెను	3	119
రేలు	3	48	రొయ్య	1	160
రేవడ	2	3	రొల్లుడు	1	116
రేవు	1	163		రో	
	రో		రో	2	267
రొంజుడు	1	116	రోఁకటిబండ	2	55
రొండి	2	136	రోఁకలి	2	239
రొండివేటు	2	209	రోఁజు	1	60

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
రోజు	2	127	అంపు	1	121
రోజుడు	1	116	అవిక	2	155
రోత	1	115	అవ్వ	1	115
రోక	1	71			
రోయి	1	115	తాంగ	2	117
రోయి	2	303	తాకట్టు	1	162
రోయుడు	2	173			
రోసము	1	135	ఊక్కించెను	3	137
రోసెను	3	122	ఊచ్చ	1	140
			ఊచ్చపాటు	1	140
	రా				
రొతు	2	203			
	ఆ		తెక్క	2	99
అంకు	2	115	తెక్క	2	138
అంకుటాలు	2	106	తెప్ప	2	144
అంకులాడి	2	106	తెల్లు	2	75
అంకె	1	122	తెల్లుచూలి	1	44
అంతు	1	115			
అంతు	1	121			
అంపము	2	301	తేకులు	2	156
అంపి	1	121	తేచు	2	290
అంపిలెను	3	112	తేడు	2	182

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
			లంజెకాఁడు	2	116
త్రైక	2	155	లంద	2	120
			లంప	3	35
తోచ్చ	1	115	లంబెన	2	149
తోచ్చ	1	155	లకుముకి	2	97
తోచ్చ	2	134	లకోరి	2	89
తోమ్ము	2	137	లకోరి	2	212
			లక్క	2	161
తోలు	2	239	లక్కనంబు	1	80
తోలుప్రమాను	2	22	లక్కుముఁడు	2	182
			లగడ	2	257
			లగుడు	2	90
లంక	2	234	లగ్గ	2	219
లంక	2	17	లగ్గదింపు	2	219
లంకింపు	2	292	లగ్గ మయ్యెను	3	84
లంకె	2	264	లగ్గు	1	98
లంజ	2	110	లచ్చి	1	41
లంజనవరము	2	70	లచ్చి	2	210
లంజియ	2	110	లచ్చికోడలు	1	42
లంజియ	2	116	లచ్చిదొరబూర		
లంజె	2	110	గొమ్ము	1	52
లంజె	2	116			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
అచ్చిమగఁడు	1	38	లాలి	2	201
అచ్చితేనెడమకన్ను	1	77	లావణము	2	228
అజ్జ	1	132	లావరి	2	119
అడ్డిగ	2	247	లావు	2	99
అడ్డువ	2	255	లావు	2	221
అత్తుక	2	161	లావుక	2	97
అప్ప	2	141	లాహిరి	2	303
అలి	1	139		లి	
అవిటి	2	99	లింగరాజు	2	97
అవిటి	2	120	లిక్కి	2	231
అవిటి	2	197	లిబ్బి	1	67
	లా		లిబ్బిదొర	1	51
లాఁకకట్టలు	3	38		లీ	
లాఁగ	1	145	లీగు	2	138
లాఁగు	2	209		లు	
లాఁగులు	2	207	లుంగ	2	152
లాఁవరాయి	1	154	లుంగి	2	158
లాక	2	296		లూ	
లాతము	2	177	లూటి	3	48
లాయము	2	15		లై	
లాలనరూలు	3	38	లెంక	2	184

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
లెక్క	2	188	లొ		
లెక్కవాడు	2	187			
లెక్కించెను	3	124			
లెప్పు	2	212	లొంప	2	14
లెస్స	1	98	లొచ్చు	3	24
లెస్స	3	67	లొటారము	1	146
లె			లొటారము	3	15
			లొటిపిట	2	265
			లొటిపిట్ట	2	265
లే	3	16	లొట్ట	1	146
లేఁగ	2	262	లొట్టకంటేవాడు	2	120
లేఁత	3	16	లొట్టిపిట్ట	2	265
లేఁత	2	118	లొట్టియ	2	265
లేకరి	2	187	లొట్టె	2	265
లేడి	2	84	లొట్టేనుఁగు	2	265
లేదు లేదు	3	74	లొడిత	2	140
లేనగవు	1	181	లొడితిలి	2	140
లేపు	2	163	లొత్త	1	146
లేపు	2	195	లొద్ద	2	100
లేబరము	3	24	లొద్ది	2	31
లేమ	2	104	లొద్దుగ	2	45
లేమి	2	210			

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
	లో		వంచె	2	266
లోఁగిలి	2	23	వంచెను	3	133
లోఁతు	1	158	వంజ	2	263
లోఁగుక్క	2	180	వంటకంబు	2	257
లోచెయ్యి	2	139	వంటపూఁటవాఁడు	2	285
లోడి	2	207	వంటయిల్లు	2	241
లోన్	3	77	వంటలివాఁడు	2	241
లోనన్	3	77	వంటి	3	72
లో నయ్యెను	3	84	వంటిల్లు	2	241
లోయ	2	31	వంటెము	2	7
లోవి	2	247	వండు	1	155
	వ		వండెను	3	139
వంకర	3	19	వంత	1	150
వంకాయ	2	59	వంతు	2	275
వంకి	2	217	వంద	2	77
వంగ	2	59	వందురు	1	150
వంగడము	2	170	వందురెను	3	102
వంగపండు	2	98	వందె	2	77
వంగసము	2	170	వక్కణ	1	112
వంగుడు	2	130	వక్కలు	2	78
వంగుళ్లు	1	75	వక్కాణ	1	112

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
వక్కు	2	93	వడి	3	59
వగ	1	102	వడిఁగట్టు	2	252
వగచెను	3	102	వడియము	2	255
వగవు	1	102	వడుకుడు	2	294
వగర్పు	2	127	వడుగు	2	176
వగుడు	2	238	వడుగు	2	177
వగ్గు	2	93	వడె	2	20
వజ	2	55	వడ్డన	2	260
వటర	3	3	వడ్డి	2	228
వట్టము	2	192	వడ్రము	2	284
వట్టము	2	273	వడ్రవాఁడు	2	284
వట్టిపేరు	2	75	వడ్లంగి	2	284
వట్టు	2	39	వడ్లు	2	234
వట్రువ	2	187	వణఁకెను	3	83
వట్రువ	3	16	వణితము	2	7
వడ	2	255	వత్తి	2	153
వడఁకు	1	143	వత్తి	2	165
వడగండ్లు	1	73	వదనిక	2	54
వడముడి	2	182	వదరు	1	116
వడవడఁకు	1	143	వదరు	2	71
వడి	2	294	వదరు	2	97

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పదలుట	2	173	పరుస	2	174
పదావళి	1	116	పర్గువు	2	100
పది	1	146	పఱడు	2	83
పదినె	2	114	పఱద	1	156
పదియ	2	77	పఱపు	1	74
పదె	2	77	పఱలెను	3	83
పనట	1	116	పఱ్ఱు	1	156
పనపు	1	116	పల	1	159
పనరు	1	116	పలకడ	1	71
పన్నియ	1	108	పలచినది	3	14
పన్నె	1	108	పలపల	3	25
పన్నె	2	170	పలపు	1	106
పన్నెకాఁడు	3	10	పలపు	1	136
పన్నెవెదురు	2	73	పలపుమోపరి	1	59
పయసువాఁడు	2	118	పలము	2	119
పరవుడంబు	2	288	పలమురి	1	52
పరవుడు	2	288	పలమురి	1	161
పరసంది	2	8	పలరాజు	1	45
పర్	2	234	పలరాజుతల్లి	1	41
పరుగు	2	39	పలవ	2	12
పరుగుజేఁప	1	160	పలవాఁడు	2	286

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
వలన	2	223	వసి	2	38
వలి	1	143	వసి	2	218
వలి	3	59	వస్తి	2	157
వలికి	2	97	వా	2	142
వలికి	2	225			
వలిపము	2	151	వాఁక	2	30
వలిపిరి	1	143	వాఁకుడు	2	59
వలిమల	2	28	వాఁగు	2	30
వలిమొలక	2	182	వాఁగుడు	2	121
వలుఁద	2	119	వాఁడి	2	190
వలుఁద	3	16	వాఁడిమి	2	190
వలువ	2	151	వాఁపి	2	122
వలువు	2	151	వాఁపు	2	126
వలె	3	72	వాకు	1	110
వల్లె	3	75	వాకొనుట	1	111
వల్లెత్రాడు గలాఁడు	1	51	వాక్రుచ్చుట	1	111
వళావళికాఁడు	3	12	వాక్రుచ్చెను	3	119
వళుకు	1	114	వాగళంబు	2	233
వస	2	55	వాగె	2	199
వసమతెను	3	99	వాచరంబు	1	116

పదము	కొండము	పద్యము	పదము	కొండము	పద్యము
వాచారవంబు	1	116	వాయి	2	214
వాట్లేడు	3	13	వాయింట	2	67
వాడ	2	11	వాయింపు	1	126
వాడ	3	59	వాయిదార	2	218
వాడె	2	75	వారక	3	68
వాతెఱ	2	142	వారకంబు	2	229
వాతెఱ	3	60	వారిజము	2	43
వాడు	1	113	వారువంబు	2	196
వాన	1	75	వార్చెను	3	136
వానకోయిల	2	91	వార్పు	2	174
వాననెచ్చెలి	1	51	వార్పు	2	250
వానించెను	3	133	వాతెన	2	231
వాసీడు	1	51	వాలకమ్ము	2	146
వాపోక	1	115	వాలము	2	82
వాపోయెను	3	84	వాల	2	214
వాపోయెను	3	99	వాల	3	59
వామనపాతుకాడు	2	98	వాలంగన్నులు	3	60
వామి	2	77	వాలగ	1	159
వాయ	2	31	వాలగు	1	159
వాయి	2	125	వాలచూపు	2	144
వాయి	2	142	వాలడు	2	64

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
వాలుమెకము	2	82	విందులు	2	112
వాల్గంటి	2	105	విచ్చుటాకు	2	147
వాల్గంటి	3	58	విచ్చెను	3	91
వావాదు	1	113	విచ్చేసెను	3	87
వావి	2	116	విటకాడు	2	116
వావిలి	2	51	విటలాటము	3	50
వాపురము	2	196	విటలాటము	3	39
వాసము	2	20	విడఁబడెను	3	116
వాసి	2	123	విడి	2	173
వాసి	3	18	విడి	2	277
వాసెగోలు	1	129	విడిది	2	194
వా సై నవాడు	3	4	విడిముడి గలవాడు	3	3
	వి		విడియము	2	167
వింటాలము	2	209	విడివడినది	3	25
వింటిపసి	1	57	విడుట	2	173
వింటివాడు	2	205	విడుదల	2	173
వింజము	2	28	విడుపు	2	173
వింజామర	2	193	విడెము	2	167
విందు	2	171	విడ్యము	2	167
విందు	2	172	వితమరి	3	6
విందుపురువు	2	87	వితము	2	303

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
వితా	3	70	వియ్యము	2	114
విత్త	2	266	వియ్యము	2	114
విత్తనము	2	39	విరటుఁడు	2	183
విత్తు	2	39	విరవాది	2	52
విత్తు	2	131	విరి	2	40
విదియ	1	88	విరిగి	2	45
వినిచెను	3	110	విఱిగి	2	4
వినిచెను	3	114	విఱిగెను	3	91
వినియెను	3	119	విఱుగు	2	224
వినుచూలి	1	59	విఱుగుడు	2	224
వినుప్రోల్ దొర	1	46	విఱువు	2	224
వినువాఁక	1	55	విలిచెను	3	134
వినెను	3	119	విలిచెను	3	134
విన్నాణము	1	103	విలుకాఁడు	2	205
విన్ను	1	69	విలువ	2	267
విప్పుగన్నుమొత్తము			విల్లు	2	211
పడవలు	1	44	విసదారి	1	148
విబూది	1	48	విసనకట్ట	2	168
వియ్యంకుఁడు	2	114	విసబొద్ది	2	54
వియ్యంపురాలు	2	114	విసము	1	148
వియ్యంపుసావి	2	114	విసరు	2	205

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
విసిపలక	2	166	వీను	2	144
విసివెను	3	99	వీపు	2	137
విసువాసి	3	10	వీరమద్దె	2	151
	వీ		వీరాణము	1	128
వీఁగెను	3	110	వీఱిడి	3	7
వీడెను	3	119	వీవన	2	168
వీడియమ్ము	2	167	వీసము	2	272
వీడు	2	229	వీసరము	3	24
వీడు	3	59	వీసె	2	269
వీడు	2	11		వై	
వీడుకోలు	2	173	వెంగలి	3	7
వీడుపట్టు	2	194	వెంట	2	210
వీడెను	3	87	వెంట	3	73
వీడెను	3	133	వెంటము	1	138
వీడెము	2	167	వెంటి	2	231
వీడ్పాటు	2	174	వెంట్టువ	2	86
వీడ్యము	2	167	వెండి	2	279
వీణము	2	156	వెండి	3	49
వీణియ	1	126	వెండి	3	69
వీణె	1	126	వెండ్రుక	2	145
వీణెకాడు	2	287	వెంపలి	2	65

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పెంబడి	3	73	వెడలుట	2	220
పెంబరవిత్తు	3	7	వెడలెను	3	86
వెకలి	3	7	వెడలుపు	2	152
వెక్క	1	83	వెడవిలుతుఁడు	1	45
వెక్క	2	127	వెణుతురు	2	53
వెక్కిలి	1	140	వెత	1	150
వెక్కు	1	140	వెతారము	1	150
వెక్కురు	1	132	వెద	2	145
వెగటు	1	107	వెద	2	264
వెగడు	1	132	వెదకుడు	2	173
వెచ్చ	1	83	వెదకెను	3	122
వెచ్చ	2	127	వెదచల్లెను	3	136
వెచ్చన	1	83	వెదమొదపు	2	263
వెచ్చెను	3	99	వెదురు	2	74
వెజ్జ	2	123	వెనకయ్య	1	43
వెట్టి	1	83	వెనకుడు	2	173
వెట్టి	1	150	వెనకెను	3	122
వెడఁగు	3	7	వెనుక	3	73
వెడఁద	3	18	వెన్న	2	259
వెడలించెను	3	119	వెన్నదాయి	2	98
			వెన్నముద్ద	3	50

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
వెన్నాడెను	3	136	వెలచెను	3	127
వెన్ను	2	137	వెలఁది	2	104
వెన్నుండు	1	38	వెలఁదుక	2	104
వెన్నునడుగు	1	69	వెలమ	2	45
వెన్నెల	1	80	వెలమసంది	2	66
వెన్నెల	2	175	వెలయాలు	2	110
వెన్నెల	3	48	వెలవ	2	250
వెన్నెలగుత్తి	1	77	వెలపెను	3	83
వెన్నెలపిట్ట	2	97	వెలార్చెను	3	136
వెన్నెలరాయఁడు	1	77	వెలి	1	108
వెన్వెంట	3	73	వెలి	3	59
వెఱు	1	133	వెలి	3	77
వెఱుఁగు	1	132	వెలికి	2	65
వెఱుఁగుపడువాఁడు	3	9	వెలికిలఁబడుతొడుగు	1	57
వెఱుచెను	3	92	వెలిగిడ్డి	1	57
వెఱుపరి	3	9	వెలిఁగుక్క	2	180
వెఱువు	1	133	వెలిచె	2	97
వెఱ్ఱి	1	136	వెలితి	3	17
వెఱ్ఱి	3	7	వెలిదమ్మి	1	164
వెల	2	267	వెలిఁబడ్డవాఁడు	3	12
వెలఁగ	2	42	వెలిమిడి	1	49

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
వెలుగు	1	82	వెసల	2	246
వెలుగు	3	59	చ		
వెలుగు	2	12		3	71
వెలుపట	3	77		3	87
వెలుపుడు	2	296	వేకరి	2	289
వెలువడుట	2	220	వేకి	2	127
వెలువడెను	3	87	వేగి	2	47
వెల్మ	2	282	వేగి	2	82
వెల్ల	1	108	వేగిన	2	47
వెల్లదమ్మి	1	164	వేగెను	3	99
వెల్లన	1	108	వేట	2	290
వెల్లాటకత్తె	2	110	వేట	3	58
వెల్లి	1	156	వేటకాడు	2	290
వెల్లి	2	69	వేడి	1	83
వెల్లువ	1	156	వేడికోలు	2	175
వెల్లెలుక	2	86	వేడిమి	2	190
వెళుకు	1	139	వేడుట	2	228
వెళ్లదన్నెను	3	119	వేడుట	2	172
వెళ్లెను	3	87	వేడువాడు	3	14
వెళ్లెను	3	87	వేడులు	3	7
వెసన్	3	71	వేపి	2	290

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
వేకువ	1	94	వేరు	2	37
వేగంటి	1	46	వేఱు	2	190
వేగరులు	2	184	వేఱు	3	24
వేగిరము	1	65	వేలము	2	194
వేగు	1	94	వేలిమి	2	171
వేగులవారు	2	184	వేలుపులబోనముపుట్టిక	1	77
వేగెను	3	99	వేలుపుసాని	2	110
వేడబము	1	118	వేల్పులకూడు	1	58
వేడుక	1	138	వేల్పులమొగము	1	47
వేడుకకాఁడు	2	116	వేల్పులయిల్లు	1	55
వేడెము	2	198	వేల్పులు	1	62
వేడ్క	1	138	వేళము	3	48
వేదు	1	107	వేళాకోళము	1	136
వేనలి	2	146	వేవన్నెలపసిండిగట్టు	1	55
వేమఱు	3	70	వేవి	1	94
వేము	2	50	వెవిళ్లు	2	109
వేయంచులలుఁగు	1	52	వేవెను	3	99
వేయి	2	268	వేవెలుంగు	1	81
వేరము	1	134	వేసఁగి	1	86
వేరము	3	48	వేసటము	2	200

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పేనడము	2	90		ప్ర	
పేనడంబు	2	200	ప్రేకటి	2	109
పేనడము	3	48	ప్రేగులు	3	40
పేనము	2	146	ప్రేత	2	108
పేసవి	1	85	ప్రేవల్లె	2	23
పేసారెను	3	99	ప్రేలు	2	139
	ప్ర		ప్రేల్మిడి	3	30
పైనము	1	112	ప్రేసెను	3	124
పైరవులు	2	242		స	
పైరాలు	2	242	సంకటము	2	275
పైశము	1	65	సంకటి	2	256
	ప్ర		సంకు	1	161
ప్రవంత	2	30	సంకు	2	179
ప్రవక్క	1	79	సంకులవాడు	2	286
ప్రవస్సు	1	79	సంకెల	2	195
ప్రవయ్య	1	79	సంగడము	2	207
	ప్ర		సంగడము	2	243
ప్రవాత	2	187	సంగడి	2	186
ప్రవాతకాడు	2	187	సంగడికాడు	2	186
ప్రవాలు	2	187	సంగడిడు	2	186

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
సంచి	2	266	సంబారు	2	248
సంచు	3	59	సంబెల	2	166
సంజ	1	94	సంబెల	2	298
సంతసము	1	98	సకి	2	104
సంతు	2	170	సకి	2	107
సంతోసము	1	98	సకిన	2	96
సందడికాండ్రు	3	16	సకినము	1	98
సంది	2	138	సకినాలపులుగు	2	91
సంది	2	189	సకియ	2	107
సందికడియము	2	150	సకిరింత	2	197
సందిదండ	2	150	సకిలింపు	2	197
సందియము	1	103	సగటు	2	200
సందిలి	2	138	సగటు	3	25
సందు	3	59	సగము	1	78
సందుసీసము	2	209	సజ్జ	2	17
సంద్రము	1	152	సజ్జ	2	205
సంపంగి	2	49	సజ్జ	2	235
సంపెంగ	2	49	సజ్జరసము	2	162
సంబరేను	2	68	సజ్జారము	2	15
సంబళకాండ్రు	2	288	సట	1	119
సంబళము	2	303	సడ	2	35

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
సడి	1	115	సన్నెకల్లు	2	299
సడికియ	2	290	సన్య	2	295
సడింపులు	2	254	సబము	2	225
సడుగు	1	118	సబళము	2	230
సడ్డ సేయనిది	3	26	సబ్బు	2	301
సత	2	306	సమకట్టినది	2	205
సత	3	50	సమకోలు	1	104
సత్తి	1	40	సమయట	2	225
సత్తి	1	63	సమర్త	2	109
సత్తి	2	221	సమసకము	1	112
సత్తు	2	254	సమసీనము	2	209
సత్తువ	2	221	సమసెను	3	87
సద	2	39	సమసెను	3	88
సదమద మొనర్చెను	3	123	సమ్మాళి	2	298
సదాటు	3	19	సమ్మెట	2	298
సదాప	2	56	సయ్యాట	1	140
సద్దు	1	121	సయ్యాటము	1	140
సన్నపిల్లి	2	87	సరకు	2	275
సన్నంబు	3	16	సరవడి	2	201
సన్నకల్లు	2	299	సరవి	2	8

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
సరవి	3	30	సలిగ	2	221
సరస	2	165	సలితము	2	228
సరస	3	21	సలిపెను	3	137
సరాతి	2	159	సలుఁగు	2	82
సరాసరి	3	25	సలుపు	1	150
సరి	2	149	సవతి	2	115
సరి	2	302	సవతు	2	302
సరి	3	59	సవము	1	78
సరిగ	2	155	సవరపు మెకము	2	85
సరిగ	2	294	సవసవ	3	30
సరిపణి	2	149	సవి	3	67
సరిపెన	2	149	సపి	2	39
సరిప్రొద్దు	1	94	ససువు	2	170
సరిబిత్తరము	2	209	సా		
సరియ	1	145	సాంబ్రాణి	2	161
సరుడు	2	212	సాఁబాలు	1	78
సరె	1	145	సాకము	1	143
సరే	3	75	సాకము	3	59
సరిక	2	266	సాకి	2	304
సలాక	2	275	సాకిరి	2	304

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
సాకెను	3	123	సారి	2	221
సాగెను	3	86	సారులు	1	130
సాజము	1	142	సారె	1	126
సాటి	2	302	సారె	2	305
సాటువ	2	302	సారె	3	69
సాదనకాఁడు	2	205	సారెసత్తులు	2	255
సాదన	2	205	సాలీఁడు	2	283
సాదువు	2	170	సాలువ	2	152
సానకత్తి	2	206	సాలె	2	283
సానలవాఁడు	2	286	సాలెవాఁడు	2	283
సానికలు	2	245	సాశ్వము	2	90
సామి	1	44	సావ	2	248
సామి	2	182	సావలు	1	78
సామి	2	189	సావి	1	86
సామిత్ల	1	40	సావి	3	67
సాము	1	78 ,	సి		
సాము	2	207			
సామ్రాజి	2	161	సింగము	2	81
సారా ,	2	303	సింగము	3	15
సారాయి	2	303	సింగాణి	2	211
			సింగారపుదోఁట	2	34

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
పింగారము	1	131	పిరసు	2	144
పింగోట	2	206	పిరాజి	2	277
పిక	2	96	పిరి	1	41
పిక	2	146	పిరి	1	67
పిగ	2	70	పిరి	1	80
పిగ	2	96	పిరి	2	210
పిగర	2	251	పిలుగు	1	99
పిగరము	2	18	పిలుగు	2	211
పిగరము	2	30	పివము	1	143
పిగ్గరి	3	10	సీ		
పిగ్గు	1	132		2	70
పిడము	2	221		2	70
పిడి	2	195		1	80
పిద్దె	2	243		1	147
పిబ్బి	2	240	సీమ	2	7
పిబ్బి	2	248	సీనకము	2	204
పిబ్బితి	1	132	సు		
పిబ్బెము	2	129		2	192
పిరము	2	162		2	183
పిరవము	2	300		2	237

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
సుండి	3	68	సున్ని	2	220
సుండి	3	68	సుపాణి	2	276
సుకము	1	98	సుబ్బు	1	112
సుకుని	2	256	సుమాళము	1	98
సుగంధిపాల	2	57	సుమాళము	2	223
సుగము	1	98	సుమీ	3	68
సుగడితము	2	152	సుమ్మి	3	68
సుడి	1	154	సురక్రోవి	2	218
సుడి	2	187	సురఁటి	2	168
సుడియడిదము	1	52	సురఁటి	2	89
సుడుము	2	38	సురతాణిలగ్గ	2	219
సుతి	1	129	సురపొన్న	2	43
సుతికాఁడు	2	287	సురిగ	2	37
సుత్తి	2	298	సురిగి	2	63
సుద్ద	2	5	సురిగెను	3	107
సుద్దము	3	15	సురియ	2	217
సుద్ది	1	112	సురియాశువు	2	289
సున్న	2	188	సురుడు	2	165
సున్నపుఁగాయ	2	167	సురుప్పు	2	249
సున్ని	2	160	సురుము	2	220

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
సురె	2	214		సె	
సురె	2	217	సెగ	1	49
సుళ్ళు	1	65	సెగ్గు	1	115
సువారంపువాఁడు	2	285	సెగ్గెము	1	115
సువారంపువాఁడు	2	241	సెజ్జ	2	163
సువారము	2	241	సెనగ	2	236
సువ్వాల	1	123	సెనిగ	2	236
	సూ		సెబాసు	3	66
సూ	3	68	సెల	2	37
సూటి	2	212	సెల	2	30
సూడిగంబు	2	149	సెలకట్టె	2	217
సూడిద	2	193	సెలగ	2	37
సూడు	1	135	సెలవంది	2	83
సూడు	2	186	సెలపు	2	192
సూడుకాఁడు	2	185	సెలయేఱు	2	30
సూది	2	297	సెలవి	2	143
సూదిరాయి	2	29	సెలవు	2	191
సూరెపుటము	2	152	సెల్లా	2	152
సూరెలు	3	25	సెన	2	173
సూసక	2	147		సే	
సూసరి	3	282	సేగి		99

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
సేగి	2	211	సొగటము	2	305
సేగింపు	1	115	సొగసు	1	139
సేనము	2	300	సొగసుకాఁడు	3	10
సేబాసు	3	66	సొగసెను	3	107
సేమము	1	98	సొట్ట	3	19
సేల	2	151	సొద	2	225
సేలు	2	152	సొన్నారి	2	284
సేవు	2	246	సొబగు	3	41
సేవెలు	2	255	సొబను	2	197
సేన	2	163	సొమ్మ	2	127
	సై		సొమ్మ	2	223
సైఁదము	3	30	సొమ్మలువోయెను	3	111
సైఁపుడు	1	134	సొమ్మసిలినవాఁడు	2	122
సైకంబు	3	16	సొమ్మసిలుట	2	127
సైదోడు	2	113	సొమ్మసిలెను	3	111
సైబు	2	218	సొమ్ము	2	147
సైయాట	1	140	సొర	2	225
సైరణ	1	134	సొరంగ	1	145
	సొ		సొరంగము	1	145
సొంటి	2	249	సొరగు	2	127
సొంపు	1	80	సొరిగెను	3	107

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
సౌరిది	2	34	సోమిదమ	2	107
సౌరుగు	2	223	సోమిసాని	2	107
సౌట	2	71	సోమెద	2	69
సౌలపు	2	127	సోయగము	1	80
సౌలపు	2	223	సోయగంబు	3	41
సౌలిమిడి	2	223	సోరణగండి	2	17
	సో		సోల	2	270
సోఁకు	1	63	సోలు	2	223
సోఁకెను	3	132	సోలెను	3	111
సోఁపు	2	249			
సోడు ముట్టెను	3	133	సౌ		
సోద	2	17	సౌరము	2	193
సోదికత్తె	2	110	సౌరు	3	41
సోదె	1	137		ప్ర	
సోద్దెము	1	132	ప్రగ్గెను	3	88
సోద్యము	1	132		ప్రసు	
సోన	1	75	ప్రసుక్కెను	3	88
సోప	2	126		హ	
సోబ	2	126	హజారము	2	14
సోబె	2	129	హత్తి	2	194
సోమరి	3	6	హత్తెను	3	119

పదము	కాండము	పద్యము	పదము	కాండము	పద్యము
హదను	1	86	హెచ్చరిలెను	3	89
హనుమఁడు	2	83	హెచ్చు	3	24
హరబ్బి	2	196	హెచ్చెను	3	89
హరిబువ్వము	2	179			
హరివాణంబు	2	244	హేమాహేములు	3	16
హర్షకాఁడు	3	6	హేరవళి	2	153
హళది	2	50			
హళాహళి	1	121	హైసరే	3	75
హవణిక	1	138			
హనదు	3	15	హొంతకారులు	2	208
	హ		హొన్ను	2	279
హాజారము	2	14	హొమ్ము	3	20
హాయి	1	98	హొయలు	1	139
హాళి	1	138	హొయలుబండి	2	201
హాళి	1	139	హొరఁగు	1	139
హావడి	2	223	హొస	3	23
	హు				
హుటాహుటి	1	65	హోరాహోరి	3	72
హుడుక	1	128			
హుళిక్కి	1	119	హొసుకాఁడు	3	10